

2014
7-8.

BELÜGYI SZEMLE

A BELÜGYMINISZTERIUM SZAKMAI, TUDOMÁNYOS FOLYÓIRATA

KEREZSI KLÁRA – GOSZTONYI MÁRTON – POLÁK ATTILA: A roma és nem roma együttélés konfliktusai, kriminális vonatkozásai

ARADI CSILLA – SZILI-KIS ÁDÁM: Jogos vélelem a jogos védelem?

MÉSZÁROS ÁDÁM: A védelem jogos, avagy gondolatok egy tanulmány kapcsán

ZSIGMOND CSABA: Az új jogos védelem jogalkalmazói problémái és kérdései

KOZÁK ANDRÁS: A jogos védekezés történeti gyökerei a középkori magyar szakásjogban

ELEK BALÁZS: Informatikus szakértés a büntetőeljárásban

62.
évfolyam

TARTALOM 2014/7–8.

KEREZSI KLÁRA – GOSZTONYI MÁRTON – POLÁK ATTILA

A roma és nem roma együttélés konfliktusai,
kriminális vonatkozásai (5–51)

ARADI CSILLA – SZILI-KIS ÁDÁM

Jogos vélelem a jogos védelem? (52–89)

MÉSZÁROS ÁDÁM

A védelem jogos,
avagy gondolatok egy tanulmány kapcsán (90–99)

ZSIGMOND CSABA Az új jogos védelem jogalkalmazói problémái
és kérdései (100–148)

KOZÁK ANDRÁS

A jogos védekezés történeti gyökerei
a középkori magyar szokásjogban (149–157)

ELEK BALÁZS Informatikus szakértés a büntetőeljárársban (158–180)

KATONA RITA A halottakkal kapcsolatos eljárások (181–188)

• HÍRES BŰNÜGYEK, TANULSÁGOS NYOMOZÁSOK

KALÁSZ PÉTER BÉLA Hamis beismerő vallomás a gyakorlatban (189–199)

• KÖNYVISMERTETÉS

KOÓSNÉ MOHÁCSI BARBARA

Fázi László:
A pótmagánvád a magyar büntető eljárásjogban
és a gyakorlatban (200–206)

SZABÓ MÁTÉ A tüntetések világa a jog tükrében

Hajas Barnabás: Utcák, terek szabadsága.
Kézikönyv szervezőknek, tüntetőknak, rendőröknek
és báméskodóknak (207–212)

Áprilisi lapszámunkból **Katona Rita** *A halottakkal kapcsolatos eljárások* című cikkének utolsó oldala sajnálatos módon kimaradt.

A cikket e számunk 181. oldalán teljes terjedelmében közöljük.

A szerzőtől ezúton is elnézést kérünk!

SZERZŐK 2014/7–8.

DR. ARADI CSILLA ügyészségi fogalmazó, Tatabányai Járási Ügyészség

DR. ELEK BALÁZS tanszékvezető egyetemi docens,
Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar,
tanácselnök bíró, Debreceni Ítéltőtanács

GOSZTONYI MÁRTON PhD-hallgató,
Budapesti Corvinus Egyetem
Szociológia és Társadalompolitika Intézet

DR. KALÁSZ PÉTER BÉLA ügyészségi fogalmazó, Fővárosi Főügyészség

DR. KATONA RITA titkár, Budapest Környéki Törvényszék

DR. KEREZSI KLÁRA főtanácsos, tudományos főmunkatárs,
Országos Kriminológiai Intézet

DR. KOÓSNÉ DR. MOHÁCSI BARBARA
egyetemi adjunktus, ELTE Állam- és Jogtudományi
Kar Büntető Eljárásjogi és Büntetés-végrehajtási Jogi
Tanszék

KOZÁK ANDRÁS joghallgató, Károli Gáspár Református Egyetem

DR. MÉSZÁROS ÁDÁM tudományos főmunkatárs,
Országos Kriminológiai Intézet

POLÁK ATTILA PhD-hallgató, Pécsi Tudományegyetem
Természettudományi Kar Földrajzi Intézet

PROF. DR. SZABÓ MÁTÉ egyetemi tanár, ELTE Állam- és Jogtudományi Kar
Politikatudományi Intézet

DR. SZILI-KIS ÁDÁM ellenőr, Európai uniós Támogatásokat Auditáló
Főigazgatóság

DR. ZSIGMOND CSABA rendőr alezredes, kiemelt főreferens,
Budapesti Rendőr-főkapitányság
Bűnügyi Szervek Koordinációs Osztály

Kerezi, Klára – Gosztonyi, Márton – Polák, Attila

The criminological aspects of Roma and non-Roma co-existence [5–51]

The authors provide an overview of the framework and first findings of a 2013 research carried out by the National Institute of Criminology, examining the patterns of conflicts between Roma and the majority, and assessing victimisation and criminal involvement of both the Roma and non-Roma populations in 513 settlements.

Aradi, Csilla – Szili-Kis, Ádám

Is self-defence justified? [52–89]

The authors provide an analysis of situational justifiable defence, one of the controversial elements of the self-defence provision of the new Hungarian Criminal Code.

Mészáros, Ádám

Arguments defended: thoughts on an article [90–99]

The author provides reflections on a previously published essay on self-defence.

Zsigmond, Csaba

Problems and questions concerning the self-defence provision [100–148]

The author provides an overview of the practical issues the self-defence provisions of the new Hungarian Criminal Code raise.

Kozák, András

The historical roots of self defence in Hungarian medieval law [149–157]

Focusing on continuity and contemporary legislation, the author provides an overview of medieval customary law in Hungary concerning self defence, in particular when it concerns property.

Elek, Balázs

Information technology in the criminal procedure [158–180]

The author provides an overview of the importance and the role computer technology plays in investigation and criminal proceedings.

Katona, Rita

Examining corpses [181–188]

The author provides an overview of the newly adopted regulations on corpse examination in Hungary.

Kalász, Péter Béla

False Confession in Practice [189–199]

The author provides an overview of the morphology and consequences of false confessions in criminal procedures.

BOOK REVIEW

Koósné Mohácsi, Barbara

László Fázsi: A pótmagánvád a magyar büntető eljárásjogban és a gyakorlatban (Substitutive private accusation in Hungarian criminal procedure law and practice) [200–206]

The review provides an analysis of the volume one of the most controversial legal institutions in the criminal procedure: substitutive private accusation.

Szabó, Máté

The world of demonstrations mirrored by law [207–212]

Barnabás Hajas: Utcák, terek szabadsága. Kézikönyv szervezőknek, tüntetőknek, rendőröknek és báméskodóknak (The freedom of streets and squares. A handbook for organizers, demonstrators, police officers and bystanders)

KEREZSI KLÁRA – GOSZTONYI MÁRTON –
POLÁK ATTILA

A roma és nem roma együttélés konfliktusai, kriminális vonatkozásai

A romák és a bűnözés, illetve az igazságszolgáltatás témaköre érzékeny, ideológiai, politikai, érzelmi motívumoktól sem mentes. Lukács György szerint a témával kapcsolatos „érzékenységhöz az is hozzátartozik, hogy nincs egy elfogadott nyelv, amin a kérdés megbeszélhető lenne. Az eltérő megközelítések olyannyira eltérő ideológiai alapot jelentenek, olyannyira eltérő nyelvezetet használnak, hogy ez nagyon megnehezíti a köztük levő kommunikációt.”¹

Huszár László megállapítja, hogy a romák példátlan mértékben felülreprezentáltak a börtönnépességben.² Dupcsik Csaba a magyarországi cigánység történetével kapcsolatos monográfiájában (módszertani és politikai dimenziók szerint kategorizálva) meghatározza a *cigánykutatók lehetséges ideáltípusait*.³ Ezek egyike a „devianciaorientált” modell. Véleményünk szerint a *rendészeti* jelző írná le jobban a „cigánybűnözés” fogalmának tartalmát. Ez a fogalom korábban valóban használatban volt a kriminalisztika (vagy bünyügyi nyomozástan)⁴ területén, azaz nyomozástaktikai kategóriaként működött a bűnfelderítés gyakorlatában.⁵ Az ezredforduló után szélsőséges politikai csoportok *kriminológiai*⁶ értelemben kezdték használni a fogalmat, azaz oksági szinten kapcsolták össze a származást és a bűnözést. A XXI. század kezdetén ez a megoldás igen alkalmasnak tűnt a társadalmi feszültségek egy irányba kanalizálására és a bűnbakképzési mechanizmusok beindítására. A „cigánybűnözés” kriminalisztikai helyett kriminológiai fogalomként történő interpretálása is oda vezetett, hogy a korábbi „cigánykérdés” a „cigánybűnözés” címkéjét kapta a közbeszédben.

Az antropológiai, a szociológiai és a szociálpszichológiai kutatások jelentős mértékben hozzájárultak a hazai roma népesség helyzetének megismeréséhez.⁷ A szakirodalmi források azt jelzik, hogy az antropológusok, a szociológusok, a szociálpszichológusok igen sokat tudnak a roma kisebbség helyzetéről és a roma–nem roma együttélési mintázatokról. Ezeket az eredményeket azonban a kriminológia mind ez ideig figyelmen kívül hagyta. *A hazai kriminológia területén azonban megengedhetetlenül kevés tudományos ismeret és információ áll rendelkezésre a romák és a bűnözés, illetve az igaz-*

ságszolgáltatás kapcsolatáról. A magyar kriminológiában alig van olyan kutatás, amely a roma népesség és a bűnözés kapcsolatát vizsgálná, s ezek is szinte kizárólagosan a „romák a börtönben” témára vonatkoznak.⁸ Magyarországon a *bűnügyi statisztika* legutóbb a szocializmus idején, 1971 és 1989 között vette számba külön a *cigány származású bűnelkövetőket*. Ezt ma már az adatvédelmi rendszer jogszabályai nem teszik lehetővé. Az információhiány egyik magyarázata a magyar adatvédelmi szabályok szigorúsága, amely a kisebbséghez tartozás tényét úgynevezett szenzitív adatnak tekinti, és tiltja az adatgyűjtést. Ezzel azonban „a fürdővízzel együtt kiöntöttük a gyereket is”, mivel kutatások sem zajlanak a roma kisebbség és a büntető igazságszolgáltatás kapcsolatának vizsgálatára. Ezzel jelentősen megkönnyítjük a büntető igazságszolgáltatás szereplőinek helyzetét: nem kell szembenézniük azzal, hogy van-e diszkrimináció az igazságszolgáltatásban, és tenniük sem kell elene, hiszen semmilyen ellenőrzött információ vagy kutatási adat nem áll rendelkezésre. Keveset tudunk tehát a bűnözés felhajtó erőiről, és különösen keveset ennek települési, szomszédsági vonatkozásairól.

Nem volt kétséges, hogy az 1980-as években *Gönczöl Katalin*⁹ és *Tauber István*¹⁰ kutatásai is a cigányság integrációjával kapcsolatos kriminológiai kérdéseket feszegették. A rendszerváltás után viszont, amikor a társadalmi távolság hirtelen megnőtt a roma kisebbség és a nem roma többség között, a hazai kriminológia nem szentelt kellő figyelmet e problémának. Mondhatjuk azt is, hogy a kriminológusszakma a probléma értelmezését „átengedte” a politika szereplőinek és ezzel a bűnözéssel kapcsolatos leegyszerűsítő gondolkodás terjedésének. A magyarországi közbeszédben elfogadottá vált a „cigánybűnözés” szóhasználat, és a közbeszéd tematizálódása azt jelzi, hogy a *társadalmi konfliktusok etnicizálódása reális veszély*.

Az 1990-es évek elején is voltak konfliktusok a roma és nem roma népesség között. A politikai elit – nem tudni, hogy lustaságból, óvatosságból vagy közömbösségből, de tény, hogy – nem játszotta ki a politika színterén a „roma kártyát”.

A helyzet azonban *2007-től megváltozott*. A paramilitáris szervezetek megjelenése (például a Magyar Gárda és különböző változatai) sikeresen kanalizálta a népesség egyes csoportjainak frusztráltságát, a szélsőjobb parlamenti képviselője pedig legitímálta az etnikai feszültséget gerjesztő attitűdöket.¹¹ A magyar lakosság többsége homogén népcsoportként gondolkodik a cigányokról, és erős elfogultság tapasztalható a roma népességgel kapcsolatban a közvéleményben. Ezt a helyzetet öntötte pontos szavakba egy újságíró: „*Ez az ország minden témában megosztott, kivéve a cigánygyűlöletben.*”¹²

Az Országos Kriminológiai Intézetben 2013-ban indult kutatásunk célja a konfliktusos és a nem konfliktusos roma és nem roma együttélés mintázatainak különböző módszerekkel történő vizsgálata, valamint a roma és nem roma népesség bűnelkövetéssel és áldozattá válással érintettségének felmérése.¹³

Kutatási kérdéseink annak meghatározására irányulnak, hogy a mai magyar társadalomban *hol vannak azok a szimbolikus keresztveződések, amelyekben a romaellenes érzelmek kikristályosodnak.*

1. A problémák települési, lakóhelyi kérdésként jelentkeznek?
2. Kulturális szembenállás a forrásuk?
3. A munkával, munkaalkalomhoz jutással kapcsolatos kérdésként fogalmazhatók meg?
4. Van szerepe az oktatás helyzetének?
5. Mennyiben determinálják ezeket az érzelmeket az erőszakkal és a bűnözéssel kapcsolatos feltételezések és/vagy tapasztalatok?

A kutatás első szakaszában a roma népességű települések kriminálstatisztikai adatainak felhasználásával úgynevezett *desk research*-öt végeztünk. (A mintaválasztás leírására és az adatok bemutatására a későbbiekben részletesen kitérünk.) Az elemzés során eltérő módon álltunk a kérdéshez, mint azt az antropológusok teszik. Kutatásunkban nem az egyedi felől nézve mutatjuk meg az általánost, hanem fordítva: az általánosból kiindulva az egyedit, azaz *az országos statisztikai adatokat bontjuk le a helyi települések szintjéig, és keressük meg azokat a helyi sajátosságokat, amelyek a helyi bűnözés jellegzetességeit befolyásolják.* A *Távolodó világaink* című kötet egyik tanulmánya jól jellemzi a helyzetet: *„Ha a kérdőíves felmérésnek a falu mai állapotát, viszonyait megítélő adatait tekintjük, a válaszok általános reménytelenséget tükröznek, apátiával telítettek. A falu megfordíthatatlannak tűnő elöregedése, az egzisztenciális bizonytalanság, a súlyos munkanélküliség, az állandó lopások, betörések általában és a közbiztonság teljes hiánya, az iskola bezárása, a polgármesteri hivatal csődhelyzete erősíti ezt a beállítódást. Ez a kilátástalan helyzet a válaszadók szerint egyértelműen a település »elcigányosodásának« a következménye. [...] A betelepülő helyiek által problémás életvitelűnek tartott roma családok arányának a feltételezett további növekedése erősíti a helyi társadalom konfliktuspotenciáljának a megemelkedését, egyúttal pedig még inkább teret ad a túláltalánosító, minden problémáért az általában vett romákat felelőssé tevő gondolkodásmódnak.»¹⁴*

Úgy véljük, hogy az „elcigányosodás” kifejezés valójában az „elszegényedés” szó helyettesítésére szolgál. Ezzel ugyanis „leminősíthető” az elsze-

gényedés folyamata, és a beszélő ezzel jelzi, hogy nem őt érinti a probléma és – legalább a kifejezések szintjén – megfelelő távolságra el tudja magától tolni a kérdést.

A romák és a bűnügyi statisztika

A személyes adatok védelméről és a közérdekű adatok nyilvánosságáról szóló 1992. évi LXIII. törvény az etnikai hovatartozást – az európai gyakorlatnak megfelelően – fokozottan védett, úgynevezett különleges adatnak nyilvánította, így azt az érintett írásbeli hozzájárulása nélkül nem lehet nyilvántartani vagy közzétenni. Hasonló rendelkezést tartalmaz az ilyen különleges adat kezelésére a bűnüldözési tevékenység vonatkozásában a rendőrségi törvény. Az etnikai hovatartozásra vonatkozó adatrögzítésre ezért sem a bűnüldözés, sem az igazságszolgáltatás, sem a büntetés-végrehajtás idején nem kerül sor, ilyen adatnyilvántartás ma nem létezik. Így az egyes etnikai csoportokhoz tartozó bűnelkövetők vagy cselekményeik számszerű alakulására vonatkozó állítások jogszerűen gyűjtött és feldolgozott tényadatokkal nem támaszthatók alá.

A hazai bűnözés vizsgálatát – a roma népességgel kapcsolatos elérhető társadalomstatisztikai adatok felhasználásával – a *2001-es és a 2011-es évekre vonatkozóan* végeztük el. Ebben a két évben zajlott ugyanis Magyarországon a *népszámlálás*, és a census adatai gazdag információs bázist kínálnak a bűnözést befolyásoló társadalmi folyamatok értelmezéséhez.

Az elemzéshez rendelkezésünkre álltak a hivatalos bűnügyi statisztika adatai is, amelyek aggregált formában tartalmazzák az összes magyarországi település bűnözési adatait. A kisebbségek közül egyedül a roma népesség érintettségére voltunk kíváncsiak. Az adatvédelmi szabályok tiszteletben tartásával *települési szintig vizsgáltuk a kriminálstatisztikai adatokat. A társadalomstatisztikai adatok* eléréséhez az MTA Kisebbségkutató Intézetében *Tóth Ágnes és Vékás János* által folytatott kutatás adatai és anyagai voltak segítségünkre – amit ezúton is köszönünk. Kutatásuk makroszintű változók szerint, települési adatok segítségével vizsgálja a roma kisebbség társadalmi integráltságának lehetséges indikátorait. Azt keresik, hogy milyen társadalomkutatási módszerrel lehet a társadalom integrációs/dezintegrációs folyamatait befolyásoló, egymással interaktív viszonyban lévő különféle tényezők hatásának mértékét és módját vizsgálni úgy, hogy az lehetővé tegye a trendelemzést, a prognózist és a kvantifikációt.¹⁵ A vizsgálati mintába azokat a te-

településeket válogatták be, amelyeken a 2001. évi népszámlálás során, a nemzeti-etnikai kötődésre vonatkozó kérdéseknél, *legalább száz személy mondta magát a cigánysághoz tartozónak*. A kutatás tehát a cigány kötődés meghatározásában az identifikációt és nem a kategorizációt részesítette előnyben. A 2001. évi *cenzusnál 513 olyan település volt*, amelyeken több mint száz ember vallotta magát cigánynak – a mintába kerülő településeken összesen százhatvanezer ember, vagyis a hazai cigány lakosság kb. harmada. A kutatók a magukat cigánynak vallók száma alapján becsülték meg a települési lakosságon belül a romák részarányát. A cigány identitás megvallása biztos alapokra helyezi a kutatási minta kialakítását, bár tény, hogy az így kapott adatok a magyarországi romák létszámának csupán alsó küszöbértékét jelzik.¹⁶

A 2011. évi *népszámláláskor többen vallották magukat romának*, a mintába tartozó településeken összesen kétszázharmincezer. Az újabb cenzus kiváló lehetőséget teremtett arra, hogy megvizsgáljuk, tíz év alatt milyen változás történt a kiválasztott 513 településen, illetve a romák települési részarányának nagysága milyen kapcsolatban van a településen elkövetett bűncselekmények jellegzetességeivel.

A kiválasztott települések társadalmi-gazdasági jellemzése

A kiválasztott településeken 2001-ben összesen 6,67 millióan éltek, vagyis az ország népességének kétharmada. Ez a szám 2011-re három százalékkal csökkenve 6,47 millióra apadt. Ez a magyarországi népességszám-csökkenésnél fél százalékponttal volt jelentősebb, ennek az okát főként a *fővárosi kerületeket és az egyes regionális központokra* (Miskolc, Pécs) jellemző *tetemes szuburbanizációs*¹⁷, illetve *természetes fogyási tendenciákban* kell keresnünk.

Kutatásunk kezdetén elkezdtük felmérni a kiválasztott települések egyes társadalmi-gazdasági jellemzőit, hogy megítéljük a fejlettségüket és fejlődési tendenciáikat, hiszen ezek döntően befolyásolhatják a helyi társadalom dinamizmusát, a kisebbség és a többség közötti viszonyokat, a konfliktusok jellegét és természetesen a bűnözés jellemzőit is.¹⁸ Ehhez a korábban e témakörben végzett kutatások eredményeiből kiindulva *tizenegy mutatót választottunk ki*, amelyek alkalmasnak tűnnek arra, hogy a fővárosi kerületek, megyeszékhelyek, közepes városok, kisvárosok és kisebb-nagyobb falvak esetén is megbízhatóan mutassák a fejlettség többféle dimenzióját, és együtt valós képet adjanak a vizsgált települések társadalmi-gazdasági hátteréről.¹⁹

Lényeges szempont volt, hogy az adatok települési (illetve kerületi) szinten fellelhetők legyenek mind a 2001-es, mind a 2011-es években. A kutatás első fázisában a következő mutatószámokat vizsgáltuk:

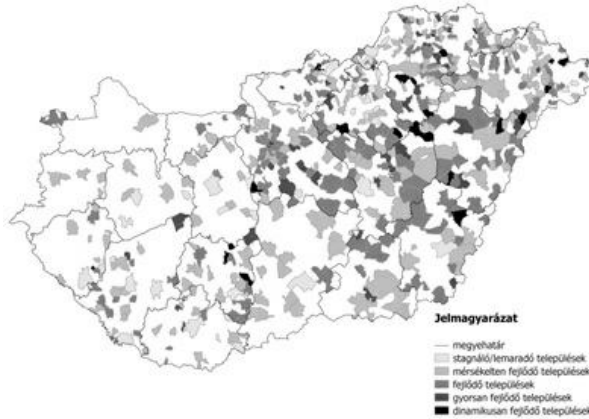
1. Természetes *szaporodás/fogyás* (éves átlag a két népszámlálás közötti időszakban, 1990 és 2001, valamint 2001 és 2011 között).
2. *Migrációs* ráta (éves átlag a két népszámlálás közötti időszakban, 1990 és 2001, továbbá 2001 és 2011 között).
3. *Diplomások* aránya a huszonöt évesnél idősebb népesség körében.
4. Legalább *nyolc osztályt végzetek* aránya a tizenöt évesnél idősebb népesség körében.
5. Az önkormányzatok egy főre jutó *társadalom- és szociálpolitikai* juttatásai.
6. Egy főre jutó személyijövedelemadó-befizetés.
7. *Munkanélküliség* aránya a munkaképes korú népesség körében.
8. Ezer főre jutó *személygépjárművek* száma.
9. *Komfort nélküli lakások* aránya.
10. *Összkomfortos lakások* aránya.
11. Hálózati *vezetékes vízellátáshoz* csatlakozó lakások aránya.²⁰

Az elemzés során a mutatók értéke alapján 1-től 513-ig rangsoroltuk a településeket, és minél *alacsonyabb összpontszámot* ért el egy település (vagyis az egyes mutatószámok esetén minél több „jó helyezést” szerzett), annál *magasabb relatív fejlettségi értékkel jellemezhető*. A relatív fejlettségi pontszámot az *országos átlagértékekhez hasonlítottuk* és ennek alapján dolgoztuk ki a fejlettségi kategóriákat, amelyekkel a kutatás további fázisában is dolgozni fogunk.²¹ A két időpont között bekövetkező változás mérésével értékeltük a *fejlődés mértékét*. Ezt a viszonyszámot az *országos átlagok változásához hasonlítva* osztottuk kategóriákba, így beszélhetünk

1. *stagnáló/lemeradó,*
2. *mérsékeltlen fejlődő,*
3. *fejlődő,*
4. *gyorsan fejlődő és*
5. *dinamikusan fejlődő településekről (1. számú ábra).*

Terjedelmi okokból nem itt közöljük a mutatók teljes körű elemzését. Megjegyzésre érdemes azonban, hogy bár a teljes minta átlaga meglehetősen jó (sokszor az országos átlagnál is jobb), ezen belül *hatalmas különbségek húzódnak meg*. Még azoknál a mutatóknál is, ahol a minta összességében kedvező számokat ér el, csak néhány tucat település haladta meg az országos átl-

1. számú ábra
A mintában szereplő települések a 2001 és 2011 közötti fejlődésük üteme alapján

lagot, és több száz teljesített alatta. Méretüknél és fejlettségüknél fogva a nagyvárosok és a fővárosi kerületek torzítják a képet, így a kutatásunk második szakaszában lakosságszám és/vagy funkciók alapján kategóriákba soroljuk és saját csoportjukon belül vizsgáljuk az egyes településeket.

Mindkét vizsgált évben egyértelmű a nyugat–keleti és az észak–déli fejlettségbeli lejtő, ebből jobbra csak a megyeszékhelyek képesek kiemelkedni. Általában a fejletlen települések voltak képesek nagy ütemű növekedést elérni, de a legmagasabb és legalacsonyabb pontszámú település közötti 2001-es tizenhatszoros különbség 2011-re huszonhatszorosra növekedett, az első és utolsó decilis között pedig 5,27-szorosról 6,69-szorosra növekedett, vagyis *a fejlettségbeli szakadék egyre tágul*.

Az 513-as mintában tizenhárom olyan település van, amely 2001-ben és 2011-ben is a gyengén fejlett kategóriában szerepelt és a két időpont között stagnáló/lemaradó fejlődési tendenciát mutatott. Ezek között hat Borsod-Abaúj-Zemplén, négy Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében, kettő Baranyában, egy-egy pedig Somogy és Heves megyében található, vagyis meglehetősen polarizált elrendezést mutatnak.

A keleti országrészben egymást érik az alsó két kategóriába sorolt, főként kis lélekszámú települések, amelyek nagy pontossággal fedik le a *külső és*

belső periferiák területét. Ezeken a területeken a településeket, településcsoportokat leginkább az alapján lehet kategorizálni, hogy képesek voltak-e az országos átlagnál magasabb fejlődési értéket elérni, vagyis felzárkózó tendenciát mutatnak-e. Azok a települések vannak a legrosszabb helyzetben, amelyek mindkét vizsgált évben átlag alatti fejlettségi szinten álltak, és képtelenek tartós fejlődési pályára állni, azaz társadalmi-gazdasági hátrányaik folyamatosan újratemelődnek (például Salgótarjáni, Ózdi kistérség; Heves megye közepe; Szabolcs-Szatmár-Bereg megye határ menti részei).

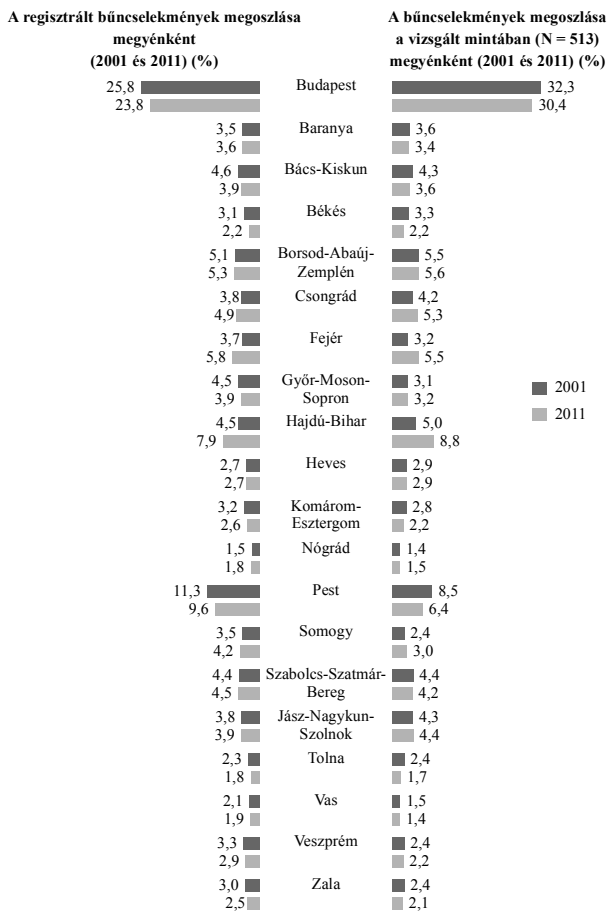
A további kutatási mélyfúrások elvégzéséhez szükség van a minta szűkítésére és egyes települések esettanulmány formájú részletes vizsgálatára, ehhez több tényező is támpontot nyújthat. Érdekes képet mutathatnak azok a települések, amelyek társadalmi-gazdasági értelemben halmozottan hátrányosak (fejletlen és lassan fejlődő, esetleg hanyatló települések), és/vagy elszigeteltek, a térségi hálózatokba pedig csak gyengén képesek bekapcsolódni (külső és belső periferiák települései). A konfliktusok viszont ott is hajlamosak nagyobb arányban felbukkanni, ahol nagy átalakulások zajlanak, így a dinamikusan fejlődő települések is fontos kutatási terepként szolgálhatnak a későbbiekben. E térségekben az intenzív növekedés, fokozva a társadalmi különbségeket, képes feszültségeket gerjeszteni.²²

A választott minta kriminológiai jellemzői

Ahhoz, hogy minél pontosabban behatóroljuk azon települések körét, amelyek érdemes behatóbban is vizsgálni, áttekintettük a települések bűnügyi mutatóit, és a *2001-es és a 2011-es évekre vonatkozóan leválogattuk az 513 településsel* kapcsolatos bűncselekményi és bűnelkövetői statisztika adatait. Magyarországon háromezer-kétszáz település van ugyan, de *az 513 elemű minta felöleli a regisztrált bűnözés háromnegyedét és az ismertté vált bűnelkövetők kétharmadát (2. számú ábra).*

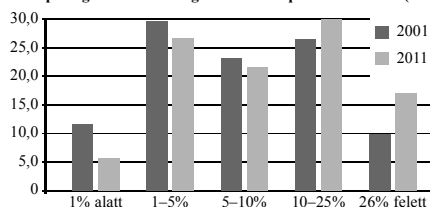
Nem volt meglepő, hogy a *bűncselekmények döntő többségét* Magyarországon (is) a *nagyvárosokban* követik el. Az viszont figyelemre méltó, hogy 2001-ben a vizsgált mintában az ismertté vált bűncselekmények 56 százalékát olyan településeken követték el, ahol a roma népesség megoszlása még az egy százalékot sem éri el; 79 százalékát olyan településeken, ahol a roma népesség létszáma nem éri el a két százalékot, és *93 százalékát olyan településen követték el, ahol a roma népesség aránya öt százalék alatti.* 2011-ben valamennyire változott a helyzet, de az ismertté vált bűncselekményeknek

2. számú ábra

A minta felöleli az adott évben regisztrált bűnselekmények háromnegyedét, és az adott évben regisztrált elkövetők kétharmadát.

3. számú ábra
A roma népesség százalékos megoszlása a települési mintában (N = 513)

még mindig 87,6 százalékát követték el olyan településeken, ahol a romák aránya nem érte el az öt százalékot (3. számú ábra).

Magyarországon a nagyvárosokban alacsonyabb a romák aránya, inkább kisebb településeken élnek. A hazai laikus közvélemény és a politikai szereplők egy része persze azzal érvel, hogy mindez nem gátja az *ügynevezett utazóbűnözésnek*, azaz a roma elkövetők nem a lakóhelyükön, hanem más településeken követik el a bűncselekményeket. A hazai leszakadó kistérségekben élő kisebbségek esetében irracionális ez a feltételezés. Csak utalunk azokra a földrajzi profilalkotással kapcsolatos kutatásokra, amelyek megrajzolták a bűnelkövetők mozgásának rádiuszát, és amelyekből kiderült, hogy még a nagyvárosokon belül is csak néhány kilométeres az a körzet, amelyben a bűnelkövető mozog. A hazai kriminálstatisztikai adatok szerint az ismertté vált bűnelkövetők többsége (országos átlagban jellemzően 60-62 százaléka) általában állandó helyi lakos.

Marad tehát az a feltételezés, hogy a roma – csakúgy, mint a nem roma – bűnelkövető jellemzően a saját településén, az ismert környezetben követi el a bűncselekményt. A közbeszédben a roma bűnözéssel kapcsolatos narratívák is ezt az értelmezést támasztják alá: az emberek azért félnek, mert a roma bűnelkövetők a szomszédságukban, az idősek sérelmére követik el a bűncselekményeket. Vagyis állításuk szerint a helyi konfliktusokat a romák bűnözése generálja.

Ezért is kiemelkedően fontos annak vizsgálata, hogy a kriminálstatisztikai települési adatok és a censusok adataiból nyerhető információk vajon igazolják-e ezen állítások valóságtartalmát.

Bűncselekményi ráta kvartilisek szerint

A mintába tartozó 513 települést a bűncselekmények százezer lakosra számított gyakorisága alapján emelkedő sorrendbe állítottuk, majd a részletesebb vizsgálat érdekében négy egyenlő csoportra osztottuk. Az egyes csoportokba a következő jellemzőkkel leírható települések tartoznak (*1. számú táblázat*).

1. számú táblázat
A kategóriába tartozó települések száma
a százezer lakosra jutó
bűncselekményi gyakoriság szerinti negyedek alapján

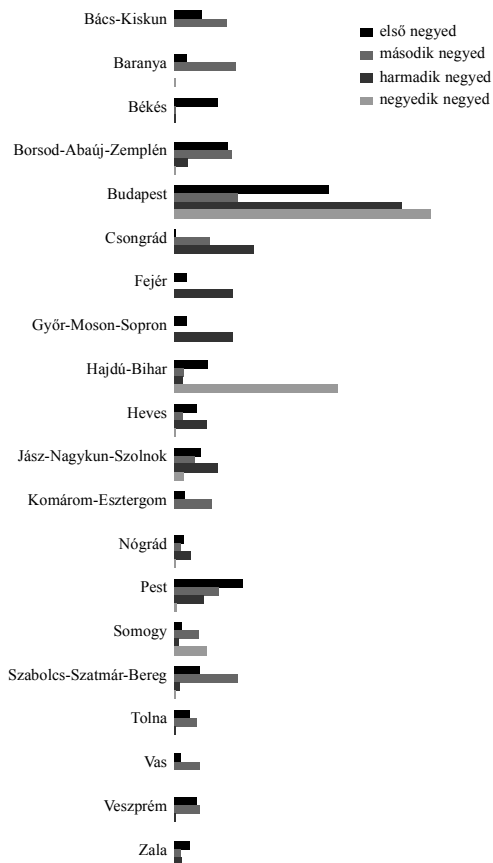
a negyed sorszáma	negyedhatárok	a kategóriába eső bűncselekmények száma	
		2001	2011
I.	4346 vagy kevesebb bűncselekmény/százezer lakos	86 455	85 609
II.	4346–5641 közötti bűncselekmény/százezer lakos	92 984	87 912
III.	5641–7320 közötti bűncselekmény/százezer lakos	82 341	87 995
IV.	7320 feletti bűncselekmény/százezer lakos	83 163	78 089

Mint a táblázatból látható, az első negyedbe tartozó településeket sújtja a legkevésbé a bűnözési teher, és a negyedik negyedben találhatók azok, amelyekben a regisztrált bűncselekmények gyakorisága meghaladja az átlagos terhelést.

Az adatokban 2001 és 2011 között némi elmozdulás volt tapasztalható. Az egyenlő részekre osztott csoportok egymáshoz való viszonya 2011-re úgy változott, hogy az első negyedbe (azaz a bűnözés szempontjából a legkevésbé fertőzött csoportba) eső bűncselekmények elemszáma kicsit csökkent. A második negyedbe esők erősebben csökkennek, viszont a harmadik (azaz azokon a településeken, amelyekben nagyobb a gyakoriság) és a negyedik negyedben (ahol a legnagyobb a gyakoriság) pedig csökkentek és kedvezőbbé váltak a kriminalitási mutatók (*4. számú ábra*).

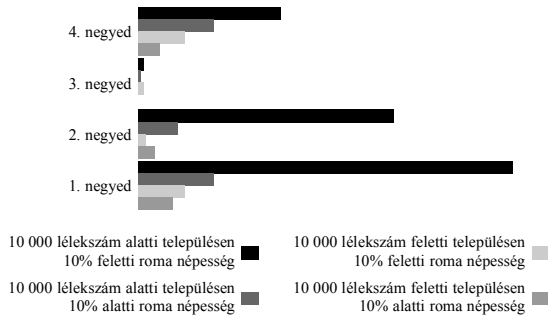
A megyei adatok jelentős eltérést mutatnak. Ennél az elemzésnél csak a tízszázalékos megoszlásokat meghaladó értékeket vettük figyelembe. A legkedvezőbb bűnözési helyzetű csoportba (százezer lakosra jutó 4346-nál kevesebb bűncselekmény) 338 település tartozik. Ebben a negyedben meghatározó szerepet játszik Budapest és Pest megye, bár a Borsod-Abaúj-Zemplén megyében ismertté vált bűncselekmények megoszlása is majdnem eléri a tíz százalékot.²³ A budapesti kerületek – összességében a százezret meghaladó bűncselekményszám miatt – minden negyedben meghatározó szerepet játszanak. Pest megyében viszont nincs olyan település, amely a második, har-

4. számú ábra
**A regisztrált bűncselekmények megoszlása a minta településein
 bűnözési gyakoriság és megyék szerint (%)**

madik, negyedik negyedben kiugró értékeket produkálna. Ez is azt jelzi, hogy egyes megyék csak meghatározott negyedben szerepelnek kiugró mértékben, lásd például Baranya megyét az első és a második negyedben, vagy Győr-Moson-Sopron megyét a harmadik negyedben. Figyelemre méltó Hajdú-Bihar vagy Fejér megye helyzete a legsúlyosabb kategóriában – miközben az első három kategóriában alig található olyan település, amely ebbe a két megyébe tartozna. A Borsod-Abaúj-Zemplén és Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei települések jellemzően a második negyedben szerepelnek (százezer lakosra 4300 és 5600 közötti bűncselekmény jut) (5. számú ábra).

5. számú ábra
A minta településeinek bűnözési fertőzöttség szerinti megoszlása, a lakónépesség és a roma népesség nagysága szerint (2011) (%)

Forrás: ENYÜBS; 2011. évi Népszámlálás 3. Országos adatok, KSH, 2013; Saját szerkesztés

Ha megvizsgáljuk az egyes negyedekbe tartozó települések számát, ugyancsak azt tapasztaljuk, hogy *ahogy haladunk a súlyosabb bűncselekményi gyakoriságot jelző listán felfelé, úgy csökken az adott negyedbe tartozó települések száma, és válnak meghatározóvá a nagyvárosok vagy a nagyobb városi települések*. Ez is kiemeli, hogy a bűnözés elsősorban városi jelenség. Az adatsor azonban megnyugtató abból a szempontból, hogy a *bűnözéssel legkevésbé érintett negyedbe tartozik a félszáz vizsgált település több mint kétharmada* (2. számú táblázat).

2. számú táblázat

A százezer lakosra jutó bűncselekményszám mutató alapján kialakított negyedbe tartozó települések száma és megyék szerinti megoszlása a vizsgált mintában (%)

	1. negyed	%	2. negyed	%	3. negyed	%	4. negyed	%
Bács-Kiskun	10	3,0	2	2,4	0	0,0	0	0,0
Baranya	13	3,8	2	2,4	0	0,0	3	9,7
Békés	16	4,7	1	1,2	1	2,2	0	0,0
Borsod-Abaúj-Zemplén	81	24,0	12	14,1	7	15,6	2	6,5
Budapest	8	2,4	2	2,4	5	11,1	6	19,4
Csongrád	4	1,2	4	4,7	1	2,2	0	0,0
Fejér	6	1,8	2	2,4	1	2,2	3	9,7
Győr-Moson-Sopron	1	0,3	0	0,0	1	2,2	0	0,0
Hajdú	21	6,2	5	5,9	3	6,7	2	6,5
Heves	25	7,4	10	11,8	3	6,7	2	6,5
Jász-Nagykun-Szolnok	15	4,4	7	8,2	7	15,6	3	9,7
Komárom-Esztergom	3	0,9	3	3,5	0	0,0	0	0,0
Nógrád	16	4,7	4	4,7	4	8,9	2	6,5
Pest	26	7,7	7	8,2	3	6,7	1	3,2
Somogy	14	4,1	3	3,5	2	4,4	6	19,4
Szabolcs-Szatmár-Bereg	52	15,4	12	14,1	2	4,4	1	3,2
Tolna	13	3,8	5	5,9	1	2,2	0	0,0
Vas	3	0,9	1	1,2	0	0,0	0	0,0
Veszprém	4	1,2	2	2,4	1	2,2	0	0,0
Zala	7	2,1	1	1,2	3	6,7	0	0,0
	338	100,0	85	100,0	45	100,0	31	100,0

A magyarországi bűnözés változásának a kutatás szempontjából releváns jellegzetességei

Magyarországon az új évezred első évtizedében a regisztrált bűncselekmények száma csökkent, a bűnözés jellemzően stagnált. Az előrejelzések differenciálnak az egyes bűncselekmény-kategóriák között, nyilvánvalóvá téve, hogy más-más tényezők befolyásolják az egyes bűncselekménycsoportok statisztikai dinamikáját. A bűnözési helyzet értékelésénél figyelni kell a latenciában maradó bűncselekmények nagyságrendjére és ennek a lakosság biztonságérzetére gyakorolt hatására is. Bár az elmúlt másfél évtizedben több kormány többször is megígérte, hogy rendszerbe állítja a lakosság biztonságérzetével kapcsolatos felmérések sorozatát, erre a mai napig nem került sor.

Az ismertté vált bűnelkövetők számának tendenciája hasonlóan alakult, mint az ismertté vált bűncselekményeké, viszont terjedelmének és dinamikájának változása jóval elmaradt attól. Ennek oka részben a felderítési arány rela-

tív romlása, részben a gyakoribbá vált halmazati és sorozat-bűnelkövetés. Az elmúlt tíz évben az ismertté vált felnőtt korú bűnelkövetők száma csökkent, és a fiatalok körében különösen szembetűnő a csökkenés. Ez alapvetően a kohorsz létszámának apadásából ered. Az elkövetők területi megoszlása szerint a gyermek- és fiatalok elkövetők száma az északkeleti megyékben és az ország középső részén a legmagasabb, különösen a fővárosban kiemelkedő. Ötven-hatvan százalékuk vagyon elleni bűncselekményt követ el, de részarányuk növekszik a rablás, a garázdaság és a testi sértés elkövetésénél.

A személy elleni bűncselekmények körében a legnagyobb változás, hogy az emberölések száma az 1970-es évek szintjére esett vissza. Ezt azonban a közvélemény nem érzékeli, mivel az egyes bűncselekményekről adott intenzív médiabeszámolókat épp az ellenkező hatást érik el. Az erőszakos bűncselekmények körében a közterületi erőszak növekedését jelzi a rablás és a garázdság bűncselekmény számának növekedése. Súlyos gond a futballerőszak megjelenése és a sporteseményeken megnyilvánuló rasszizmus.

Összességében azonban *a bűnözés területén nincsenek olyan riasztó jelek, amelyek a társadalom vagy az állam számára radikális változtatásokat követelő megpróbáltatásokat jelentenének.* De ha ez a helyzet, akkor mégis miért kiemelt probléma Magyarországon a bűnözés kérdésköre, miért kell bűnmegelőzési felelős az iskolákba, miért kell számolatlan kamera az utakra, és miért lett oly meggyőző a közvélemény számára a „cigánybűnözés” narratívája?

A válasz egy részét a bűnözés adatainak finomabb elemzésében találjuk. Elemzésünkkel csak azokra a változásokra koncentrálunk, amelyek összefügghetnek kutatásunk témakörével, illetve a jelenséget befolyásoló oksági mechanizmussal.

Az adatok azt jelzik, hogy bár a vagyon elleni bűncselekmény száma általánosságban csökken, ez alól legalább három kivétel van:

1. erőteljesen megnövekedett a tulajdon elleni szabálysértések száma;
2. enyhén nőtt a csalások; és
3. megduplázódott az okirattal kapcsolatos visszaélések száma.

A hazai bűnözés számadatainak változásában jól érzékelhető a szabálysértési értékhatárra elkövetett kis súlyú vagyon elleni cselekmények számának intenzív emelkedése (*3/a-b. számú táblázat, 6. számú ábra*).

Ez a változás valószínűleg nem független az elmúlt években a hazai kriminálpolitikában lezajlott változásoktól. 2008-tól a jogalkotó folyamatosan szigorította az enyhe súlyú jogsértések szankcióit és eljárási szabályait. Tény, hogy a bagatelbűnözés is jelentős terheket ró a sértettekre, kedvezőtlen hatás-

3/a számú táblázat
Az ismertté vált bűncselekmények száma (2003–2007) (részlet)

	2003	2004	2005	2006	2007
Összes regisztrált bűncselekmény	413 343	418 883	436 552	425 941	426 914
Vagyon elleni bűncselekmények száma	275 891	262 082	270 740	260 174	276 193
ebből:					
szabálysértési értékhatár alatti vagyon elleni bűncselekmények száma	45 961	37 406	31 031	30 229	54 806
betöréses lopás	47 269	44 679	42 588	39 620	40 846
járműlopás	18 525	17 319	16 178	15 172	15 017
járműből lopás	24 075	23 118	25 131	30 229	20 982
csalás	33 151	26 367	22 431	23 595	41 250
okirattal kapcsolatos bűncselekmények	55 141	55 301	62 277	59 826	58 815
Személy elleni bűncselekmények	19 572	20 778	20 089	18 497	18 717
ebből:					
emberölés + kísérlet	378	362	313	306	296
testi sértés	11 494	12 553	12 383	11 551	11 180
emberrablás	25	19	7	13	7
erőszakos közöszlés	535	566	642	479	468
rablás	3 606	3 525	3 338	3 041	3 536
Erőszakos és garázda bűncselekmények	31 476	33 366	32 760	29 728	29 645
ebből:					
garázdaság	10 993	10 757	10 911	9 680	9 414

Forrás: ENYÜBS

sal van a személyközi viszonyok alakulására és növeli a konfliktusok előfordulását szomszédági kapcsolatokban. Nem tagadható azonban az sem, hogy a kiskriminalitás által okozott károk messze elmaradnak a korrupciós, a gazdasági és a fehérgalléros bűncselekmények által okozott társadalmi károktól.

A romák lakóhelye és a bűncselekmények elkövetési helye

A kutatásban azokat a településeket vizsgáltuk meg közelebbről, amelyekben az ismertté vált bűncselekmények aránya meghaladta a megyében ismertté

3/b számú táblázat
Az ismertté vált bűncselekmények száma (2008–2012) (részlet)

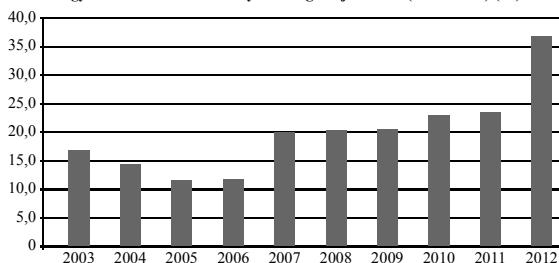
	2008	2009	2010	2011	2012
Összes regisztrált bűncselekmény	408 407	394 034	447 186	451 371	472 236
Vagyon elleni bűncselekmények száma	265 755	253 366	273 613	256 175	259 617
ebből:					
szabálysért értékhatár alatti vagyon elleni bűncselekmények száma	53 599	51 571	62 338	59 929	95 067
betöréses lopás	43 002	37 698	44 250	45 273	46 857
járműlopás	16 539	11 212	17 900	19 455	21 821
járműből lopás	16 438	14 460	14 528	13 702	12 924
csalás	30 194	29 555	32 137	27 906	36 911
okirattal kapcsolatos bűncselekmények	48 645	50 027	64 965	84 070	112 548
Személy elleni bűncselekmények	20 544	19 844	22 660	22 108	22 964
ebből:					
emberölés + kísérlet	292	275	276	275	221
testi sértés	12 792	12 430	14 334	13 987	13 683
emberrablás	11	14	18	12	9
erőszakos közöszlész	489	525	586	462	506
rablás	3 593	3 316	4 439	4 687	4 984
Erőszakos és garázda bűncselekmények	33 035	32 046	38 445	37 201	37 368
ebből:					
garázdaság	10 786	10 384	13 279	12 018	14 501

Forrás: ENYÜBS

vált bűncselekmények, illetve bűnelkövetők öt százalékát. E két adatsor minden megyében felrajzolt egy *települési bűnözésfertőzöttségi rangsort*. A kutatás adatait bűncselekmény-kategóriánként külön-külön ábrázoltuk, feltüntetve a települések roma népességének megoszlását is (7. számú ábra).

A térképeken jól látható, hogy a *hazai bűncselekmények túlnyomó többségét nem a roma népesség lakta területeken követik el*. Ahogy az a városi bűnözést vizsgáló kriminológiai kutatások hazai és nemzetközi eredményei alapján várható is, mindkét rangsor élén Budapest és a vidéki nagyvárosok szerepelnek. A bűnözés többségét adó hazai településeken a roma lakónépesség aránya elhanyagolható.

6. számú ábra
A szabálysértési értékhatár alatti vagyon elleni bűncselekmények megoszlása
a vagyon elleni bűncselekmények kategóriáján belül (2003–2012) (%)

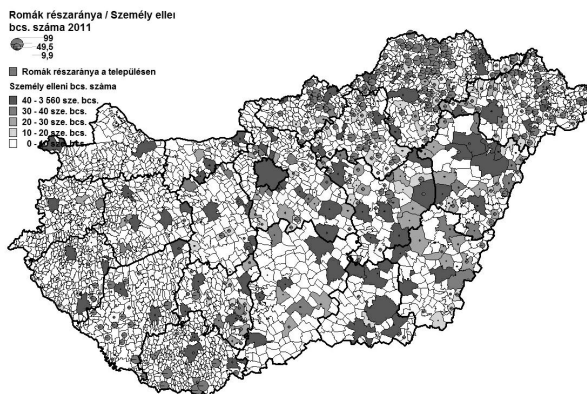
A vizsgált adatok további érdekes összefüggéseket is mutatnak, illetve más szempontból is alátámasztják előbbi állításunkat.

Vannak olyan városok, amelyekben a bűncselekményi ráta jóval alacsonyabb mint öt százalék, a *bűnelkövetők száma viszont messze meghaladja a megyei adatok öt százalékát*. Felvetődik a kérdés, hogy hol valósul meg az ezekben a kis- és közepes városokban lakó bűnelkövetők magasabb bűnelkövetői aktivitása. Ők utaznak el a kistelepülésekre bűncselekményt elkövetni? Nem valószínű, hiszen az ismertté vált bűncselekmények aránya ott még alacsonyabb! Vagy inkább a nagyvárosban (a megye központi városában) követik el a bűncselekményt? Igen, lehet. Kutatások hiányában ezt nem tudjuk megmondani.

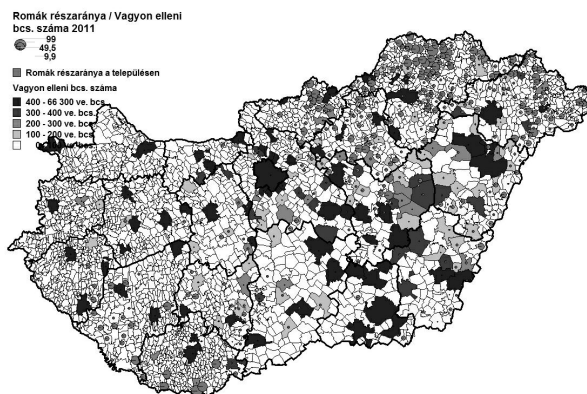
Az viszont az adatok alapján teljesen egyértelmű, hogy ezekben az említett kis- és közepes városokban a *roma népesség aránya igen alacsony*. Ilyen város például Borsod-Abaúj-Zemplén megyében Ózd, amelynek a megyei részesedése a bűncselekményekből 5,8 százalék, a bűnelkövetőknél viszont 9,4 százalék. Hasonló a helyzet Sajószentpéteren, ahol 1,6 százalékos bűncselekményi részesedés mellé 3,1 százalékos bűnelkövetői részesedés társul. Hajdú-Bihar megyében, ahol a megyeközpontra koncentrálódik a bűnözés 65 százaléka, ilyen település Hajdúböszörmény (bűncselekmény: 3,9; bűnelkövetők: 5,8 százalék). Pest megyében ilyen település Gyál és Monor. Ezekben a településeken jellemzően három százalék alatti a roma népesség lélekszáma, tehát alappal feltételezhető, hogy ezeken a településeken a nem roma népesség végez aktív bűnelkövetői tevékenységet.

7. számú ábra

A romák részaránya és a személy elleni bűncselekmények száma (2011)

A romák részaránya és a vagyon elleni bűncselekmények száma (2011)

Bűnözési gyakoriság és bűncselekmény-kategóriák

Ha a bűnözésgyakorisági csoportokat a bűncselekmény-kategóriák szerint is megvizsgáljuk, érdekes kép rajzolódik ki a fűlszáz települést illetően. Azt váránk, hogy az arányok szerint minél nagyobb a bűncselekményi gyakoriság egy településen, annál nagyobb arányú a vagyon elleni bűncselekmények megoszlása. Ez nagy valószínűséggel települési szinten így is működik. Ha viszont a negyedeket hasonlítjuk össze, érdekes összefüggést jelez, hogy a gyakorisági mutató emelkedésével párhuzamosan csökken a vagyon elleni bűncselekmények részaránya a negyeden belül, és nyer teret egyre hangsúlyosabban a közrend elleni bűncselekmények kategóriája (4. számú táblázat, 8. számú ábra).

A regisztrált bűnelkövetők százezer lakosra számított gyakorisága alapján is felállítottunk egy rangsort a mintába tartozó települések között, itt is kvartilisokra osztva az adatokat. Teljesen természetes, hogy a nagyvárosokban – ha-

4. számú táblázat

Az ismertté vált bűncselekmények száma és megoszlása a bűnözési gyakoriság szerint kialakított negyedekben és bűncselekmény-kategóriák szerint (2011)

	összes negyed együttesen		I. negyed [*]		II. negyed ^{**}		III. negyed ^{***}		IV. negyed ^{****}	
Személy elleni	18 246	5,4	5 793	6,8	5 101	5,8	4 018	4,6	2 605	3,3
Közlekedési	8 957	2,6	3 603	4,2	2 674	3,0	1 785	2,0	895	1,1
Házasság, család, nemi erkölcs elleni	4 071	1,2	1 532	1,8	1 201	1,4	902	1,0	436	0,6
Államigazgatás, közélet elleni	4594	1,4	1 280	1,5	1 426	1,6	1 118	1,3	770	1,0
Közrend elleni	83 801	24,8	17 557	20,7	23 409	26,7	24 631	28,1	18 204	23,3
Gazdasági bűncselekmények	27 633	8,2	3 046	3,6	5 332	6,1	5 283	6,0	13 972	17,9
Vagyon elleni	190 242	56,2	51 212	60,3	48 537	55,3	49 368	56,4	41 125	52,7
Honvédelmi	752	0,2	144	0,2	104	0,1	422	0,5	82	0,1
Összesen	338 296	100,0	84 896	100,0	87 784	100,0	87 527	100,0	78 089	100,0

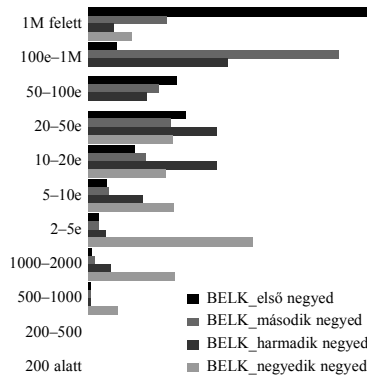
* 338 település (4346 alatti bűncselekmény/100 000 lakos)

** 87 település (4346–5641 bűncselekmény/100 000 lakos)

*** 45 település (5641–7320 bűncselekmény/100 000 lakos)

**** 31 település (7320 feletti bűncselekmény/100 000 lakos)

8. számú ábra
Az ismertté vált bűnelkövetők gyakorisági indexének negyedei
a településnagyság szerint (2011)

sonlóan a magasabb bűncselekményi gyakorisághoz – magasabb a bűnelkövetői gyakoriság is. A minta most említett jellegzetessége azonban arra utal, hogy érdemes utánamenni annak, hogy mi zajlik a tízezer lakosnál kisebb lélekszámú településeken. Ezért más szempontból is görcső alá vettük az adatokat.

A tízes szabály

Először a százezer lakosra jutó bűnelkövető mutató alapján felállított települési rangsort vizsgáltuk. Sem az első, sem a második, de még a harmadik negyedben nem találtunk olyan bűnelkövetőt, akinek a lakóhelye olyan településen lenne, ahol a romák aránya a települési lakosok között magasabb, mint ötven százalék. Kizárólag a negyedik negyedben leltük meg ezeket a településeket.

Úgy tűnik, hogy munkál egy tízes szabály az adatokban. A településeket a bűncselekményi gyakorisági ráta szerinti négy kategórián belül is tovább vizsgáltuk. Az elemzésnél minden negyedben további két szempontot érvényesítettünk:

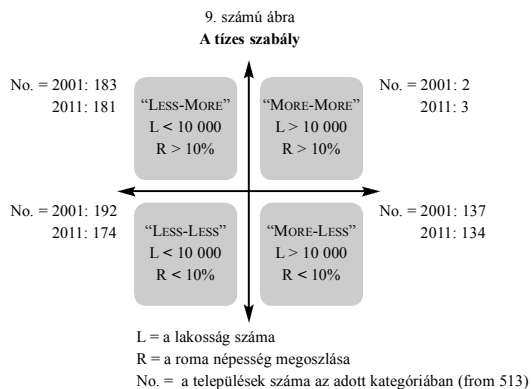
- a) a település lélekszámát; és
- b) a roma népesség arányát.

Ennek megfelelően egyik elemzési szempontunk a település népességszáma (tízezer lélekszámnál kisebb vagy nagyobb település), a másik pedig a roma népesség aránya a településen (tíz százalékánál kisebb vagy nagyobb megoszlás). Feltételezésünk szerint e négy szempont szerinti kategorizálással a települések olyan csoportját írhatjuk le, amelyeknek sajátos azonosságai vannak a kriminálstatisztikai adatok elemzéséhez. Mindemellett kivételesen fontos ismét hangsúlyozni, hogy a bűncselekmények kilencven százalékát 2001-ben és 2011-ben is olyan településeken követték el, amelyeken a roma népesség megoszlása nem éri el az öt százalékot!

Az adatok mélyebb elemzése segítheti azoknak a konfliktusoknak a megértését és kezelését, amelyek napjainkban a többség és a roma kisebbség között feszülnek, s amelyeknek egyik megjelenési formája – legalábbis a közbeszédben – a „cigánybűnözés”.

A mintába kerülő 513 településen *láthatóan más bűnözési tendenciát tapasztalunk* 2001-ben és 2011-ben. A bűnözési gyakoriság ugyanis eltérően alakul, ha a települési lélekszám kevesebb VAGY több mint tízezer lakos; illetve ha a roma népesség létszáma a településen tíz százalék alatt marad, VAGY ha azt meghaladja (9. számú ábra).

Mint említettük, az előbbi négyosztatú kategória-rendszert a települési lakosság szám és a roma népesség megoszlása alapján alkottuk. A következőkben röviden összefoglaljuk a négy kategória jellemzőit. A két előbbi szempont szerint külön-külön elnevezést is adtunk a kategóriáknak.²⁴

1. *More-Less*: Ezekon a településeken a lakosság létszáma magasabb, mint tízezer lakos, a romák részaránya viszont nem éri el a tíz százalékot. 2001-ben 137; 2011-ben 134 település tartozott ide. Megjegyzendő, hogy ebbe a kategóriába esik Budapest és a hazai nagyvárosok.
2. *Less-Less*: Ezekon a településeken a lakosság szám kisebb, mint tízezer, és a romák részaránya sem éri el a tíz százalékot. 2001-ben 192; 2011-ben 174 település tartozott ebbe a kategóriába.
3. *Less-More*: A lakosság száma kevesebb, mint tízezer, a romák részaránya több mint tíz százalék a településen. 2001-ben 183; 2011-ben 181 települést tartalmazott a kategória.
4. *More-More*: A lakosság száma több mint tízezer, és a romák részaránya is meghaladja a tíz százalékot. 2001-ben kettő; 2011-ben három település esett ebbe a kategóriába (10. számú ábra).

Ha az előbbi kategóriákba eső településeken a regisztrált bűnözést vizsgáljuk, azt tapasztaljuk, hogy

1. a *More-Less* kategóriába tartozó nagyvárosokban csökken a bűnözés, és – már csak a nagy számok törvénye alapján is – az ezeken a településeken zajló kedvező folyamatok determinálják az országos hazai bűnözéssel (különösen a vagyon elleni cselekményekkel) kapcsolatos általánosan csökkenő tendenciát. Ebben a kategóriában ugyanis a regisztrált bűncselekmények aránya és az ismertté vált bűnelkövetők megoszlása is csökkent. Ezekon a településeken válik ismertté a regisztrált bűnelkövetők döntő többsége (N = 53 666),

10. számú ábra
A tízes szabály

No. = a települések száma az adott kategóriában (from 513)

bár tény, hogy tíz év alatt csökkent a kategória részesedésének mértéke (2001: 80,7; 2011: 74,0 százalék).

A másik három kategóriában más tendenciák látszanak kibontakozni.

2. A *Less-Less* csoportban vannak a hazai kistelepülések. Kedvezőnek mondható, hogy az itt regisztrált bűnelkövetők megoszlásának mértéke csökkent, miközben az ismertté vált bűncselekmények nagyságrendje növekedett 2001 és 2011 között. A kategóriába tartozó települések száma 192-ről 174-re csökkent. A regisztrált bűnelkövetők közül 7704 elkövető lakóhelye található az e kategóriába eső településeken.

Úgy tűnik, hogy az igazán problémás településeket elsősorban a két másik kategóriában kell keresnünk.

3. A *Less-More* kategóriában az egyes települések lélekszáma nem éri el a tízezer főt, a romák megoszlása viszont meghaladja a tíz százalékot. Úgy tűnik, hogy ebben a kategóriában a 2001–2011-es dekádban eltérő fejlemények voltak, bár mindkét évben szinte azonos létszámú település tartozik ebbe a csoportba (2001: 183; 2011: 181).

A településeken 2001 és 2011 között – az enyhén emelkedő, de inkább stagnáló bűnözési ráta mellett – megduplázódott az ismertté vált bűnelkövetők száma. A kategóriába eső 181 településen 2011-ben 9174 bűnelkövető vált ismertté.

A kategória bűncselekménycsoportok szerinti vizsgálata azt jelzi, hogy bár vegyesen vannak olyan települések, amelyekben vagy növekedett, vagy csökkent a bűnözés, az össz-bűnözés terjedelme enyhén megemelkedett, és sajátos strukturális átrendeződés is lezajlott a kategóriába tartozó településeken. A bűncselekmény-kategóriákon belüli részletesebb vizsgálat – különösen a vagyon elleni cselekményeknél – azt mutatja, hogy ezeken a településeken az enyhe súlyú bűncselekmények elkövetése jellemző. A vagyon elleni deliktumok között a kisebb értékre elkövetett lopás vétsége [316. § (2) bek. I. fordulat], a szabálysértési értékre elkövetett lopás vétsége [316. § (2) bek. II.], a kisebb értékre bünszövetségben elkövetett betöréses lopás [316. § (4) bek. b) pont 1.], illetve a kisebb kárt okozó rongálás vétsége [324. § (2) bek. a) pont] dominál. Azaz a kisebb a cselekmények elkövetési értéke, de ehhez valamilyen minősítő körülmény társul (például lopás szabálysértési értékre, jogtalan behatolással, vagy dolog elleni erőszakkal).

A kategóriába tartozó településeken határozottan megnövekedett a közrend elleni bűncselekmények száma és aránya. Ezt követi a személy elleni bűncselekmények számának és arányának megemelkedése, illetve a csalárd, ifjúság elleni cselekmények enyhe növekedése. Érdekes, hogy a strukturális

átrendeződés miatt a vagyon elleni bűncselekmények száma enyhén növekedett, e részarány a többi cselekménykategóriához viszonyítva mégis határozott csökkenést jelez. A személy elleni bűncselekmények között a könnyű testi sértés és a zaklatás a legjellemzőbb bűncselekmény.

A települések kevéssé kiegyensúlyozott hangulatát talán a közrend és köznyugalom elleni bűncselekmények elkövetése mutatja, elsősorban a garázdaság és az önbíráskodás alakulása. A garázdaságnál mintha jellemző lenne a csoportos elkövetés, azaz nem csak a vétségi alakzatok fordulnak elő. A közbizalom elleni cselekmények közül a közokirat-hamisítás a legjellemzőbb elkövetési forma, illetve a droggal kapcsolatos cselekmények közül a legenyhébb fordulatok előfordulása. Egyes – viszonylag kis lakosságszámú – településeken a szerzői jogok megsértése válik ismertté, ami nagy valószínűséggel egyetlen vagy néhány elkövetőhöz köthető.

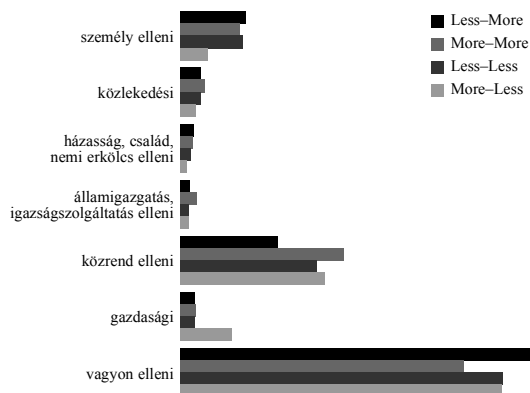
4. A *More-More* kategória jellemzője, hogy a lakosság lélekszáma meghaladja a tízezer főt, és a romák lélekszáma is magasabb tíz százaléknál. Ebbe a kategóriába mindössze három település tartozott 2011-ben. A regisztrált bűncselekmények megoszlása stagnált, a regisztrált bűnelkövetők részaránya azonban növekedett. A három településen ez abszolút számokban 1982 ismertté vált bűnelkövetőt jelent.

Településtípus, településnagyság és a bűnelkövetők száma

Az ismertté vált bűnelkövetők gyakorisági mutatóit településtípusok szerint vizsgálva jól látható, hogy az egymillió lakos feletti egyetlen település, azaz Budapest kerületei között is jelentős eltérések tapasztalhatók. A húsz–ötven ezer lélekszámú települési kategóriában találhatók meg nagyjából azonos arányban azok a települések, amelyekben a legkevesebb, illetve legtöbb bűnelkövetőt regisztráltak, tehát ez a kategória a leginkább vegyes típus. A tíz–húszezer lélekszámú településeknél mintha magasabb lenne a bűnelkövetői gyakoriság, és határozottan ez a tendencia látható a tízezer lakosnál kisebb lélekszámú településeknél.

Érdeemes tehát megvizsgálni további két jellemzőt: a) ezek a személyek milyen bűncselekmények elkövetéséért kerültek kapcsolatba az igazságszolgáltatással; és b) a kérdéses települések jellemzően melyik megye vagy megyék területén találhatóak (*11. számú ábra*).

11. számú ábra
A regisztrált bűncselekmények megoszlása a mintában
a települési lakosság száma és a roma népesség megoszlása alapján képzett
kategóriák szerint (%) (2011)

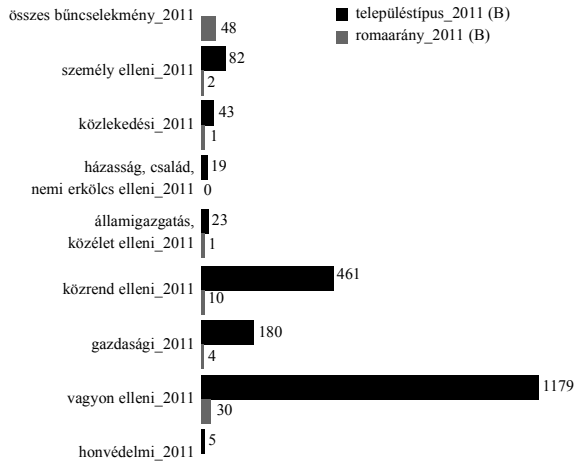

A településtípusokból – a lakosság szám alapján – egy hétkategóriás változót készítettünk: törpefalu – kisfalu – község – nagyközség – kisváros – nagyváros – metropolis.

Regresszióanalízissel megvizsgáltuk, hogy a különböző bűncselekménytípusok (összes bűncselekmény, vagyon elleni, közrend elleni stb.) gyakorisági mutatóiból mennyit magyaráz meg 1. a településméret, azaz hogy egyre többen laknak az adott településen; illetve 2. a roma lakosok településeken belüli aránya (12. számú ábra).

A modellhez tartozó magas R2 érték (azaz a függő változó heterogenitásának mutatója) a modell jellegzetességeiből fakadóan magas. Abból adódik, hogy már a magyarországi összes településszámhoz viszonyítva is egy szűkített mintán állítottuk fel a modellünket. A modellhez tartozó F-próba értéke 0,000, tehát megállapítható, hogy a regressziós modell az 513 település heterogenitásának szignifikáns részét testesíti meg. A változókhoz tartozó B értékek alapján azt találtuk, hogy 1. minél nagyobb települést vizsgálunk, annál valószínűbb, hogy magas lesz a bűncselekmények száma; 2. növekvő roma lakosság arány mellett csökken a bűncselekményszám. A változókhoz tartozó béták alapján megállapítható, hogy a bűncselekmények számának

12. számú ábra

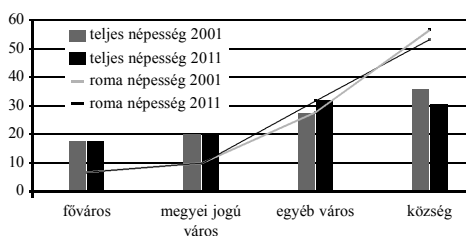
alakulását leginkább a település nagysága befolyásolja (99,4 százalék), a roma népesség megoszlásának hatása 1,3 százalék.

Két megjegyzéssel azonban mindenképpen ki kell egészítenünk a modell magyarázatát: jelentős leegyszerűsítéssel éltünk, amikor a komplex modellek kialakításához mindössze néhány változót vizsgáltunk. Ezért *egyrésztől* azt kell hangsúlyoznunk, hogy az előbbi számítást csak első közelítésként szabad értékelni; *másrésztől* pedig azt, hogy ezek nem állandó összefüggések, hanem csupán arra az adott modellre érvényesek, amelyben mindössze két változóval dolgozunk: a lakosságsszámmal és a roma népesség arányával a településen. További változók beemelésével (például iskolai végzettség, jövedelem, lakáshelyzet stb.) az értékek másként alakulhatnak. Az említett megszorítások ellenére a modelltől annyi mindenképpen érzékelhető, hogy bűncselekményi szinten jelentősen eltérő magyarázó erőt hordoz a lakosságsszám, illetve a roma népességarány növekedése.

A roma népesség területi mobilitása

Az adatok azt is jelzik, hogy a rendszerváltozás után a roma népesség jelentős része a nagy vagy a nagyobb városokból jellemzően a tízezer lakosnál kisebb népességű hazai településekre költözött (13. számú ábra).

13. számú ábra
A teljes népesség és a roma népesség megoszlása
településtípusok szerint 2001-ben és 2011-ben (%)

Feltételezésünk szerint ennek a folyamatnak jelentősége van/lehet a települési konfliktusok kialakulásában. Ha egy település integrációs kapacitása csekély, miközben a településeken megváltoznak a korábban kialakult személyközi viszonyok, ez a helyzet konfliktusok kialakulását generálhatja.

Nem kétséges, hogy ilyen konfliktusok településszerkezeti problémából is eredhetnek. Városaink egy része – bár a jog szempontjából város, mégis – lélekszáma, gazdasági és egyéb vonzereje alapján nem képes betölteni a városi rangú települések által ellátandó feladatokat. A KSH Társadalmi Atlasz szerint 2011-ben 328 településnek volt városi rangja, tehát közigazgatási értelemben minden tizedik magyar település város. „A városodottság jelenlegi szintje elsősorban az utóbbi egy-két évtizedben bekövetkezett várossá nyilvánítások eredménye: az 1990-es évtizedben 73, az ezredforduló óta további 91 új városunk lett. Az újonnan városi rangra emelkedett települések közül a 10–20 ezer lakosúak döntő többsége – 28 városból 23 – Pest megyében található. [...] Az ország többi megyéjében elsősorban tízezer főnél kisebb lélekszámú városok alakultak, melyek közül minden ötödikben kevesebb, mint 3000-en élnek. A korábban hiányzó kisvárosi hálózat létrejöttével a várososhálózat népességnagyság szerinti struktúrája kiegyenlítettebbé vált. A városodás dinamikus változását kevésbé követte a városiasodás, az ott élők

*életkörülményeinek javulása, az infrastrukturális ellátottság fejlődése: az új kisvárosok egy része nem rendelkezik valódi városi funkciókkal, infrastruktúrájuk, intézményi ellátottságuk hiányos, lakókörnyezetük falusias jellegű.*¹²⁵

Városi cím annak a községi önkormányzatnak adható, amely térségi szerepet tölt be, és fejlettsége eléri az átlagos városi szintet. A jogalkotó azonban nem határozta meg a fejlettség részletesebb szempontjait, és nem adott meg részletes célszámokat, illetve fejlettségi küszöbértékeket a városi rangra pályázó település számára. „*A jelenleg hatályban lévő helyi önkormányzatokról szóló törvény érdemi feltételekhez nem köti a várossá nyilvánítást, és más jogi előírás sem szabályozza a városi cím odaítélését, a kezdeményezések elbírálását, az eljárás rendjét. Ezek nyomán az önkormányzati törvény elfogadása óta eltelt időben jelentős mértékben megszorodott a várossá nyilvánítási kérelmek száma, és esetenként sor került nem kellően urbanizált települések várossá nyilvánítására is.*¹²⁶

Hosszabban idéztünk a KSH kiadványból, ugyanis – mint már említettük – egyik hipotézisünk szerint a roma népesség számbelileg releváns megjelenése a tízezernél kisebb lélekszámú településeken felborította a település korábban kialakult személyközi viszonyait, és közreható faktor lehetett a települési konfliktusok kialakulásában.

A városi rangot elnyert települések fejlettségének, térségi szerepének esetleges elmaradása a kívánatostól az újonnan beköltöző népesség integrációs esélyeit is rontja. Elemzésünk egyik szempontja éppen ezért lett a település népességszáma, pontosabban a tízezer lélekszámnál kisebb, illetve nagyobb települések közötti megkülönböztetés. A települési népességnél a tízezer elválasztó határra a 2001-es, illetve a 2011-es census adatainak elemzése indított, ugyanis azt tapasztaltuk – és ezt a hazai szakirodalmi források is megerősítették –, hogy a hazai roma népesség területi mobilitása az elmúlt két évtizedben a nagyvárosokból a tízezer fő alatti kistelepülések irányába zajlott. A tízszázalékos választóvonalra pedig a nemzetközi migrációs és kisebbségi szakirodalomban találtunk hivatkozást, azaz a tíz százalékos alatti kisebbségi népességet gond nélkül abszorbeálja a többségi népesség egy adott településen.

A romák szociális helyzete, foglalkoztatása, iskolai vezettség, társadalmi kirekesztettség

A Magyarországon élő romák számának meghatározására – a mai szociológiai álláspontok szerint – pontos értékek nem, csupán becült intervallumok

adhatók. A különböző kutatásokban az elemszámbeli különbségek és ingadozások abból (is) erednek, hogy a vizsgálatok eltérő definíciót alkalmaznak arra vonatkozóan, hogy kiket sorolnak a roma etnikumhoz.

Az 1893-as első országos felmérés („országos cigányösszeírás”) azokat sorolta a romák közé, akiket a helyi közigazgatási szervek annak tartottak, és az összeírás napján az adott településen tartózkodtak. E szerint 275 ezer roma élt Magyarországon.²⁷ *Kemény István* 2000-ben a budapesti romák számával korrigálta a statisztikát, és arra a következtetésre jutott, hogy 1893-ban 280 ezer körüli volt a roma lakosok száma Magyarországon.²⁸ Az 1941-es összeírás 209 270-ben határozta meg a roma népesség létszámát. Ezek az adatok a későbbiekben mind számszakilag, mind módszertanilag megbízhatatlannak bizonyultak.

Az államszocializmus időszakában az első statisztikailag is megbízható felmérés 1971-ben készült, és az országos kétszázalékos reprezentatív mintán folytatott kutatást *Kemény István* vezette.²⁹ A kutatás a Magyarországon élő romák számát 320 és 370 ezer között határozta meg.

1990-től a magyarországi roma népesség számának megállapításához alapvetően három forrás áll rendelkezésre:

1. A KSH-népszámlálásnak nemzetiséggel összefüggő kérdéscsoportja 1990-ből, 2001-ből, illetve 2011-ből. A felvétel idején az öndefiníció alapján tekintettek valakit az adott etnikumhoz tartozónak. Az adatok szerint 1990-ben 164 406-an vallották magukat cigány nemzetiségűnek. A 2001-es népszámlálási adatok szerint 190 046 személy vallotta magát cigány nemzetiségűnek, 2011-ben pedig 315 583.
2. További információforrás a KSH 1993. évi reprezentatív felvétele, amelyben a kérdezőbiztosok minősítése alapján számított valaki romának, és mintavételi egységnek a háztartást tekintették. A felmérés 468 ezerben, illetve – 95 százalékos megbízhatósági szinten – négyszázhusz- és ötszázhuszezer közötti intervallumban határozza meg a romák számát.
3. Az MTA Szociológiai Kutatócsoportjának 1993–1994-ben végzett reprezentatív felmérése adatai, illetve a vizsgálat 2003-as évi megismétlésekor gyűjtött adatok is rendelkezésünkre állnak. Ebben a kutatásban azok számítottak romának, akiket a környezetük annak tekintett. A 2003-ban végzett, országos reprezentatív kutatást az előzőektől eltérően csak egyszázalékos reprezentatív mintán vették fel, és a 2001-es népszámlálási adatok etnikai hovatartozást kérdező blokkjai alapján készültek. A változás azért történt, mert 1993–94-től adatvédelmi okok miatt megszűnt az etnikumot is jelölő statisztikai nyilvántartás, így a korábbi iskolastatisztikák nem álltak forrás-

ként rendelkezésre. A kutatás – ötszázalékos hibahatár mellett – a Magyarországon élő romák számát 570 ezerben határozta meg, az ehhez tartozó konfidencia-intervallum ötszázhusz- és hatszázötvenezer közötti népesség-nagyságot ölelt fel.³⁰

A *demográfiai mutatók* szerint a roma népesség között magas a születési és a halálozási arányszám. A tizenöt év alattiak száma a teljes népességen belül 16,8, a romák között 37 százalék. A hatvanévesek vagy annál idősebbek aránya viszont a romák között ötször kisebb, mint a teljes népességen belül: a teljes népességen belül 20,2, míg a romák között mindössze 3,9 százalék.³¹ A romák *átlagos élettartama* tíz évvel alacsonyabb, mint az országos átlag.³² A magas halandósági arány, illetve az alacsonyabb várható élettartam a rossz egészségi mutatók következménye, és ez egyértelműen a szegénységfaktorokkal magyarázható.

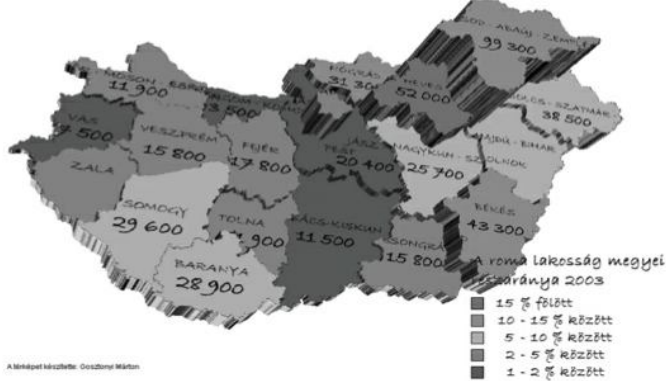
Az ország területén mindenütt laknak romák, de igen egyenlőtlen eloszlásban. Számuk és arányuk 1971 és 2003 között erősen megnövekedett az északi régióban (Borsod-Abaúj-Zemplén, Heves, Nógrád megye). A keleti (Szabolcs-Szatmár-Bereg, Hajdú-Bihar és Békés) és az alföldi megyékben (Bács-Kiskun, Csongrád és Jász-Nagykun-Szolnok) növekedett ugyan a roma lakosok száma, de a teljes roma népességen belüli arányuk csökkent. Ugyanez a tendencia figyelhető meg a budapesti iparvidéken (Budapest, Fejér, Pest, Komárom-Esztergom megye) és a Dél-Dunántúlon (Baranya, Somogy, Tolna, Veszprém, Zala). A romák száma és aránya a nyugat-dunántúli megyékben (Győr-Moson-Sopron, Vas) is megnövekedett.³³

A térképre vetített adatokból jól látható, hogy a cigány népesség megoszlása a rossz gazdasági mutatójú és fejletlen infrastruktúrájú, kedvezőtlen helyzetű, az átlagosnál rosszabb életfeltételeket nyújtó megyékben magas. Nógrád és Borsod-Abaúj-Zemplén megyében tíz-tizenöt százalék az össznépességhez viszonyított arányuk, míg Hevesben tizenöt százalék fölötti.³⁴ A dél-nyugati országrészben lévő, szintén kedvezőtlen és válságot jelző mutatókkal jellemezhető megyékben is magasabb arányban vannak jelen (Somogy, Tolna, Baranya) (*14. számú ábra*).

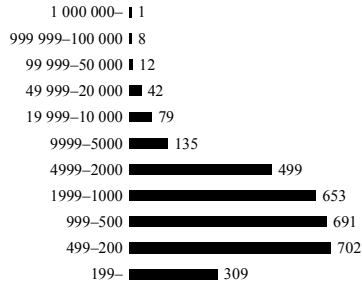
Kistérségi szinten főként Magyarország hátrányos helyzetű, rossz infrastruktúrájú és leszakadó kistérségeiben magas a roma népesség aránya, a határ menti, illetve a perifériákon található településeken élnek a legnagyobb számban.

A hazai településkategóriákba eső települések számából láthatjuk, hogy a hazai településszerkezet méret szerinti megoszlására a kevés nagyváros és a sok aprótelepülés jellemző (*15. számú ábra*).

14. számú ábra
A roma lakosság megyei részaránya (2003)

15. számú ábra
Az adott kategóriába eső települések száma a településen lakók száma szerint

Ha az ország legkisebb népességet tömörítő településeire fókuszálunk, akkor azt látjuk, hogy a kétezer fő alatti kistelepüléseken él a teljes népesség 16,8 és a romák 40 százaléka. Az ezer főt el nem érő településeknél a megoszlás 7,8, illetve a romák esetében 20 százalék. E települések jellemzően a dél-dunántúli, illetve az északkeleti régiók aprófalvas területei. Mivel ezeken a te-

rületeken a nem romák körében magas az elvándorlás, ezért a romák aránya növekvő tendenciát mutat.³⁵

Összességében elmondható tehát, hogy 1970-ben a roma népességet 320 ezerre becsülték, számuk a kilencvenes évek elején megközelítette a félmilliót, ma a magyar népesség hat-nyolc százalékát teszik ki. A roma népesség az ország elmaradott és válságrégióiban összpontosul, ezeken belül is legfőképpen a községekben. A fejlettebb régiókban lényegesen kevesebb roma él, de ők is főként e területek kisebb népességet tömörítő falvaiban.

Egy kisebbség helyzetéről fontos információt adnak a *gazdasági aktivitással* és az *iskolai végzettséggel* kapcsolatos társadalomstatistikai adatok is. A hazai egy főre jutó GDP-értékek szerint egy megye fejlettsége és népességének végzettsége között szoros összefüggés van. Arról sem szabad elfeledkeznünk, hogy a cigány népesség nagyobb hányada éppen a legfejletlenebb megyékben él. A mintában szereplő *513 település döntő többsége is – a KSH fejlettségi besorolás alapján – a lemaradó kistérségekben található (5. számú táblázat).*

5. számú táblázat

kistérségek fejlettsége	települések száma
1. Lemaradó	178
2. Stagnáló	91
3. Felzárkózó	94
4. Fejlődő	80
5. Dinamikusán fejlődő	70
Összesen	513

Az össznépességben a kistérségek fejlettségének növekedésével egyenletesen növekszik a *foglalkoztatottság*. Az is igaz, hogy növekszik a roma népesség foglalkoztatottsága is, de a foglalkoztatottsági átlaguk négyszer kisebb. A magyarországi roma népesség jövedelmi helyzete szorosan összefügg a munkaerőpiacról való kizáródásnak az elmúlt húsz évben hazánkban zajló folyamatával.

A bűnözés gyakorisági mutatói mindig társadalmi kontextusukban értelmezhetők. Szoros és pozitív korrelációban állhatnak a *gazdasági fejlettséggel* (GDP, működő vállalkozások száma, átlagkereset, személyijövedelemadó-bevételek stb.). A legtöbb bűncselekményt *nem a legszegényebb vidékeken követik el, hanem ott, ahol nagyobbak az elérhető tőkejavak*. A vállalkozások

sűrűsége ugyanis több esélyt ad nagyszámú vagyron elleni bűncselekmény, például csalás elkövetésére.

A rendszerváltozás posztindusztriális átalakulása gazdasági struktúráváltást jelentett, és soha nem látott mértékű foglalkoztatási recesszió társult hozzá. 1993-ra hárommillió-nyolcszázezerre csökkent a foglalkoztatottak száma, azaz több mint másfél millió ember veszítette el a munkahelyét. A gazdasági recesszió mélypontját az 1992–1993-as évek jelentették, 11,2 százalékos munkanélküliségi mutatóval. Ez az érték a rendszerváltozás utáni első évben mérthez képest 8,5 százalékkal volt magasabb.³⁶ A munkaerőpiac átalakulása 1992-ig szorosan kötődött a rendszerváltozáshoz kapcsolódó gazdasági átalakuláshoz: azaz a „kapun belüli” munkanélküliség vált láthatóvá a „kapun kívül”. A szocialista nehéziparban foglalkoztatottak, az alacsony iskolai végzettségűek és a szakképzetlenek tömegméretekben váltak munkanélkülivé. Ebben az időszakban a munkanélküliség viszonylag homogén csoportot érintett. Az 1990-es évek közepétől inhomogénné vált a munkanélküliek csoportja, mert belekerültek az előnyösebb helyzetben lévők is (fiatalok, képzettek), megjelentek továbbá a tartósan munkanélküliek, a regisztrálatlan munkanélküliek, illetve kezdett tömegessé válni a pályakezdekők munkanélkülisége. A korábban homogén csoport egymástól teljesen eltérő szegmensekre kezd tagolódni, problémáik és lehetőségeik egyre kevésbé egyformák, illetve a csoporton belülieket egyre eltérő álláskeresési stratégiák jellemzik.³⁷

A romák esetében még drasztikusabb volt a rendszerváltozáskori átmenet. Egyfelől őket már a rendszerváltozás előtti években is érintette a gazdasági recesszió, másfelől arányaiban sokkal nagyobb számban veszítették el a munkahelyeiket, illetve váltak tartósan munkanélkülivé, mint a nem romák. 1985-ben 125 ezer roma foglalkoztatott volt. Számuk 1989-ben 109 ezerre csökkent, a rendszerváltás után, 1993-ban 56 ezerre. Mindez azt jelenti, hogy pár év leforgása alatt a romák fele veszítette el az állását. Ám nem csak a foglalkoztatásban bekövetkező változások érintették súlyosabban a roma etnikumhoz tartozókat: országos szinten a munkahelyek harminc százaléka szűnt meg, a romák esetében ez az arány ötvenöt százalék.³⁸

A rendszerváltozás utáni években sem sikerült orvosolni a romákat érintő drasztikus foglalkozáscsökkenést. 2003-ban a roma foglalkoztatottak aránya a roma etnikumon belül 21,4 százalék volt. A romák között a munkaerőpiacról való kiszorulás stabilizálódott és állandósult.³⁹ A munkaerőpiacról kiszoruló munkaképes korú romák aránya 40, a nem romák aránya 10,7 százalék volt, noha az állásukat a rendszerváltozással elveszítő romák 76,1 százaléka-nak korábban tartós munkaviszonya volt. A romák mai foglalkoztatottságá-

nak alacsony szintje négy okkal magyarázható: 1. az alacsony iskolázottsággal; 2. a szegregált lakókörnyezettel; 3. bizonyos szakmák elértéktelenedésével; és 4. a romákat sújtó diszkriminációval.

A kutatások alapján egyértelmű, hogy a romák foglalkoztatását nagymértékben befolyásolja a lakókörnyezet, azaz a település szegregációs indexe. Minél inkább a gettósodik a lakókörnyezet, annál inkább csökken a foglalkoztatottak aránya, és annál nagyobb mértékű a munkanélküliség. *Babusik* kutatási eredményei szerint a nem szegregált lakókörülmenyek között élő romák 31 százaléka foglalkoztatott, a szegregált körülmények között élőknek csak 24,2, és a gettószerű körülmények között élők 13,9 százaléka. A munkanélküliség pedig fordított arányban 30,8-ról, 44,2 százalékra nő a nem szegregált településviszonyoktól haladva a gettósodó településviszonyokig.⁴⁰

A gazdasági struktúraváltás következtében számos, korábban jól prosperáló, és a romák számára is nyitva álló szakmák (*bányász, kohász stb.*) *elértéktelenedtek* a munkaerőpiacon. Ezeket a hatásokat erősíti a romákat sújtó erős *diszkrimináció*, amely *Babusik* szerint olyannyira erős, hogy a „*munkáltatók több mint nyolcvan százalékára nemcsak az jellemző, hogy alig alkalmaz romákat, de az is, hogy nem is szeretne alkalmazni, még abban az esetben sem, ha azok végzettsége megfelelő*”.⁴¹ *Kertesi* kutatásai hasonló eredményeket mutatnak.⁴² A romák és a nem romák rendkívül eltérő keresetbeli különbségeinek vizsgálata során azt találta, hogy az iskolai végzettség, a lakóhely, a demográfiai tényezők, mint független változók csak a változó 64,4 százalékát magyarázzák, a fennmaradó hányad az etnikai diszkriminációból fakad. Hasonló következtetésre jutott *Ladányi* is, amikor kimutatta, hogy a romákat körülbelül nyolcszoros mértékben sújtja a munkaerő-piaci diszkrimináció, mint a nem romákat. Míg a munkaerő-piaci kirekesztés a magyarországi lakosság 3,8 százalékát sújtja, addig ez az érték a romák esetében 31,3 százalék.⁴³

A *Tóth–Vékás-féle* kutatás adatai alapján egyértelmű, hogy a cigányság foglalkoztatottsági aránya minden megyében sokkal alacsonyabb, mint az össznépeesség átlaga, de a fejlettebb megyékben kisebb a lemaradás.⁴⁴ Az megyei szinten erős a korreláció (0,71) a *népeesség gazdasági aktivitása és a terület gazdasági fejlettsége között*. Ha az össznépeesség és a magukat cigánynak vallók gazdasági aktivitását *megyék szerint* vizsgáljuk, azt tapasztaljuk, hogy a megyék fejlettségével nő mind az össznépeesség, mind a cigányság foglalkoztatottsági aránya. Az alacsony foglalkoztatottsági szint következménye az az elkesztően alacsony jövedelmi helyzet, amely a roma népeeséget jellemzi. A jövedelemre vonatkozó adatok módszertani szempontból mindig megbízhatat-

lanok, így érdemes becslésekként kezelni őket, ám jól érzékeltetik azt a kilátástalan nyomort, amelyet a számadatok takarnak.⁴⁵ 2003-ban az egy főre jutó jövedelem hatvanezer forint volt. A roma háztartások 56 százalékában az egy főre jutó havi jövedelem nem érte el még az alsó decilist sem. A jövedelmekből befolyó bevételek alapján a roma háztartások 82 százaléka nem éri el a KSH által kiszámított létminimumot, és az ezekben a háztartásokban élők az alapvető szükségleteiket csak részben tudják kielégíteni.⁴⁶ A roma családok kétharmadára igaz az is, hogy a háztartásban kettő vagy több olyan személy él, akinek se munkahelye se nyugdíja nincsen.⁴⁷ Am azoknál a családoknál, amelyek elegendő havi jövedelemből élnek, ez a bevétel biztonsági akkumulációra (megtakarításra, befektetésre) semmiképpen nem elegendő.

A cigányság gazdasági aktivitásának mutatói tehát alapvetően különböznek az össznépeességétől. Körükben harmadannyi a foglalkoztatott, és háromszor több a munkanélküli. Kevesebb az inaktív kereső – elsősorban a nyugdíjas – az alacsony életkor miatt, és azért mert a foglalkoztatottság aránya már korábban is alacsonyabb volt a körükben. Több viszont az eltartott, elsősorban a gyermekkorúak magasabb aránya miatt.

A roma népesség helyzetét meghatározza az *iskolai végzettség* kontextusa is. A kutatásban három adatsort volt módunkban összehasonlítani: a kutatási minta 513 településének adatait a népesség iskolai végzettségéről, a településeken ismertté vált 20–54 éves bűnelkövetők nyolc általános iskolai végzettségéről, valamint az országos kriminálstatisztikai adatokat az ismertté vált bűnelkövetők iskolai végzettségéről (6. számú táblázat).

6. számú táblázat
A 20–54 éves személyek megoszlása
a nyolcosztályos vagy annál alacsonyabb iskolai végzettség szerint

Lakónépesség (N = 5 143 935)	Cenzus_minta_2001 "513telep" (N = 101 081)	Regisztrált bűnelkövetők, 2001 (N = 95 324)	Sample513_2001 (N = 63 479)	Regisztrált bűnelkövetők, 2011 (N = 72 312)	Sample513_2011 (N = 46 241)
26,6	85,9	44,7	45,8	48,7	50,1

A táblázatból jól látható a *roma népesség iskolai végzettségének* drasztikus eltérése nemcsak az össznépeességétől, de még a hagyományosan rosszabb mutatójú ismertté vált bűnelkövetőketől is. Figyelemre érdemes, hogy tíz év távlatában is kedvezőtlenebbé váltak a mutatók, és az *iskolai végzettség* a 20–54 éves korosztály bűnelkövetőinek a körében is romlott. Romlott országosan, és romlott az 513 településen ismertté vált bűnelkövetők mintájában is.

Az országban a tanköteles korú fiatalok nyolcvanöt százalékának iskolai végzettsége megfelel az életkorának. A romák között azonban tízszer nagyobb azoknak az aránya, akik az általános iskola első évfolyamát sem végezték el, és egyharmaduk nem fejezte be az általános iskolát. A cigányság körében ez az arány nem éri el az ötven százalékot, azaz a cigány fiatalok több mint fele alacsonyabb osztályba jár, mint ami az életkora alapján várható lenne. *„A 19 éves kor feletti magyarországi roma népesség közel harminc százaléka nem végezte el az általános iskolát. Több mint egyharmaduknak csak általános iskolai végzettsége van. Alig egyötödük végezte el a szakmunkásképzőt, és csupán minden kilencedik romának van érettségije. A diplomások aránya 1,3 százalék, miközben országosan a diplomások aránya 20 százalék.”*⁴⁸

Az elmúlt években emelkedett a magyar lakosság iskolai végzettsége, ezen belül növekedett az általános iskolai végzettségük aránya. Ezzel párhuzamosan azonban *a munkaerőpiac rohamosan leértékelt e végzettség használatosságát.* A folyamatot a zéró korreláció elméletével érzékeltethetjük a legjobban.⁴⁹ Az elmélet szerint, ha valamilyen végzettségi szintet (jelen esetben az általános iskolát) egyre többen érnek el, akkor az az iskolai szint szintén már semmilyen hatással nincs azokra a társadalmi különbségekre, amelyek a későbbiekben jelentkeznek a népességben. Ezzel párhuzamosan azonban növekszenek a terhek és követelmények azoknak, akik ezt a szintet sem teljesítik. Ebből következően a lemorzsolódás miatti esélyegyenlőtlenség akkor súlyosbodik, ha mindenki elvégzi az adott iskolai szintet. A folyamat további következménye, hogy minél többen szerzik meg az adott végzettséget, annál alacsonyabb a szinthez köthető várható haszon, jelen esetben a munkaerő-piaci elhelyezkedés. Az elméletet az emberi tőke, kapcsolati tőke elméletével is kiegészíthetjük.⁵⁰ A munkaerőpiacon ugyanis egyre nagyobb jelentőséget kap a munkavállalók emberi tőkéje, e tőkefajta megszerzésének és felhalmozásának egyik fontos helyszíne az iskola. Ezek az emberi kapcsolatok döntő fontosságúak a későbbi munkahelyhez jutásban. A kapcsolati tőke azonban egyfelől hosszú távú befektetés, másfelől igen tőkeigényes jószág (tanszerek, kollégium stb.). Az oktatásba való befektetés tehát csak hosszú távon és magas végzettség elérhetősége mellett kecsegtet jó munkaerő-piaci pozícióval.

A Kemény-féle vizsgálatban a romák mindössze két százalékának volt érettségije, egy százalék alatt volt a felsőfokú végzettségű romák aránya, miközben a nem roma népesség 24 százaléka érettségizett, és 10 százalékuknak van felsőfokú végzettsége.⁵¹

Az alacsonyabb várható haszon lehetőségéből az következik, hogy a roma családok nem engedhetik meg maguknak az iskolával járó magas költségek megfizetését, és a helyzetüket tovább rontja a települési szegregáció. Az erős centralizáció, illetve a szabad iskolaválasztás következtében Magyarországon növekszik az olyan szegregált iskolák aránya, amelyek sem a képzés színvonalában, sem a lehetőségeik és felszereltségük terén nem teszik lehetővé a továbbtanulást és a versenyképes tudás megszerzését az intézménybe járó tanulók számára. Szegregált iskolába jár a roma diákok 30,6 százaléka, ez a megoszlás a nem roma diákok esetében mindössze 11,4 százalék.⁵²

1971-ben a romák kétharmada élt elkülönült telepeken. Budapesten a szegregált telepek aránya 30, a vidéki városokban 52, a községekben pedig 68 százalék volt.⁵³ Magyarországon 1965 és 1985 között „telep-felszámolási akció”-t hirdettek, ennek során elrendelték „a szocialista követelményeknek meg nem felelő telepek felszámolását”⁵⁴. Az akció döntően két módon kívánta felszámolni a telepeket: 1. hatósági átköltöztetés; és 2. saját erőre támaszkodó építkezés útján, *kedvezményeskölcsön-alapú lakáshitel nyújtásával*. A kölcsönt az állam huszonöt éves lejáratra, kamatmentesen folyósította, de feltétele volt a legalább egyéves munkaviszony igazolása.⁵⁵ A megüresedett parasztházak megvásárlása olyan településeken válhatott gyakorlattá, amelyeken a megélhetési viszonyok jelentősen romlottak, és erős elköltözési folyamat zajlott. „A romák tehát oda tudtak beköltözni, ahonnan a nem romák kiköltöztek, vagyis a település hanyatló, romló részeibe. Ennek hatására erősödött az elköltözés, és az elköltözés hatására, erősödött a leromlás.”⁵⁶ A kölcsön olyan tőkét kínált, amelynek segítségével a vidéki települések esetében megteremtették a fizetőképes keresletet az addig ott élő, de elköltözni szándékozó családok házáinak megvételére. Olyan településeken található házakra teremtett fizetőképes keresletet, amelyek eladása korábban elképzelhetetlen volt.⁵⁷

Kemény István és munkatársai 2003-ban a lakóhelyi szegregáció igen erős növekedését tapasztalták. A megkérdezett romák 25 százaléka közvetlen közelében kizárólag romák, 31 százaléka közvetlen közelében túlnyomórészt romák laktak. Vegyes, roma–nem roma népesség jellemezte a megkérdezettek szomszédságának 22 százalékát. Többségben nem romák laktak a megkérdezett családok 17 százaléka környezetében (nota bene, ez az arány 29 százalék volt 1993-ban), s csupán a minta öt százalékára volt jellemző, hogy egyáltalán nem laktak romák a megkérdezett környezetében (1993: 9 százalék). A lakóhely vizsgálata kimutatta, hogy a roma családok 72 százaléka szegregált lakókörülmények között élt.⁵⁸ *Ladányi* szerint minden tizedik roma

háztartás hagyományos cigánytelepen él, minden ötödik olyan körülmények között, ahol többnyire roma szegények élnek, és minden negyedik pedig olyan körülmények között, ahol többnyire nem roma szegények élnek.⁵⁹

A szegregált lakókörülményeken belül a romák jelentős hányada telepi, vagy gettószerű körülmények között él. Számukat Babusik 167 ezerre becsüli.⁶⁰ Magyarországon a gettószerű életkörülmények leginkább az aprófalvakra jellemzők. Ezek főként az ország északkeleti, délnyugati perifériaterületein találhatók, és nem csupán gettósodó falvakról, hanem összefüggő gettósodó térségekről beszélhetünk.

A gettósodó aprófalvakban „*több generáción átívelő szegénység, alacsony iskolázottság, többgenerációs munkanélküliség, tartós kirekesztettség*” sújtja az ott élőket. „*Mára már nem csak a településen belül élnek elszigetelten (a lakosok), hanem maga a település vált elszigeteltté, a gettóból való elmozdulás, mind fizikailag, mind szimbolikusan egyre nehezebbé, lehetetlenné válik.*”⁶¹ A gettósodás fennmaradásának, a rendszer önfenntartó mozgásának okait Havas a következőkben összegezi: 1. rossz infrastruktúra, amely növekvő kiköltözést generál; 2. az erősödő centralizációs folyamatok, amelyek főként intézményi szinten okoznak nehézséget a kistelepüléseken élőknek; illetve 3. a szegregált oktatás, amelynek következtében a lakosok nem tesznek szert versenyképes tudásra.⁶²

A romákat nem csupán az említett körülmények némelyike sújtja, hanem ezek összessége. Az iskolai szegregáció, a munkaerő-piaci diszkrimináció, a lakóhelyi szegregáció, az etnikai megkülönböztetés mind olyan tényezők, amelyek egymásba fonódva súlyosbítják a magyarországi romák életkörülményeit. Ennek következtében a romák esetében nem pusztán kirekesztettségéről beszélhetünk, hanem többszörös és több dimenzióban meglévő kirekesztett állapotról.

A magyarországi lakosok 6,2 százaléka él többszörös kirekesztett viszonyok között. Romák esetében ez az érték 37,2 százalék.⁶³ A 6,2 százalék kísértetiesen egybeesik Ferge Zsuzsa kutatásának eredményeivel, amikor is a magyarországi mélyszegénységben élők arányát épp ezen érték körülíként határozta meg.⁶⁴ Mindent összevetve „*Magyarországon 600-800 ezer fő közé tehető a tartósan leszakadt, mélyszegénységben élő, kirekesztődött népesség száma, akiknek egynegyede-egyharmada roma*”⁶⁵. Tehát míg Magyarországon a roma népesség aránya a népesség egészén belül öt és hét százalék között mozog, addig a kirekesztettséggel sújtott népéségen belüli arányuk egynegyedet, egyharmadot tesz ki.

Összegzés

Az elmúlt évtizedekben az antropológiai, a szociológiai és a szociálpszichológiai kutatások jelentős mértékben hozzájárultak a hazai roma népesség helyzetének megismeréséhez. Ezeket az eredményeket azonban a kriminológia mind ez ideig figyelmen kívül hagyta. Jelen kutatásunk eddigi eredményei is azt jelzik, hogy csupán az első lépéseket tettük meg a probléma kriminológiai feltárására. Kutatásunk következő szakaszában a vizsgálódás körébe szeretnénk vonni a szabálysértésnek minősülő jogellenes cselekményeket, és – a helyi kontroll minőségét és intenzitását meghatározó – a rendészeti erők létszámának elemzését, valamint a rendőrsűrűség és a települések bűnözési gyakorisági mutatóinak összevetését.

A roma–nem roma kapcsolatrendszer jellemző bűnözési narratívák tekintetében *Magyarországon is szükség van egy alternatív beszédmód kialakítására*. Tudnunk kell, hol vannak azok a szimbolikus kereszteződések, illetve a szimbolikus határok a társadalomban, amelyek körül a romaellenes érzelmek, illetve az interetnikus konfliktusok kikristályosodnak. Tudnunk kellene, hogy ezek a konfliktusok vajon lakóhelyi kérdések, munkával kapcsolatos problémák, az oktatás gondjai, az erőszakkal, a jogellenes magatartásokkal, vagy a bűnözéssel magyarázható helyzetek. Amíg ezeknek a mintázatoknak a kialakulását, működését, lokális narratíváját kriminológiai, szociológiai, szociálpszichológiai és geográfiai módszerekkel meg nem vizsgáljuk annak érdekében, hogy megtaláljuk a közösségi problémamegoldás eszközeit, nem tudunk ellenállni annak sem, hogy a roma–nem roma együttélés kérdéseit a szélsőjobboldali megközelítés tematizálja.

Mindezt összefoglalva úgy gondoljuk, hogy jó lenne végre szembenézni azzal, hogy *a hazai bűnözést a települési fejlettség, a zsúfoltság, az anonimitás, a számosabb bűnelkövetési alkalom generálja, és nem egy kisebbségi népcsoport feltételezett bűnelkövetési hajlama*. Ha tehát ahelyett, hogy az ismeretek erősítésének és a párbeszéd megkezdése irányába haladnánk és ahelyett, hogy kidolgoznánk a romák társadalmi integráltságának lehetséges indikátorait és mindannyiunk érdekében egy monitoringprojektet menedzselnénk, a bűnözés kérdése menthetetlenül átpolitizálódik. Pedig jó, ha tudjuk: az etnoszociális és interetnikai feszültségek csillapítására a világon sehol sem elegendő a büntetőpolitika eszköztára.

IRODALOM

- Babusik Ferenc:** Borsod-Abaúj-Zemplén megye roma népessége – szociális és gazdasági tényezők, egészségügyi állapot. Delphoi Consulting, Budapest, 2002
- Babusik Ferenc:** Magyarországi cigányság – strukturális csapda és kirekesztés. *Esély*, 2007/1.
- Bajmócy Péter – Balogh András:** Aprófalvas településállományunk differenciálódási folyamatai. *Földrajzi Értésítő*, 2002/3–4.
- Baranyi Béla:** Gondolatok a perifériaképződés történeti előzményeiről és következményeiről. *Tér és Társadalom*, 2004/2.
- Connelly, Andrew – Bienvenu, Helene:** Who Do Modern-Day European Nazis Hate the Most? A recent trial highlights horrible abuse of the Roma minority group. *The Atlantic*, Aug 22, 2013.
- Csanádi Gábor – Csizmady Adrienne:** Szuburbanizáció és társadalom. *Tér és Társadalom*, 2002/3.
- Csatári Bálint:** Területi egyenlőtlenségek néhány régi-új tényezője a mai Magyarországon. In: **Barta Györgyi – Beluszky Pál – Földi Zsuzsa – Kovács Katalin (szerk.):** A területi kutatások csomópontjai. MTA Regionális Kutatások Központja, Pécs, 2010, 490–513. o.
- Dobosi Emília:** A komplex regionális fejlettség matematikai-statisztikai elemzése. *Területi Statisztika*, 2003/1.
- Dobos József:** A városodásról és a városiasodásról. *Jogelméleti Szemle*, 2002/4.
- Dupcsik Csaba:** A magyarországi cigányság története. Osiris Kiadó, Budapest, 2009
- Enyedí György:** A sikeres város. *Tér és Társadalom*, 1997/4.
- Faluvégi Albert:** Térségi vizsgálatok a területfejlesztés decentralizált rendszerében. KSH, Budapest, 1997
- Faluvégi Albert:** A leghátrányosabb helyzetű kistérségek. In: **Kovács Tibor (szerk.):** A leghátrányosabb helyzetű kistérségek. KSH, Budapest, 2003
- Faluvégi Albert:** Tájékoztató a kiemelten támogatott településekről. KSH, Budapest, 2003
- Faluvégi Albert:** Térbeli kirekesztődés, a térségek leszakadása. In: **Monostori Judit (szerk.):** A szegénység és a társadalmi kirekesztődés folyamata. KSH, Budapest, 2004, 197–221. o.
- Faluvégi Albert:** Tájékoztató a kiemelten támogatott kistérségekről. KSH, Budapest, 2008
- Fehér Lenke – Parti Katalin:** A női elítéltek helyzete a magyar büntetés-végrehajtási intézetekben. *Börtönügyi Szemle*, 2003/3.
- Ferge Zsuzsa – Darvas Ágnes – Tausz Katalin:** Társadalmi védelem, kirekesztés és szegénység Magyarországon. Nemzetközi Munkaügyi Hivatal, Közép- és kelet-európai Iroda, Budapest, 2002
- Ferge, Zsuzsa:** Societies in transition. International report on the Social Consequences of the Transition, a survey carried out as part of the SOCO project initiated and coordinated by the Institute for Human Studies, Vienna. Cross-national report on five countries, prepared by Zsuzsa Ferge, Endre Sik, Péter Róbert, Fruzsina Albert. IWM, Vienna, 1995.
- Fleck Gábor – Orsós János – Virág Tünde:** Megélhetési stratégiák a partosi beás közösségben. *Régió*, 1999/1.

- Forray R. Katalin – Kozma Tamás:** Társadalmi tér és oktatási rendszer. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1992
- Gönczöl Katalin:** Bűnös szegények. KJK, Budapest, 1991
- Gönczöl Katalin:** A bűnözés társadalmi összefüggései. *Társadalmi Szemle*, 1993/3.
- Green, Thomas F.:** Predicting the behavior of the educational system. Syracuse University Press, New York, 1980
- Hablícsék László:** A roma népesség demográfiai jellemzői, kísérleti előreszámítás 2050-ig. KSH Népeségstudományi Intézet, Budapest, 1999
- Havas Gábor:** A kistelepülések és a romák. In: **Bíró András:** A cigányok Magyarországon. MTA, Budapest, 1999, 163–205. o.
- Havas Gábor:** A cigány tanulók elkülönítése az általános iskolában. In: **Reisz Terézia – Andor Mihály (szerk.):** A cigányság társadalomismerete. Iskolakultúra, Pécs, 2002 [Iskolakultúra-könyvek, 13.]
- Hidas Zsuzsanna – Kezán András – Némethné Csehi Tünde:** Magyarország Társadalmi Atlasza. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 2012
- Huszár László:** Roma fogvatartottak a büntetés-végrehajtásban. *Belügyi Szemle*, 1999/7–8.
- Kemény István:** Előszó. In: **Kemény István (szerk.):** A romák/cigányok és a láthatatlan gazdaság. Osiris Kiadó–MTA Kisebbségkutató Műhely, Budapest, 2000, 7–38. o.
- Kemény István – Janky Béla – Lengyel Gabriella:** A magyarországi cigányság 1971–2003. Gondolat Kiadó–MTA Kisebbségkutató Intézet, Budapest, 2004
- Kertesi Gábor:** Cigány foglalkoztatás és munkanélküliség a rendszerváltás előtt és után. Tények és terápiák. *Esély*, 1995/4.
- Kertesi Gábor – Kézdi Gábor:** A cigánynépesség Magyarországon. Dokumentáció és adattár. Socio-typo, Budapest, 1998
- Kertesi Gábor:** A társadalom peremén. Osiris Kiadó, Budapest, 2005
- Kotics József:** Határeltolódások – Csermely. In: **Szuhay Péter (szerk.):** Távolorodó világaink. A cigány–magyar együttélés változatai.
- Laczkó László:** A területi fejlődés egységes értelmezése. In: **Rechnitzer János – Lengyel Imre (szerk.):** A regionális tudomány két évtizede Magyarországon. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2009, 27–37. o.
- Ladányi János – Szelényi Iván:** Ki a cigány? *Kritika*, 1997. december
- Ladányi János – Szelényi Iván:** A kirekesztettség változó formái. Napvilág Kiadó, Budapest, 2004
- Ladányi János:** A burkolt szelekciótól a nyílt diszkriminációig. MTA Történettudományi Intézet–MTA Társadalomkutató Központ, Budapest, 2009
- Lukács György:** A telepi cigány meg az ő kontextusai. *Szociológiai Szemle*, 2010/3.
- Molnár László:** A települési relatív fejlettség meghatározása. *Közgazdasági Szemle*, 2002
- Munk Veronika – Mádér Miklós – Csákó Gabriella (szerk.):** Magyar Agora, 2005. ELTE TáTK–ELTE–UNESCO Kisebbség-szociológiai Tanszék, Budapest, 2005
- Nemes Nagy József:** Vesztések – nyertesek – stagnálók. A társadalmi-gazdasági változások regionális dimenziói. *Társadalmi Szemle*, 1998/8-9.

- Nemes Nagy József:** Társadalmi-gazdasági súlypontok és mozgások az ezredvégi Magyarországon. *Területi Statisztika*, 2003/1.
- Nemes Nagy József – Németh Nándor:** Az átmeneti és az új térszerkezet tagoló tényezői. In: **Fazekas Károly (szerk.):** A hely és a fej. Munkaerőpiac és regionalitás Magyarországon. MTA Közgazdaságtudományi Intézet, Budapest, 2005, 75–137.
- Nemes Nagy József:** A területi versenyképesség elemzési módszerei. In: **Horváth Gyula (szerk.):** Régiók és települések versenyképessége. MTA Regionális Kutatások Központja, Pécs, 2006, 69–83. o.
- Nemes Nagy József:** Fordulatra várva – A regionális egyenlőtlenségek hullámai. In: **Rechnitzer János – Lengyel Imre (szerk.):** A regionális tudomány két évtizede Magyarországon. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2009, 38–58. o.
- Obládovics Csilla – Kulcsár László:** A vidék népesség humánindexének alakulása Magyarországon. *Területi Statisztika*, 2003/4.
- Papp Gábor:** Bűnözés és társadalmi kirekesztettség. In: **Monostori Judit (szerk.):** A szegénység és a társadalmi kirekesztődés folyamata. KSH, Budapest, 2004, 175–195. o.
- Pirisi Gábor:** Differenciálódó kisvárosaink. *Földrajzi Közlemények*, 2009/3.
- Pirisi, Gábor – Trócsányi András:** The Development of the Hungarian Settlement Network Since 1990. In: **Csapó, Tamás – Balogh, András (eds.):** Development of the Settlement Network in the Central European Countries. Past, Present, and Future. Springer Verlag, Berlin–Heidelberg, 2012, pp. 63–74.
- Póczik Szilveszter:** A roma kisebbség egyes szociológiai és kriminológiai problémái. Kutatásrövid összefoglalás. In: **Irk Ferenc (szerk.):** Kriminológiai Tanulmányok, 40. OKRI, Budapest, 2003, 98–120. o.
- Rechnitzer J.:** A városhálózat az átmenetben, a kilencvenes évek változási irányai. *Tér és Társadalom*, 2002/3.
- Schwertner J.:** Parázsló munkaerőpiac. *Tér és Társadalom*, 1994/1–2.
- Solt Ágnes – Antal Szilvia – Serfőző Lili:** A fogvatartotti szubkultúra és a totális intézmény belső rendje. Kutatási jelentés. OKRI, Budapest, 2011
- Solt Ágnes:** A fogvatartotti szubkultúra és a totális intézmény belső rendje. *Belügyi Szemle*, 2012/7–8.
- Stewart, Michael:** Daltestvérek. Az oláh cigány identitás és közösség továbbélése a szocialista Magyarországon. T-Twins Kiadó–MTA Szociológiai intézet–Max Weber Alapítvány, Budapest, 1994
- Szalai Júlia:** A társadalmi kirekesztődés egyes kérdései az ezredforduló Magyarországon. *Szociológiai Szemle*, 2002/4.
- Szívós P. – Tóth I. Gy. (szerk.):** Egyenlőtlenség és polarizálódás a magyar társadalomban. Társadalomkutató Intézet, 2013
- Szuhay Péter:** A magyarországi cigányok kultúrája: etnikus kultúra vagy a szegénység kultúrája. Panoráma Kiadó, Budapest, 1999
- Szuhay Péter:** A magyarországi cigányság kultúrája. Medicina Kiadó, Budapest, 2006
- Tauber István:** „Hátrányos társadalmi helyzet, cigányság, bűnözés”. Tankönyvkiadó, Budapest, 1982

Tauber István – Vég Katalin: A cigányság bűnözésének néhány összefüggése. A „cigánybűnözés” fogalmával kapcsolatos problémák. *Magyar Jog*, 1982/8.

Tauber István: Bűnözés és társadalmi struktúra. *INFO-Társadalomtudomány*, 1991/5.

Tóth Ágnes – Vékás János: A kisebbségi közösségek társadalmi integrációjának külső és belső tényezői – a cigány kötődésük példája. In: **Bárdi Nándor – Tóth Ágnes (szerk.):** Asszimiláció, integráció, szegregáció. Párhuzamos értelmezések és modellek a kisebbségkutatásban. Argumentum Kiadó, Budapest, 2011, 153–208. o.

Tóth József – Trócsányi András: A magyarság kulturális földrajza II. Pro Pannonia Kiadó Alapítvány, Pécs, 2002

Törzsök Erika – Paskó Ildikó – Zolnay János (szerk.): Cigánynak lenni Magyarországon. Jelentés 2007. Európai Összehasonlító Kisebbségkutatások Közalapítvány, Budapest, 2008

LÁBJEGYZETEK

- 1 Lukács György: A teveli cigány meg az ő kontextusai. *Szociológiai Szemle*, 2010/3., 80. o.
- 2 Huszár László: Roma fogvatartottak a büntetés-végrehajtásban. *Belügyi Szemle*, 1999/7–8.
- 3 Lásd részletesen Dupcsik Csaba: A magyarországi cigányság története. Osiris Kiadó, Budapest, 2009, 23. o.
- 4 A kriminalisztika vagy bűnügyi nyomozástan bűncselekmények felderítésének és bizonyításának eszközeit és módszereit tárja fel és rendszerezi.
- 5 Erre jó példa a Dupcsik által említett cikk a *Belügyi Szemléből*, amely az ujjlenyomatok mintázatának különbözőségeit vizsgálta cigány és nem cigány gyanúsítottaknál.
- 6 A kriminológia a bűnözés megjelenési formáit, okait és a megelőzési lehetőségeit kutató tudományterület. A modern kriminológia vizsgálatai kiterjednek a bűnözés társadalmi és jogi reakcióinak elemzésére is.
- 7 Lásd Törzsök Erika – Paskó Ildikó – Zolnay János (szerk.): *Cigánynak lenni Magyarországon. Jelentés 2007. Európai Összehasonlító Kisebbségkutatások Közalapítvány, Budapest, 2008*; Michael Stewart: *Daltestvérek. Az oláh-cigány identitás és közösség továbbélése a szocialista Magyarországon.* T-Twins Kiadó–MTA Szociológiai intézet–Max Weber Alapítvány, Budapest, 1994; Szalai Júlia: A társadalmi kirekesztődés egyes kérdései az ezredforduló Magyarországon. *Szociológiai Szemle*, 2002/4., 34–50. o.; Szuhay Péter: *A magyarországi cigányság kultúrája.* Medicina Kiadó, Budapest, 2006; Kertesi Gábor: *A társadalom peremén.* Osiris Kiadó, Budapest, 2005; Ladányi János – Szelényi Iván: *Ki a cigány? Kritika*, 1997. december. 179–191. o.; Ladányi János – Szelényi Iván: *A kirekesztettség változó formái.* Napvilág Kiadó, Budapest, 2004; Kemény István – Janky Béla – Lengyel Gabriella: *A magyarországi cigányság 1971–2003.* Gondolat Kiadó–MTA Kisebbségkutató Intézet, Budapest, 2004; Ferge Zsuzsa – Darvas Ágnes – Tausz Katalin: *Társadalmi védelem, kirekesztés és szegénység Magyarországon.* Nemzetközi Munkaügyi Hivatal, Közép- és kelet-európai Iroda, Budapest, 2002; Fleck Gábor – Orsós János – Virág Tünde: *Megélhetési stratégiák a partosi beás közösségben. Régió*, 1999/1., 64–83. o.; Havas Gábor: *A cigány tanulók elkülönítése az általános iskolában.* In: Reisz Terézia – Andor Mihály (szerk.): *A cigányság társadalomismerete. Iskolakultúra*, Pécs, 2002 [Iskolakultúra-könyvek, 13.]
- 8 Lásd Solt Ágnes – Antal Szilvia – Serfőző Lili: *A fogvatartotti szubkultúra és a totális intézmény belső rendje. Kutatási jelentés.* OKRI, Budapest, 2011; Póczik Szilveszter: *A roma kisebbség egyes szociológiai és kriminológiai problémái. Kutatászáró összefoglalás.* In: Irk Ferenc (szerk.): *Kriminológiai Tanulmányok*, 40. OKRI, Budapest, 2003, 98–120. o.; Solt Ágnes: *A fogvatartotti szubkultúra és a totális intézmény belső rendje.* *Belügyi Szemle*, 2012/7–8., 5–36. o.; Fehér Lenke – Parti Katalin: *A női elítéltek helyzete a magyar büntetés-végrehajtási intézetekben.* *Börtönügyi Szemle*, 2003/3., 19–34. o.

Kerezi Klára – Gosztonyi Márton – Polák Attila:

- 9 Gönczöl Katalin: Bűnös szegények. KJK, Budapest, 1991, 231. o.
- 10 Tauber István: „Hátrányos társadalmi helyzet, cigányság, bűnözés”. Tankönyvkiadó, Budapest, 1982; Tauber István: Bűnözés és társadalmi struktúra. INFO-Társadalomtudomány, 1991/5., 31–35. o.; Tauber István – Vég Katalin: A cigányság bűnözésének néhány összefüggése. A „cigánybűnözés” fogalmával kapcsolatos problémák. Magyar Jog, 1982/8.
- 11 2010-ben a Jobbik, amelyet hol fasisztának, hol neofasisztának, antiszemitának, romaellenesnek, vagy homofóboknak tituláltak, az általános választásokon tizenhét százalékos támogatottsággal negyvenhét képviselőt küldhetett az Országgyűlésbe.
- 12 Andrew Connelly – Helene Bienvenu: Who Do Modern-Day European Nazis Hate the Most? A recent trial highlights horrible abuse of the Roma minority group. The Atlantic, Aug 22 2013. <http://www.theatlantic.com/international/archive/2013/08/who-do-modern-day-european-nazis-hate-the-most/278955/>
- 13 A roma és nem roma együttélés konfliktusai, kriminális vonatkozásai. I–II. szakasz. Országos Kriminológiai Intézet. Kutatásvezető: Kerecsi Klára.
- 14 Kotics József: Határeltolódások – Csermely. In: Szuhay Péter (szerk.): Távolodó világaink. A cigány–magyar együttélés változatai. Magyar Néprajzi Társaság, Budapest, 2013, 116–117. o.
- 15 *A magyarországi cigányság társadalmi integráltságának területi különbségeit befolyásoló tényezők vizsgálati módszertana* című kutatás. Kutatásvezető: Tóth Ágnes. Lásd: Tóth Ágnes – Vékás János: A kisebbségi közösségek társadalmi integrációjának külső és belső tényezői – a cigány kötődésük példája. In: Bárdi Nándor – Tóth Ágnes (szerk.): Asszimiláció, integráció, szegregáció. Párhuzamos értelmezések és modellek a kisebbségkutatásban. Argumentum Kiadó, Budapest, 2011, 153–208. o.
- 16 Megjegyezzük, hogy a kutatás keretében érdemes lett volna (és még mindig érdemes lenne) validálni a roma népesség nagyságát legalább néhány településen. Egy ilyen vizsgálattal ugyanis egy olyan korrekciós számhoz jutnánk, amely a census adatait a tényleges összességhez közelíti, miközben kielégítően az anonimizálással kapcsolatos követelményeket is.
- 17 Bajmócy Péter – Balogh András: Aprófalvas településállományunk differenciálódási folyamatai. Földrajzi Értesítő, 2002/3–4., 385–405. o.; Csanádi Gábor – Csizmady Adrienne: Szuburbanizáció és társadalom. Tér és Társadalom, 2002/3., 27–55. o.
- 18 Gönczöl Katalin: A bűnözés társadalmi összefüggései. Társadalmi Szemle, 1993/3., 37–48. o.; Papp Gábor: Bűnözés és társadalmi kirekesztettség. In: Monostori Judit (szerk.): A szegénység és a társadalmi kirekesztődés folyamata. KSH, Budapest, 2004, 175–195. o.
- 19 E kutatások egy része a fejlettség és a fejlődés általános kérdéseivel foglalkozik. Például Baranyi Béla: Gondolatok a perifériaképződés történeti előzményeiről és következményeiről. Tér és Társadalom, 2004/2., 1–21. o.; Laczkó László: A területi fejlődés egységes értelmezése. In: Rechnitzer János – Lengyel Imre (szerk.): A regionális tudomány két évtizede Magyarországon. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2009, 27–37. o.; Nemes Nagy József: Vesztések – nyertesek – stagnálók. A társadalmi-gazdasági változások regionális dimenziói. Társadalmi Szemle, 1998/8–9., 5–18. o.; Piriši, Gábor – Trócsányi, András: The Development of the Hungarian Settlement Network Since 1990. In: Csapó, Tamás – Balogh András (eds.): Development of the Settlement Network in the Central European Countries. Past, Present, and Future. Springer Verlag, Berlin–Heidelberg, 2012, pp. 63–74. Mások egy vagy néhány kiüntetett mutatót vizsgálnak behatóbban, például Forray R. Katalin – Kozma Tamás: Társadalmi tér és oktatási rendszer. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1992, 138. o.; Schwertner János: Parázsló munkaerőpiac. Tér és Társadalom, 1994/1–2., 59–82. o.; Tóth József – Trócsányi András: A magyarság kulturális földrajza II. Pro Pannonia Kiadói Alapítvány, Pécs, 2002, 363. o. Megint mások több mutatót tartalmazó, komplex elemzésre vállalkoznak, például Bajmócy Péter – Balogh András: i. m.; Csátári Bálint: Területi egyenlőtlenségek néhány régi-új tényezője a mai Magyarországon. In: Barta Györgyi – Beluszky Pál – Földi Zsuzsa – Kovács Katalin (szerk.): A területi kutatások esomóponjtjai. MTA Regionális Kutatások Központja, Pécs, 2010, 490–513. o.; Dobosi Emilia: A komplex regionális fejlettség matematikai-statisztikai elemzése. Területi Statisztika, 2003/1., 15–33. o.; Faluvégi Albert 1997:

- Térségi vizsgálatok a területfejlesztés decentralizált rendszerében. KSH, Budapest, 1997, 21–48. o.; Faluvégi Albert: A leghátrányosabb helyzetű kistérségek. In: Kovács Tibor (szerk.) A leghátrányosabb helyzetű kistérségek. KSH, Budapest, 2003, 5–13. o.; Faluvégi Albert: Tájékoztató a kiemelten támogatott településekről. KSH, Budapest, 2003, 51. o.; Faluvégi Albert: Térbeli kirekesztődés, a térségek leszakadása. In: Monostori Judit (szerk.): A szegénység és a társadalmi kirekesztődés folyamata. KSH, Budapest, 2004, 197–221. o.; Faluvégi Albert: Tájékoztató a kiemelten támogatott kistérségekről. KSH, Budapest, 2008, 52. o.; Molnár László: A települési relativ fejlettség meghatározása. Közgazdasági Szemle, 2002/1., 74–90. o.; Nemes Nagy József: Vesztesek – nyertesek – stagnálók. A társadalmi-gazdasági változások regionális dimenziói. Társadalmi Szemle, 1998/8–9., 5–18. o.; Nemes Nagy József: Társadalmi-gazdasági súlypontok és mozgásuk az ezredvégi Magyarországon. Területi Statisztika, 2003/1., 3–14. o.; Nemes Nagy József: A területi versenyképesség elemzési módszerei. In: Horváth Gyula (szerk.): Régiók és települések versenyképessége. MTA Regionális Kutatások Központja, Pécs, 2006, 69–83. o.; Nemes Nagy József – Németh Nándor: Az átmeneti és az új térszerkezet tagoló tényezői. In: Fazekas Károly (szerk.): A hely és a fej. Munkaerőpiac és regionalitás Magyarországon. MTA Közgazdaságtudományi Intézet, Budapest, 2005, 75–137. o.; Obladovics Csilla – Kulcsár László: A vidék népesség humánindexének alakulása Magyarországon. Területi Statisztika, 2003/4., 303–322. o.; Piriš Gábor: Differenciálódó kisvárosaink. Földrajzi Közlemények, 2009/3., 313–325. o.; Rechnitzer János: A városhálózat az átmenetben, a kilencvenes évek változási irányai. Tér és Társadalom, 2002/3., 165–183. o.; Szivós Péter – Tóth István György (szerk.): Egyenlőtlenség és polarizálódás a magyar társadalomban. Társ. Budapest, 2013, 145. o.
- 20 Adatforrásokként a 2001-es és 2011-es népszámlálás kiadványait, a KSH Statinfo adatbázisát, illetve az Országos Területfejlesztési és Területrendezési Információs Rendszer (TeIR) adatait használtuk fel.
- 21 A településeket a következő kategóriákba soroltuk: 1. gyengén fejlett: az országos pontszám több mint kétszeres értékével jellemezhető; 2. alacsonyan fejlett: az országos pontszám 1,25-szorosánál magasabb, de kétszeresénél alacsonyabb értékkel; 3. átlagosan fejlett: az országos pontszám háromnegyedénél magasabb, de 1,25-szorosánál alacsonyabb értékkel; 4. magasan fejlett: az országos pontszám felénél magasabb, de háromnegyednél alacsonyabb értékkel; és 5. kiemelkedően fejlett: az országos pontszám felénél alacsonyabb értékkel.
- 22 Enyedi György: A sikeres város. Tér és Társadalom, 1997/4., 1–7. o.
- 23 A 2011-ben regisztrált bűncselekmények számának megoszlása ebben a felosztásban is a budapesti kerületek túlsúlyát jelzi. A budapesti adatokat kerületenként külön-külön is értelmeztük.
- 24 Az elnevezésnél azért tartottuk meg a kategóriák angol elnevezését, mert a táblázatszerkesztésnél könnyebbéget jelentett a rövid fejléccímek alkalmazhatósága.
- 25 Hidas Zsuzsanna – Kezán András – Némethné Csehi Tünde: Magyarország Társadalmi Atlasza. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 2012
- 26 Dobos József: A városodásról és a városiasodásról. Jogelméleti Szemle, 2002/4. <http://jesz.ajk.elte.hu/dobos12.html>
- 27 Kertesi Gábor – Kézdi Gábor: A cigánynépesség Magyarországon. Dokumentáció és adattár. Socio-typo, Budapest, 1998
- 28 Kemény István: Előszó. In: Kemény István (szerk.): A romák/cigányok és a láthatatlan gazdaság. Osiris Kiadó–MTA Kisebbségkutató Műhely, Budapest, 2000, 7–38. o.
- 29 Kertesi Gábor – Kézdi Gábor: i. m.
- 30 Kemény István – Janky Béla – Lengyel Gabriella: A magyarországi cigányság 1971–2003. MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet–Gondolat Kiadó, Budapest, 2004, 11. o.
- 31 Uo.
- 32 Babusik Ferenc: Magyarországi cigányság – strukturális csapda és kirekesztés. Esély, 2007/1., 44–67. o.
- 33 Kemény István – Janky Béla – Lengyel Gabriella: i. m. 13. o.
- 34 Uo.

- 35 Havas Gábor: A kitelepülések és a romák. In: Bíró András: A cigányok Magyarországon. MTA, Budapest, 1999, 163–205. o.
- 36 Hablicsek László: A roma népesség demográfiai jellemzői, kísérleti előreszámítás 2050-ig. KSH Népeségstudományi Intézet, Budapest, 1999
- 37 Babusik Ferenc: Borsod-Abaúj-Zemplén megye roma népessége – szociális és gazdasági tényezők, egészségügyi állapot. Delphoi Consulting, Budapest, 2002
- 38 Kemény István – Janky Béla – Lengyel Gabriella: i. m. 96. o.
- 39 Kertesi Gábor: Cigány foglalkoztatás és munkanélküliség a rendszerváltás előtt és után. Tények és terápia. *Esély*, 1995/4., 19–63. o.
- 40 Babusik Ferenc (2007): i. m. 44–67. o.
- 41 Uo. 21. o.
- 42 „... [N]ehéz kitérni az elől az értelmezés elől, hogy a megfigyelhető munkanélküliségi ráta közötti különbség mintegy felét-harmadát kitevő reziduális hatásban ne lássuk a munkaerő-piaci diszkrimináció jeleit is.” Kertesi Gábor (2005): i. m. 39. o.
- 43 Ladányi János: A burkolt szelekciótól a nyílt diszkriminációig. MTA Történettudományi Intézet–MTA Társadalomkutató Központ, Budapest, 2009
- 44 Tóth Ágnes – Vékás János: i. m. 153–208. o.
- 45 Kemény István – Janky Béla – Lengyel Gabriella: i. m. 120. o.
- 46 Uo.
- 47 Ladányi János: i. m.
- 48 Munk Veronika – Máder Miklós – Csákö Gabriella (szerk.): *Magyar Agora*, 2005. ELTE TáTK–ELTE-UNESCO Kisebbségsszociológiai Tanszék, Budapest, 2005, 5. o.
- 49 Thomas F. Green: *Predicting the behavior of the educational system*. Syracuse University Press, New York, 1980
- 50 Uo.
- 51 Kemény István – Janky Béla – Lengyel Gabriella: i. m.
- 52 Ladányi János: i. m.
- 53 Kemény István – Janky Béla – Lengyel Gabriella: i. m. 51. o.
- 54 Havas Gábor (1999): i. m. 163–205. o.
- 55 Szuhay Péter: *A magyarországi cigányok kultúrája: etnikus kultúra vagy a szegénység kultúrája*. Panoráma Kiadó, Budapest, 1999
- 56 Kemény István – Janky Béla – Lengyel Gabriella: i. m. 56. o.
- 57 Havas Gábor (1999): i. m. 163–205. o.
- 58 Kemény István – Janky Béla – Lengyel Gabriella: i. m. 57. o.
- 59 Ladányi János: i. m.
- 60 Babusik Ferenc (2007): i. m. 44–67. o.
- 61 Ladányi János: i. m. 121. o.
- 62 Havas Gábor (1999): i. m.
- 63 Ladányi János: i. m.
- 64 Ferge, Zsuzsa: *Societies in transition*. International report on the Social Consequences of the Transition, a survey carried out as part of the SOCO project initiated and coordinated by the Institute for Human Studies, Vienna. Cross-national report on five countries, prepared by Zsuzsa Ferge, Endre Sik, Péter Róbert, Fruzsina Albert. IWM, Vienna, 1995.
- 65 Ladányi János: i. m. 56. o.

ARADI CSILLA – SZILI-KIS ÁDÁM

Jogos vélelem a jogos védelem?*

„A jogos védelem büntetlenségének büntetőpolitikai indoka rendszerint az, hogy az államnak kellene megvédeni a polgárt a jogtalan támadásokkal szemben. Mivel az adott esetben az állam ezt a kötelességet nem gyakorolja, helyette feljogosítja a polgárát a támadás elhárítására.”¹

2013. július 1-je egy új kezdet nemcsak a magyar büntetőjogban, hanem a jogos védelem szabályozásának nemzetközi viszonylatban értelmezett történetében is. A büntető törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvényben a jogalkotó több szempontból olyan szabályozást teremtett, amelyre eddig aligha találunk példát. A legszembetűnőbb „újdonság” természetesen a situációs jogos védelem rendelkezéseinek beépítése a jogos védelem szabályainak körébe, amely megdönthetetlen vélelemként az általános szabályokhoz képest speciális rendelkezésként részesít védelemben bizonyos kiemelt veszélyel fenyegető helyzeteket.

E szabály megalkotásával azonban a jogalkotó több szempontból is nagy kockázatokat vállalt akár a rendelkezés alkotmányos alapjait, akár annak nemkívánatos következményeit, akár a szabályozás jogtechnikai megoldását tekintve.

E dolgozatban elsőként szemügyre vesszük a jogos védelem azon általános kérdéseit, amelyek az új szabályozás vizsgálata szempontjából különösen érdekesek, és külön kitérünk ezek változásaira a hatályos rendelkezések tükrében. Ez után bemutatjuk azokat az elvi – alkotmányos, illetve jogelméleti –, valamint gyakorlati problémákat, amelyek felvetődnek a jogos védelem kiegészült rendelkezéseivel összefüggésben. Végezetül néhány következtetést megfogalmazásával foglaljuk össze gondolatainkat.

Alapvetés

A büntető törvénykönyv normaszövege tervezett és megvalósult módosításainak, valamint a jogalkalmazás tendenciáinak nyomon követésével egyér-

* A tanulmány a Belügyi Tudományos Tanács és a Belügyi Szemle által 2013-ban kiírt pályázaton II. helyezést ért el.

¹ Wiener A. Imre: Büntetendőség – Büntethetőség (Felelősségtan). In: Wiener A. Imre: Büntetendőség – Büntethetőség. Büntetőjogi Tanulmányok. KJK, Budapest, 1998, 201. o.

telmően leszögezhető, hogy a jogos védelem jogintézménye jelentős változásokon ment keresztül egy olyan irányvonal szerint, amely közel sem új keletű, s amelynek a betetőzése az alaptörvény V. cikke. E rendelkezés értelmében mindenkinek joga van a törvényben meghatározottak szerint a személye, illetve a tulajdona ellen intézett vagy az ezeket közvetlenül fenyegető jogtalan támadás elhárításához.

A jogos védelem tehát alkotmányos szintre emelkedett, ami a fogalom eddig sosem tapasztalt bővülésének alapjává vált, valamint meghatározta a jogos védelmi helyzetek részletesebb szabályozásának keretét, amelyet az új büntető törvénykönyv töltött meg tartalommal.

A jogos védelem a büntethetőséget kizáró okok, ezen belül is a társadalomra veszélyességet kizáró okok körébe sorolható. Ennek megfelelően a jogos védelmi helyzetben megvalósuló támadás elleni cselekmény elveszíti materiális jogellenességét, ugyanis nem tekinthető olyan tevékenységnek, amely mások személyét vagy jogait, illetve Magyarország alaptörvény szerinti társadalmi, gazdasági, állami rendjét sértené vagy veszélyeztetné.²

Rávilágítva a jogos védelem alkotmányjogi problémás aspektusaira, a jogos védelem fogalmát, a jogos védelmi helyzet alapvető jellemzőit *Sólyom László* a következők szerint írta körül: „*Ha a megtámadott megöli támadóját, a jogos védelem biztosította büntethetlenséggel a jog nem az élettől való megfosztás jogszerűségét ismeri el, hanem annak a szituációnak a jogon kívülségét, amelyben a támadás és elhárítása lezajlott. A jogos védelem helyzete csakis akkor áll fenn, ha életek közötti választásról van szó, a halál újraelosztásáról, mert a megtámadott élete árán maradhat meg. A halált azonban a jog nem oszthatja el és nem oszthatja ki. Ebben a határhelyzetben a jog nem köteles és nem jogosítja semmire a megtámadottat. Jogot a támadó megölésére nem adhat, de ugyanazon okból azt sem írhatja elő, hogy a megtámadott túrni köteles: ezzel ugyanis az ő élete felett rendelkezne. Így tehát a természeti állapot tér vissza azokra a pillanatokra, amíg az életek közötti választás szituációja fennáll.*”³

Ez az elméleti megközelítés absztrakt módon fejezi ki a jogos védelem valódi szerepét a büntetőjogban. A jogos védelem előfeltétele minden körülmények között a jogos védelmi helyzet fennállása. Az idézett határozat szerint ez elméleti szempontból egy jogon kívüli helyzet, amelynek résztvevői visszatérnek a természeti állapotokhoz, ahol az emberi életek közötti választás a támadást intéző és a védekező adott pillanatban tanúsított magatartásától függ.

² A büntető törvénykönyvről szóló 2012. C. törvény 4. § (2) bek.

³ 23/1990. (X. 13.) AB határozat. Sólyom László párhuzamos véleménye.

Konkretizálva ezt a büntetőjog területére, azt állapíthatjuk meg, hogy a támadó cselekmény eltérése nem várható el a megtámadotttól. A jogos védelem a támadás elhárítását célzó magatartás jogszerűségét szavatolja, lehetőséget adva arra, hogy a jogon kívüli helyzetben megvalósuló tényállás kívül essen a büntetőjogi értékelésen. A jogonkívüliség kvázi elismerése, vagyis konkrétan a támadás elleni védekezés lehetőségének megteremtése sem jelentheti azt, hogy a jog lehetőséget adna bármilyen körülmények között egy másik ember életének elvételére. Ezt erősíti meg a már idézett alkotmánybírói határozatban megjelenő gondolat, amelynek értelmében, ha az államnak nincs joga az emberi élet elvételére egy súlyos bűncselekmény elkövetése miatt, akkor ugyanez az egyes individuumokat sem illetheti meg semmilyen körülmények között.⁴ A magyarázat is egyszerű e tekintetben, hiszen az élethez való jog korlátozhatatlansága minden életviszonyra kiterjedő diszciplína.

Az előzőekből következik, hogy a jogos védelmet minden esetben az adott helyzet alapján kell megítélni. Tehát a védekezés csak annyiban jogszerű – absztraktnan fogalmazva: jogon kívüli –, amennyiben fennáll az a támadó környezet, amelyben a megtámadott kifejtetheti azt. Ennek hiányában vagy a jogos védelmi helyzet megszűnésével a cselekmény elhagyja a jogon kívüliség állapotát, és újra a jog által szabályozott környezetbe kerül.

Ezt a gondolatmenetet fejezi ki a jogos védelem generálklauzulája, miszerint nem büntetendő az a cselekmény, amely a saját, illetve más vagy mások személye, javai vagy a közérdek ellen intézett, illetve ezeket közvetlenül fenyegető jogtalan támadás elhárításához szükséges.⁵ Az általános szabályt áttekintve két releváns fogalmi elemmel kell részletesebben foglalkoznunk: egyrészt *a jogtalan támadással*, másrészt pedig *a támadás elhárításának szükségességével és arányosságával*.

Jogtalan támadás

A jogos védelmi helyzet kialakulásához jogtalan támadás fennállására van szükség. A Btk. előbbi rendelkezése szerint a támadásnak személyek, vagyontárgyak vagy a közérdek ellen kell irányulnia ahhoz, hogy büntetőjogi értelemben értékelhető legyen.

⁴ „Az állam nem rendelkezhet az élet elvételéről.” 21/1990. (XII. 17.) AB határozat.

⁵ Btk. 22. § (1) bekezdés.

Említést kell tennünk arról, hogy a jogtalan támadással szembeni védekezés jogát nem csak a büntetőjog mint *ultima ratio* konkretizálja. Példának okáért a polgári jog szintén rendelkezik a jogos védelem egy speciális, polgári jogi jogviszonyokban, főként a birtoklás jogával összefüggésben álló jogintézményével. A jogos önhatalom lehetővé teszi, hogy a birtoklás jogában megsértett vagy a birtokából kiesett személy önhatalmúan szerezze vissza a dolga feletti hatalmat. Ebből arra következtethetünk, hogy a támadást minden esetben a körülmények objektív és szubjektív ismérveinek feltáráásával és összevetésével határozhatjuk meg.

„Támadásnak az olyan tevékenység vagy mulasztás minősül, amely megvalósítja valamely bűncselekmény (szabálysértés) törvényi tényállásának objektív ismérveit.”⁶ Ezek szerint támadásról akkor beszélhetünk, ha a támadó egy meghatározott büntetőtörvényi tényállásba ütköző (esetleg szabálysértésnek minősülő) magatartást tanúsít. A büntetőjog ugyanis azokat az élethelyzeteket határozza meg, amelyekben a védelmezett jogtárgyak sérelme reális lehetőségként jelentkezik. A jogos védelmi helyzet fennállásához tehát arra van szükség, hogy a támadó olyan tilalmazott cselekményt valósítson meg vagy legalábbis olyanul fenyegetsen, amelyet a jogalkotó bűncselekménnyé (szabálysértéssé) nyilvánított. Meg kell említenünk továbbá, hogy a jogirodalomban kialakult egy olyan álláspont is, amely szerint a támadás megvalósítható mulasztással is, ugyanis ez esetben is egy jogtalan támadás/fenyegetés áll szemben a joggal.⁷

A támadásnak mindenkor meghatározott irányba kell hatnia, azaz csak a vagyon, a személyek vagy a közérdek ellen irányuló támadás alapozhatja meg a jogos védelmi helyzetet.

A vagyon elleni támadások nagyrészt magánlaksértési, lopási és rongálási magatartásokban nyilvánulnak meg. A személyek ellen ható támadás esetében releváns tényező, hogy nemcsak a megtámadott fejthet ki védekező magatartást, hanem más is segíthet a támadás elhárításában. Ennek határait és körülményeit mindig esetenként kell értékelni, hiszen például egy harmadik személy csatlakozásakor is irányadók a szükségességre és arányosságra vonatkozó kitételek. Ezekben az esetekben sokkal könnyebb túlértékelni az adott szituációt, és ilyenkor az egyébként jogszerűnek hitt magatartás átesap-hat a jogos védelem túllépésének esetkörébe.

⁶ Belovics Ervin – Gellér Balázs – Nagy Ferenc – Tóth Mihály: Büntetőjog I. – Általános Rész. HVG-ORAC, Budapest, 2012, 245. o.

⁷ Lásd részletesen Belovics Ervin: Az érték-érdek összeütőközések mint a büntetendőséget kizáró okok. PhD-értekezés. Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Doktori Iskola, Pécs, 2007, 79–87. o.

http://doktori-iskola.ajk.pte.hu/files/tiny_mce/File/Archiv2/Belovics_Ervin_ertekezes.pdf

A támadással sértett jogtárgy határozza meg az elhárításhoz szükséges mértéket is. Erről a témakörrel részletesen a következő részegységben szólnunk, amelyben jogesetek alapján mutatjuk be az egyes jogtalan támadásokkal szembeni arányos védekezés határait.

A támadás további jellemvonása, hogy „intézettnek” vagy „közvetlenül fenyegetőnek” kell lennie ahhoz, hogy jogos védelmi helyzetet alapozzon meg. Ezt a két állapotot nevezhetnénk akár a jogos védelem stádiumainak is, mivel a védekezés megkezdésének időpontját is meghatározzák. A közvetlen fenyegetettség már elegendő az elhárító magatartás jogszerű kifejtéséhez. „*A támadás közvetlen fenyegető jellege a támadás időbeli és térbeli közelségére utal, tehát arra, hogy a megtámadott ott és azonnal reálisan várhatja, hogy a támadás ténylegesen bekövetkezik.*”⁸ Vagyis a támadás valós veszélye is elegendő ahhoz, hogy a jogos védelem által biztosított büntethetetlenségre hivatkozhatunk. Példának okáért megállapítható a fenyegető helyzet, ha a vádlott által lakott lakrészbe erőszakosan behatolnak, ez már objektíve alkalmas arra, hogy a vádlottban felidézze a közvetlenül fenyegető támadás lehetőségét, még úgy is, hogy a sértettek a vádlottra irányulóan nem fejtettek ki semmiféle támadó magatartást.⁹

A bírói gyakorlat szerint a támadás vagyon ellen intézett például abban az esetben, ha a sértett az éjszaka folyamán csákánnyal felfegyverkezve a kaput szétveri, jogtalanul behatol az udvarba, a kazánház és a bejárat ajtaját feszeti, továbbá a konyhaablak közelében tüzet gyújt, ha az eset egyéb körülményeiből – így a vádlottnak és a sértettnek az elkövetés időpontjában fennállott testhelyzetéből, elhelyezkedésükből – azt nem lehet személy elleni támadásként értékelni.¹⁰

Ami a személy elleni támadást illeti, e körbe tartozik az az eset is, ha a támadást elhárító személy nem esik egybe azzal, aki ellen a támadás irányul. Ennek tipikus esete, ha hozzátartozót bántalmaznak, neki okoznak könnyű testi sértést.

A jogos védelmi helyzet a támadás köré épül, ezért annak stádiuma meghatározó jelentőséggel bír az elhárítást szolgáló védekezés tartama és mértéke tekintetében. Fontos körülmény tehát, hogy a támadás a továbbiakban is fennáll-e. Így abban az esetben, ha a vádlott a szekercét a sértett kezéből kicsavarja, és ezzel a jogtalan támadás a sértett részéről megszűnik, továbbá az

⁸ Gellér Balázs: A Magyar Büntetőjog Tankönyve I. – Általános Tanok. Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2008, 169. o.

⁹ BH, 1993/401.

¹⁰ BH, 1992/670.

igazságügyi orvos szakértői vélemény adatai szerint a sértett fejét ért mindkét ütés hátulról történt, tehát olyan időpontban, amikor a lefegyverzett és a vádlottnak ekkor már háttal álló sértett magatartása semmiképpen nem tekinthető támadásnak vagy ezzel közvetlenül fenyegetőnek, a jogos védelemre hivatkozás nem állja meg a helyét.¹¹

Ez a gondolat tükröződött a Legfelsőbb Bíróság 15. számú irányelvében is – amelynek a jogos védelemre vonatkozó részét felváltotta a 4/2013. büntető jogegységi határozat –, amely szerint nincs helye jogos védelmi helyzet megállapításának a jogtalan támadás befejezése után, ha újabb támadás veszélye közvetlenül nem fenyeget.¹² Ez is alátámasztja azt a korábbi megállapításunkat, amely szerint a jogos védelmi helyzet megítélésének alapja a támadás.

A támadás utolsó, szintén releváns eleme a jogtalanság. Ez a tényező azt jelenti, hogy a támadó cselekmény bűncselekményt valósít meg, vagy bűncselekmény megvalósításával közvetlenül fenyegető helyzetet idéz elő. Jogos védelem tehát akkor állhat fenn, ha valamely Btk.-tényállás megvalósul, vagy legalább egy objektív tényállási elemet megvalósít a támadó. Abban az esetben, ha a jogtalanság nem állapítható meg, akkor jogos védelmi helyzetről sem beszélhetünk.

Az előbbieknél megfelelően hivatásból eredő jog gyakorlása folytán bűncselekmény hiányában – nem pedig a jogos védelem mértékének menthető okból való túllépésére hivatkozással – van helye felmentő ítélet meghozatalának, ha a szolgálatban lévő rendőr az általa észlelt bűncselekmény elkövetésében részt vevő személyek üldözése során, a figyelmeztető lövések leadása ellenére is tovább menekülő személyek közül az egyik, előremozduló személlyel szemben a jogszerű fegyverhasználat körében olyan lövést ad le, amely annak halálát okozza.¹³

Az egységes és következetes ítélkezési gyakorlat szerint a kölcsönös és egyidejű támadás az arra irányuló szándék megléte esetén kizárja a jogos védelem megállapítását. A kihívás elfogadása, a kölcsönös tettegességbe bocsátkozás esetén nem hivatkozhat jogos védelemre az a fél, aki az erőviszonyok eltolódása folytán kiszolgáltatott pozícióba, vesztes helyzetbe kerül. Akkor azonban, ha a kölcsönös tettegesség során az erőviszonyok azért változnak meg, mert az egyik félhez utóbb – előzetesen fel nem ismerhetően –

¹¹ BH, 1993/654.

¹² Legfelsőbb Bíróság 15. számú irányelve III/1. Megjegyzendő, hogy a 4/2013. BJE határozat – tartalmát tekintve hasonlóan – a következőképpen fogalmaz: a jogos védelmi helyzet mindaddig fennáll, ameddig a megtámadott okkal tarthat a támadás megkezdésétől vagy annak folytatásától.

¹³ BH, 2000/136.

további támadó személy csatlakozik, az emiatt hátrányba kerülő fél javára a jogos védelem megállapítása már nem zárható ki.¹⁴

Szükségesség és/vagy arányosság

A jogos védelmi helyzetben a jogtalan támadással szemben az elhárító magatartás áll. Az, hogy a törvény lehetőséget nyújt a jogtalan támadás elleni fellépésre, nem adhat alapot visszaélésekre, arra, hogy büntetlenséget kapjon a bűnös, ez pedig bizonyos „szűrők” beépítését tette szükségessé az elhárító magatartás vizsgálatának folyamatában. Ezeket a követelményeket – nevezetesen a szükségességet és az arányosságot – részben a jogalkotó, részben a jogalkalmazók támasztották.

A védekezés akkor jogos, ha a támadás elhárításához szükséges. Az arányosság követelménye szerint a sérelem, amelyet az elhárító cselekmény okoz, nem lehet aránytalanul nagyobb, mint amelyet a jogtalan támadás okozott volna.¹⁵

Míg a szükségesség fogalma a kezdetektől fogva megjelent a törvénysszövegben, az arányosság feltételét a gyakorlat alakította ki.¹⁶ Az arányosságot ugyanis sem az 1978. évi IV. törvényben, sem pedig a 2012. évi C. törvényben nem nevesítette a jogalkotó. Ebből adódóan a jogalkalmazás közel sem homogén a tekintetben, hogy a két feltétel milyen viszonyban áll egymással.

Azt, hogy a szükségesség és az arányosság önálló tartalommal bíró fogalmak, a Legfelsőbb Bíróság 15. számú irányelve emelte a gyakorlat számára követendő állásponttá. E szerint a jogos védelmi cselekmény arányossága szempontjából azt kell vizsgálni, hogy az elhárító magatartás nem idézett-e elő aránytalanul nagyobb sérelmet, mint amekkorát a jogtalan támadás okozott volna.¹⁷ A fogalmak elvi szintű meghatározásán túl azok tartalommal való megtöltése a bíróságokra¹⁸ és a jogirodalomra hárult.

¹⁴ BH, 2008/260.

¹⁵ Polt Péter (szerk.): Új Btk. Kommentár. Nemzeti Közszerkesztési és Tankönyvkiadó Zrt., Budapest, 2013, 159. o.

¹⁶ Bár az 1978. évi IV. törvény miniszteri indokolása megemlíti, hogy az elhárító cselekmény nem lehet „aránytalanul súlyosabb” a jogtalan támadásnál. Belovics Ervin: i. m. 110. o.

¹⁷ Ez a gondolat nem új keletű, tekintettel arra, hogy a Legfelsőbb Bíróság büntető kollégiumának 1955-ben született állásfoglalása már tartalmazza az arányosság lényegileg ezzel azonos megfogalmazását. Lásd Belovics Ervin: i. m. 111. o.

¹⁸ Így arányosnak találta a bírói gyakorlat, amikor a terhelten több személy bántalmazta, eközben a táskájából véletlenül esett ki a kése, amellyel – támadásra egyáltalán nem utaló testhelyzetben – kaszá-

A jogirodalomban *Belovics Ervin* és *Mészáros Ádám* is amellett törté-
ndzsát, hogy az arányosság a védelmi cselekmény szükséges mércéje. E kör-
ben megkülönböztethetünk eszköz-, illetve kárárányosságot. Az eszközará-
nyosság a támadó és a védekező rendelkezésére álló eszközök – fegyverek –
hatóerejére vonatkozik. Kezdetben a jogalkalmazás – meglehetősen mecha-
nikusan – leszögezte, hogy a pusztá kézzel támadóval szemben a késsel tör-
tendő védekezés (általában) nem arányos.¹⁹ Később ez akként finomodott,
hogy a jogos védelem szükségességének megítélése nem szűkíthető le a tá-
madó és védekező személynél lévő eszközök veszélyességének vizsgálatára,
hanem e vonatkozásban a konkrét veszélyhelyzet jellegét, az egymással
szemben álló személyek adottságait, számarányát, erőkülönbségét és az eb-
ből fakadó támadási és védekezési lehetőségeket kell egybevetten értékelni.
Az eszköz alkalmazási módjából fakadó eredménynek is csupán egy további
feltétel: az arányosság szempontjából van jelentősége, mégpedig azért, mert
a jogszerű elhárító tevékenység nem idézhet elő aránytalanul súlyosabb sé-
relmet, mint amilyennel a támadás jár, vagy járhatott volna.²⁰ Az arányosság-
nak az eszközarányosságra egyszerűsítése akár téves döntéshez is vezethet,
tekintettel arra, hogy az emberi élet fegyver nélkül is kioltható, vagyis a tá-
madás fegyver nélkül is irányulhat élet ellen, ebben az esetben pedig az ölés-
sel járó védekezés nem lehet aránytalan.²¹

*„A kárárányosság az elhárított, illetőleg az elhárítással okozott hátrány
viszonyát jelenti. [...] Nyilvánvaló, hogy ha a védekező olyan sérülést vagy
kárt okoz, amely az elhárításhoz nem szükséges, tevékenysége – a beszámítá-
stásra kiható körülményektől függően – büntetőjogi felelősséget vonhat maga
után.”*²²

ló mozdulatokat tett, ezáltal a neki testi sértést okozó sértetteknek maga is testi sértést okozott (BH, 1987/337.). A BH 1989/2. szerint mivel a kés használatának szükségességét a támadás elhárításához az elsőfokú bíróság helyesen elfogadta, az elhárítás arányosságát kellett volna vizsgálnia. A vádlottat testi épséget sértő, kitarató támadás érte, amelyet közepesenél kisebb erejű, testi épségét sértő szúrással hárít el. Ezért az elhárítás mértéke nem aránytalan, különös figyelemmel a sértett testi fölényére és arra, hogy társa is volt, aki a sértett támadása közben ugyancsak a vádlott felé lépett. Továbbá a jogos védelem megítélésénél sem a szükségesség, sem az arányosság követelményét nem sérti, ha az elkövető a testi épsége ellen irányuló jogtalan támadás elhárítása során, a védekezés folytán a támadójának életveszélyt eredményező sérülést okoz (BH, 1996/405.).

¹⁹ BH, 1985/170.

²⁰ BH, 1990/1.

²¹ Belovics Ervin: i. m. 109. o.

²² Uo. 108., 110. o.

Az arányosság körében tehát a következő fő szempontok vizsgálandók:²³

- a sértett vagy veszélyeztetett jogi tárgy;
- a támadó és a védekező közötti erőviszonyok;
- a támadó által igénybe vett eszköz és annak használati módja.

Az arányosság megállapítása nem könnyű feladat, mivel az egyik oldalon egy már kialakult sérelemmel szemben egy várható sérelem áll. A várható sérelem megítélésénél azt a veszélyt kell figyelembe venni, amellyel a támadás maximálisan fenyegetett az általános élettapasztalat figyelembevételével.²⁴ Ez a megfogalmazás figyelembe veszi a védekező nehéz helyzetét, miszerint vélhetően felindult állapotban kell megválasztania az élete, testi épsége, illetve a vagyona elleni támadó cselekménnyel szembeni arányos védekezést. Ennek következtében az arányosságot nem lépi túl, aki a maximálisan fenyegető támadással szemben arányos elhárító magatartást fejt ki, akkor sem, ha a ténylegesen bekövetkező támadás ezt a maximális mértéket nem éri el.

Időnként azonban felbukkannak olyan bírósági döntések, amelyekben a két feltétel határai elmosódnak.²⁵ Figyelembe véve, hogy a törvényszöveg valójában csak a szükségesség elvét fogalmazza meg, érthető a törekvés a contra legem jogalkalmazás látszatának elkerülésére. Ebből adódóan igyekszik a jogalkalmazó megadni az arányosság törvényi alapját oly módon, hogy a szükségesség keretein belül értelmezi azt. Ez a megközelítés jelentkezett a XIX–XX. század fordulóján, amikor is a jogirodalom a két fogalmat azonosként értelmezte.²⁶

A jogirodalomban olyan nézet is feltűnt, amely az arányosság követelményét teljességgel ignorálná. *Ujvári Ákos* szerint ugyanis az a törvény szövegén túlmenő, contra legem, továbbá in peius jogértelmezés következménye. Az arányosság megkövetelése véleménye szerint a büntethetőséget konstituáló bírói jog alkotmányos tilalmába ütközik, tekintettel arra, hogy tágítja a felelősséget. *Ujvári* rámutat arra is, hogy az arányosság megkövetelésének alapja volna az egymással szemben álló jogi tárgyak homogenitása, ezáltal összemérhetősége, ami különösen problematikus a vagyon elleni támadásokkal szemben álló testi épség elleni védekezések esetén. Ez ugyanis a testi épség „forintra átválthatóságához” vezet, továbbá nem veszi figyelembe a meg-

²³ Polt Péter (szerk.): i. m. 160. o.

²⁴ Uo.

²⁵ „A szükségesség azt is magában foglalja, hogy az elhárító cselekmény nem idézhet elő aránytalanul súlyosabb sérelmet, mint amelyet a jogtalan támadás okozott volna.” BH, 2003/394.

²⁶ Belovics Ervin: i. m. 71. o.

támadott vagyoni helyzetét, ami árnyaltabbá teheti a védekező cselekmény megítélését.²⁷

Belovics Ervin mindezekkel szemben a következő ellenérveket sorakoztatja fel.²⁸ Álláspontja szerint a büntetési tétel az a közös nevező, amely alapján minden bűncselekmény „megmérhető”, így lehetőség van a vagyon, illetve a személy elleni cselekmények összevetésére is. (Ujvári „viszonzválasza” szerint azonban nincs törvényi alapja az „egybevetésnek”, továbbá az elhárítás szükséges mértékének vizsgálata nem egyszerűsíthető le a törvényhozó által kriminálpolitikai szempontoknak megfelelően megállapított büntetési tételek vizsgálatára.)

Ami a vagyon elleni támadásokkal szembeni védekezés arányosságát illeti, Belovics – a jogrend egységének elvét figyelembe véve – a polgári jog nem vagyoni kártérítésének szabályaira utalva nem látja dogmatikai akadályát a testi épség „forintra átválthatóságának”. (Ezzel szemben Ujvári azt hozza fel, hogy a nem vagyoni kártérítés a polgári jog körébe tartozik, az a büntetőjogtól mind előfeltételeit, mind jogkövetkezményeit, mind dogmatikai természetét tekintve idegen. A polgári jog megoldásai a büntetőjog kérdéseire nem adhatnak választ.) A megtámadott vagyoni helyzetének kérdése pedig nem releváns, mivel nem dogmatikai érv.

Ujvári az arányosság helyett a védelmi szándékot tenné vizsgálat tárgyává. E szerint a védelmi szándék hiánya vagy korlátozottsága esetén az objektíve arányos sérelmet okozó védekezés nem tekinthető jogszerűnek.²⁹ Ezzel szemben Mészáros rávilágít, hogy „a hatályos törvény szövege, mint általában a jogos védelem eddigi megfogalmazásai, nem tartalmaznak semmiféle utalást a védelmi szándéokra. Ezért az az érvelés, hogy az arányosság kritériuma azért ne lehetne alkalmazható, mert tételes jogon kívüli, igencsak kétségesessé válik egy olyan érvelés nyomán, amely egy szintén nem nevesített kategóriában látja az üdvözítő megoldást.”³⁰

A 15. számú irányelv III. részét felváltó 4/2013. BJE határozat szerint a korábbi gyakorlat meghaladottá vált. „Ennek az elvárásnak törvényi alapja korábban is hiányzott, a hatályos szabályozás pedig tudatosan mellőzte az arányosság fogalmának megjelenítését. Az előzőekben kifejtettekből követke-

27 Mészáros Ádám: A jogos védelem szabályozásának lehetséges irányai.

http://jesz.ajk.elte.hu/meszaros45.html#_ftn30 ; Ujvári Ákos: A jogos védelem megítélésének új irányai. Ad Librum Kft., Budapest, 2009, 204–230. o.

28 Mészáros Ádám: i. m.; Belovics Ervin: i. m. 119–123. o.

29 Ujvári Ákos: i. m. 225. o.

30 Mészáros Ádám: i. m.

zik, hogy a meg nem jelenített fogalom a szükségesség kritériumából vezethető le, s csak azon belül bír jelentőséggel.”

Paradigmaváltásnak lehetünk tehát tanúi. A Kúria – úgy ítélve, hogy az eddigi gyakorlat már nem felel meg a kor követelményeinek – kifejezetten szembehelyezkedett korábbi álláspontjával, és mellőzi az arányosság önálló alkalmazását. Az, hogy mindez a bírói döntésekben miként tükröződik majd, még a jövő kérdése.

Egyértelmű helyzetet az teremthetett volna, ha a jogalkotó a szükségesség mellett törvényben rögzíti az arányosság követelményét is.³¹ Bár a Btk. szövegtervezeteinek sorában olyan is feltűnt, amely expressis verbis tartalmazta az arányosság feltételét³², és ezzel kapcsolatosan kemény vita alakult ki a kodifikáció idején³³, végül azonban – legalábbis az arányosságra vonatkozóan – a korábbi megoldás maradt az új Btk.-ban is, s úgy tűnik, hogy a Kúria ezt a korábbi viták és jogalkalmazási bizonytalanságok lezárásaként értékelte.

A szituációs jogos védelem

A jogos védelem fogalmának, határainak folytonos tágításával jutott el a jogalkotó a hatályos szabályozás egyik vitatott rendelkezéséhez, amely lényegében objektív feltételek alapján ír körbe olyan életszituációkat, amelyek fennállása esetén a jogtalan támadást minden körülmények között élet ellen intézettek, közvetlenül fenyegetőnek kell tekinteni. Az ily módon megalkotott védelem a védekezésnek nem szab határt, hiszen ezekben az esetekben a jogtalan támadás élet elleni cselekménnyel is elhárítható. E szabály, ahogyan arra dogmatikai elhelyezése is utal, a jogos védelem általános rendelkezésében megállapított jogtalan támadások esetei közül emel ki néhány speciálisat, amelyek bekövetkezésekor el kell tekinteni a jogszabály által megkívánt „elhárításhoz szükséges” mérték követelményétől.

A védelem elsődleges célja, hogy azokban az esetekben, amikor az állam nem képes megvédeni polgárait, eszközt adjon a társadalom tagjainak kezébe a jogtalan támadásokkal szembeni büntetlen védekezés érdekében, vagyis

³¹ Belovics Ervin: i. m. 126. o.; Mészáros Ádám: i. m.

³² 25. § (1) Nem büntetendő az a cselekmény, amely személyek, javak vagy a közérdek ellen intézett, illetőleg ezeket közvetlenül fenyegető jogtalan támadás elhárításához szükséges és azzal arányos.

Ujvári Ákos: A jogos védelem alakuló szabályozása a Btk. kodifikációjának tükrében. Jogelméleti Szemle, 2010/1. http://jesz.ajk.elte.hu/ujvari41.html#_ftnref5

³³ Polt Péter (szerk.): i. m. 159. o.

azért, hogy vagyontukat, személyüket megvédjék, vagy másokat óvjanak. Eddig a pontig a szabályozás teljes mértékben összecseng a jogos védelem általános szabályának háttérében meghúzódó büntetőpolitikai célokkal. Ennyiben tehát érthető a jogalkotó által alkotott vélelem lényege, hiszen kritikus esetek alapulvételével igyekezett objektív feltételeket meghatározni annak érdekében, hogy az egyének védekezése hatékony legyen a jogos védelmi helyzetekben.

A vélelem tehát olyan körülmények összességét írja elő, amelyek önmagukban teljes bizonyossággal megalapozzák a jogos védelmi helyzetet. A jogszabály két szempont szerint tipizálja ezeket a feltételeket: egyrészről beszélhetünk a *személy ellen irányuló* esetekről, másrészről pedig azokról a helyzetekről, amikor a jogtalan támadás valójában *jogtalan behatolásként* értelmezendő.

A személy ellen irányuló támadások esetében a vélelem alkalmazhatóságának feltétele, hogy éjjel, fegyveresen, felfegyverkezve, vagy csoportosan történjen a támadás.³⁴ A felsorolt elkövetési módok, illetve elkövetési idő alternatív jellegű, ebből nyilvánvalóan következik, hogy valamelyiknek a fennállása megalapozza a rendelkezés alkalmazását, és olyan jogos védelmi helyzetet generál, amelyben nem vizsgálendő a szükségesség.

Mivel a vélelem csupán privilegizált eseteket „villant fel”, ezért az általános szabállyal összhangban kell értelmezni. Ebből következik például az, hogy a személy elleni támadás esetén az elhárítást célzó védekezést más személy is véghezviheti. Egy fiktív eseten keresztül demonstrálva mindezt: *A* személy délutános műszakját befejezve, 23 óra körül az otthonába igyekszik, azonban a háza kapujánál szembe találkozik ismerősével, *B*-vel, aki *A* nagyobb összegű tartozását keresetlen szavakkal és heves hangoskodással követeli. Ezt meghallva az *A* lakásában tartózkodó bátyja (*C*) csatlakozik a vitatkozókhöz. A vita elsimítása érdekében *C* felkéri a távozásra *B*-t, aki azonban nem kívánja elhagyni a helyszínt, amíg nem kap garanciát. A veszekedés által felfokozott állapotban *B* ököllel, közepes erővel hasba vágja *C*-t (nyolc napon belül gyógyuló sérüléseket okozva), s ennek okán *A* – a további támadástól tartva – saját övtartójából hirtelen előrántja a kését, amellyel közepesen, egy alkalommal mellkason, mint utólag kiderült: szíven, szúrja *B*-t, aki meghal.

Erre az esetre vetítve a hatályos szabályt a következőket állapíthatjuk meg. A jogtalan támadás fennállt, hiszen *B* ököllel hasba vágta *C*-t, a támadás tehát személy ellen irányult. A további feltétel, vagyis az éjszakai elkö-

³⁴ Btk. 22. § (2) bekezdés a) pont

vetés is egyértelműen megállapítható, mert a következetes bírói gyakorlat szerint a példában említett időpont már éjjelinek minősül. Mivel az új szabály ezen kívül csak kiegészíti a korábbi rendelkezéseket, privilegizált eseteket teremtve, ily módon – az általános rendelkezést figyelembe véve – más személy is tanúsíthatja a védekező magatartást. Mindebből pedig az következik, hogy a jogtalan támadás élet ellen irányulónak minősül, ezért az élet kioltásával történő elhárítás ellenére a Btk. büntetlenséget ad a védekező számára.

A probléma a szükségesség kérdéskörénél gyökeredzik. Az új szabály szerint nem kell vizsgálnunk ezt a feltételt. Visszatekintve azonban a korábbi gyakorlatra, miszerint például a könnyű testi sértés nem hárrítható el élet ellen irányuló cselekménnyel, megállapítható, hogy a szükségesség követelményének hiánya büntetlenséget ad a kellő mértéket túllépő és ezáltal büntetendő cselekményt elkövető személy számára.

A felfegyverkezve támadásnál további probléma is felvetődik. Ez esetben a vélelem arra is vonatkozik, ha egy atipikus, ámde ölésre objektíve alkalmas eszközt az ellenállás leküzdése érdekében tart magánál a támadó, holott ennek a kérdésnek ugyancsak egyedi mérlegelés tárgyául kellene szolgálnia.³⁵

Érdemes külön foglalkozni a személy elleni jogtalan támadásra vonatkozó vélelem esetében a csoportos elkövetési módozattal is. Csoportosan követik el a bűncselekményt, ha annak elkövetésében legalább három személy vesz részt. Az irányadó gyakorlat szerint a csoportos elkövetésnek csupán az a feltétele, hogy legalább három személy egyidejűleg, együttesen hajtsa végre a bűncselekményt. A csoportos elkövetés szerinti minősítés nem függ attól, hogy a bűnelkövetők tettesi vagy részesi minőségben vannak-e.³⁶ Mindezek alapján megállapíthatjuk, hogy ha a csoportos támadás három résztvevője közül kettő – pszichikai bűnsegédként – egyetlen szó nélkül, csupán a jelenlétével vesz részt a cselekményben, a védekező akár mindhárom személyt büntetlenül megölheti. Még ennél is problémásabb a helyzet akkor, ha az egyetlen tettes túllépi a támadásnak azt a mértékét, amelyben a két bűnsegéddel korábban megállapodtak (például a könnyű testi sértésre irányuló cselekmény végül emberölésre irányuló támadásba fordul át).

Példát is hozva: egy gimnazista fiataikorú megy az utcán délután, a tanítás befejezése után, amikor egy három főből álló csoport megakadályozza a szabad továbbhaladását. A csoport célja csupán a „szórakozás”, szándékuk nem terjed tovább a könnyű testi sértés okozásán, amelyet a csoport egyik

³⁵ Tóth Mihály: i. m. 29. o.

³⁶ 2/2000. büntető jogegységi határozat.

tagja – a többi támogató magatartásával – meg is valósít. Ebben a helyzetben megengedett, hogy a megtámadott élet elleni cselekménnyel hárítsa el az őt ért jogtalan támadást. A támadó megöléséért a szabály értelmében nem tartozik büntetőjogi felelősséggel a megtámadott, még akkor sem, ha a szükséges mértékét teljes egészében áthágta, ahogy az az esetből is látszik.

A védelem értelmében ugyancsak a „védekező” felmentésével végződik, ha egy csoport egy másikat a jogtalanság talaján állva megtámad, amire a megtámadott csoport tagjai oly módon reagálnak, hogy elveszik a másik csoportba tartozó egyén(ek) életét. Vagy említhetjük azt az esetet is, amikor futballhuligánok támadnak meg egy „ártatlan”, éppen hazafelé tartó sportrajongót a mérkőzés után. Ebben az esetben sincs akadálya annak, hogy a védekező – akár valamilyen védelmi eszközzel – is a huligánok valamelyikének életére törjön, akkor is, ha a helyzet közvetlenül nem fenyegetett az életének elvesztésével vagy akár csak súlyos testi sérülések elszívásával. Utóbbi esetek azért különösen bonyolultak, mert vékony mezsgye húzódik a jogos védelmi helyzet és a kölcsönös tettelegesség között, hiszen nehéz megállapítani, hogy ki és mikor volt jogos védelmi helyzetben. A határokat és az események folyamatát éppen azért kell(ene) figyelembe venni, mert kölcsönösség esetén (elvileg) nem beszélhetünk jogos védelemről.

A következő jogesetekben a szükséges mérték túllépése miatt megállapítást nyert a megtámadott személy büntetőjogi felelőssége, az új szabály alkalmazása azonban a megtámadott büntetlenségéhez vezetett volna.

1. A vádbeli napon a közszéknél diszkó volt az S.-bisztróban, ahol mind a vádlott, mind a sértett jelen volt. A vádlott alkoholtól közepesen befolyásolt állapotba került 22 óra tájban, a sértett azonban – aki a leszerelését ünnepelte a barátai társaságában – még nála is jóval ittasabb volt. A sértett szóba hozta a vádlott előtt a korábbi nézeteltérésüket kiváltó okot, majd ismerősei jelenlétében a nála jóval gyengébb testi erejű vádlottat két ízben arcul ütötte. Ezt látva a sértett barátja lefogta a sértett kezét, és kivezette őt a bisztró elé. A vádlott az elszívott sérelem után elhatározta, hogy hazamegy, és a közeli munkahelyén hagyott kerékpárjáért indult. Eközben a bisztró előtt álló sértettre tett egy olyan kijelentést, amelyet nem lehetett ugyan érteni, de a sértett ezen felháborodva a vádlott után ment. Nagyjából hetven-nyolcvan méter megtétele után érte utol a vádlottat, majd szembefordult vele, ököllel két ízben megütötte a fejét, a vádlott ettől megsédülve a kerítésnek esett. Ekkor a vádlott elővette a kilenc centi pengehosszúságú zsebkését, azt kinyitotta, és amikor a sértett újból meg akarta ütni, egy ízben, közepes erővel hasba szúrta őt. A bíróság megállapította, hogy a vádlott az adott esetben jogos vé-

delmi helyzetben volt. Mindazonáltal megállapította azt is, hogy a védekezés folyamán a vádlott túllépte az elhárítás szükséges mértékét, amikor a puszta kézzel fellépő sértettel szemben az emberi élet kioltására is alkalmas zseb-kését úgy használta, hogy a sértettet hasba szúrva közvetetten életveszélyes sérülést okozott.³⁷

Ha a Btk. új rendelkezését alkalmazzuk az esetre, akkor nem beszélhetünk túllépésről. A törvényi feltételek teljesülnek, a jogtalan támadás ugyanis személy ellen irányult, még hozzá az éjszakai órákban. Ily módon a vádlott számára teljes mértékben érdektelen lett volna az, hogy a támadó életét veszti, vagy akár csak közvetetten veszélybe kerül az élete. Sőt, tulajdonképpen ennek vizsgálatára már sor sem került volna, hiszen ez a szükségesség kérdéskörébe tartozik, amely a szituációs jogos védelem eseteiben irreleváns.

2. 1998. október 7-én 22 óra körül a közös lakásukban a harmadrendű terhelt (a jogos védelmi szituáció szempontjából: a védekező) szóváltásba került nagyobbik lányával, a másodrendű terhelttel. A harmadrendű terhelt az ágyból felkelve átment a másik szobába, és a fotelban ülő másodrendű terheltet egy ízben nyakon ütötte. Ezt észlelte az ugyancsak ott tartózkodó elsőrendű terhelt, aki felszólította a férjét a cselekmény abbahagyására. A harmadrendű terhelt a mellkasánál, a ruhájánál fogva megragadta az elsőrendű terheltet, és erőteljes mozdulattal a másik szoba irányába húzta. A másodrendű terhelt az édesanyja segítségére sietett, és megszorította apja herezacskóját, amelyet csak addig tartott a kezében, míg a harmadrendű terhelt elengedte az elsőrendűt. Az elsőrendű terhelt ez után ugyancsak megfogta a férje herezacskóját, és azt egy erőteljes mozdulattal a padló irányába húzta. Ennek következtében a herezacskó egy darabjával együtt kitépte a harmadrendű terhelt jobb heréjét, aki ezáltal maradandó fogyatékoságot szenvedett, ez azonban nem szüntette meg a megtermékenyítő képességét. A bíróság megállapította, hogy az elsőrendű terhelt jogos védelmi helyzetben cselekedett ugyan, de az elhárítás szükséges mértékét túllépte, amikor a könnyű testi sérülés veszélyével fenyegető támadást a tényállásban leírt módon háritotta el. Abban sem tévedett, hogy az ijedelme, illetve a menthető indulata csupán korlátozta az elhárítás szükséges mértékének a felismerésében. Ennélfogva meg kell állapítani az elsőrendű terhelt bűnösségét a maradandó fogyatékoságot okozó súlyos testi sértés büntetében.³⁸

³⁷ BH, 1990/8.

³⁸ BH, 2002/42.

Ha alkalmazzuk az új rendelkezést, akkor az elsőrendű terhelt nem volna büntetendő, hiszen a törvényi rendelkezés kizárja a terhelt cselekményének jogellenességét. A feltételek teljesülnek, mivel éjjel, személy ellen irányuló jogtalan támadás elhárításáról van szó.

Azt a következtetést vonhatjuk le mindebből, hogy az új rendelkezések következtében a megtámadottak akkor is védelmet élveznek a támadóval szemben, ha annak cselekménye valamely kevésbé súlyos bűncselekményt valósít meg. A két magatartás közötti aránytalanságot küszöbölte ki a jogalkalmazás az elhárításhoz szükséges mérték esetenkénti értékelésével. A szituációs jogos védelem – ahogyan arra már korábban is utaltunk – ily módon mechanikussá teszi a jogalkalmazást, hiszen nem ad teret annak, hogy a bíróság az eset összes körülményének figyelembevételével megállapíthassa, a jogtalan támadás és a védekezés arányban állt-e egymással.

A vélelem személyek irányába ható változata azon a feltevésen alapul, miszerint a jogalkotó által meghatározott szituációk oly mértékben veszélyeztetik a társadalom tagjainak életét, illetve testi épségét, hogy ez szükségessé teszi az önvédelemhez való jog kiterjesztését. Mindez azonban teljes mértékben figyelmen kívül hagyja a korábbi bírói gyakorlat adta biztonságot, amelynek keretében a súlyos esetekben a bíróság rugalmasan értelmezte és tágította a jogos védelem biztosította büntethetlenséget. Azt láthatjuk tehát, hogy hiába a jogos védelem határainak kiszélesítése, a menthető felindulás követelményének szűkebb körű figyelembevétele, a jogalkotó úgy vélte, szükség van a szituációs jogos védelemre vonatkozó rendelkezések bevezetésére.

A jogalkalmazás és a jogalkotás koncepciója között azonban van egy szembetűnő különbség. Az, hogy a bíróság az egyes eseteket részletesen elemezve, mindig a jogos védelmi helyzet egészét vette figyelembe a megtámadott személy szemszögéből, és kizárólagosan a szükségesség és az arányosság alapján hozta meg döntését. A jogalkotó azonban néhány általa meghatározott esetet kiemelve törölte a szükségesség követelményét a személy elleni támadások köréből.

A másik két rendelkezés a jogtalan behatolás esetkörével foglalkozik. A jogtalan támadás fogalma nem feleltethető meg egészében a jogtalan behatolás definíciójának, utóbbi esetben ugyanis nem szükségszerű, hogy bármilyen személy vagy vagyon elleni bűncselekmény elkövetésére sor kerül, sőt még csak a személy testi épségének vagy életének közvetlen fenyegetettsége sem feltétlenül áll fenn. A jogalkotó a jogtalan behatolás esetével tehát tulajdonképpen a magánlaksértési cselekmények élet elleni védekező magatartással történő elhárítását tette lehetővé.

E cselekményekkel kapcsolatosan kulcsfontosságú néhány fogalom meghatározása. A behatolás fogalmilag lényegében a bemenettel egyezik meg, amely szerint bemenetelen a lakásba való bejutást kell érteni.³⁹ Lakás – az ítélkezési gyakorlat által kialakítottak szerint – minden olyan zárt hely, amely rendeltetésszerűen emberek tartózkodási helyéül és rendszeres éjszakai szállásául szolgál. A bekerített hely pedig olyan összefüggő, körülhatárolt terület, ahová csak a bemenetelre szolgáló eszközök használatával lehet szabályszerűen bejutni, illetve a bejutás fizikai erőkihasználással csak azon az akadályon keresztül lehetséges, amelyet a hely védekezői emeltek. Mindezekből kiindulva a Btk. olyan esetköröket von a szabályozása alá, amelyek során e helyekre valamely meghatározott objektív körülmény egyidejű megvalósulásával kerül sor a bejutásra. Ha e feltételek (éjjel, fegyveresen, felfegyverkezve, csoportosan) egyike fennáll, a magánlaksértési jellegű cselekmény élet elleni támadásként értékelendő a törvényi vélelem értelmében.

Így azonosan minősül a következő két fiktív eset. Az egyik szerint *A* haragosa és egyben hitelezője, *B*, megtöltött lőfegyverével, azt kezében tartva átmászik *A* házának betonkerítésén azzal a szándékkal, hogy ráijesszen, és ezzel sarkallja a tartozása megfizetésére. A másik esetben *X*, aki italozó életmódot folytat, éjjel társasházi lakásába kíván hazatérni, de véletlenül a szomszédban egyedül élő, az ajtót nyitva felejtő *Y* lakásába megy be.

A két eset metszéspontját az az új szabály adja, miszerint a jogtalanul megtámadottat megilleti a védekezés, méghozzá akár az élet elvételének joga is. Ha azonban közelebbről megvizsgáljuk az eseteket, akkor láthatjuk, hogy míg az elsőkben valóban tartani lehet attól, hogy a megtámadott életét közvetlenül fenyegeti a támadás – erre következtethetünk ugyanis a körülményekből –, addig a második esetben csak tévedésről, a körülmények véletlen összejártásáról van szó, ennek ellenére ugyanúgy lehetséges a védekezés közben az élet elvétele.

A szükségesség feltételének hiánya a jogtalan behatolás esetében is vitás kérdésekhez vezet, hiszen egyszere objektívizál valóban veszélyes eseteket és ártalmatlan „baleseteket”, amelyek elhárítása egyáltalán nem áll arányban az általános szabály szerint megadott védekezési lehetőséggel. A feltételek szigorú meghatározottsága azt vonja maga után, hogy a jogtalan behatolás esetén irreleváns a behatoló szándéka, ami azért aggályos, mert a Btk. ugyanazt a joghatást rendeli az összes esethez.

³⁹ Belovics Ervin – Molnár Gábor Miklós – Sinku Pál: Büntetőjog II. – Különös Rész. HVG-ORAC, Budapest, 2012, 242. o.

A törvény tehát nem differenciál oly mértékben, ahogy az a bírói gyakorlatban megvalósult korábban. Hiába emeli be tehát a jogalkotó a jogalkalmazás során kikristályosodott elveket, ha azok közül néhányat „elfelejt”, mint például a jogos védelmi helyzetek megítélésével összefüggésben a jogtalan támadás mint cselekménysor tárgyi és alanyi tényezői összességének vizsgálatát. A jogtalan behatolás ily módon vitás esetek sokaságát termelheti ki.

Összefoglalva az eddigieket megállapíthatjuk, hogy míg a korábbi bírói gyakorlat által kimunkált diszciplína szerint a jogos védelemre vonatkozó rendelkezések értelmezésénél és alkalmazásánál, valamint a jogos védelmi helyzet megítélésénél az adott ügy történéseinek egész folyamatát, összességét figyelembe véve, a cselekménysor összefüggő vizsgálata alapján kell állást foglalni akként, hogy az adott tényeket a megtámadott szempontjából kell szem előtt tartani, minthogy a kockázatot mindenkor a jogtalanul támadónak kell viselnie⁴⁰, a szituációs jogos védelem jogintézményének bevezetése ezen oly módon változtatott, hogy pusztán néhány kiemelt körülmény vizsgálata lehetővé teszi a döntés meghozatalát. *„Ez az új szabályozás tehát a körülmények olyan objektivizálását jelenti, amely nélkülözi az adott cselekménysor valamennyi részletére kiterjedő reális értékelés lehetőségét.”*⁴¹

Az objektív ténybeli elemek alkalmazása azonban korántsem tekinthető kielégítőnek, hiszen a jogalkotó nem láthatja előre azt, hogy valóban indokolt-e élet elleninek tekinteni minden egyes szituációt. A jogos védelem e formája tehát annyiban mindenféleképpen vitatható, hogy bár valóban szabályozási körébe von veszélyes, élet elleni cselekménynek tekinthető magatartásokat – gondoljunk például a lakáshoz tartozó bekerített helyre baljós szándékkal fegyveresen behatoló személyre –, de kiterjed olyan élethelyzetekre is, amelyek nagyon messze állnak az életellenességtől – emlékezzünk csak a könnyű testi sértéssel járó támadás eseteire! – amellet, hogy kizárja a mérlegelésre képes tényezőt a jogalkalmazásban. Így a bíró jogalkalmazóból csupán a *jog „végrehajtójává”* válik.

Az európai államok büntetőtörvényeiben hasonló példával nem találkozhatunk.⁴² A francia büntető törvénykönyv vélelmezi ugyan, hogy *„jogos védelemben cselekszik az is, aki a cselekményt éjjel, lakott helyiségbe be-*

40 BH, 2002/212.

41 Zsálek Henriett: A jogos védelem jelenleg hatályos és a 2013. év július hó 1. napján hatályba lépő új törvényi szabályozásának összehasonlító elemzése. Themis, 2013. június, 413. o.
http://epa.oszk.hu/02300/02363/00019/pdf/EPA02363_THEMIS_2013_jun_403-422.pdf

42 Tóth Mihály: Néhány szempont a jogos védelem körében zajló vitához. Büntetőjogi Szemle, 2012/1., 29. o.

*töréssel, erőszakkal vagy megtévesztéssel történő behatolás elhárítása érdekében, rablás vagy kifosztás elkövetőjével szembeni védekezés során fejt ki*⁴³. E vélelem azonban csak a jogos védelemben cselekvés *lehetőségét* terjeszti ki ezekre az esetekre. A különbség tehát alapvetően az, hogy a francia szabályozásnál a jogtalan támadás mellett be kell tartani az elhárításhoz szükséges mértéket, valamint tekintettel kell lenni az arányosság követelményére is.

A svéd btk. is konkretizál bizonyos esetköröket, amelyek megvalósulása-kor a megtámadott jogos védelemben cselekedhet. A Btk. szabályozásához hasonlóan például *„olyan személlyel szemben, aki jogellenesen behatol, vagy behatolni kísérel másnak a lakásába, házába, műhelyébe, vagy hajójába, az-zal szemben védekezési cselekmény tanúsításának van helye*⁴⁴. Viszont az előző példával megegyezően itt is számottevő jelentőséggel bír a támadás elhárításához szükséges mérték.

A szituációs jogos védelem jelenlegi magyar szabályozása tehát egyedül-áll a kontinentális jogrendszerekéhez képest.

Szükségesség–arányosság a Btk. 22. § (2) bekezdésének tükrében

A Btk. 22. § (1) bekezdése szerint nem büntetendő az a cselekmény, amely a saját, illetve más vagy mások személye, javai vagy a közérdek ellen intézett, illetve ezeket közvetlenül fenyegető jogtalan támadás elhárításához *szüksé- ges*. Bár a törvény mellőzi az arányosság követelményét, az indokolás utal rá: *„az elhárító cselekmény vonatkozásában a magyar büntetőjog két követel- mény vizsgálatát teszi kötelezővé, ez a szükségesség és az arányosság köve- telménye”*. Az indoklás az arányosságot a szükséges mértékkel azonosítja, e követelmények tartalmának meghatározását pedig továbbra is az ítélkezés feladatává teszi.

A szükségesség és az arányosság vizsgálata azonban fel sem vetődik a Btk. 22. § (2) bekezdése esetén. A törvény ugyanis vélelmet állít fel arra néz- ve, hogy az ott meghatározott esetekben a támadó cselekmény élet ellen irá- nyul. Ilyen esetben tehát a védekezőnek egyáltalán nem kell vizsgálnia, hogy

⁴³ Ujvári Ákos: A jogos védelem elvi és gyakorlati kérdései néhány európai Büntető Törvénykönyv sza- bályozásának tükrében. Jogelméleti Szemle, 2005/2.

http://jesz.ajk.elte.hu/ujvari22.html#_ftn3

⁴⁴ Uo.

az elhárítás szükséges mértékét túllépi-e, továbbá az arányosság követelményére tekintet nélkül bármilyen cselekménnyel védekezhet.

Az indokolás a következőket tartalmazza ezzel kapcsolatban: „*a Javaslat a súlyos, erőszakos bűncselekmények elleni hatékonyabb fellépés biztosítására a jogos védelmi helyzetet kiszélesíti, és törvényi vélelmet állít fel arra, miszerint vannak esetek, amikor a jogtalan támadás oly módon történik, hogy a megtámadott joggal feltételezheti, hogy a támadás az élete ellen irányult, és ilyenkor már a jogtalan támadás körülményei megteremtik a lehetőséget a védekezés szükséges mértékének a túllépésére*”.

Valójában azonban a törvény nem a szükséges mérték túllépésére ad lehetőséget, hiszen nincs választás akkor, ha a törvény általános vélelmet alapít objektív körülményekre. A törvény szövege szerint egyáltalán nincs lehetőség ezen objektív körülményeken túl egyéb szempontok figyelembevételére, ahogyan arra *Tóth Mihály* is rámutat.⁴⁵

Ez a megoldás a bíróságok mozgásterét a törvényben meghatározott feltételek vizsgálatára redukálja. Ennek fényében értelmét veszti a korábbiakban bemutatott jogirodalmi vita arra vonatkozóan, hogy milyen szükséges és arányos cselekménnyel hárítható el a javak elleni támadás abban az esetben, ha azt például a lakásba bemenne, éjjel követik el. Ilyen esetben a védekező személynek még az általános élettapasztalat szerint sem kell mérlegelnie, hogy a támadás valóban az élete, testi épsége vagy a nemi szabadsága ellen irányul-e, azt minden körülmények között elháríthatja a támadó életének kioltásával.

Az ítélkezési gyakorlat hosszú évtizedeken keresztül formálódott, aminek következtében kialakultak azok az irányvonalak, amelyek alapján a bíróságok vizsgálták a jogos védelem feltételeinek – köztük a szükségességnek és az arányosságnak – a fennállását. Az egyik legfontosabb ilyen elv, hogy az élet, illetve nemi erkölcs elleni támadás minden esetben elhárítható az élet elvételével járó védekező magatartással. Annak megítélése, hogy az egyes esetekben a támadás milyen jogi tárgyat sértett vagy veszélyeztetett, a bíróságok kompetenciájába tartozott, ami helyes megoldásnak tűnik figyelembe véve azt a nyilvánvaló tény, hogy minden eset egyedi.

A törvényi vélelem felállításával a jogalkotó éppen attól a lehetőségtől fosztotta meg a bíróságokat, hogy ezeket az egyedi körülményeket mérlegeljék, ami várhatóan nehéz helyzetbe hozza majd az igazságszolgáltatás résztvevőit akkor, amikor az eset egyéb mozzanataiból egyértelműen kiténik, hogy a támadó szándéka a korábbi irányvonalak szerint nem indokolta volna az éle-

⁴⁵ Tóth Mihály: i. m. 29. o.

tenek a kioltását. Az új szabályozás tehát megteremti a diszfunkcionális következmények lehetőségét olyan esetekben, amelyekben a bíróságok korábban is elismerték a védekezés végső határait – ha ennek egyéb feltételei fennálltak.⁴⁶

Tóth Mihály a következőképpen írt erről: „*nem a Btk. módosításával, kiégésztésével, nem általános vélelmek és tipikusnak vélt egyedi körülmények törvényi megfogalmazásával, hanem csakis minden egyes ügyben felelősségteljes és alapos jogalkalmazói munkával, gondos mérlegeléssel lehet a jogos védelem mindig bonyolult kérdésében állást foglalni*”⁴⁷.

A túllépés

Hogyha a védekező személy túllépi az elhárítás szükséges mértékét, akkor a magatartása nem értékelhető a jogos védelem keretein belül. Ugyanez vonatkozik az időbeli túllépésre is. Jogos védelemnek – ahogyan arról korábban már szó esett – fennálló vagy közvetlenül fenyegető támadás esetén van helye. Ha ez a támadás még vagy már nem áll fenn, akkor a védekező időben túllépte a jogos védelmi szituációt.

Az excessus és a szükségesség–arányosság kérdésköre egymással szorosan összefügg, hiszen az elhárítás akkor szükséges, ha a támadás fennáll vagy közvetlenül fenyeget, az elhárító magatartás arányossága pedig az esetleges mértékbeli túllépés szempontjából vizsgálandó.

Az új Btk. által felállított szituációs jogos védelem esetén azonban – tekintettel arra, hogy a szükségesség és az arányosság nem mérlegelhető – a túllépést sem kell vizsgálnia a bíróságnak. Ez azt jelenti, hogy a védekező személy akár időben, akár mértékét tekintve túlléphet a támadáson. Jogos védelem címén fel kell tehát menteni az olyan „védekezőt”, aki a támadás megszűnése után akár több órán keresztül az általa fogságba ejtett kenyértolvajt kínozza, majd megöli. Onnan kezdve ugyanis, hogy a „támadó” éjjel a lakásába bement, gyakorlatilag bármit megtehet vele, tekintet nélkül a szükségesség és az arányosság, továbbá a túllépés szabályaira.

Az új szabályozásnak az előbbieken részletezett következményei felett nem könnyű szemet hunyni. Olyan visszás ítéletek szülehetnek, amelyek az emberi jóérzést és igazságérzetet rendkívül mélyen érintik. Néhány éve a Legfelsőbb Bíróság maga szögezte le egy nagyon elleni támadás elleni védekezés kapcsán:

⁴⁶ Uo. 28. o.

⁴⁷ Uo. 30. o.

„kétségtelen, hogy az egyre inkább elszaporodó vagyon elleni bűncselekmények és a velük szemben való fellépés gyakori eredménytelensége a közvélemény felháborodását váltják ki. Mindez azonban a tulajdon fokozott védelme ellenére sem eredményezheti, hogy a vagyoni jogaikban sértettek valamiféle önbíráskodásra vetemedjenek. A konkrét esetben nemcsak a jogos védelem megengedett határának túllépéséről van szó, hanem egy teljesen indokolatlan brutális kínzásról, amelyet minden egészséges társadalom messzemenően elutasít és elítél.”⁴⁸

Figyelembe véve, hogy a szükségesség–arányosság kérdése, valamint a túllépés várhatóan éppen a vagyon elleni támadások esetén hozza majd nehéz helyzetbe az ítélkezőket, az előbbi gondolatok nagyon is időszerűek, jelen szabályozás mellett azonban – mondhatni – mégsem aktuálisak. Az előbbi esetben ugyanis egy mai bíróságnak a kínzókat fel kellene mentenie minden egyéb körülmény vizsgálata nélkül.

Az életellenesség vélelmezhetősége

„A bíróságok néha kénytelenek elfogadni bizonyos megfelelően kialakított jogi vélelmeket és mesterséges jogi tényeket a valóságos és megállapítható tények helyett.”⁴⁹

A következőkben arra a kérdésre keressük a választ, hogy jogállami keretek között mennyiben van helye törvényi vélelem keretében meghatározni olyan eseteket, amelyekben az életellenesség ex lege bizonyítottnak tekintendő. A kérdéskör elemzését a vélelem mint jogtechnikai eszköz alapvető tulajdonságainak bemutatásával kezdjük, majd elhelyezzük a situációs jogos védelemre vonatkozó vélelmet az alkotmányos büntetőjog rendszerében.

Jogelméleti megközelítés szerint a vélelem *„egy önkényes beavatkozás egy induktív típusú okfejtésbe, hiszen mintegy létjogosultság nélkül kapcsolja az értelem bizonyos fokát adott tényekhez. A vélelem megkönnyítve a bizonyítás folyamatát tudatosan biztosít elégtelen bizonyítéknak olyan értéket, amellyel csak elegendő bizonyíték rendelkezhetne.”⁵⁰* A definíció szerint tehát a vélelem meghatározott irányba tereli a bírói döntést, amely egyébként a té-

⁴⁸ Legfelsőbb Bíróság Bf. IV. 549/1991. In: Tóth Mihály; i. m. 30. o.

⁴⁹ Paul Vinogradoff: Common-Sense in Law. Williams and Norgate, London, 1914, p. 94.

<http://ia600309.us.archive.org/19/items/commonsenseinlaw00vino/commonsenseinlaw00vino.pdf>

⁵⁰ Schmidt Szilárd: Vélelmek és fikciók a magyar polgári jogban és büntetőjogban. Jogiforum.hu, 2011. június 29., 3. o. [http://www.jogiforum.hu/files/publikaciok/schmidt_szilard_velelmek_es_fikciok_a_magyar_polgari_es_buntetojogban\[jogi_forum\].pdf](http://www.jogiforum.hu/files/publikaciok/schmidt_szilard_velelmek_es_fikciok_a_magyar_polgari_es_buntetojogban[jogi_forum].pdf)

nyek összességének értékelése után születik meg. A vélelem pontosan ezt a minden részletre kiterjedő vizsgálatot egyszerűsíti le azért, hogy egy nehezen bizonyítható tény vagy a következtetések bizonytalansága kiküszöbölésére sor kerüljön.

A másik oldalról viszont ez azt jelenti, hogy elégtelen bizonyítékoknak tulajdonítunk olyan (jog)hatást, mintha azok a valóságban ténylegesen bizonyítékként jelentkeztek volna. Ezenkívül levonhatjuk azt a következtetést is, hogy a vélelmek – immanens karakterisztikájuknál fogva – csak korlátozottan vagy egyáltalán nincsenek tekintettel arra, hogy esetlegesen más tények a vélelemmel szemben hatnak. A megdönthető vélelemmel szemben van helye ellenbizonyításnak, a törvény erejénél fogva megdönthetetlennek nyilvánított vélelmek kontextusában azonban erről nem beszélhetünk. A szituációs jogos védelemre vonatkozó Btk.-rendelkezés a megdönthetetlen vélelmek sorába tartozik, amelynek eredményeként objektív feltételek alapján irányítja egy előre meghatározott útra a bírói döntéseket.

A vélelmet felállító jogszabálynak – csakúgy, mint a jogi normák mind-egyikének – igazodnia kell a jogrendszer egészébe. Vagyis nem állhatnak fenn megismerhető jogi tények csupasz tényekként – anélkül, hogy megelőzően a jog saját fogalmi rendszerébe átalakítanak és ezzel a jogi közeghez egyenmüsítenék őket.⁵¹ A vélelmek koordinálják a bírói döntést a bizonytalan esetekben, azonban ez sohasem vezethet törvénytelen vagy alkotmányellenes döntésekhez. Ezért szükséges minden esetben a vélelmeket a jogrendszer koherenciája szerint kialakítani és alkalmazni.

„A jogalkotó az élet kioltására irányuló támadás törvényi vélelmével a védett jogtárgyak egyenértékűségét hozta be, és a bírói gyakorlat által kimunkált azt az elvet emelte törvényi rangra, mely szerint az élet ellen irányuló támadás elhárításakor a védekezés – eredményre tekintet nélkül – korlátlan.”⁵²

A Kúria megállapítását egybevetve a vélelmekre vonatkozó általános megállapításainkkal egyértelmű egyezőséget fedezhetünk fel, hiszen a Kúria az életellenesség bizonyítékként való elfogadását követeli meg a bírósági jogalkalmazás folyamatában. Ezt erősíti az a tény is, hogy a Kúria jogegységi döntései kötik az igazságszolgáltatás munkáját. A vélelem tehát alapfogalmi szempontból valóban azt a célt szolgálja, hogy az egyes eseteket egyszerűsítse, meggyorsítsa a döntéshozatalt a bizonyítás terjedelmének csökkentésével. Eddig a pontig nem is lehet elvetni a vélelem jogszerűségét.

⁵¹ Varga Csaba: A jog mint folyamat. Szent István Társulat, Budapest, 2002, 242. o.
⁵² 4/2013. BJE határozat

A vélelmeket azonban a jogi normákhoz hasonlóan a jog közegébe kell integrálni. Esetünkben az irányadó jogi közeg a büntetőjog mellett az alkotmányjog, amely megalapozza és egyben meghatározza a jogállami büntetőjog szabályozási területeinek végpontjait. Az alkotmányossági követelményeknek való megfelelés tehát nélkülözhetetlen egy olyan vélelem kontextusában, amely az élet elvételének lehetőségét hordozza magában.

A Kúria szerint a szabály megalkotását a következő okokra lehet visszavezetni, ezek magyarázzák annak megdönthetetlen vélelemként való megalkotását. „A Btk. 22. § (2) bekezdésében említett elkövetési idő alatti vagy elkövetési módok megvalósításával kifejtett jogtalan személy elleni támadást – arra való tekintet nélkül, hogy az ténylegesen milyen sérelem okozására irányult – úgy kell tekinteni, hogy az a megtámadott élete ellen is irányult, tehát a védekező a jogtalan támadó életét védelmi cselekményével kiolthatja. A jogalkotó a jogellenes cselekmények sértettjeinek helyzetét figyelembe véve értékelte azt, hogy a jogtalanul megtámadottak a támadóhoz képest többszörös hátrányban vannak, mert a támadó dönti el a támadás célját, helyét, idejét, módját. A védekezőt mindez felkészületlenül éri, és ezért az esetek többségében kiszolgáltatott helyzetben van. Ellenszegülésének sikere is kétséges, sőt olykor kimenetele csupán a véletlen, szerencsén múlik. Különösen igaz ez azokban az esetekben, amikor a jogtalan támadás éjjel, felfegyverkezve, fegyveresen vagy létszámfölényben levő támadók által történik. A személy elleni jogsértő magatartásokkal szemben a védekezés korlátlansága is ebből a megfontolásból lett törvény által elismervé, olyan elkövetési mód vagy napszak mellett, ahol a jogtalan támadás elhárítása, az annak érdekében kifejtendő aktív ellenszegülés eleve esélytelenebb, kockázatosabb.”⁵³

Mindezek alapján lényegében úgy absztrahálhatjuk az elemzett rendelkezést mint az önvédelemhez való jog legmagasabb szintű megnyilvánulásának esetét. A jogos védelem e szabálya bizonyos szempontból kifejezésre juttatja az állam objektív életvédelmi kötelezettségét, hiszen a társadalom tagjai büntetlenséget élveznek bizonyos objektív feltételek fennállása esetén, amikor az állam nem képes megfelelő szintű biztonságot teremteni állampolgárainak. Ezen a ponton át is lépünk arra a tereyra, ahol a szituációs jogos védelem védelme a jogrendszerbe tagozódik (vagy legalábbis tagozódnia kellene).

Ha a vélelmet alkotmányossági szempontú vizsgálatnak vetjük alá, rálehetünk néhány alapvető jogi problémára. A jogos védelemhez való jog az alaptörvény által is nevesített alapjog, legalábbis a vonatkozó cikk elhelyezé-

⁵³ 4/2013. BJE határozat I/2.

séből, megfogalmazásából, az alaptörvény rendszerébe tagozódásából erre következtethetünk. Ha elfogadjuk mindezt, akkor az önvédelem jogának meg kell felelnie annak az alapvető követelménynek, amelyet az alaptörvény állapít meg. E szerint alapvető jog – esetünkben az élethez való jog – más alapvető jog érvényesülése vagy valamely alkotmányos érték védelme érdekében, a feltétlenül szükséges mértékben, az elérni kívánt céllal arányosan, az alapvető jog lényeges tartalmának tiszteletben tartásával korlátozható.⁵⁴

Számunkra ez az eddigiekkel összevetve a következő fajsúlyos kérdéseket veti fel. Lehet-e az értékek egyenértékűségére hivatkozással vélelmezni egy jogtalan magatartás életellenességét, és ezzel objektív körülmények alapján a jogalkotó megengedheti-e az élet elvételét, holott erre magának sincsen felhatalmazása? Kiterjedhet-e arra az állam életvédelmi kötelezettsége, hogy az általa meghatározott élethelyzetekben korlátozza más személyek élethez való jogát, lényegében bizonyos szituációkban dönthet/differenciálhat-e a jogalkotó élet és élet között?

Néhány problematikus kérdés

A szituációs jogos védelem jogintézménye tehát kényes kérdéseket vet fel, amelyeket nem könnyű megválaszolni, s különösen kialakult ítélkezési gyakorlat híján nehéz megjósolni, hogyan fog funkcionálni az új jogintézmény. Ily módon egyelőre nem állíthatjuk be a jogos védelem e formáira vonatkozó szabályt sem feketén, sem fehéren. Mindenesetre kutatásaink alapján e fejezetben szerény kísérletet teszünk arra, hogy levonjunk néhány következtetést. Ennek keretében megvizsgáljuk a szabály alkotmányossági aspektusait, azt, hogy mit idéz elő a tárgyalt védelem megdönthetetlensége, hogyan viszonyul a szituációs jogos védelem a jogos védelem egyéb rendelkezéseéhez, s milyen társadalmi következményei lehetnek e jogintézménynek.

Az alkotmányosság kérdése

A Kúria által a szituációs jogos védelemmel összefüggésben kimondott értékek egyenértékűségének gondolata kapcsán két kérdés fogalmazódott meg bennünk, amelyek e jogi norma alkotmányosságával is szoros összefüggést mutatnak. Az egyik az önvédelemhez való alapjog irányából, a másik az ál-

⁵⁴ Alaptörvény I. cikk 3. bekezdés

lam életvédelmi kötelezettségének talapzatáról indul ki. A következőkben e két problémakört elemezzük.

1. Az alkotmányjog meghatározza az alapjogok rendszerét, és megadja azok egymáshoz való viszonyát, amit az alaptörvény is az egyes alapvető jogok előtt tárgyal. Ezek szerint alapvető jog más alapvető jog érvényesülése vagy valamely alkotmányos érték védelme érdekében, a feltétlenül szükséges mértékben, az elérni kívánt céllal arányosan, az alapvető jog lényeges tartalmának tiszteletben tartásával korlátozható.⁵⁵

Az önvédelemhez való jog alaptörvényi szinten való megfogalmazása maga után vonja annak alapjogi jellegét. Ha ily módon aposztrofáljuk, akkor meg kell felelnie az imént említett szabálynak, amely az alapvető jogok egymáshoz „simulását” szolgálja.

Elemelve a Btk. tárgyalt normáját, elmondhatjuk, hogy az önvédelemhez való jog direkt összeütközésbe került az élethez való joggal. Ugyanis a jogos védelem ezen objektív formája valójában lehetőséget, kvázi jogot ad egy másik ember életének elvételére. A kérdés tehát, hogy az önvédelemhez való jog korlátozhatja-e az élethez való jogot.

A válasz triviálisnak mutatkozik, ugyanis az élethez való jog az Alkotmánybíróság értelmezésében olyan érték, amelyet egyetlen más alapjog sem korlátozhat, tehát korlátozhatatlan alapjognak minősül. A magyarázat abban rejlik, hogy az alapjogok korlátozása egészen addig lehetséges, amíg azok lényeges tartalma nem sérül. Az élethez való jog esetén a lényeges tartalom maga az emberi lét ténye, így az ehhez való jog korlátozása minden körülmények között annak lényeges tartalmát csorbítaná. Ez magyarázza azt, hogy miért nincs joga az államnak az élet elvételére, vagyis miért nem alkalmazhat halálbüntetést.

Témánkra vonatkoztatva mindezt, azt mondhatjuk, hogy az önvédelemhez való jog korlátozza az élethez való jogot, ez azonban jogi értelemben elképzelhetetlen hazánkban. A konkrét szabály ennek okán akár alaptörvény-ellenes is lehetne. Ha hozzátesszük, hogy a büntetőjog csak alkotmányos alapokon képzelhető el egy civilizált társadalomban, akkor ezt egészen súlyos következménynek kell tekintenünk. A kérdés ennél azonban jóval árnyaltabb, s ez már is átvezet bennünket egy másik értelmezési területre.

2. Az államnak az alapjogok érvényesülése érdekében objektív intézményvédelmi kötelezettsége van, amelyet az élethez való joggal összefüggésben életvédelmi kötelezettségnek nevezünk. E diszciplínát deklarálja a

⁵⁵ Uo.

Polgári és politikai jogok nemzetközi egyezségokmánya is, amikor kimondja, hogy az élethez való jogot a törvénynek védelmeznie kell.⁵⁶ Ahogy láthatjuk tehát, az élethez való jognak nem csupán alapjogként kell érvényesülnie, az állam köteles elősegíteni annak érvényesülését.

Ha felidézünk a jogos védelem jogintézményének háttérében meghúzódó büntetőpolitikai indokot, akkor arra a következtetésre juthatunk, hogy a situációs jogos védelemre vonatkozó rendelkezések keretében is az állam ezen életvédelmi tevékenysége érhető tetten, hiszen a jogalkotó meghatározza azokat az eseteket, amelyekben az állam nem képes megvédeni állampolgárait, ezért eszközt ad a kezükbe annak érdekében, hogy életüket és vagyonukat a jogtalan támadókkal szemben megóvhassák. Az életellenesség vélelmzése a védekező „javára” bizonyosan büntetlenséget garantál.

Korábban ez nem volt ennyire egyértelmű, hiszen a bíróság a jogos védelmi helyzetek esetén a szubjektív és objektív körülmények összességének figyelembevételével döntött, tehát bekövetkezhetett olyan eset, amikor egy valóban közvetlenül veszélyeztetett helyzetről volt szó, a védekező cselekmény azonban mégis materiálisan jogellenesnek minősült. A bírói mérlegelés szabadságának kizárása és a jogtalan támadások bizonyos fajtáinak életellenessé nyilvánítása azt a célt szolgálja – és eredményt hordozza –, hogy a társadalom tagjai büntetlenül megvédhetik magukat a támadóval szemben.

A kérdés e tekintetben az, hogy az életvédelmi kötelezettség teljesítése során a jogalkotó választhat-e élet és élet között. Ha a jogos védelmi helyzet perspektívájába helyezzük e kérdést, azt állapíthatjuk meg, hogy eddig is fennállt ez a választás, hiszen az életet közvetlenül fenyegető magatartás elhárításhoz szükséges mértékű védekezés volt az emberölés. Az elemzett rendelkezés összefüggésében egyértelmű, hogy a jogalkotó azokat az eseteket kívánta összegyűjteni, amelyekben az élet közvetlen fenyegetettsége egyébként is benne rejlik. Ily módon pedig azt mondhatjuk, hogy a norma az alkotmányosság talapzatán áll.

Az alkotmányosság kérdésének eldöntésére e dolgozat keretein belül nem teszünk kísérletet, néhány kritikai észrevételt azonban e tekintetben megfogalmazunk. Mindenekelőtt nehéz elképzelni, hogy egy abolicionista jogrendszerben bármilyen jogi norma lehetővé tegye az élet elvételének jogát. Erre sem az államnak, sem a jogalkotó által felhatalmazottan az egyes jogalanyoknak nem lehet joguk. Az állam egyszerűen nem választhat élet és élet között objektív kritériumok szerint, még a jogos védelmi helyzet fennállása esetén sem.

⁵⁶ Polgári és politikai jogok nemzetközi egyezségokmánya 6. cikk (1) bekezdés

Éppen ezt a választást küszöböli ki a szükségesség követelménye az alap esetben. Ez ugyanis megteremti annak a lehetőségét, hogy kritikus helyzetekben valamely személy büntetlenül vegye el a támadó életét, azonban ez csak annyiban lehetséges, amennyiben a védekezés szükségszerűen következik a jogtalan támadásból. A jogalkalmazásban mindez annyit tesz, hogy az eset összes körülményét vizsgálni kell ahhoz, hogy a megtámadott cselekményének jogellenessége kizárható legyen.

A szituációs jogos védelem ezzel szemben korántsem adja meg ezt a biztonságot, hiszen a történések szubjektív oldala teljes mértékben irreleváns. Így találkozhatunk olyan problémás esetekkel, amelyeket a korábbiakban már bemutatunk (ittas személy véletlen behatolása a szomszéd lakásba stb.). Ily módon hiába van szó egyértelmű, kiszámítható jogi normáról, tartalmát tekintve ez olyan értékekkel ütközik, amelyek védelmét garantálni kell ugyan, de ez nem jelentheti mások élethez való jogának sérelmét. A jogalkotó nem rendelkezik objektív módon az emberi életről, vagyis nem válhat korlátlanná egy jogintézmény hatóköre annak érdekében, hogy egy nyomós közérdek (az önvédelem megengedettsége ott, ahol az állam képtelen fellépni) érvényesüljön. E szabály jelen formájában túlterjeszkedni látszik az alkotmányos kereteken, mert nem foglalja magában azt a garanciát, hogy az eset összes körülménye felderíthető és értékelhető legyen, s ily módon érvényesülhessenek a támadó vagy a behatoló alapvető jogai.

Érthető és elfogadható érv, hogy ne a támadót védjük a megtámadottal szemben, ez azonban nem vezethet oda, hogy a támadó a jogtalan támadásával egyidejűleg elveszítse valamennyi alapjogát, s főként az élethez való jogot, amely az Alkotmánybíróság értelmezése szerint is a legkiemelkedőbb és korlátozhatatlan érték. Ráadásul az irányadó bírói gyakorlat is amellett áll, hogy a jogtalan támadás következményeit a támadónak kell viselnie, de csak annyiban, amennyiben a védekezés a szükséges és arányos mértéket nem haladja meg. Néhány objektív körülmény nem lehet alkalmas arra, hogy konkrétan lefedjen valamennyi elképzelhető történeti tényállást.

A szabály alkotmányossága felől vannak tehát kétségek, főként annak alapjogi vonatkozásait illetően, de ugyanez észlelhető az alkalmazott szabályozási módszer tekintetében is. A szituációs jogos védelem háttérében álló közérdek, az emberi életek védelme megkövetelheti a jogos védelem határainak ily mértékű kiterjesztését, de nem veszíthetjük el mindeközben azokat a jogállami elveket, amelyek elhatárolják az egyének jogait. Az alapjogaink addig terjednek, ameddig nem sértik más személyek alapjogait. Az élet érték, amely ha közvetlenül veszélybe kerül, megérdemli akár az önvédelem leg-

magasabb fokát, de nem jelentheti a támadó élethez való jogának *aránytalan* sérelmét.

A rendelkezés mindennek ellenére hatályos, ezért a jogalkalmazásra vár, hogy hogyan ülteti át a gyakorlatba a Btk. e normáját. Annyi bizonyosnak látszik, hogy találkozhatunk majd néhány alkotmányjogi panasszal, amelyeket a vonatkozó szabályra hivatkozással terjesztenek elő, s az e körben születő alkotmánybíróági döntések főként az önvédelemhez való jog és az élethez való jog egymáshoz való kapcsolatát fogják boncolgatni.

A jogalkotó védelmező szándéka sajnálatosan átlépett néhány lépcsőfokot, a kitérés kötelezettség eltörlésével és a megelőző jogos védelem szabályának megerősítésével egyidejűleg lehetővé tette ugyanis más személy életének elvételét. Pedig az ítélkezési gyakorlat megfelelően jelölte ki azokat az irányvonalakat, amelyek alapján a jelenleg a szituációs jogos védelem keretében meghatározott esetek egyébként is elvesztették materiális jogellenességüket, vagyis büntetlenséget biztosítottak a védekező számára. Ami azonban még fontosabb, a jogalkalmazásnak a jogos védelem összefüggésében alkalmazott kiterjesztő értelmezése nem vetett fel alkotmányos problémákat.

A megelőző jogos védelem és az életellenesség védelme

A szituációs jogos védelemre és a megelőző jogos védelemre vonatkozó szabályok között érdekes kapcsolat áll fenn. A megelőző jogos védelem szabálya lényegében a védelmi eszköz alkalmazásának kereteit határozza meg. A törvény szövege szerint ugyanis nem büntetendő annak a cselekménye, aki a saját, illetve a mások személye vagy javai elleni jogtalan támadás megelőzése céljából telepített, *az élet kioltására nem alkalmas* védelmi eszközzel a jogtalan támadónak sérelmet okoz, feltéve, hogy a védekező mindent megtett, ami az adott helyzetben elvárható annak érdekében, hogy az általa telepített védelmi eszköz ne okozzon sérelmet. A feltételek tehát egyértelműek: 1. megelőzési célból; 2. élet kioltására alkalmatlan eszközzel; 3. általában elvárható gondosságot kell tanúsítani a sérelem elkerülése/minimalizálása érdekében. A szituációs jogos védelemre vonatkozó törvényi védelem szerint pedig az élet kioltásának lehetősége fennforog mindazokban az esetekben, amikor a konjunktív törvényi feltételek valamely kombinációja megvalósul.

A két rendelkezést összevetve felvetődik a kérdés, hogy a szituációs jogos védelem feltételeinek fennállásakor alkalmazható-e olyan védelmi berendezés, amely az élet kioltására *alkalmas*. A megelőző jogos védelem keretében erre nincs lehetőség, a szituációs jogos védelemmel összefüggésben azonban

nem találunk olyan rendelkezést, amely a védelmi intézkedés alkalmazását kizárná.

Egy konkrét esetet vázolva máris érthetőbb lesz a felvetett probléma. *A* éjjel jogtalanul behatol *B* házába, aki előzőleg mozgásérzékelővel ellátott automata elsütőszerkezetet szerelt az előszobába. *A* a kilőtt lövedék következtében meghal.

Ha megvizsgáljuk ezt a szituációt, azt mondhatjuk, hogy a védelmi berendezésekre vonatkozó szabályok értelmében a védelmi intézkedés alkalmazója nem tett eleget a törvényi követelményeknek, ezért a védekezés mértékének túllépése okán felelősséggel tartozik a támadónak okozott aránytalan sérelem miatt.

Mivel azonban a szituációs jogos védelem eseteiben a védekezés körében az eszközhasználat nem kizárt (ami egyébként is logikátlan megoldás volna), a védekező alkalmazhat olyan berendezést, amely alkalmas az élet elvételére. Ezt figyelembe véve azonban a megtámadott elhárító magatartása helyénvaló, hiszen éjjel a lakásába belépő személlyel szemben védekezett, mégghozzá jogszerűen, így büntetlenséget élvez.

Ahogy látszik, egy esetet két irányból megragadva eltérő megoldásra jutunk. Hogyan oldható fel ez az ellentmondás?

A bírói mérlegelés folyamatában először megvizsgálják azt, hogy a védelmi berendezés alkalmas-e az élet kioltására. Ha igen, akkor a megelőző jogos védelem szabályai nem alkalmazhatók. Ez után azonban a jogalkalmazónak figyelembe kell vennie más körülményeket is. A szituációs jogos védelem szabályai alapján pedig büntetlenséget élvezne a „védekező” egy olyan magatartás tanúsítása esetén, amely egy másik rendelkezés szerint jogszerűtlen.

A jogtalan behatolás időpontjában nem szükséges, hogy bárki is az adott helyen tartózkodjon. A szituációs jogos védelem egyes eseteiben tehát elvi síkon elképzelhető, hogy a „támadás” idején senki nincs a helyszínen, a „védekező” azonban korábban az élet kioltására alkalmas védelmi eszközt helyezett készenlétebe. Például egy vadász átsétál a tanya határára, ahol különböző csapdák vannak elhelyezve, amelyek közül az egyikbe figyelmetlenségéből belelép, majd elvérzik. Ez az eszköz alkalmas az élet kioltására, így figyelmeztető táblák ellenére sem alkalmazható rá a megelőző jogos védelemre irányadó szabály. Ennek ellenére a tanya tulajdonosa büntetlen marad, hiszen a lakáshoz tartozó bekerített helyre fegyveresen lépett be a „támadó”. Mindezekből következően a körülményektől függően az élet kioltására alkalmas megelőző védelmi eszközök telepítése esetén is élvezhet büntetlenséget a „támadáskor” egyébként jelen sem lévő „védekező” személy.

Ezen a ponton tehát ütközik a két rendelkezés, mivel a jogalkotó egyik kezeléssel ugyan tiltja az olyan eszközök alkalmazását, amelyek működése mások életét veszélyezteti, a másikkal azonban visszaadja ezt a lehetőséget. Ez az ellentmondásos megoldás rendkívül visszás helyzetekhez vezethet. Ha például valaki éjjel a lakása bejárati ajtajának kilincsébe vezet áramot, akkor büntetendő lesz, viszont ha a lakáson belül, az előszoba ajtajának kilincsével teszi ugyanezt, akkor nem büntethető, hiszen a jogtalan behatolás ez esetben élet elleninek minősül.

Egyértelmű tehát, hogy a védekező szempontjából nagyon is lényeges kérdés, hogy a cselekményt mely szabály szerint ítéli meg a bíró, akinek a helyzetét az sem könnyíti meg, hogy a jogos védelem általános szabályához képest mind a megelőző, mind a szituációs jogos védelemre vonatkozó rendelkezések speciálisak.

Az új rendelkezéseket – ahogyan arról korábban már írtunk – az a szemlélet hatja át, miszerint nem fogadható el, hogy a törvény *„a jogtisztelő állampolgárral szemben az agresszornak, a jogrenddel és a társadalmi együttélés alapvető szabályaival szembehelyezkedőnek kedvez, hiszen a támadónak már amúgy is helyzeti előnye van, mivel ő választja meg a támadás helyét, idejét, módját, eszközét, a védekező pedig gyors helyzetfelmérő, ítélőképességre van hagyatva”*⁵⁷.

Egyetértünk ezzel a felfogással, a szabályok olyan mérvű tágításával azonban már nem, ami a védekező minden körülmények közötti büntetlenségének irányába hat. Különösen akkor nem, ha a védekező oly módon kap büntetlenséget, hogy arra a megelőző jogos védelem mértékének túllépése miatt az első „lépcsőfok” szerint nem volna méltó, a szituációs jogos védelemre hivatkozva azonban mégis mentesül a büntetőjogi felelősség alól. Mindehhez hozzáadódik az az ugyancsak súlyos probléma is, hogy a két szabály inkohereciája jogértelmezési és jogalkalmazási problémákat vet fel.

A védelem megdönthetlenségének problematikája

Az életellenesség vélelmének elemzésével összefüggésben ki kell térnünk a szabályozás technikájából eredő problémákra is. A vélelmek – a korábban kifejtettek szerint – azt a célt szolgálják, hogy egyszerűsítsék a bíróság bizonyít-

⁵⁷ Nagy János: Vagyonvédelem technikai eszközökkel – új tendencia a jogos védelemhez kapcsolódó joggyakorlatban. Jogifórum.hu, 2005. február 9., 8. o.
[http://www.jogiforum.hu/files/publikaciok/nagy_janos-uj_tendencia_jogos_vedelem\[jogi_forum\].pdf](http://www.jogiforum.hu/files/publikaciok/nagy_janos-uj_tendencia_jogos_vedelem[jogi_forum].pdf)

tási tevékenységét, hiszen lényegében „csupasz” tényekből bizonyos következtetések elfogadását jelentik arra tekintet nélkül, hogy a valóságban felvetődnek-e olyan körülmények, amelyek e következtetéseket árnyalnák vagy akár más következtetésekhez vezetnének. A szituációs jogos védelem ennek megfelelően a megdönthetetlen vélelmek körébe tartozik, erre abból is következtethetünk, hogy a törvény nem teszi lehetővé az ellenbizonyítás lehetőségét.

A szituációs jogos védelem objektív feltételrendszere alapvetően nem alkalmas arra, hogy az egyedi eseteket megfelelően kezelje. A korábbiakban már többször jutottunk arra a következtetésre, hogy a valóban „súlyos” eseteket és veszéllyel nem fenyegető élethelyzeteket is ugyanolyan módon értékeli a szabály. A bírói döntéshozatal mechanikussá válása, ami szoros kapcsolatban áll a szükségesség és az arányosság vizsgálatának kiiktatásával, oda vezet, hogy nem értékelhető az események teljes cselekménysora a maga teljességében. A törvényi vélelem megdönthetlensége pedig teret ad annak, hogy jogszerűen hivatkozható legyen a vélelem anélkül, hogy a jogalkalmazó további tényezőket is figyelembe vehetne. A kérdés az, hogy milyen veszéllyel jár mindez.

A Btk. egy olyan rendelkezéséről van szó, amely viszonylag kevés feltétel fennállása mellett is súlyos következményeket vonhat maga után. A szükségesség követelményének e normából történő teljes kiiktatása már önmagában elegendő ahhoz, hogy a jogos védelem garanciális talapzatát elvonja. Értjük ezt úgy, hogy a jogos védelem egy olyan helyzet, amelyben nemcsak a megtámadott élvez védelmet, hanem a támadó is, ugyanis a támadás elhárításához *szükséges* és azzal *arányos* védekezés esetén a támadó védett a bosszútól vagy az eltúlzott reakciótól.

A vélelmek esetében garanciát az nyújt, ha a jogalkotó lehetőséget ad az ellenbizonyításra. A szituációs eseteknél ez a garancia is elmaradt, így a feltételek fennállása minden körülmények között a jogtalan támadás életellenességét jelenti, és minden egyéb tényező irreleváns.

A törvényes vélelmek bizonytalan eseteket emelnek a bizonyosság fokára, a jogos védelem esetében azonban ez a bizonytalanság nem állt fenn. Ha végigtekintünk a bírói gyakorlaton, láthatjuk, hogy egy személy elleni fegyveres vagy felfegyverkezve elkövetett támadás az alapszabály szerint is élet elleni cselekménynek minősült, ezért azzal szemben az emberöléssel való védekezés szükséges és arányos volt. Vagyis korábban sem volt tapasztalható olyan bizonytalansági faktor, ingadozás a gyakorlatban, ami megkövetelte volna az életellenesség vélelmezését, a jogos védelem intézményesített rendelkezései ugyanis a bírói gyakorlattal karöltve eddig is kellőképpen védelmezték a megtámadottakat.

A megdönthetelenség egyébként is nehezen értelmezhető egy olyan jogintézmény tekintetében, amelynek esetében az objektív körülmények messze nem elegendők a történeti tényállás maradéktalan rekonstrukciójához, a szubjektív elemek egyedileg változó köre ugyanis jelentékeny mértékben befolyásolhatja a cselekmény megítélését. Azzal, hogy a törvény nem szavatolja az ellenbizonyítás lehetőségét, megfosztja az elemzett jogintézményt attól a garanciától, amely a bírói gyakorlat hosszú évtizedeken keresztül kiforrott elvek alapján alakuló mérlegelési lehetőségében rejlik. A vélelmmel kapcsolatos legsúlyosabb aggály éppen az, hogy eltekint azoktól a garanciáktól, amelyek megléte esetén az alkotmányosságnak és a jogállamiságnak elvileg megfelelné.

Mindezekre figyelemmel juthatunk Tóth Mihállyal azonos következtetésre, amely szerint jogállamban igazolhatatlan, hogy vagyon elleni támadással szemben megengedhető legyen a támadó életének elvétele.⁵⁸ Bár a támadónak viselnie kell a támadás következményeit, vannak olyan értékek, amelyek az ő vonatkozásában is védelemre érdemesek. Ezeket az értékeket védi a jogos védelem általános szabálya szerint a szükségesség és arányosság követelménye. Ha a jogalkotó bizonyos kivételesen súlyos következmények *lehetőségével* fenyegető élethelyzeteket kiemelt védelemben kíván részesíteni, erre talán alkalmasabb megoldás, ha lehetővé teszi az ellenbizonyítást a jogintézmény céljának meg nem felelő ítéletek elkerülése érdekében. A vélelem megdönthetőségével ugyanis mérlegelhető lenne a brutalitás szükséges vagy eltúlzott mértéke, továbbá kiszűrhetők lennének az életet egyáltalán nem veszélyeztető jogtalan támadások és az olyan esetek, amikor a „támadó” a véletlenek szerencsétlen összejátszása folytán tűnik fel ilyen pozícióban; összefoglalva: tehát azok az ügyek, amelyek esetén az életellenesség vélelme jóval több kárt okoz, mint amennyi hasznot hoz.

Az eddigiekből kiindulva úgy látszik, hogy a jogalkotó aggályosan választotta meg azt a jogtechnikai eszközt, amellyel a szituációs jogos védelemre vonatkozó szabályt rendezni kívánta. Ahogy láthattuk, a vélelmek általános sajátosságaiból eredeztethetők olyan tulajdonságok, amelyek miatt egy ilyen fajsúlyos kérdés megfelelő szabályozására nem igazán alkalmasak. A vélelmek bizonyosságként fogadnak el akár valótlan tényeket is, ami meglehetősen kockázatos jogintézménnyé teszi ezeket, ezért az alkalmazásuk körültekintést igényel. Soha nem szabad eltekinteni a rendelkezés távolabbi hatásainak figyelembevételétől sem, ezért mondhatjuk azt, hogy esetünkben

⁵⁸ Tóth Mihály: i. m. 29. o.

célravezetőbb lett volna a vélelem megdönthetőségével teret adni az egyedi körülmények mérlegelhetőségének.

Zárógondolatok

Az előbbiekben elemzett rendelkezés fő sajátossága, hogy objektív feltételek fennállása alapján vélelmezi a jogtalan támadás élethelyzetének tényét. A jogalkotó a bírói gyakorlatban megjelenő élethelyzetek közül válogatott, és igyekezett összegyűjteni azokat, amelyek esetében valóban bekövetkezhet az élet sérelmének közvetlen veszélye. A cél az önvédelem jogának magasabb szintre emelése és ezáltal büntetlenség biztosítása a védekezőnek bizonyos kiemelt szituációkban.

A szituációs jogos védelem, ahogy láthattuk, kiiktatja a szükségesség és arányosság problematikáját a jogos védelmi helyzetekből, és főként a jogtalan támadásra fókuszál. A rendelkezés alkalmazhatóságánál irreleváns tényező az elhárításhoz szükséges mérték, vagyis a jogszabály szabad kezet ad a védekezőnek, hogy eldöntse, hogyan cselekszik a jogtalan támadóval szemben. E szabadságnak még az időbeli és mértékbeli túllépés – amely megállapításunk szerint valójában a szükségesség és az arányosság követelményének áthágását jelenti – sem szabhat határt, hiszen a szabály nem korlátozza a védekezési cselekmény végpontjait.

Az általunk tárgyalt jogintézmény olyan kérdéseket generál, amelyek megválaszolása a későbbiekben komoly jogtudományi próbatételt jelent. Ebbe a körbe sorolhatjuk azt is, hogy alkotmányjogi szempontból észrevehető néhány bizonytalanság. A szituációs jogos védelemmel ugyanis a jogalkotó kvázi lehetővé tette az élet elvételének jogát, amit azonban jogállami keretek között nehéz maradéktalanul igazolni.

Az állam életvédelmi kötelezettségének irányából kiindulva arra a következtetésre juthatunk ugyan, hogy az élet elvétele jogának deklarálása korlátozott esetekben indokolható lehet, ha azonban pusztán alapjogi aspektusokat veszünk számításba, akkor az alapjogok korlátozásával összefüggésben érvényesülő, az egyes alapjogok lényeges tartalmát védő szabály megtöri a jogintézmény alkotmányosságát.

Úgy véljük, hogy ez a kettősség a gyakorlatban is meg fog jelenni, hiszen előreláthatóan a jogos védelmi helyzetekben hozott ítéletekkel szemben valódi alkotmányjogi panaszok sorát terjeszthetik elő az Alkotmánybíróságon, így e kérdéskörnek az alkotmányossági vizsgálata előbb vagy utóbb szükségsze-

rűnek mutatkozik. E vizsgálat során feltehetően kiindulópont lesz az, hogy az alkotmánybírák értelmezése alapján a magyar jogrendszer egyetlen korlátozhatatlan alapjogát korlátozza/korlátozhatja-e az életellenesség vélelme.

Aggályosnak, vagy legalábbis szerencsétlen választásnak tűnik a szabályozás technikája is. A vélelem önmagában bizonyítási segédeszközként fogható fel, amelynek keretében valamely tényt bizonyítottnak értékelünk anélkül, hogy feltárnánk a valóság minden elemét. Ezt a „determináltságot” a jogalkotó a vélelmek nagyobb részénél az ellenbizonyítás lehetőségének megteremtésével küszöböli ki.

A szituációs jogos védelemnél alkalmazott törvényes vélelmet azonban a megdönthetetlenség tulajdonságával ruházta fel a jogalkotó, ily módon ignorálva az ellenbizonyítás lehetőségét. Ez azonban megkötö a bíróság kezét, valójában mechanikussá teszi a jogos védelemre vonatkozó ítélkezést. Felvetődhet az az érv, hogy ezáltal kiiktatódik a jogalkalmazás önkényessége, látnunk kell azonban azt is, hogy ugyanezt a jogorvoslatok rendszere megfelelő hatékonysággal szolgálta korábban is.

A megdönthetetlen vélelemként való szabályozás további problematikum eleme, hogy képtelen feldolgozni a történeti tényállás egészét, ami viszont kifejezetten fontos a jogos védelem tekintetében, hiszen nemcsak a jogtalan támadás mibenléte, hanem a támadó és védekező magatartása, szándékai is meghatározó tényezők. Az ettől való eltekintés teljes egészében megszünteti a támadó vonatkozásában a szükségesség és arányosság követelményében megfogalmazódó védelmet. Ezzel persze nem azt állítjuk, hogy a támadónak kell védelmet élveznie a jogos védelmi helyzetekben, bizonyos alapvető értékeinek azonban védelemben kell részesülniük.

Mindezek alapján tehát az ellenbizonyítás lehetőségének hiánya és ezzel párhuzamosan a jogos védelmi helyzetek szubjektív körülményeinek teljes háttérbe szorítása helytelen szabályozási technikának tűnik, ugyanis túlzottan leegyszerűsít olyan helyzeteket, amelyeket egészében a cselekménysor megfelelő feltáráásával lehet korrekt módon megítélni.

Az elvi kérdéseken túl találkozhatunk néhány gyakorlati problémával is. Az egyik, hogy a szituációs jogos védelemre vonatkozó rendelkezés nem teszi lehetővé a kellőképpen differenciált ítélkezést. Nincs lehetőség tehát a bagatell és a valóban súlyos, az életet ténylegesen veszélyeztető vagy sértő esetek közötti különbségtételre. Ennek következményét láthattuk azokban az általunk hozott esetekben, amikor például éjjel véletlenül valósul meg a jogtalan behatolás, vagy amikor a csoportos elkövetés esetén a pszichikai bűnsegédek élete elvételének reális lehetősége is fennáll. Az egyes élethelyzete-

ket valóban nem lehet maradéktalanul felsorolni, azaz nem lehet kazuisztikus a szabályozás, hiszen gyorsan változó világunkban ez hamar időszerűségét vesztené. Olyan általános, objektív feltételeket sem célszerű azonban meghatározni, amelyek elkerülhetetlenül lefednek a szabály céljával nem feltétlenül összeegyeztethető szituációkat is.

További kérdéseket vet fel a megelőző jogos védelem és a szituációs jogos védelem egymáshoz való kapcsolata, valamint az élet kioltására alkalmas védelmi eszköz használatának kérdése, ahogyan azt részletesen elemeztük.

A szituációs jogos védelem szabálya, mint Európában egyedi jogintézmény, számos elvi és gyakorlati problémával küszködik. Nem szabad szó nélkül elmennünk a szabályozás néhány reális következménye mellett sem. Gondoljunk csak a legális és illegális fegyverviselés, valamint az egyéb önvédelmi fegyverek (kardok, kések) elszaporodásának lehetőségére. Emellett kérdés, hogy e rendelkezés alkalmas-e a jogtalanul támadó személyek visszatartására annak tükrében, hogy ez az érv régen megdőlt már a halálbüntetés kapcsán dúló vitában.

Összességében tehát e törvényes védelem számos kérdést vet fel, amelyekre remélhetőleg a joggyakorlat és a jogtudomány idővel maradéktalanul képes lesz reflektálni. Zárásként álljanak itt *Ferdinand von Schirach* szavai: „*Senki sem annyira objektív, hogy feltevés és bizonyított tény között mindenkor különbséget tudjon tenni. Van, hogy valamiről azt hisszük, biztos tudjuk, de elszámítjuk magunkat, és visszatálcálni sokszor minden, csak éppen nem egyszerű.*”⁵⁹

IRODALOM

Belovics Ervin: Az érték-érdek összeütközések mint a büntetendőséget kizáró okok. PhD-értekezés. Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Doktori Iskola, Pécs, 2007 http://doktori-iskola.ajk.pte.hu/files/tiny_mce/File/Archiv2/Belovics_Ervin_ertekezes.pdf

Belovics Ervin – Gellér Balázs – Nagy Ferenc – Tóth Mihály: Büntetőjog I. – Általános Rész. HVG-ORAC, Budapest, 2012

Belovics Ervin – Molnár Gábor Miklós – Sinku Pál: Büntetőjog II. – Különös Rész. HVG-ORAC, Budapest, 2012

Gellér Balázs: A Magyar Büntetőjog Tankönyve I. – Általános Tanok. Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2008

Mészáros Ádám: A jogos védelem szabályozásának lehetséges irányai. http://jesz.ajk.elte.hu/meszaros45.html#_ftn30

⁵⁹ Ferdinand von Schirach: *Bűnös?* Partvonal Kiadó, Budapest, 2010, 167. o.

Nagy János: Vagyonvédelem technikai eszközökkel – új tendencia a jogos védelemhez kapcsolódó joggyakorlatban. *Jogifórum.hu*, 2005. február 9.

[http://www.jogiforum.hu/files/publikaciok/nagy_janos-uj_tendencia_jogos_vedelem\[jogi_forum\].pdf](http://www.jogiforum.hu/files/publikaciok/nagy_janos-uj_tendencia_jogos_vedelem[jogi_forum].pdf)

Polt Péter (szerk.): Új Btk. Kommentár. Nemzeti Közszerkesztési és Tankönyvkiadói Zrt., Budapest, 2013

Schmidt Szilárd: Vélelmek és fikciók a magyar polgári jogban és büntetőjogban. *Jogiforum.hu*, 2011. június 29.

[http://www.jogiforum.hu/files/publikaciok/schmidt_szilard_velelmek_es_fikciok_a_magyar_polgari_es_buntetojogban\[jogi_forum\].pdf](http://www.jogiforum.hu/files/publikaciok/schmidt_szilard_velelmek_es_fikciok_a_magyar_polgari_es_buntetojogban[jogi_forum].pdf)

Tóth Mihály: Néhány szempont a jogos védelem körében zajló vitához. *Büntetőjogi Szemle*, 2012/1.

Ujvári Ákos: A jogos védelem elvi és gyakorlati kérdései néhány európai Büntető Törvénykönyv szabályozásának tükrében. *Jogelméleti Szemle*, 2005/2.

http://jesz.ajk.elte.hu/ujvari22.html#_ftn3

Ujvári Ákos: A jogos védelem megítélésének új irányai. Ad Librum Kft., Budapest, 2009

Ujvári Ákos: A jogos védelem alakuló szabályozása a Btk. kodifikációjának tükrében. *Jogelméleti Szemle*, 2010/1.

http://jesz.ajk.elte.hu/ujvari41.html#_ftnref5

Varga Csaba: A jog mint folyamat. Szent István Társulat, Budapest, 2002

Vinogradoff, Paul: Common-Sense in Law. Williams and Norgate, London, 1914

<http://ia600309.us.archive.org/19/items/commonsenseinlaw00vino/commonsenseinlaw00vino.pdf>

Wiener A. Imre: Büntetendőség – Büntethetőség (Felelősségtan). In: **Wiener A. Imre:** Büntetendőség – Büntethetőség. Büntetőjogi Tanulmányok. KJK, Budapest, 1998, 201. o.

Zsálek Henriett: A jogos védelem jelenleg hatályos és a 2013. év július hó 1. napján hatályba lépő új törvényi szabályozásának összehasonlító elemzése. *Themis*, 2013. június

http://epa.oszk.hu/02300/02363/00019/pdf/EPA02363_THEMIS_2013_jun_403-422.pdf

JOGFORRÁSOK

Legfelsőbb Bíróság Bf. IV. 549/1991.

Magyarország Alaptörvénye

Polgári és politikai jogok nemzetközi egyezségokmánya

1978. IV. törvény a büntető törvénykönyvről

2012. C. törvény a büntető törvénykönyvről

21/1990. (XII. 17.) AB határozat.

23/1990. (X. 13.) AB határozat

BH, 1985/170.
BH, 1987/337.
BH, 1989/2.
BH, 1990/1.
BH, 1990/8.
BH, 1992/670.
BH, 1993/401.
BH, 1993/654.
BH, 1996/405.
BH, 2000/136.
BH, 2002/42.
BH, 2002/212.
BH, 2003/394.
BH, 2008/260.
1978. évi IV. törvény miniszteri indokolása
Legfelsőbb Bíróság 15. számú irányelve
2/2000. büntető jogegységi határozat
4/2013. büntető jogegységi határozat

MÉSZÁROS ÁDÁM

A védelem jogos, avagy gondolatok egy tanulmány kapcsán

A Belügyi Tudományos Tanács és a *Belügyi Szemle* által 2013-ban kiírt pályázaton második helyezést ért el *Aradi Csilla és Szili-Kis Ádám Jogos védelem a jogos védelem?*¹ című színvonalas tanulmánya, amely rendkívül aktuális témát, a jogos védelemmel kapcsolatos elméleti és gyakorlati problémákat dolgozott fel. A pályamű több olyan kérdést feszeget, amely gondolkodásra serkenti az olvasót. Ezek közül három olyan problémakörre szeretnék a következőkben reflektálni, amely alapvetően érinti a jogos védelem intézményének mibenlétét.

A védekezés jogának eredete

A szerzők több helyen foglalkoznak magával a jogos védelmi helyzet mibenlétével, illetve a jogtalan támadó megölésének problémájával, nevezetesen azzal, hogy az mivel magyarázható. Mindezek során azt állítják, hogy „*a védekezés csak annyiban jogszerű – absztraktan fogalmazva: jogon kívüli –, amennyiben fennáll az a támadó környezet, amelyben a megtámadott kifejteti azt*”. Érvelésük során magukévá teszik azt a 23/1990. (X. 31.) AB határozatban megjelenő gondolatot, amelynek értelmében, „*ha az államnak nincs joga az emberi élet elvételére egy súlyos bűncselekmény miatt, akkor ugyanaz az egyes individuumokat sem illetheti meg semmilyen körülmények között*”. Ehhez kapcsolódva teszik fel a kérdést: a jogalkotó vajon megengedheti-e az élet elvételét, amikor erre magának sincs felhatalmazása?

Mielőtt a kérdéskört megkísérelném az általam helyesnek vélt oldalról megvilágítani, érdemesnek tartom már most megjegyezni, hogy a halálbüntetés kérdése nem feltétlenül hozható összefüggésbe a jogos védelem intézményével. Az, hogy egy jogrendszer abolitionista, nem feltétlenül jelenti azt, hogy le kellene mondania a jogos védekezés olyan mértékű elismeréséről, amely a jogtalan támadó életének kioltásával járó védekezésig fajul.

¹ Az említett tanulmány e lapszám 52. oldalán jelenik meg.

A problémakör megoldásához kicsit távolabbról érdemes hozzáfogni. A kiindulópontot a szabadság mint cselekvési szabadság meghatározása jelenti, amelynek során abból kell kiindulni, hogy az ember természete szerint társas lény, társadalomban él (*zoön politikon*).² Ha a társadalmat egyfajta szerződés-ként fogjuk fel, amelyben minden ember lemond a jogainak bizonyos részéről (vagy szabadságáról) azért, hogy a jogait legteljesebben érvényesítse³, akkor a szabadságnak a felvilágosodás korából származó meghatározását érdemes elfogadni, amely szerint minden ember megteheti mindazt, amivel más ember jogait nem sérti.⁴ A korlátot a lemondott szabadságseleitek jelentik, amelynek letéteményese az állami szuverén, aki a „szerződés” megsértése esetén kényszert alkalmazhat. Ennek feltételei a jogalkotó által hozott törvényekben öltének testet. A büntetőjog tehát végső soron innen ered, és alapvető feladata az, hogy – a jogrendszer szankciós zárköveként⁵ – kiteljesítse és biztosítsa az emberek számára a legteljesebb szabadságot.⁶ De mivel az ember csak a társadalom által létezhet, ezért a büntetőjog feladata egyben a társadalom védelme is kell, hogy legyen.

Az állami szuverén azonban természeténél fogva nem képes arra, hogy minden esetben azonnali védelmet nyújtson az egyéni szabadságseleitek megsértése esetén. Ezért ebben a körben visszaadja a jogérvényesítés szabadságát az állampolgárnak. Azt, hogy pontosan mit is ad ilyenkor vissza az állami szuverén, az esetleges félreértések elkerülése érdekében és a jogos védelem korlátai tekintetében nagyon fontos tisztázni. Ennek fontossága leginkább az élet elleni támadásokkal szembeni védekezéskor érzékelhető.

Élet elleni támadás esetén a jogos védelem körében az arányosság kérdése az általános felfogás szerint fel sem vetődhet.⁷ Ennek a magyarázata azonban nem egyértelmű, és félreértelmezhető. *Sólyom László* alkotmánybíróként a ha-

2 Arisztotelész: Nikomakhoszi etika. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1987, 15., 266. o.

3 Cesare Beccaria: A bűnökről és a büntetésekről. Eötvös József Könyvkiadó, Budapest, 1998, 15–16. o.; Emmanuel Kant: Az erkölcsök metafizikája. Gondolat Kiadó, Budapest, 1991, 416–420. o.

4 Lásd Charles-Louis Montesquieu: A törvények szelleméről. Osiris Kiadó, Budapest, 2000, 246. o. (XI. k. 3. fejj.); Cesare Beccaria: i. m. 23. o. (VIII. §), illetve később az 1789-es francia deklarációban is ez jelent meg (La libéré consiste à pouvoir faire tout ce qui ne nuit pas à autrui. Ainsi l'exercice des droits naturels de chaque homme n'a de bornes que celles qui assurent aux autres membres de la société la jouissance des mêmes droits. Ces bornes ne peuvent être déterminées que par la loi. In: Maurice Garçon: Défense de la liberté individuelle. Librairie Arthème Fayard, Paris, 1957, p. 32.); napjainkban Zlinszky János a 23/1990. (X. 31.) AB határozathoz fűzött párhuzamos véleményének 2. pontja.

5 Szabó András, 23/1990. (X. 31.) AB határozathoz fűzött párhuzamos vélemény 2. pontja.

6 Vö. Cesare Beccaria: i. m. 16. o. (2. §), illetve Zlinszky János, a 23/1990. (X. 31.) AB határozathoz fűzött párhuzamos vélemény 2. pontja.

7 BH, 1992/566.

lálbüntetés alkotmányellenességét kimondó 23/1990. (X. 31.) AB határozathoz fűzött párhuzamos véleményében kifejtette gondolatait a jogos védelem problémájáról. Ebben azt állítja, hogy az élettől való megfosztásra nem áll a jogos védelem szokásos indokolása, hogy „a támadás színhelyén az állam bűnüldöző szervei éppen nincsenek jelen, s így a megtámadott (vagy az érdekében fellépő személy) a támadóval szemben a társadalom védekezését valószínűsíti meg”. Az önbíráskodásra az állam nem engedhet át olyan hatalmat, ami neki sincs: a támadót nem ítélné halálra a bíróság sem. Arra a kérdésre, hogy miért nem büntethető az, aki az életet ért támadást a támadó megölésével hártja el, a következő választ adja. „Ha a megtámadott megöli támadóját, a »jogos védelem« biztosította büntethetelenséggel a jog nem az élettől való megfosztás jogszerűségét ismeri el, hanem annak a situációnak jogon kívülségét, amelyben a támadás és elhárítása lezajlott. A jogos védelem helyzete csakis akkor áll fenn, ha életek közötti választásról van szó »a halál újraelosztásáról« mert a megtámadott élete csak a támadó élete árán maradhat meg. A halált azonban a jog nem oszthatja el és nem oszthatja ki. Ebben a határhelyzetben a jog nem köteles és nem jogosítja semmire a megtámadottat. Jogot a támadó megölésére nem adhat, de ugyanazon okból azt sem írhatja elő, hogy a megtámadott tűrni köteles: ezzel ugyanis az ő élete felett rendelkezne. Így tehát a természeti állapot tér vissza azokra a pillanatokra, amíg az életek közötti választás situációja fennáll. Lélektanilag is ugyanerről van szó: az életöszön megnyilvánulásáról, amely áttörhet minden civilizációs korlátot; a túléléshez való sajátosan nem emberi »jog«-ról (»amely az állatoknak is megvan«). A választási helyzet megszüntével lép be újra a jog, amely azonban csak kompetenciája határait, vagyis a »jogos védelmi helyzet« feltételeinek meglétét vizsgálja, s ami ott történt, nem értékeli.”⁸

Véleményem szerint azt az esetet, amikor az élet elleni támadást a megtámadott az élet kioltásával járó védekezéssel hártja el, alapvetően más paradigma szerint kell megítélni. Ebben az esetben voltaképp nem ölési jogról, vagy annak átengedéséről, és nem önbíráskodásról, illetve a „halálbüntetés átengedéséről”⁹ van szó (ennek felvetése már csak azért is abszurd, mert a jogos védelem körében kifejtett cselekmény nem lehet megtorlás!), és valójában szó nincs jogon kívüli állapotról sem.¹⁰ Védekezési jogról van szó: az állam a védekezés jogát adja át a polgárnak abban az esetben, ha maga a védekezésről nem képes gondoskodni. Mivel pedig senki sem köteles az éle-

⁸ Sólyom László párhuzamos véleménye a 23/1990. (X. 31.) AB határozathoz, 4. pont.

⁹ Uo.

¹⁰ Uo.

tét veszni hagyni, ha van módja menteni azt, ez a védekezési jog adott esetben elmehet odáig, ami a támadó életének kioltásához vezet.

Összegezve: az állami szuverén nem vehet el emberi életet, miközben senki más sem vehet el emberi életet. Azt azonban senki sem köteles túrni, hogy az ő életét elvegyék, ezért törvény adta joga van védekezni, akár a támadó életének kioltása árán is. A halálbüntetés kérdését ide vegyíteni azért sem szerencsés, mert az egy büntetés nem volt: bűncselekmény elkövetése miatt, törvényben meghatározott joghátrány, azaz valójában az elkövetett bűncselekmény megtorlása. A jogos védelem intézménye azonban éppen hogy nem megtorlás, hanem a védekezés jogilag szabályozott intézménye. Ha megtorlóssá alakul át, azért a „védekező” büntetőjogi felelősséggel tartozik.

A jogos védelem bűncselekménytani természeté

Az Alapvetés címszó alatt azt írják a szerzők, hogy a „jogos védelem a büntetethez képest kizáró okok körébe sorolható. Ennek megfelelően a jogos védelmi helyzetben megvalósuló támadás elleni cselekmény elveszíti materiális jogellenességét, ugyanis nem tekinthető olyan tevékenységnek, amely mások személyét vagy jogait, illetve Magyarország alaptörvény szerinti társadalmi, gazdasági, állami rendjét sértené vagy veszélyeztetné.”

Ennek a gondolatnak az igazságát szintén „mélyebbről” kell megkísérelni megvizsgálni. A kiindulópont e helyütt a bűncselekmény fogalmának törvényi és tudományos meghatározása körül keresendő, és problémát az jelent, hogy a két fogalmi rendszer egyes elemei – az eltérő vélekedés ellenére – nem feltétlenül feleltethetők meg egymással.

A büntető törvénykönyv a bűncselekmény fogalmát a következők szerint határozza meg: bűncselekmény az a szándékosan vagy – ha e törvény a gondatlan elkövetést is büntetni rendeli – gondatlanságból elkövetett cselekmény, amely veszélyes a társadalomra, és amelyre e törvény büntetés kiszabását rendeli [4. § (1) bek.]. Mindemellett nem lehet eltekinteni attól, hogy régtől létezik a bűncselekmény fogalmának egy – és nem csak didaktikai szempontból lényeges – „tudományos” meghatározása is. A legelterjedtebb fogalmi váz a következő: a bűncselekmény olyan cselekmény, amely tényállásszerű (diszpozíciószerű), (büntető)jogellenes és bűnös. A fogalmi váz helyességéről és az azt kitöltő kategóriákról e helyütt nem teszek további említést. A téma szempontjából fontosabb annak vizsgálata, hogy a fogalmi

elemek vajon valóban megfeleltethetők-e egymással, és a kérdésre adott válasz milyen következménnyel jár.

Az általános vélemény szerint a tényállásszerűség (diszpozíciószzerűség) fogalmi párja a büntetőtörvény által való büntetendőség, a (büntető)jogellenesség párja a társadalomra veszélyesség¹¹, a bűnösségé pedig – az egyéb ismérvek melletti – a szándékosság vagy gondatlanság.¹²

Hogy ez mennyire fogadható el, a következőkből talán kiderül. Problémát okoz ugyanis, hogy egy-egy jogintézmény valódi értelmét, jellegét, jelentőségét a törvényi fogalom nem mindig képes megvilágítani. Ennek jó példája a jogos védelem intézménye, amelyet a büntetőjog tudománya és gyakorlata is úgy kezel, mint „*társadalomra veszélyességet kizáró okot*”¹³. Ha azonban megvizsgáljuk a jogos védelem törvényi szabályát, az úgy szól, hogy „*nem büntetendő az a cselekmény*”, amit jogos védelemben követnek el. Ebből következően, a jogos védelem szabálya – legalábbis a törvényi definíciókat figyelembe véve – nem a társadalomra veszélyesség hiányával, hanem a büntetni rendeltség hiányával látszik összefüggésben állni. Mint láttuk, a büntetni rendeltség a tényállásszerűség megfelelője lenne, a jogos védelem azonban nem érinti a megvalósult cselekmény tényállásszerűségét. A társadalomra veszélyes cselekmény pedig a törvény szerint az a tevékenység vagy mulasztás, amely mások személyét vagy jogait, illetve Magyarország alaptörvény szerinti társadalmi, gazdasági, állami rendjét sérti vagy veszélyeztetni [4. § (2) bek.]. Azt azonban nem lehet megfelelő komolysággal állítani, hogy a védelmi cselekmény, amely bűncselekményi tényállást merít ki, ne sértené más (tudniillik a támadó) személyét. Ilyenkor legfeljebb az mondható, hogy a büntetlenség azon alapul, hogy az elhárító cselekményt a szükségesség és arányosság keretei között egy magasabb társadalmi vagy egyéni érdek megfelelően kompenzálja. Az igaz, hogy van olyan nézet, amely a társadalomra veszélyességet a materiális jogellenességgel úgy igyekezett összehangba hozni, hogy a törvényi fogalmat ezzel a kompenzációs klauzúlával színesítette. Így korábban *Tokaji Géza*, napjainkban *Nagy Ferenc* szerint

¹¹ A társadalomra veszélyességről mint a bűncselekmény fogalmi eleméről lásd bővebben Kóhámi László: A büntetőjog alapproblémái. Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Gazdasági Büntetőjogi Kutatóintézet, Pécs, 2012, 57–96. o.

¹² Belovics Ervin – Gellér Balázs – Nagy Ferenc – Tóth Mihály: Büntetőjog I. HVG-ORAC, Budapest, 2012, 166. o.

¹³ Polt Péter (szerk.): Új Btk. kommentár. 1. kötet. Nemzeti Közszerkesztési és Tankönyv Kiadó, Budapest, 2013, 148. o.; Belovics Ervin – Gellér Balázs – Nagy Ferenc – Tóth Mihály: i. m. 223. o.; Kónya István (szerk.): Magyar büntetőjog. Kommentár a gyakorlat számára. I. kötet. HVG-ORAC, Budapest, 2013, 94. o.

társadalomra veszélyes a jogi tárgyat az elkövetéskor fennforgó feltételek alapján reálisan sértő vagy veszélyeztető olyan cselekmény, amely megfelelő társadalmi előnnyel nincs vagy kellőképpen nincs kompenzálva.¹⁴ Ez a meghatározás azonban nincs összhangban a törvényi definícióval.

Mindezeket azért is szükséges tisztázni, mert olyan elgondolások is feltűnnek – a reflexió tárgyává tett tanulmány mellett – mérvadó jogi szakkönyvekben, hogy a jogos védelem törvényi szabálya a jogtalan támadás elhárításához szükséges cselekmény elkövetőjének a büntethetőségét a magatartás társadalomra veszélyességének hiányára tekintettel zárja ki, illetve hogy a jogos védelmi helyzetben megvalósuló cselekménnyel okozott jogtárgysértés esetén a tényállásszerűség csupán látszólagos, mivel hiányzik a bűncselekmény lényegi eleme, a társadalomra veszélyesség.¹⁵ Világossá kell tenni azonban egyrészt azt, hogy a jogos védelem – és immár a törvény is tekintettel van erre – a cselekmény büntetendőségét és nem az elkövető büntethetőségét zárja ki, másrészt azt, hogy a jogos védelem, akár jogellenességet, akár társadalomra veszélyességet kizáró okként fogjuk is fel, a védelmi cselekmény tényállásszerűségét nem érinti: a tényállásszerűség és a jogellenesség (vagy társadalomra veszélyesség) különböző bűncselekmény-fogalmi kategóriák.

Az előbbiekből kitűnően, valójában helyesebb a jogos védelmet a bűncselekmény tudományos fogalmában szereplő jogellenesség hiányával összefüggésbe hozni, a törvényi bűncselekmény- és társadalomra veszélyesség-fogalom nem tűnik alkalmasnak arra, hogy egyértelműen kifejezze a büntetendőséget kizáró okok bűncselekmény-fogalmi szerepét. A jogos védelemben kifejtett cselekmény a törvény szerint nem büntetendő, de valójában nem a tényállásszerűség hiánya miatt, hanem a jogellenesség hiánya miatt. Ha komolyan vesszük a társadalomra veszélyesség fogalmát, nem állítható, hogy a védelmi cselekmény – bár nem büntetendő, de – ne sértené más személyét. Valójában tényleg arról van szó, hogy ilyenkor a jogi tárgy sértése előlére egy megfelelő társadalmi előny kompenzálja a cselekményt.

A szituációs jogos védelem

A szerzők több helyen állítják azt, hogy a szituációs jogos védelem esetében nem vizsgálendő a szükségesség. Ezen alapvetésük következetes érvényesí-

¹⁴ Tokaji Géza: A bűncselekménytan alapjai a magyar büntetőjogban. KJK, Budapest, 1984. 109. o.; Nagy Ferenc: A magyar büntetőjog általános része. Korona Kiadó, Budapest, 2001. 180. o.

¹⁵ Polt Péter (szerk.): i. m. 148–149. o.

tése nyomán jutnak el a tanulmányukban olyan megállapításokig, hogy „a védekező személy akár időben, akár mértékét tekintve túlléphet a támadáson. Jogos védelem címén fel kell tehát menteni az olyan »védekezőt«, aki a támadás megszűnését követően akár több órán keresztül az általa fogságba ejtett kenyértolvajt kínozza, majd megöli. Onnan kezdve ugyanis, hogy a »támadó« éjjel a lakásába bement, gyakorlatilag bármit megtehet vele, tekintet nélkül a szükségesség és az arányosság, továbbá a túllépés szabályaira. ”

Az alapvető probléma a szükségesség és az arányosság mibenlétével kapcsolatos. A Kúria a 4/2013. büntető jogegységi határozatában legutóbb úgy foglalt állást, hogy ha van jogtalan támadás, akkor annak az elhárítása szükséges. A szükségesség pedig azt jelenti, hogy a védekezőnek a jogtalan támadás elhárításához enyhébb védekezési mód nem állt rendelkezésére, mint amelyet alkalmazott.

Az arányosság megítélését tekintve nem is olyan régen még az volt az alapvető követelmény, hogy a jogos védelmi helyzetben okozott sérelemnek arányosnak kell lennie azzal a sérelemmel, amelyet a jogtalan támadás okozott volna, ha nem háritják el; ez az arányosság azonban nem követeli meg a kisebb sérelem okozását, hanem megengedi, hogy a védekező magatartás *ne okozzon aránytalanul nagyobb sérelmet*, mint aminek az elhárítására törekedett (BH, 2003/394.; BH, 1993/534.).

Az arányosság a jogos védelem törvényi fogalmának sem most, sem korábban nem volt eleme. Voltak olyan törekvések, amelyek azt célozták, hogy a fogalom elemévé kellene tenni az arányosságot, mások kifejezetten ellenezték ezt. A 2012. évi Btk.-ban végül nem történt ebben a tekintetben változás: a jogos védelem fogalmában nem jelenítették meg az arányosság követelményét. A Kúria a 4/2013. büntető jogegységi határozatában az arányossággal kapcsolatban arra az álláspontra helyezkedik, hogy a korábban a 15. számú irányelvben kifejtettek a továbbiakban nem alkalmazhatók. Az indokolás szerint meghaladottá vált ugyanis annak vizsgálata, hogy az elhárító magatartás nem idézett-e elő aránytalanul nagyobb sérelmet, mint amekkorát a jogtalan támadás okozott volna. Az érvelés szerint ennek a követelménynek a törvényi alapja korábban is hiányzott (ezzel szemben a 15. számú irányelv határozottan ezt az álláspontot érvényesítette, és tette a bíróságok számára kötelezővé az alkalmazását!), a hatályos szabályozás pedig tudatosan mellőzte az arányosság fogalmának megjelenítését. Mindebből a legfőbb bírói fórum szerint az következik, hogy a meg nem jelenített fogalom (tudniillik az arányosság) a szükségesség kritériumából vezethető le, s csak azon belül bír jelentőséggel. Érdemes megjegyezni, ahogy változatlan törvényszöveg mellett

változott meg a Kúria álláspontja az arányosság kérdéséről. Annak a Kúriának, amely még egy 2013-ban közzétett határozatában¹⁶ is a következetes ítélkezési gyakorlatra hivatkozva állította azt, hogy az elhárító magatartás egyik legfőbb jellemzője az arányosság: az elhárító magatartás nem idézhet elő aránytalanul nagyobb sérelmet, mint amekkorát a jogtalan támadás okozott volna; ez azonban nem zárja ki súlyosabb sérelem okozását, mint amekkorát a támadás okozott, vagy amekkorával fenyegetett. Ugyanebben a határozatában a legfőbb bírói fórum – mint egyébként maga a 15. számú irányelv is – élesen elválasztja a szükségességet az arányosságtól, midőn a terhelt felelőssége kapcsán megállapítja, hogy cselekménye szükséges volt a támadás leküzdéséhez és az arányosság követelményét sem sértette; illetve később ugyanezt másként fogalmazva ismétli meg: a terhelt tényállásszerű magatartása szükséges volt az ellene intézett jogtalan támadás elhárításához, és a védekezés szükséges mértékét sem lépte túl.

Valójában a *szükségesség* azt jelenti, hogy a jogtalan támadás – figyelemmel a szembeszállítás jogára – másként, mint bűncselekményi tényállást kimerítő védelmi cselekménnyel nem hárítható el. (Ha a megtámadott kitér a támadás elől, nincs olyan helyzet, amely miatt a felelősségét vizsgálni kellene.) A szükségesség tehát voltaképp a támadásból származik. Az *arányosság* a védelmi cselekmény jellemzője. A két kategória a jogos védelem esetén nyilvánvalóan összefügg egymással, de nem azonos, és az egyiket a másikban értelmezni nem igazán szerencsés. A Kúria azon felfogása, amely szerint a szükségesség azt jelentené, hogy a védekezőnek a jogtalan támadás elhárításához enyhébb védekezési mód nem állt rendelkezésére, mint amelyet alkalmazott, egyszerűen nem állja meg a helyét, és nincs összhangban sem magával a jogos védelem intézményével, sem a törvényi szabályokkal. Ugyanígy az sem, hogy az elhárítás szükségességének mértéke (ami valójában nem más, mint az arányosság!) a szükségességen belül bírna jelentőséggel. A szükségességnek (az elhárítás szükségességének) valójában nincs meghatározható mértéke: vagy szükséges a védekezés, vagy nem szükséges. Ha szükséges, azaz a jogtalan támadás másként, mint bűncselekményi tényállást kimerítő védelmi cselekménnyel nem hárítható el, azt lehet vizsgálni, hogy az elhárítás arányban áll-e a támadással: elegendő volt-e, vagy esetleg meghaladta-e azt. A szükségességnek ettől eltérő értelmezéséről azért sem helyes beszélni, mert az esetek egy – nem feltétlenül kis – részében a támadás elől ki lehet térni, el lehet futni, stb. A törvény azonban egyértelműen mondja azt

¹⁶ BH, 2013/31.

ki, hogy a megtámadott nem köteles kitérni a jogtalan támadás elől, hanem szembezállhat a támadóval. De ha szembe lehet szállni akkor, amikor van lehetőség kitérni (elfutni), akkor nem igaz az, hogy a szükségesség a legenyhébb elhárítási mód lenne (a Kúria szavaival: enyhébb védekezési mód nem állt rendelkezésére), mert az enyhébb védekezés a kitérés lenne. Az elhárítás (vagy védekezés) szükségességétől különböző kategória a védekezés mértékének szükségessége, ami voltaképp az arányosság. Ezt szemléletesen az élet elleni támadás világítja meg, ahol nem a védekezés szükségességét nem kell figyelembe venni, hanem a védekezés mértékének szükségességét, azaz az arányosságot.

Egyszerűen fogalmazva, mintegy összegzésként: a jogellenességet kizáró jogos védelem fennállásához két dolgot kell megkövetelni: a védekezés szükséges, az elhárítás pedig arányos legyen.

Szorosan a szituációs jogos védelemre térve immár, két dolgot kell megemlíteni. Az egyik, hogy az csak akkor kerülhet szóba, ha jogos védelmi helyzet áll fenn: azaz jogtalan támadás történik. Ezt maga a Kúria is leszögezi, midőn a szituációs jogos védelem kapcsán arról ír, hogy a törvényi védelem alá tartozó esetek is kivétel nélkül feltételezik a jogtalan támadás megvalósulását; a jogtalan támadás rendszerinti erőszakossága és az elhárítás kényszerűsége ezekben az esetekben is előfeltétele a védekezés jogszerűségének (4/2013. BJE 2. pont). Ha tehát van jogtalan támadás, a védekezés szükségessé válik: a támadás csak bűncselekményi tényállást kimerítő védelmi cselekménnyel hárítható el, ha a támadás jogtalanúsága megállapítható, akkor az elhárítás szükséges.

A jogalkotó a szituációs jogos védelem eseteiben voltaképp a jogos védelem alapesetében meg nem jelenített arányosságot nem követeli meg.

Nem szabad tehát figyelmen kívül hagyni, hogy a szituációs jogos védelem is jogos védelem, azaz fenn kell állnia a jogos védelmi helyzetnek, aminek lényeges eleme az elhárító cselekmény szükségessége. A törvény által nevesített esetekben – ellentétben a Kúria megállapításaival, amelyek szerint a védekező cselekmény jogszerűségének egyetlen kritériuma a szükségesség, illetve hogy meghaladottá vált az arányosság vizsgálata – valójában az arányosságot nem kell vizsgálni. A szükségességből viszont időbeli viszony is következik: jogos védekezés csak addig állhat fenn, amíg jogtalan támadás van, vagy annak azonnali bekövetkezése fenyeget. Ennek hiányában nincs jogos védelem, az időbeli túllépés esetén a korábbi védekező, akinek a cselekménye immár megtorlóssá válik, felelősséggel tartozik cselekményéért.

Így a szerzők által idézett esetben, amikor egy vadász (nyilvánvalón fegyvert magával tartván) átsétál a tanya határán, jogtalan támadás, és így védekezési szükségesség hiányában nincs jogos védelmi helyzet, így a szituációs jogos védelemre való hivatkozás kizárt. De az említettek fényében az sem lehet kétséges, hogy jogos védelem címén kizárt a felmentése annak, aki az éj-jel a lakásába behatoló kenyértolvajt a támadás megszűnte után órákon át kínozza, majd megöli.

ZSIGMOND CSABA

Az új jogos védelem jogalkalmazói problémái és kérdései*

A jogos védelem a magyar jogtörténetben hosszú múltra tekint vissza, az egyik legrégebb hagyományú jogintézményünk.¹ Már Szent István törvénykönyvében szerepelt: „...*ha valamelyik ispán más házát azért keresi fel, hogy a tulajdonost megölje, vagy annak javait szétdúlja s a támadás során életét vesztí megtorlás nélkül feküdjön*”². A téma Werbőczy 1517-es *Tripatitumában* is szerepelt, amely részletesebben szabályozta.

A későbbiekben feltűnik *II. József* 1788-as büntető törvénykönyvében is, itt még nem önálló jogintézményként, hanem az emberölés kapcsán szabályozták. Az 1795-ös magyar büntetőkódex-tervezet is megemlíti, hogy „*aki azért lépte túl az önvédelem határait, mert nem álltak rendelkezésére az ahhoz szükséges enyhébb eszközök*”³, annak a tettét enyhébben kell megítélni.

A jogintézmény a jogalkotásban a XIX. században jelenik meg önálló fogalomként, és a XX. század elejére már kiforrottá válik a jogalkalmazásban is. Az 1878. évi büntető törvénykönyv (*Csemegi-kódex*) jogos védelemről szóló szabályozása, a törvényben való elhelyezése („jogtalanságot kizáró okok között”) jelentette a legnagyobb áttörést, és ez a szabályozás hasonlít leginkább a mai hatályos törvényszöveghez. A XX. századi jogalkotásban az 1945 utáni időszakban a büntető jogszabályokat tartalmazó 1950. évi II. törvényben, a Btá.-ban is szerepel ugyan büntethetőségi akadályként, de kevésbé hivatkoztak rá, mivel az 1950-es évek jogalkalmazását „*nem a jog uralma jellemezte, nem a törvényi rendelkezések szabták meg a törvényben meghatározott jogok alkalmazhatóságát, hanem a Párt felső vezetésének – jogállami értelemben vett közjogi jelleget nélkülöző felsőbb utasításai*”⁴.

* A tanulmány a Belügyi Tudományos Tanács és a Belügyi Szemle által 2013-ban kiírt pályázaton I. helyezést ért el.

1 Kónyáné dr. Kutrucz Katalin: Szükséges-e az arányosság a jogos védelemhez? *Magyar Jog*, 1985/10., 663. o.

2 Szent István törvényei. II. könyv, 33. fejezet 2. §. *Magyar Törvénytár*, 1000–1526. évi törvénycikkek. Franklin Társulat, Budapest, 1899, 35. o.

3 Hajdu Lajos: Az első (1795-ös) magyar büntetőkódex-tervezet. KJK, Budapest, 1971, 464. o.

4 Ujvári Ákos: A jogos védelem megítélésének elvi és gyakorlati kérdései. Doktori értekezés. Pázmány Péter Tudományegyetem Jog- és Államtudományi Kar Doktori Iskola, Budapest, 2008, 9. o.

Az 1965. évi V. törvény is követi a Csemegi-kódex által megkezdett jogalkotói hagyományt és a büntetethezési akadályok között szabályozza a jogos védelmet. Ugyanígy, az 1978. évi IV. törvény szövege sem tartalmazott jelentősebb változást a jogintézményt illetően. Az 1978. évi IV. törvény számtalan módosítást megélt, ezzel szemben az általa szabályozott jogos védelem jogintézményét – nagyjából harminc évig – egyetlen módosítás sem érintette, egészen 2009-ig, amikor a 2009. évi LXXX. tv. megalkotta az úgynevezett megelőző jogos védelem fogalmát, illetve eltörölte a jogalkalmazás által kialakított kitérés kötelezettség elvét. A jogintézmény történetében jogalkotási szempontból jelentős változásnak számít, hogy a 2012. január 1-jén hatályba lépő alaptörvény V. cikke már alapjoként szabályozza: „*mindenkinek joga van a törvényben meghatározottak szerint a személye illetve a tulajdona ellen intézett vagy ezeket közvetlenül fenyegető jogtalan támadás elhárításához*”. A jogos védelem alapjoként való magasabb szintre emelése még „*nem hozott tartalmi változást, hiszen a törvényben meghatározottak szerint kitétel nyilvánvalóan változatlanul a Btk. gondosan kialakítani próbált feltételrendszerére utal*”⁵.

A jogos védelem alaptörvényi szabályozása a jogalkalmazóknak nem sok támpontot nyújt, a jogalkalmazás során továbbra is a hatályos Btk.-rendeletek és a kialakított bírói gyakorlat alapján kell eljárni. Amint az a tanulmányomból kiderül, az új szabályozás kapcsán bizonyos helyzetekben felvetődhetnek értelmezési nehézségek.

A 2012. július 1-jén hatályba lépő új büntető törvénykönyv a jogos védelem határait már jelentős mértékben kitágította, egy megdönthetetlen törvényi vélelmet is behozva. A törvényjavaslat indoklása szerint: „*A Javaslat a súlyos, erőszakos bűncselekmények elleni hatékonyabb fellépés biztosítására a jogos védelmi helyzetet kiszélesíti, és törvényi vélelmet állít fel arra, miszerint vannak esetek, amikor a jogtalan támadás oly módon történik, hogy a megtámadott joggal feltételezheti, hogy a támadás az élete ellen irányult, és ilyenkor már a jogtalan támadás körülményei megteremtik a lehetőséget a védekezés szükséges mértékének a túllépésére.*”⁶

Ha megvizsgáljuk az 1978. évi törvény hatálybalépése óta a jogos védelem kapcsán hozott bírói legfelsőbb bírósági döntéseket, megállapítható, hogy legfelsőbb bírósági szinten a jogalkalmazás kidolgozott volt, folyamatosan fejlődött. Egyebekben azonban – elsősorban az alsóbb fokú bíróságok,

⁵ Tóth Mihály: Néhány szempont a jogos védelem körében zajló vitához. Büntetőjogi Szemle, 2012/1., 27. o.

⁶ A T/6958. számú törvényjavaslat miniszteri indoklása.

ügyészségek körében – merültek fel értelmezési problémák és eltérő joggyakorlat. A bírói gyakorlatban a jogintézmény kereteinek folyamatos tágítása volt jellemző. Felvetődik a kérdés, hogy szükség volt-e a jogos védelem jogalkalmazói tágítására is, miért nem volt elég az eddigi joggyakorlat e jogintézmény céljainak elérésére. A jogos védelem kitérítésével milyen gyakorlati problémák jelentkezhetnek? Milyen gyakorlati előnyei és hátrányai vetődhetnek fel az új jogos védelem kapcsán a jogalkalmazók – nyomozók, ügyészek, bírák – szempontjából?

A felvetett problémákra ebben a tanulmányban kísérletek meg válaszokat találni – külön-külön vizsgálva az új szabályozás jogintézményeit – neves jogtudósok munkáinak és egyes jogesetek feldolgozásával.

A megelőző jogos védelem

A megelőző védelmi helyzet problémája,

a kialakult ítélkezési gyakorlat a jelenleg hatályos jogi szabályozás előtt

A jogirodalom már régóta foglalkozott a megelőző védelem problémájával, és több szerző arra az álláspontra jutott, hogy ezekben az esetekben nem alkalmazható a jogos védelem jogintézménye, tekintettel arra a tényre, hogy a jogos védelemhez szükséges folyamatban lévő (vagyis éppen intézett) jogtalan vagy azzal közvetlenül fenyegető támadás veszélye nem állt fenn.⁷ Néhány szerző arra az álláspontra jutott, hogy „a védelem hatékonnyá csak a támadás pillanatában válik” és „a bemászó tolvaj, mint jogtalan támadó nem igényelheti, hogy a jogosult tekintettel legyen rá és »munkája« veszélytelenségét biztosítsa”⁸.

A jogalkalmazás folyamán is felvetődött néhány konkrét ügyben a védelmi eszközök problémája. A Legfelsőbb Bíróság a BH 1995/685. számú eseti döntésében konkrét ügyben részletesen foglalkozott a kérdéssel, és iránymutatást is adott a további jogalkalmazás számára. Az ügy tényállása: *A megyei bíróság az 1994. június 8. napján kihirdetett ítéletével F. I.-né vádlottat emberölés bűntettének kísérlete miatt 1 év 10 hónapi börtönbüntetésre ítélte, amelynek a vég-*

⁷ Földvári József: Magyar Büntetőjog Általános Rész. Osiris Kiadó, Budapest, 1997, 139. o.: „Ha a támadás nem kezdődött meg, és megkezdésének nagyon rövid időn belüli veszélye nem áll fenn, nem lehet szó jogos védelemről. Nem értékelhető tehát jogos védelemben elkövetett cselekményként, ha valaki például a tolvajok elleni védekezésnek azt a módját választja, hogy az ajtó kilincsén áramot vezet keresztül.”

⁸ Székely János: Egy betöltésre váró joghézag. Magyar Jog, 1994/3., 163–165. o.

rehajtását 3 évi próbaidőre felfüggesztette. A megállapított tényállás lényege a következő.

A vádlott 1993 júniusában büntető feljelentést tett élettársa ellen, aki ennek folytán előzetes letartóztatásba került. Élettársának fia – a jelen ügy sértettje –, aki egyébként családjával együtt a közelben lakott, emiatt megnevezte a vádlottra. Többször megjelent a vádlott által lakott háznál, és előfordult, hogy – zárva találva a kertkaput – a kerítésen átugorva jutott be a kertbe. Ilyenkor kettőjük között szóváltás alakult ki.

1993. július 9-én este a vádlott becsukta a kertkaput, és a házba bezárkózott oly módon, hogy a lakás külső faajtáját beakasztotta, a belső üveges ajtót pedig kulcsra zárta. A zaklatástól való félelmében ezután keresett egy kétméteres, PVC szigetelésű vezetékét, amelynek egyik lecsupaszított szálát az üveges ajtó zártakaró lemezéhez erősítette, a másikat pedig hagyta lógni. Ugyanakkor a vezeték másik végét a konyhában levő dugaszoló aljzatba dugta be. Ekként a vezeték 220 V-os feszültség alá került.

A sértett aznap este 8 óra körül kapta meg édesapjának az üzenetét, amelyben a nevezett kérte, hogy pénzt és egyéb apróságokat vigyenek be neki a fogdába. A sértett – a kérést teljesítendő – elindult az apja házához. Mivel a kertkaput zárva találta, és nem működött a csengő sem, átugrott a kerítésen, majd az ablakon kopogva kiabált, hogy a vádlott engedje be. A vádlott viszont ennek nem tett eleget, hanem az üveges ajtóhoz ment. A sértett ekkor a külső – meglehetősen korhadt – faajtót kinyitotta, és bal kezével a kilincshez nyúlt, ám a kilincs szikrázni kezdett. Minthogy az áram megcsípte a kezét, a sértett önkéntelenül elrántotta a karját, s ennek következtében beütötte az ajtó egyik üvegszemét. A sértettet sérülés nem érte, de a halálos áramütés lehetősége fennállott.”⁹

A Legfelsőbb Bíróság részletes indoklásában rámutatott, hogy a terhelt annak ellenére helyezte lakása belső üveges ajtajának kilincset áram alá, hogy „jogtalan támadás nem érte, de ilyen jellegű támadás közvetlenül fenyegető veszélye sem állt fenn. Tevékenysége a jogos védelem körébe eső elhárító cselekményként nyilvánvalóan nem értékelhető, hiszen a biztonságérzet általában vett hiánya, egy csupán esetlegesen realizálódó támadástól való félelem nem keletkeztet jogos védelmi helyzetet. Tekintettel arra, hogy a jelzett körülmények között a vádlottnak még arra sem volt semmiféle alapos oka, hogy a jogtalan támadás közvetlenül fenyegető veszélyét feltételezze, en-

⁹ BH, 1995/685.

nek folytán javára a vélt jogos védelem, azaz a társadalomra veszélyességben való tévedés szabályai sem alkalmazhatók.”¹⁰

Kifejtette ugyanakkor: „kétségtelen, hogy az utóbb megérkező sértett jogtalanul járt el, amikor a zárt kaput kikerülve átmászott a kerítésen, majd felnyitotta a külső ajtót, és a vádlott tiltakozása ellenére be akart hatolni a lakásba. A sértettnek a magánlakás zavartalan használatához fűződő érdeket és ebből adódóan személyi jogokat sértő magatartása tehát személy elleni jogtalan támadásként értékelhető, amellyel szemben a szükséges mérvű védekezés joga a vádlottat megillette. A vádlott azonban egyfelől az elhárító mechanizmust már jóval a sértett – egyébként számára váratlan és előtte ismeretlen célú – látogatását megelőzően működésbe hozta, másfelől – minthogy az élete nem forgott veszélyben – ezt oly módon tette, hogy aránytalanul súlyosabb eredmény (a halál) bekövetkezésének a lehetőségét teremtette meg, mint amilyen a később valóban realizálódó támadás járt vagy járhatott volna.”¹¹

Az iménti ügy jó példa arra, hogy a jogalkalmazó szembesült azzal az elmentmondással, hogy egyfelől szükséges az anyagi javak és a személyi jogok megfelelő védelme, akár egy védelmi eszköz telepítésével is, viszont a védelmi eszköz által okozható sérelemnek arányban kell állnia a jogtalan támadás által okozható sérelemmel, a védelmi eszköz nem olthat ki életet. A jogalkalmazás során problémaként jelentkezett az is, hogy nem volt megfelelően jogilag rendezve a magánlakás védelmi eszközzel való védelme. Elismerte a bíróság, hogy a vádlottnak az adott helyzetben joga volt szükséges mértékben védekezni, de konkrét, közvetlen, jogtalan támadás hiányában nem volt jogos védelmi helyzetben, mivel a védelmi eszközt már jóval a bekövetkező támadás előtt működésbe hozta. A hasonló jövőbeni helyzetekre tekintettel az ítélet indoklásában kifejtette, hogy általában „szükséges a védelmi eszközök telepítése a közbiztonsági helyzet romlásával az állampolgárok személyes biztonsága és javainak védelmére”¹². Megfelelő jogi szabályozás híján részletesen leírta a későbbi jogalkalmazás számára, hogy a védelmi eszközöknek milyen feltételeknek kell megfelelniük: „A bűnelkövetések megelőzését, illetve megnehezítését szolgáló ezek a megoldások, berendezések – a társadalomban érvényesülő értékrendnek és gyakorlatnak, valamint az ehhez igazodó jogi szabályozásnak megfelelően – azonban csak olyanok lehetnek, amelyek kellő körültekintés és figyelem mellett alkalmazva, mások életét, testi épsé-

10 Uo.

11 Uo.

12 Uo.

gét, egészségét nem veszélyeztetik. Ennek a követelménynek az őrzött épület kerítésének, nyílászáróinak – halálos áramütésre alkalmas módon történő – feszültség alá helyezése nyilvánvalóan nem felel meg, még akkor sem, ha az ilyen akadály létesítésére az építmény, lakásbelső – bárki által engedély nélkül meg nem közelíthető – részében kerül sor. *Aligha vitatható ugyanis, hogy egyfelől a védett területre való behatolás nemcsak jogellenes, hanem – akár végszükség, akár egyéb körülmények által indokoltan – jogszerű is lehet, márpedig a jó szándékúan közbeavatkozó személyek ilyen – előre fel nem ismerhető és mérhető – veszélynek értelemszerűen nem tehető ki; másfelől az sem kétséges, hogy ha a jogtalan támadás vagy annak közvetlenül fenyegető veszélye elleni védekezés csupán az arányosság határain belül megengedett, akkor e kereteken a preventív eszközök hatása sem léphet túl.*¹³

A következő jogeset a médiában óriási visszhangot kapott (az úgynevezett kesznyéteni eset néven vált ismertté), a bulvársajtó és a média nem tényszerűen tudósított az esetről, és ezzel a közhangulatot is jelentősen befolyásolta.¹⁴

A tényállás lényege az volt, hogy az idős vádlott egy község szélén lévő, elhanyagolt házban élt egyedül. A házhoz tartozó telek a közeli folyóval volt határos. A telek a folyó felőli meredek partoldalon nem volt körülkerítve, az utca felől is rossz állagú, hiányos fakerítés volt. A vádlott napközben egy közeli gyümölcsösben végzett alkalmi munkákat. Több esetben megtörtént, hogy a munkából hazatérve észlelte, hogy a telkén idegenek dézsmálták meg a gyümölcsfák termését, sőt előfordult, hogy a háza ajtajait is betörték. Többször előfordult az is, hogy a vádlott a munkájából hazatérve már messziről látta, hogy kertjében idegenek – sokszor gyerekek – tartózkodnak, és az almafáiról gyümölcsöt szednek. Egy alkalommal elhatározta, hogy villamos árammal fogja megvédeni értékeit. Úgy döntött azonban, hogy az áramot nem a kerítésbe vezeti, hanem az ingatlan határain belül építi ki a védelmet a gyümölcsfái megóvására. Egy 80 mm-es szögre tekert egy 1,2 mm átmérőjű acélhuzalt, és annak egyik végét a veranda falának dugaszolóaljzatába dugta. Ez után legelőször a legközelebb lévő almafa törzsére tekerte, majd a többi gyümölcsfára. Az így elhelyezett rozsdás kötöződrót a fűben alig volt látható. A vádlott szándéka arra irányult, hogy a telkére behatoló személyek lába a drótba beleakad, és áramütést szenvednek. Az ezt követő napokban többször előfordult, hogy – megfélemlítve a fűben elhelyezett vezetékekről – a vádlottat is többször megrázta az áram. Az ily módon vezetett árammal nem

¹³ Uo.

¹⁴ BH, 2000/97.

az volt a szándéka, hogy azzal az esetleges tolvajokat elriassza, hanem az, hogy őket megfogja, megölje. Ezért is használt a behatolók által szinte láthatatlan, vékony vezetéket, és ezért vezette azt nem látható magasságban, hanem rejtetten a fűben. Úgy gondolta, hogy ha a betörések és a lopások ellen a rendőrség nem védi meg, majd ő megvédi magát. Az áram alá helyezésről sem a szomszédjait, sem mást nem tájékoztatott, arról, hogy ténylegesen a villanycsapdát felállította, sem a kapun, sem a portáján erre utaló veszélyt jelző táblákat, ábrákat nem helyezett el. A vádbeli napon a sértett a vádlott kerítésén mászott át azzal a céllal, hogy a vádlott fájáról almát szedjen. Amikor a sértett elindult az almafa irányába, nem vette észre a fa előtt elvezetett vékony drótot, amelybe a lábai a boka fölött beleakadtak, és a bevezetett áram következtében nyomban áramütést szenvedett. Ahogy menekülni igyekezett, a drótok mindkét lábszárára rátekeredtek, s – ahogy rángatózott – egyre jobban a testébe mélyedtek. A sértettől végül csak húsz-harminc perc után tudták leszedni a rátekeredett drótot, addigra azonban életét veszítette.

A vádlottat az elsőfokú bíróság több emberen (egyenes szándékkal) elkövetett emberölés büntetének kísérlete miatt tízévi fegyházbüntetésre és tíz évre a közügyektől eltiltásra ítélte. Másodfokon került az ügy a Legfelsőbb Bíróság elé. A Legfelsőbb Bíróság az ítéletet megváltoztatva a vádlott cselekményét enyhébb, eshetőleges szándékkal elkövetettnek minősítette, és a vádlott büntetését három év, börtönben letöltendő szabadságvesztésre enyhítette. Az ítélet indokolásában a másodfokon eljáró bíróság kifejtette, hogy nem alkalmazható a jogos védelem a birtok ilyen módon való megvédésére, mindamellett jelentős enyhítő körülményként ismerte el, hogy bizonyos keretek között szükséges a birtok megfelelő védelme. A jogos védelem hiányát az előző esethez hasonlóan elsősorban a jogtalan támadás hiányára és a használt védelmi eszköz életveszélyességére tekintettel állapította meg.

A megelőző védelmi helyzet problémájának jogalkotói rendezése

A jogalkotás a megelőző védelmi eszköz intézményét először a büntető törvénykönyv módosításáról szóló 2009. évi LXXX. törvénnyel hozta létre. A hatályos új büntetőkodeksumunk a 2009-ben bevezetett jogintézményt kisebb szövegmódosítással vette át. A hatályos szöveg:

21. § *Nem büntetendő annak a cselekménye, aki a saját, illetve a mások személye vagy javai elleni jogtalan támadás megelőzése céljából telepített, az élet kioltására nem alkalmas védelmi eszközzel a jogtalan támadónak sérelmet okoz, feltéve, hogy a védekező mindent megtett, ami az adott helyzetben*

elvárható annak érdekében, hogy az általa telepített védelmi eszköz ne okozzon sérelmet.

A jogintézményt először bevezető törvényjavaslat indoklása szerint: „A jelenlegi ítélkezési gyakorlat szerint nem áll fenn jogos védelmi helyzet, ha valaki a saját vagy más személye, vagy javai elleni esetleges jövőbeli támadás megelőzése érdekében olyan védőberendezést alkalmaz, amely a támadónak sérülést okozhat. A Javaslat a jogos védelem kriminálpolitikai céljának hangsúlyosabb előtérbe állítása érdekében kifejezetten megengedi az ilyen eszköz alkalmazását. A Javaslat ezért a jogos védelem körében új rendelkezésként szabályozza az ún. megelőző jogos védelmet. A Javaslat értelmében nem a védekezőnek kell viselnie a jogos védelem jelenlegi szabályai szerint nem, vagy csak aránytalan nehézségek árán védelmezhető javak (például a tulajdonos szokásos tartózkodási helyétől távol lévő ingatlan) elleni jogtalan támadás eshetőségének a kockázatát.”¹⁵

Az indoklás álláspontja szerint az 1978. évi IV. törvény hatálybalépése óta a jogos védelemmel kapcsolatban a majd harminc év alatt kiforrott ítélkezési gyakorlat sem tudott mit kezdeni a megelőző védelmi helyzetekkel, a telepített védelmi eszközök problémájával, azt jogos védelemként nem értelmezhetette.

Az előzőekben ismertetett jogesetek is rámutattak arra, hogy a jogalkotói szabályozás hiánya okozta bizonytalan helyzetben kialakulhatnak tragikus helyzetek, ebből a szempontból szükséges volt a kérdés jogalkotói rendezése, de a szabályozás kapcsán gyakorlati kérdések és dilemmák is felvetődnek. Nem tagadható, hogy a fokozatosan romló szubjektív biztonságérzet és a társadalmi elvárások is megkívánták, hogy a magántulajdon megfelelő védelme érdekében valamilyen formában alkalmazhatók legyenek ezek az eszközök, így ez a kriminálpolitikai indok is közrejátszott a jogintézmény bevezetésében.

Az új szabályozással felvetődő jogalkalmazói kihívások, egyes konkrét helyzetekben adódó problémák

A Kúria 4/2013. BJE határozat 3. pontja a jogintézmény kapcsán kifejti: „A megelőző jogos védelemnek nincs kialakult ítélkezési gyakorlata” – kevés támpontot adva ezzel a jogalkalmazóknak.

A gyakorlatban a jogalkalmazó a megelőző jogos védelem problémájával – mint büntetethetőségi akadállyal – a következő három ügytípus tekintetében találkozhat. Mindhárom ügytípus esetében a büntetőeljárás megindításakor

¹⁵ Részlet a T/9554. számú törvényjavaslat miniszteri indoklásából.

vizsgálnia kell, megállapítható-e a büntethetőségi akadály (megelőző jogos védelem), vagyis a telepített eszköz megfelel-e a jogalkotó elvárásainak, ha igen, akkor nyomozás megtagadásának, illetve megszüntetésének lehet helye.

a) *A jogtalan támadás még nem zajlott le, az eszköz telepítése azonban önmagában megvalósíthatja valamilyen bűncselekmény előkészületét, vagy egy befejezett bűncselekményt* – a jogalkalmazás során a gyakorlatban előfordulhat, hogy feljelentés vagy hatóság hivatali észlelése következtében ismertté válik a „telepített eszköz” ténye, amely már megvalósítja valamely bűncselekmény előkészületét.

Az előbbi példánál maradvá emberölés előkészülete miatt felelt volna a gyümölcsoltovajok ellen villanycsapdát telepítő védekező férfi akkor, ha nem másznak be a tolvajok a kertjébe, és nem üti agyon az áram a sértettet, így a halálos eredmény bekövetkezése előtt a cselekménye emberölés előkészületének minősült volna. Az előkészület tárgyi elemei fellelhetők: *a bűncselekmény elkövetéséhez szükséges vagy azt könnyítő eszközöket biztosította*¹⁶ a csapda telepítésével. Az előkészület szubjektív oldala is megállapítható, a megállapított tényállás szerint ugyanis a tudata átfogta, hogy a kertjébe rendszeresen bemásznak, a csapdával az volt a célja, hogy beleakadjanak, és az áram megrázza őket.

Előfordulhat olyan helyzet, hogy a védelmi eszköz már önmagában egy önálló (befejezett) bűncselekmény tényállását valósítja meg, például veszélyes állat, illetve veszélyes eb tartásával kapcsolatos kötelezettség megszegése annak terhére, akinél a telepített eszköz engedélyhez kötött eb, és azzal nem rendelkezik.

Visszaélés robbanóanyaggal annak terhére, aki például egy robbanószerkezettel látja el a védelmi eszközt, amelyben robbanóanyag található, s amelynek birtoklására nincsen engedélye.

b) *Bekövetkezett a jogtalan támadás, és a jogtalan támadó szenvedett sérelmet* – a már említett villanycsapdás eset lehet példa ilyen helyzetre. A jogtalan behatoló szenvedett sérelmet (meghalt), és a felvetődik a telepített eszköz problémája, vagyis megállapítható-e a megelőző jogos védelem. (Megjegyzendő, hogy a jogesetben szereplő eszköz a hatályos Btk. szerint sem minősülne megengedettnek, így az idős férfit most is elítélnék.)

c) *Jogtalan támadás és támadó hiányában egy kívülálló szenved sérelmet* – a telepített eszköz olyan személynek okoz sérelmet, aki nem számít jogta-

¹⁶ Btk. 11. § (1) bek.

lan támadónak. (Itt vetődik fel a kérdés: ki minősül jogtalan támadónak? A kérdéssel a későbbiekben foglalkozom.)

Gyakorlatban előfordulhat olyan eset, hogy egy társasház tárolójából (osztatlan közös tulajdonát képező helyiségéből) ismeretlenek rendszeresen több értéket tulajdonítanak el. A ház közös képviselője, megelégedve a helyzettel, a tároló rácsos fém nyílászárójába vezet áramot. Egy nap az egyik gyanútlan lakó (aki nem tekinthető jogtalan támadónak) be akar menni a tárolóba, és az ajtó nyitásakor áramütést szenved.

Hogyan vizsgálja a jogalkalmazó a védelmi eszköz jogosságát?

Az említett ügytípusok előfordulása esetén kell tehát vizsgálni, hogy fennáll-e a Btk. 21. §-a, vagyis megfelel-e az eszköz a törvényi feltételeknek.

A megelőző jogos védelem a miniszteri indoklás szerint három feltétellel együttes megléte esetén állapítható meg:¹⁷

- az eszköz élet kioltására nem alkalmas;
- csak a jogtalan támadó szenvedhet sérelmet; illetve
- a védelmi eszközt alkalmazó személy minden tőle elvárhatót megtett a sérelem elkerülése érdekében.

Az eszköz élet kioltására nem alkalmas

Mivel védelmi eszközöket a gyakorlatban elsősorban vagyónvédelmi célból telepítenek, így vagyónvédelem esetén olyan eszközök nem alkalmazhatók, amelyek élet kioltására alkalmasak lehetnek.¹⁸ Nehéz megítélni, hogy mely eszközök felelhetnek meg a törvény előírásainak. „*Az élet kioltására ugyanis alkalmas lehet bármi.*”¹⁹

Az eszközök skálája széles lehet: medvecsapda, hurok, villanypásztor, mindenféle csapda stb. A legfontosabb, hogy a telepített eszköz ne legyen emberi élet kioltására alkalmas. A probléma az, hogy az előbbiek közül adott esetben bármelyik okozhat halált. Logikailag kikövetkeztethető, hogy ezek a jogalkotó által elvárt eszközök csupán testi sérülés okozására alkalmas eszközök lehetnek, így minden olyan eszköz megfelel a törvénynek, ami testi sérülést okoz, de élet kioltására nem alkalmas. Tulajdonképpen csak testi sérülést okozó eszközökről lehet szó, ennél enyhébb, vagy súlyosabb eredményt

¹⁷ A T/9554. számú törvényjavaslat miniszteri indoklása.

¹⁸ Tóth Mihály: i. m.

¹⁹ Quot capita, tot sententiae. A Batthyány Lajos Szakkollégium Tanulmánykötete. Győr, 2010. mek.oszk.hu/10400/10482/10482.pdf

okozó eszköz gyakorlatilag kizárt. (Testi sérülésnél enyhébb sérelmet okozó eszköz nehezen képzelhető el.)

A Kúria megelőző jogos védelemmel kapcsolatos álláspontja is megerősíti, hogy a megelőző jogos védelemnél „fogalmilag azért kizárt a túllépés, mert ha a testi épség sérelméről súlyosabb (élet kioltásával járó) következménnyel jár, a védekező emberölés miatt lesz felelősségre vonható, s őt a 21. § szerinti jogos védelem nem fogja megilletni”²⁰.

Az eszközök kapcsán merül fel a házőrző kutyák mint telepített védelmi eszközök kérdésköre. Nem vitatható ugyanis, hogy a házőrző kutyák adott esetben élet kioltására alkalmas eszközök lehetnek. Álláspontom szerint, ha egy konkrét ügy kapcsán a házőrző kutya merül fel telepített védelmi eszközként (amelyik adott esetben a jogtalan támadó életét kioltja), akkor azt kell vizsgálni, hogy az adott egyed az állatvédelmi hatóság egyedileg veszélyesnek minősítette-e, vagy az adott egyed emberi élet kioltására volt-e betanítva, illetve hogy a kutya gazdája előtt ismert volt-e az adott egyed veszélyessége. Veszélyes eb esetén betartották-e a tartására vonatkozó előírásokat. Véleményem szerint általában egy nem veszélyesnek minősített eb továbbra is alkalmazható telepített védelmi eszközként, a másik két előírás (csak a jogtalan támadó szenvedhet sérelmet, a védelmi eszköz alkalmazó személy minden tőle elvárható megtett a sérelem elkerülése érdekében) betartásával. Gyakorlatban – ahogy eddig is – elvárható, hogy aki házőrző ebbel védi a birtokát, az jól látható helyre kihelyezett táblán lévő felirattal, valamint ábrával hívja fel erre a tényre a figyelmet, illetve az ebet úgy kell tartani, hogy csak a jogtalan behatolónak okozhasson sérelmet (megfelelően legyen elzárva).

Némileg pontatlan megfogalmazásával a jogalkotó kétségtelenül nehéz feladat elé állította a jogalkalmazót (élet kioltására nem alkalmas). Álláspontom szerint a jogalkalmazónak a jövőben egy-egy adott ügy kapcsán, az adott konkrét helyzetben rendelkezésre álló összes adat és tény alapján azt kell vizsgálnia, hogy az eszköz *általánosságban* alkalmas-e az élet kioltására. Pontosabb megfogalmazás lehetett volna, ha azt írja a törvény, hogy az eszköz „az általános élettapasztalatok szerint” emberi élet kioltására nem alkalmas. Előfordulhat például adott esetben, hogy a védelmi eszköz egy törpeáramú vezeték, ami az általános élettapasztalatok szerint nem alkalmas élet kioltására, normál esetben csupán enyhe áramütést okoz. Abban az esetben azonban, ha a kertbe bemászó tolvaj szívbeteg, a törpeáram a halálát okozhatja. Ennek bekövetkeztekor, ha a védelmi eszköz telepítője *ténylegesen ele-*

²⁰ 4/2013. BJE határozat 3. pont

get tett a védelmi eszköz összes törvényi feltételének, hivatkozhat a megelőző jogos védelemre.

A jogalkalmazónak a konkrét ügy vizsgálatánál álláspontom szerint kétféle szempont adhat segítséget annak megállapításához, hogy alkalmazható-e a Btk. 23. §-a.

Egyrészt az alkalmatlan kísérlet fogalmával és azon belül az alkalmatlan eszközzel (abszolút alkalmatlan eszköz) kapcsolatos meglátások segíthetnek a kérdés eldöntésében.²¹ „*Alkalmatlan az az eszköz vagy tárgy, amely már természeténél fogva, tehát in abstracto is alkalmatlan befejezett bűncselekmény megvalósítására.*”²² Az eszköz általánosságban élet kioltására alkalmatlanságát mindenképpen szakértő kirendelésével kell egy-egy nyomozás során a jövőben a jogalkalmazónak tisztáznia. Ha a szakértői vélemény kimondja, hogy az eszköz *általában abszolút alkalmatlan élet kioltására*, és ha a többi feltétel is teljesült, fennállhat a Btk. 21. §-a.

Másrészt halálos eredmény esetén megközelíthető a kérdés a gyakorlatban úgy, hogy mivel az eszköz élet kioltására alkalmas volt, így az egyik feltétel hiánya miatt nem áll fenn a megelőző jogos védelem. Az ügyben emberölés (gondatlan vagy szándékos, a helyzettől függően) gyanúja alapján célszerű nyomozni, az emberölés kriminalisztikai ajánlásainak figyelembevételével. A nyomozáskor az emberölés szubjektív és objektív tényállási elemeinek tisztázásával, vizsgálatával alakul ki, hogy a különös részi tényállási elemek (objektív, szubjektív oldal elemei) megállapíthatók-e, kiterjedt-e a védekező egyenes vagy eshetőleges szándéka a halálra, vagy arra vonatkozóan megállapítható-e a gondatlansága. Hogyha nem állapítható meg sem szándékos, sem gondatlan bűnössége, az eljárást bűncselekmény hiányában kell megszüntetni.

Csak a jogtalan támadó szenvedhet sérelmet

A feltétel tisztázásához mindenképpen ismerni kell, ki minősül jogtalan támadónak. A fogalom értelmezéséhez felhasználható a jogirodalom klasszikus jogos védelemnél kidolgozott jogtalan támadás fogalma.

A támadó az, aki a támadást kifejti. Egyes elméletek szerint „*a támadás nem más, mint egyfajta pozitív kihatás, melyhez az ártás, illetve az ártással való fenyegetés képzetét fűzzük*”²³. A támadás aktív emberi magatartással való

²¹ Quot capita... i. m.

²² Nagy Ferenc: A magyar büntetőjog általános része. Korona Kiadó, Budapest, 2001, 256. o.

²³ Degré Lajos: Jogos védelem az anyagi büntetőjogban. Budapest, 1910, 277. o.

sítható meg²⁴, ami a létező állapot megváltoztatására irányuló erőszakos fellépés formájában jelentkezik.²⁵ Megjegyzendő, hogy az aktuális bírói gyakorlat némi eltérést mutat az előbbi állásponhoz képest, amikor a jogtalan támadás fogalma alá vonhatóknak tartja a passzív magatartást is, amely a jogellenes állapot fenntartására irányul.²⁶ Erre példa a BH 1997/512. számú jogeset is. A jogesetnél a személyi szabadságában korlátozott sértett az őt fogva tartó, őrző, de passzív magatartást tanúsító személyt üti le, és így tud fogva tartott helyzetéből szabadulni. A bíróság kimondta, hogy a fogva tartott személyt megillette a jogos védelem a vele szemben éppen passzív magatartást tanúsító személlyel szemben is.

Belovics Ervin szerint a jogos védelemnél a „támadás a védett jogtárgyak ellen intézett, vagy ezeket közvetlenül fenyegető jogellenes emberi cselekvőség, amelynek egyébként valamely bűncselekmény elkövetési magatartását kell megvalósítania”²⁷. *Belovics* véleménye szerint a támadás – a kialakult bírói gyakorlatnak megfelelően – egyaránt lehet tevés és mulasztás is.²⁸

A megelőző jogos védelemnél figyelembe vehető jövőbeni támadás definiálható az előbbi fogalom meghatározásokkal annyi korlátozással, hogy véleményem szerint, a megelőző jogos védelemnél a támadás – tekintettel arra, hogy egy jövőbeli, bekövetkezése tekintetében bizonytalan eseményről van szó – csak aktív cselekvés lehet.

A jogtalanság fogalma a klasszikus jogos védelemnél egyes szerzők szerint csak bűncselekményre utalhat, vagyis az megfelel valamely különös részi törvényi tényállásban megfogalmazott magatartásnak²⁹, míg más szerzők szerint minden jogtalan cselekményre, így szabálysértésre is. *Blaskó Béla* a klasszikus jogos védelemmel kapcsolatos tanulmányában fejti ki, hogy „minden olyan magatartással szemben amire jogszabály engedélyt ad, ki van zárva a jogos védelem”³⁰. Álláspontom szerint ebből következően a jogszabállyal ellentétes cselekmények lehetnek a jogtalan támadások, amelyek jogos védelemmel elháríthatók. A jogszabály-ellenesség nem csak bűncselekményekre

24 Földvári József: i. m. 137. o.

25 Finke Ferenc: A Magyar Büntetőjog Tankönyve. Grill Károly Könyvkiadó Vállalata, Budapest, 1914, 207–208. o.

26 Ujvári Ákos: i. m.

27 *Belovics Ervin*: Az érték-érdek összeütöközések mint a büntetendőséget kizáró okok című doktori értekezés tézisei. Pécsi Tudomány Egyetem ÁJK Doktori Iskola, Pécs 2007

http://doktori-iskola.ajk.pte.hu/files/tiny_mce/File/Archiv2/Belovics_Ervin_Tezisek.pdf

28 Uo.

29 Földvári József: i. m. 139. o.

30 *Blaskó Béla*: A jogos védelem néhány elméleti és gyakorlati kérdése. Főiskolai Figyelő, 1992/2., 82. o.

utal. A jogos védelem szabálysértésekkel szemben való alkalmazhatóságát támasztja alá a Kúria 4/2013. BJE határozatában a jogellenes támadásokra vonatkozó mondata: „*Intézett a támadás akkor, ha az elkövető valamely, a Különös Részből büntetni rendelt bűncselekmény (szabálysértés) törvényi tényállásának megvalósítását megkezdte.*” Nagy Ferenc elmélete szerint sem kell a jogtalan támadásnak feltétlenül büntetőjog-ellenesnek lennie. Így jogtalan támadás az is, ha a tulajdonos a jogszerű birtokostól megpróbálja titokban visszavenni a saját dolgát.³¹ Ezt az elméletet követi a bírói a gyakorlat is, amint azt az EBH 2007/1584. számú jogeset is mutatja. *A konkrét ügyben rámutatott arra a bíróság, hogy a birtokvédelem körében alkalmazott önhatalom is megalapozhatja a jogos védelem megállapíthatóságát.*

A jogos önhatalom magánjogi kategória. A Ptk. szerint: „*A birtokos a birtoka ellen irányuló támadást – a birtok megvédéséhez szükséges mértékben – önhatalommal is elháríthatja.*”³²

„*Az önhatalom elsősorban a birtok ellen irányuló támadás esetén gyakorolható abból a célból, hogy a birtokos a támadást elhárítsa. Támadáson csak azt a magatartást lehet érteni, mely közvetlenül fenyegeti a dolog feletti hatalmat. A birtokos adott esetben erőszakkal is megakadályozhatja, hogy más a dolgát használja, az ingatlanára, lakásába belépjen, azon átjárjon, hogy a dolog állagát rongálja.*”³³ A jogos önhatalom a tulajdonost és a birtokost is egyaránt megilleti. A gyakorlatban előfordul sok esetben, hogy a tulajdonos és a birtokos személye nem ugyanaz, amikor például valaki bérebe adja ingatlanát, ilyen esetben a bérlő válik az ingatlan birtokosává. Ekkor a lakás bérlőjét, amíg megfelelő jogcímen van birtokában az ingatlan (tehát fennáll a szerződéses jogviszony a tulajdonossal), megilleti a birtokvédelem még a tulajdonossal szemben is. „*A lakás bérlőjét egészen mindaddig megilleti a birtokvédelem, amíg a lakás kiürítését elrendelő jogerős határozatot végre nem hajtják.*”³⁴

Azért fontos jogalkalmazói szempontból az előbbieket ismerete, mert a gyakorlatban előfordulhat olyan eset, hogy egy házat vagy lakást bérlő személy (aki megfelelő jogcímen van birtokon belül) alkalmaz megelőző jogos védelmet, védelmi eszközt, aminek következtében az őt rendszeresen és ok nélkül zaklató tulajdonos szenved sérelmet. A tulajdonossal szemben fennállhat a

31 Nagy Ferenc: i. m. 191. o.

32 Ptk. 190. § (1) bek.

33 Lenkovich Barnabás: Magyar Polgári Jog. A dologi jog vázlata. Eötvös József Könyvkiadó, Budapest, 1999, 279. o.

34 Ptk. I. 64. §

jogos önhatalom, és – mint hivatkoztam – az eddigi bírói gyakorlat szerint a jogos védelem is megilleti. Jogalkalmazói szempontból lényeges kérdés, hogy az új jogintézményre, vagyis a megelőző jogos védelemre is kiterjeszhető-e az idézett EBH-ban kidolgozott álláspont, mivel az előbbi példa gyakorlati előfordulása esetén a bérlővel szemben a jogalkalmazó (rendőrség, nyomozó hatóság) nem járhat el a fennálló büntetethetőségi akadály miatt. Álláspontom szerint ilyen esetben alkalmazható a megelőző jogos védelem, az egységes jogalkalmazás szempontjából azonban szükséges lenne egy állásfoglalás a Kúria vagy a Legfőbb Ügyészség részéről.

Összefoglalva, az előbbieket alapján kijelenthető, hogy a megelőző jogos védelemnél jogtalan támadó az, aki – bűncselekményt, szabálysértést vagy a polgári jog szerint jogszabálysértő magatartást megvalósítva – a védelmi eszközt telepítő személlyel (jogszerű birtokossal) szemben fejt ki aktív magatartást.

A törvény további feltételként említi, hogy *csak a jogtalan támadó szenvedhet sérelmet*. Gyakorlatban ez annyit jelenthet, hogy egy adott ingatlanba megfelelő jogcímen belépő nem szenvedhet sérelmet. Így egy előbbi példánál maradva egy társasházban az osztatlan közös helyiségbe jogosan belépő egyik tulajdonostárs nem szenvedhet sérelmet a másik tulajdonostárs által oda telepített védelmi eszköztől. Gyakorlati példaként említeném meg, hogy előfordulhat olyan eset is, amikor egy osztatlan közös telekre jogosan belépő személy szenved sérelmet, egy védelmi eszköztől. Például úgy, hogy egy közös telekre belépve nem a kapun, hanem a kerítésen mászik be az egyik tulajdonostárs (aki nem tekinthető jogtalan támadónak) és a kerítés tövébe a telek másik tulajdonosa egy medvecsapdát telepített, ami a bemászó tulajdonosnak sérelmet okoz, ha a medvecsapda rácsapódik. A jogalkalmazó itt szembesülhet azzal a problémával, hogy a csapda telepítése mint cselekmény büntetendő-e, vagyis fennáll-e a Btk. 23. §-a. A miniszteri indoklás szerint ugyanis *„A megelőző védelmi eszközzel szemben támasztott követelmény, hogy az nem lehet az élet kioltására alkalmas, a védekezőknek a sérelem elkerülése érdekében mindent meg kell tennie, ami az adott helyzetben elvárható és a jogtalan támadó szenvedhet sérelmet”*.

Felvetődik a kérdés, hogy a cselekmény büntetendő-e ha fennáll a másik két feltétel, vagyis az adott eszköz nem alkalmas élet kioltására, és a csapdát telepítő mindent megtett, ami az adott körülmények között tőle elvárható (például táblákat tett ki), alkalmazható-e a Btk. 21. §-a, amennyiben a *„nem a jogtalan támadó szenvedett sérelmet”* feltétel viszont nem áll fenn.

Úgy gondolom, a megoldás a jogalkalmazó számára az, ha adott esetben testi sértés gyanúja miatt indít eljárást. Így nem a jogos védelem felől közelít, hanem a keletkezett sérülés alapján, a testi sértés (szándékos vagy gondatlan) irányából. Vagyis megvizsgálja a testi sértés törvényi tényállása egyes elemeinek fennállását a rendelkezésre álló adatok alapján, a nyomozás során a testi sértés kriminálmotodikai ajánlásait alkalmazza. Az így beszerzett adatok és tények alapján kirajzolódó tényállás alapján eldönthető, hogy fennállnak-e a szükséges tényállási elemek, vagyis megvalósult-e a bűncselekmény, ha hiányzik valamely elem nem büntetendőségi akadály fennállása miatt kell az eljárást megszüntetni, hanem bűncselekmény hiánya miatt.

A védelmi eszközt alkalmazó személy minden tőle elvárhatót megtett-e a sérelem elkerülése érdekében

A megelőző jogos védelem jogintézményét elsőként bevezető 2009. évi LXXX. törvény szövege is tartalmazta ezt a fordulatot. A törvény miniszteri indoklása szerint: „*A tőle elvárhatóság fogalma nem ismeretlen a magyar büntetőjogban, a gondatlanság egyik formája, a hanyagság is (Btk. 14. §), valamint a segítségnyújtás elmulasztása tényállása (Btk. 172. §) is használja. A tőle elvárhatóság minden esetben az ügy egyedi körülményei szerint állapítható meg.*”³⁵

A megelőző jogos védelem felvetődésekor a törvény szövege és az idézett korábbi miniszteri indoklás alapján a jogalkalmazónak konkrét ügyekben a hanyag gondatlanság (negligencia) elvei alapján konkrét esetben az esetben vizsgálni azt, hogy a védelmi eszközt telepítő személy *minden tőle elvárhatót megtett* a sérelem elkerülése érdekében.

Nagy Ferenc szerint a tőle elvárhatóság vizsgálatánál két alapvető szempontból kell kiindulni:

- a) *objektíve a gondosságra való kötelesség;*
- b) *gondosságra való képesség.*

„A gondosságra való kötelesség objektív jellege azt jelenti, hogy azonos helyzetben mindenkit azonos gondossági kötelesség terhel, különböző helyzetekben viszont természetesen a gondossági kötelesség helyzetenkénti zsinórmértéke is különböző. Amennyiben a mikénti magatartásra írott (pl. a KRESZ) vagy megszilárdult íratlan szabályok vannak, a gondossági kötelesség e szá-

³⁵ Részlet a T/9554. számú törvényjavaslat miniszteri indoklásából.

bályokhoz igazodik (szabályozott gondossági kötelesség). A szabályokhoz nem kötött cselekményekre viszont a gondossági kötelesség zsinórmércéit a mindennapos élettapasztalatból leszűrődő elvárások alakítják. (magánélet-beli gondossági kötelesség).³⁶

Az előbbiek alapján a gyakorlatban a jogalkalmazónak elsőként azt kell vizsgálnia, hogy a védelmi eszközt telepítő személyre vonatkozik-e valamilyen írott magatartási szabály. Például ha a védelmi eszköz veszélyes eb, akkor az annak tartására vonatkozó szabályokat betartotta-e. Ha tetten érhető a szabályszegés, akkor ez már önmagában is megalapozhatja felelősségét, vagyis nem hivatkozhat a Btk. 21. §-ára. Ha nem található az adott helyzetre semmilyen írott szabály, akkor a mindennapos élettapasztalatok alapján kell eldönteni, hogy az adott helyzetben mit kellett volna tennie a védelmi eszközt telepítő személynek azért, hogy ne következzen be sérülés. Általánosságban kijelenthető, hogy mindenképp elvárható az, hogy a védelmi eszközt telepítő személy valamilyen formában hívja fel a figyelmet az eszközre és annak veszélyességére (például táblákkal, feliratokkal).

„A gondosságra való képesség a büntetőjogi gondatlanság sajátos, szubjektív, a személy szerinti elkövetőre vonatkozó ismérve. Ennek megfelelően – hacsak valamely külön norma megszegése nem hoz létre eltérő helyzetet – nem állapítható meg hanyagság annak terhére, aki az ismeretei, a személyes tulajdonságai és körülményei, a pillanatnyi állapota stb. alapján nem volt képes a gondossági kötelességnek megfelelő magatartásra.”³⁷

Ha a jogalkalmazó az a) pontban említettek alapján talált olyan írott szabályt, amelyeket megszegtek, nem is kell vizsgálnia, hogy az adott személytől egyedileg mi várható el, hiszen az írott szabály vonatkozik rá, függetlenül az egyéni képességeitől, így a szabály be nem tartása alapján kimutatható, hogy mi a tőle elvárhatóság. Íratlan szabály hiányában ha megállapítható, hogy a telepítő személy az általános élettapasztalatok alapján való elvárhatóságnak nem tett eleget, mindenképpen vizsgálni kell az egyéni képességeit is. Ha az általános társadalmi elvárásoknak eleget tett, akkor is célszerű tovább vizsgálni az egyén ismereteit, hiszen adott esetben képességei, végzettsége alapján birtokában lehet az általános elvárásokat meghaladó ismereteknek, így a tőle elvárhatóság mércéje magasabb szinten van az átlagnál.

A *gondosságra való képesség* szempontjából a konkrét ügyben szereplő védelmi eszközt telepítő személy adottságait, személyiségét, iskolai végzett-

³⁶ Nagy Ferenc: i. m.

³⁷ Uo.

ségét, személyes tulajdonságait stb. kell vizsgálni. Előfordulhat ugyanis olyan helyzet, hogy a védelmi eszköz telepítője – akinek az intelligenciája jóval az átlag alatti – olyan védelmi eszközt telepít, amelynek sérülést okozó hatását az értelmi színvonala miatt nem ismeri fel, így arra külön nem is hívja fel a figyelmet, holott általában a társadalomban ismert tény, hogy az adott eszköz okozhat sérülést vagy akár halált is.

A jogalkalmazó a védelmi eszközök kapcsán találkozhat olyan esetekkel, amikor az eszköz telepítője a tőle elvárhatóságnak maradéktalanul eleget tett, azonban mégis bekövetkezik a jogtalan behatoló halála, például annak szervezeti rendellenessége miatt. Az előbbi példánál maradván előfordulhat, hogy törpeáram van a védelmi eszközben, arra a telepítő fel is hívta a figyelmet, a jogtalan behatoló azonban szívbeteg, így az áramütés a halálát okozza.

Az eddigi joggyakorlat következetes abban, hogy ilyen hasonló extrém esetekben az elkövető a legnagyobb gondosság mellett járt el, nem ismerhetette a bekövetkezett eredmény veszélyének lehetőségét, így nem állapítható meg a gondatlansága.

A klasszikus jogos védelem

A klasszikus jogos védelem új Btk. szerinti jogi szabályozása

A korábbi Btk. a jogos védelmet a következők szerint szabályozta: „Nem büntethető, akinek a cselekménye a saját, illetőleg a mások személye, javai vagy közérdek ellen intézett, illetőleg ezeket közvetlenül fenyegető jogtalan támadás elhárításához szükséges.”

A hatályos szabályozás szerint: 21. § Nem büntetendő annak a cselekménye, aki a saját, illetve a mások személye vagy javai elleni jogtalan támadás megelőzése céljából telepített, az élet kioltására nem alkalmas védelmi eszközzel a jogtalan támadónak sérelmet okoz, feltéve, hogy a védekező mindent megtett, ami az adott helyzetben elvárható annak érdekében, hogy az általa telepített védelmi eszköz ne okozzon sérelmet.

Első ránézésre alig tér el egymástól a két szöveg, jobban átnézve azonban feltűnhet, hogy a korábbi Btk. „nem büntethető, akinek...”, míg az új Btk. a „nem büntetendő annak a cselekménye” fordulattal kezdi a mondatot.

A két szövegezés gyakorlatilag a következőket jelenti: az 1978. évi IV. törvény a jogos védelmet tanúsító személy cselekményét bűncselekménynek tekintette, de a jogos védelmet alkalmazó személlyel szemben állapított meg büntethetőségi akadályt. A hatályos jogi szabályozás azonban a jogos védel-

mi cselekményt nem tekinti bűncselekménynek sem, így a személy büntethetősége fel sem vetődik.

Az új szabályozás kapcsán a Kúria is kifejti: „Az új törvény a jogos védelmet, a büntethetőséget kizáró vagy korlátozó okok között objektív büntethetőségi akadályként kezeli, amikor a jogos védelem során megvalósított cselekményt »nem büntetendőnek« tekinti. Tehát az a cselekmény, amelyet a védekező a jogtalan támadás elhárítása érdekében kifejt – s az megvalósíthatja a Különös Rész valamely törvényi tényállását –, nélkülözi a társadalomra veszélyességet, s ezáltal bűncselekményt nem valósít meg.

*A bűncselekmény hiánya olyan büntetőeljárás akadály, amelynek hivatalból történő észlelése nemcsak a már megindított büntetőeljárás megszüntetését, vagy bírósági szakban, felmentő ítélet hozatalát kell eredményezze, de elejét veheti annak is, hogy a jogosan védekező egyáltalán büntetőeljárás hatálya alá kerüljön.*³⁸

A klasszikus jogos védelem új szabályozása alapján a jogalkalmazói munka változásai a gyakorlatban

Álláspontom szerint a jogszabály szövegének módosítása és a Kúria álláspontja nem csupán jogdogmatikai kérdés. A mindennapi jogalkalmazói gyakorlaton is érdemben fog változtatni, a korábbiaktól eltérő módon kell a jogalkalmazóknak eljárniuk.

A korábbi szabályozás alapján, ha egy adott ügyben már a nyomozás kezdetén megállapítható volt, hogy egyértelműen jogos védelmi helyzet állt fenn, el kellett rendelni a nyomozást bűncselekmény gyanúja miatt. Hiába állt fenn nyilvánvalóan a büntethetőségi akadály, a *Be. 174. § (1) c) pontja alapján alkalmazandó feljelentés elutasítására*³⁹ vagy a *Be. 190. § (1) bekezdésének d) pontja alapján alkalmazandó nyomozás megszüntetésére*⁴⁰ – a rendelkezésre álló tények megfelelő mérlegelése után – csak az ügyész volt jogosult. Néhány esetben még a védekező gyanúsított kihallgatására is sor kerülhetett. Gyakorlati példaként említeném meg azt az esetet, amikor egy

³⁸ A Kúria 4/2013. BJE határozata.

³⁹ *Be. 174. § (1)* Az ügyész a tudomására jutott feljelentést három napon belül határozattal elutasítja, ha magából a feljelentésből megállapítható, hogy

c) a büntethetőséget kizáró ok (Btk. 22. §) állapítható meg [...]

⁴⁰ *Be. 190. § (1)* Az ügyész a nyomozást határozattal megszünteti,

d) ha büntethetőséget kizáró ok állapítható meg, kivéve, ha kényszergyógykezelés elrendelése látszik szükségesnek [...]

pénzintézetben egy fegyveres rablót az ott tartózkodó biztonsági őr úgy tett ártalmatlanná, hogy őt több lövéssel leterítette. Már az ügy kezdetén a helyszíni szemle adatai alapján világos volt, hogy az őr jogos védelmi helyzetben cselekedett, amikor a pénztárosra fegyvert fogó személyt lelőtte, mégis el kellett rendelni a nyomozást, őt gyanúsítottként hallgatták ki. A nyomozást végül az ügyészség szüntethette meg a büntethetőségi akadály miatt.

A jövőben sem változik jelentősen a gyakorlat olyan esetekben, amikor az eljárás kezdetén még nem egyértelmű, hogy fennállt-e a jogos védelmi helyzet. A korábbi törvény alapján az ilyen típusú ügyekben a nyomozást elrendelték, a jogos védelmet gyakorló személyt pedig gyanúsítottként hallgatták ki. A gyanúsított vagy a védője a büntetőeljárásban hivatkozott a jogos védelmi helyzetre, és ha a büntetőeljárás idején alkalmazott bizonyításkor megállapították a Btk. 29. §-ának mint büntethetőségi akadálynak a fennállását, az ügyészség eljárás megszüntetéséről határozott.

Az új törvény hatálybalépésével sem változik jelentősen a gyakorlat, ha az eljárás kezdetén nem egyértelmű a jogos védelmi helyzet fennállása, vagyis le kell folytatni a nyomozást. Ha azonban a nyomozás adatai alapján a jogos védelem megállapítható, bűncselekmény hiányában már a nyomozó hatóság megszüntetheti a nyomozást.⁴¹

Látható, hogy korábbi törvény alapján, úgy most is szükség lesz bizonyításra a nem egyértelmű jogos védelmi helyzetek esetén.

A klasszikus jogos védelemnél jogalkotói változtatásnak tekinthető, hogy a törvényben feltüntették, hogy a *védekező nem köteles kitérni a jogszerű támadás elől*. A korábbi törvény nem írta elő ezt a kitérést, csak a 15. számú irányelve várta el egyenes ágbeli leszármazottaktól, közeli hozzátartozóktól. A jogirodalomban sok kritikát kapott a kitérés kötelezettsége. A jogalkotó ezzel is szélesítette a védekező cselekvési lehetőségeit. Úgy vélem, ennek a jogintézménynek az eltörlése nem állítja nehézségek elé a jogalkalmazót.

A Kúria klasszikus jogos védelemmel kapcsolatos állásfoglalása a 4/2013. BJE alapján

A jogalkalmazói gyakorlat szempontjából figyelmet érdemel a Kúria szükségességgel és arányossággal kapcsolatos álláspontja: „A 15. Irányelv III. ré-

⁴¹ 190. § (1) Az ügyész a nyomozást határozattal megszünteti,

a) ha a cselekmény nem bűncselekmény. (Bűncselekmény hiánya esetén egyébként a nyomozó hatóság is jogosult megszüntetni az eljárást.)

szének 4. pontjában az arányossággal kapcsolatban kifejtettek a továbbiakban nem alkalmazhatók. Meghaladottá vált ugyanis annak vizsgálata, hogy »az elhárító magatartás nem idézett-e elő aránytalanul nagyobb sérelmet, mint amelyet a jogtalan támadás okozott volna«. Ennek az elvárásnak törvényi alapja korábban is hiányzott, a hatályos szabályozás pedig tudatosan mellőzte az arányosság fogalmának megjelenítését. Az előzőekben kifejtettek-ből következik, hogy a meg nem jelenített fogalom a szükségesség kritériumból vezethető le, s csak azon belül bír jelentőséggel.”

A Kúria tehát egyértelműen kimondja: a továbbiakban az arányossággal a jogalkalmazónak nem kell foglalkoznia, hiszen az arányosság fogalma nem szerepel a Btk.-ban (megjegyzem, korábban sem szerepelt), másrészt a szükségesség fogalmából levezethető.

A jogirodalomban egyébként a Legfelsőbb Bíróság 15. számú irányelvében megfogalmazott arányosság vizsgálatára vonatkozó álláspont több kritikát kapott.

Kónyáné dr. Kurucz Katalin egy 1985-ös tanulmánya szerint a jogalkalmazónak a szükségességet kell csupán vizsgálnia, külön arányossági vizsgálatra nincs szükség. „A törvény szerint csak azt kell vizsgálni, hogy a védekező magatartás a támadás elhárításához szükséges volt-e, de azt nem, hogy az okozott sérelem, hogy arányult az elhárítani kívánt sérelemhez.” Kifejti továbbá, hogy a „jogos védelem határa az elhárítás szükséges mértéke, s ezen belül csak egy korlát lehet [...] ha a támadás nyilvánvalóan csekély sérelmet okozna, azt nem lehet tudatosan súlyos sérelmet okozva visszaverni”⁴².

Ujvári Ákos írta: „Egyfelől a 15. irányelven alapuló döntvényekből (pl.: BH 1999/5., 2004/91.) az a következtetés vonható le, hogy a szükségesség és az arányosság két különálló kategória, a szükségesség arra ad választ, hogy egyáltalán létrejött-e jogos védelmi helyzet, nem áll-e fenn kiterési kötelezettség. Az arányosság vizsgálatára csak az előbbi kérdésre adott pozitív válasz után van szükség, ekkor van értelme megvizsgálni azt, hogy az elhárító magatartás nem okozott-e aránytalanul nagyobb sérelmet, mint amekkorát a támadás okozott volna.

Másfelől az eseti döntésekben van arra is utalás, hogy a bírói gyakorlat a szükségesség fogalmi elemének tekinti a törvényben elő nem írt, de a judikatúra által megkövetelt arányosság követelményét. Ezt fejezi ki a Legfelsőbb Bíróság a BH2003/394. számú elvi határozatában, amikor így fogalmaz: »A szükségesség azt is magában foglalja, hogy az elhárító cselekmény

⁴² Kónyáné dr. Kurucz Katalin: i. m. 875., 877. o.

nem idézhet elő aránytalanul súlyosabb sérelmet, mint amelyet a jogtalan támadás okozott volna.»⁴³

A jogirodalom egy része és a bírói gyakorlat is azon az álláspontra helyezkedett az évek során, hogy nem szükséges a két fogalom külön-külön vizsgálata, a szükségesség elvéből az arányosság is levezethető.

Az arányosság külön vizsgálatának problémáját szemlélteti a jogirodalomban több szerző által felvetett probléma például a vagyoni jogokat sértő támadások esetén. *„Meddig jogszerű a védekezés amennyiben a támadás kizárólag vagyoni javak ellen irányul.*”⁴⁴ Megoszlik a szakemberek álláspontja abban, hogy vagyoni jogokat sértő támadás esetén a testi épséget sértő elhárító magatartással elhárítható-e, és hogyan lehet ilyen esetekben az arányosságot mérni. Egyes álláspontok szerint a két jogi tárgy nem egynemű, azok nem hozhatók közös nevezőre⁴⁵, megint mások szerint (Belovics Ervin) pedig a testi épség „forintosítható”.

Egyes vélekedések szerint a 15. számú irányelvben az arányosság kapcsán kifejtett álláspont a védekező személyt hozta nehéz helyzetbe. Blaskó Béla 1992-es tanulmányában hívta fel a figyelmet: *„az a követelmény ugyanis, hogy a védekező által okozott valóságos sérelemnek azzal a sérelemmel kell arányban állnia, amit a jogtalan támadás okozott volna, ellentmond a Btk.-nak [15. § (vegyes bűnösség)] és a bírói gyakorlatnak is, amely elismeri, hogy egy támadás súlyosabb sérelmet is előidézhet, mint amire a támadó szándéka kiterjedt*”⁴⁶.

Említett tanulmányában az arányosság vizsgálatánál aggályosnak tartja, hogy *„a védekezés arányosságát csak ahhoz a sérelemhez mérhetjük, amit a támadó szándéka átfogott, amit okozni akart, és ebből a szempontból figyelmen kívül marad az, amire esetleg csak gondatlansága terjedt ki. Ehhez képest, ha a jogtalan támadás esetén a védekező arra gondol – de nem ijedtségéből vagy menthető felindulásában, hanem egyszerűen csak átvillan az agyában – hogy a testi épsége ellen irányuló bántalmazás a támadó szándékán ugyan túl, de az ő halálához is vezethet, ezért minden lehetséges eszközzel és módon úgy védekezik, hogy a támadó halálát okozza: ez túllépés.*”⁴⁷

43 Ujvári Ákos: i. m.

44 Belovics Ervin: i. m.

45 Ujvári Ákos: A jogos védelem határai vagyon elleni támadások esetén. In: Nochta Tibor – Bölskei János (szerk.): Emlékkönyv Lábady Tamás 60. születésnapjára tanítványaitól. Szent István Társulat, Budapest, 2004, 502. o.

46 Blaskó Béla: i. m. 88. o.

47 Uo.

Ezért Blaskó is azon az állásponton van, hogy „csak azt kell vizsgálni, hogy a védekező magatartás a támadás elhárításához szükséges volt-e, de azt nem, hogy az okozott sérelem hogyan arányul az elhárítani kívánt sérelemhez. A jogos védelem esetében a támadás elhárítás – mint cél – szabja meg a határt. A megtorlás kívül esik a jogos védelem körén.”⁴⁸

A Legfelsőbb Bíróság 15. számú irányelve egyes esetekben olyan helyzetbe hozta a jogalkalmazót (jelen esetben az ügyészséget), hogy mechanikusan csak azt mérlegelte, mennyiben lépte túl a jogos védelmi helyzetben lévő személy a támadó által okozni szándékozott eredményt. Példaként hoznám erre a következő BH 1996/292. számú jogesetet:

„A 72 éves vádlott 1993. október 12-én reggel ment ki nyaralójába, déli 12 órakor a ház emeletén levő nappali szoba asztalánál ült le ebédelni. A vádlott – a szokásának megfelelően – a nyaraló bejárati kapuját és a ház alsó szintjének garázsajtóját nyitva hagyta.

A vádlott arra lett figyelmes, hogy a szobaajtóban megjelent egy számára ismeretlen, nem túl biztató megjelenésű személy – a sértett – ittas állapotban. A sértett – aki 26 évvel fiatalabb volt a vádlottnál – beszélgetés során eléggé csapongó módon tett olyan kijelentéseket, hogy ő börtönviselt, jelenleg munkanélküli, majd többször megkérdezte a vádlottól: nem fél-e egyedül, nem fél-e, hogy megölik, akár ő is megölhetné vagy felgyújthatná a házat. Ezek a fenyegetőnek hangzó kijelentések és kérdések ekkor még nem keltek különösebb ijedelmet a vádlottban. A vádlottnak terhes volt a sértett viselkedése és közölte, hogy ebédelni szeretne, hagyja magára. Többszöri erre utaló megjegyzése után a sértett végre mondta, hogy lemegy, de felszólította a vádlottat, hogy kísérje le.

Ezt követően a nyitott garázsajtó előtt a sértett nem akart távozni a vádlott erélyesebb felszólítása ellenére sem, sőt közölte, hogy négyszemközt akar vele beszélni, menjenek vissza. A vádlott mondta, hogy ott lenn közölje a mondani valóját. A sértett erre belépett a garázsajtón, leemelt a szerszámok közül egy vasvillát, azt a vádlottra tartotta, és most már valóban fenyegető hangon rászólt: »indíts fel az emeletre«. Ekkor a vádlott valóban megijedt, a vasvillát olyan veszélyes eszköznnek tartotta, hogy az az ellen való védekezés reménytelen, ezért elindult a lépcsőn felfelé, követte őt a sértett, aki a vasvillát visszavette a helyére, és ezt a vádlott is észlelte, amikor visszapillantott. Ezután újból felértek a szobába, a vádlott beljebb ment, a sértett az ajtó közelében helyezkedett el, elzárva a vádlott elől a menekülés egyetlen lehetőségét.

48 Uo. 89. o.

Ekkor a sértett a korábitól eltérő hangnemet ütött meg, most már határozottabban és erélyesebben beszélt a vádlottal, pénzt követelt, mire a vádlott a táskájából kivette a nála levő 1200 forintot és az asztalra tette.

A sértett egyre agresszívebb lett, megkérdezte a vádlottól: volt-e katona és a rendfokozatát, és amikor a vádlott közölte, hogy a fronton hadapródörmszter volt, a sértett dühös lett, és egy esetben pofon ütötte a vádlottal azzal a kijelentéssel, hogy »azok a gazemberek«, »a többit már kinyírtam, most te következél«. A sértett több pofont is adott a vádlottnak, majd az asztalon levő kést – amivel a vádlott korábban evett – kidobta a nyitott teraszajtón azzal a megjegyzéssel, hogy most már nincs mivel védekeznie. A vádlott úgy érezte, az élete veszélyben van, és a menekülés egyetlen útját az ajtónál a sértett elállta, az ablakból való kiugrást – 2 méteres magasságból – pedig korára figyelemmel nem merte vállalni.

Ekkor jutott eszébe, hogy a törkése az ágyának a párnája alatt van. Hátralépett és kivette. Ezután a késsel a kezében hadonászott, kaszált a sértett felé, hogy a további pofonokat elkerülje. A közepesnél kisebb erejű szúrások elérték a sértettet, a mellén, karján megsebeztek, sőt a bal hónaljárokban is keletkezett egy már súlyosabb sérülés. A sértett ennek ellenére nem hátrált, hanem megfogta a vádlott kést tartó kezét, és azt a kijelentést tette: »Innen élve nem mész ki«, és két kézzel megfogva a vádlott nyakát, közepes erővel fojtogatni kezdte. Ekkor a vádlottnak végképp tudatosult: ha nem tud kimenekülni, a sértett megöli.

A vádlott ekkor a sértett két karja között benyúlt a késsel a sértett nyakához, és egymást követően két alkalommal közepes erővel megszúrta. A nyaki sérülések olyan súlyosak voltak, hogy a sértett összeesett, ezután már sem támadásra, sem védekezésre nem volt képes, és rövid időn belül meghalt.

A vádlott látta, hogy az előtérben összeeső és erősen vérző sértett már nem él. Ezután elment a közelben dolgozó ismerősehez, hogy őt kocsival vigye be a rendőrkapitányságra, mert megölt valakit. Miután ez megtörtént, a vádlott bejelentette a történeteket a rendőrségen.⁴⁹

A vádlottat végül még az elsőfokú bíróság felmentette, de a vádlott évekig volt a büntetőeljárás terhe alatt. A vád álláspontja szerint ugyanis a sértett nem készült ölésre, erre utal, hogy eszközt nem használt, sőt még súlyos testi sérülést sem akart okozni. Mint látható, az ügyészség a támadó szándéka szempontjából vizsgálta az esetet, és így jutott arra az álláspontra, hogy a

49 BH, 1996/292.

vádlott túllépte a jogos védelmet (vagyis a 15. irányelvben foglaltakat így értelmezte).

A bíróság azonban kimondta: „*A személy ellen irányuló testi sértés – a támadó szándékától függetlenül – legtöbb esetben magában rejti a halál, az életveszély, a maradandó fogyatékos stb. veszélyét is, az adott esetben azonban a nyak megragadása halál bekövetkeztét is eredményezheti.*

A támadó szándékától függetlenül – amelyről a megtámadott nem tudhat – csak a külső megjelenési formákból következtethet, hogy milyen veszély fenyegeti. A halállal objektíve fenyegető támadás elhárítása ölési cselekménnyel: arányos védekezés. A jelen ügyben ilyen objektív megjelenési formák voltak: a sértett fenyegetései, az egyre élesebb fellépés, végül a tettelesség, amely megfelelt a korábbi fenyegető kijelentéseknek.

Az arányosság nem jelenthet azonosságot, és a megtámadottnak nem kell kívánnia azt, hogy a támadás teljesen kifejlődjék és egyértelműen világossá váljék, hogy mire irányul a támadó szándéka: a testi épség ellen vagy az élet ellen, és ennek megfelelően mérje fel a védelem módját, mert ebben az esetben a védekezés lehetősége is kizárt lenne.”

Mint az iménti jogeset is mutatja, a megtámadott nem tudott szabadulni az őt bántalmazó személy támadásától, ezért *szükségképpen* az ágya alá rejtett törít kellett használnia, s így tudta elhárítani az őt ért támadásokat. Más módja és lehetősége akkor nem volt, így a tör használata az adott esetben szükséges volt. Az előbbi esethez hasonlóan még számtalan hasonló jogeset található a jogtárban, amik mutatják, hogy az arányosság értelmezése eltérő és problémás döntésekhez vezetett a jogalkalmazásban.

A Legfelsőbb Bíróság egyes döntései, a BH-k is rávilágítottak arra, hogy az idők folyamán egyre inkább a szükségesség elvéből kiindulva ítélték meg a jogos védelmi helyzeteket, és nem az „*elhárító magatartás nem idézeti-e elő aránytalanul nagyobb sérelmet, mint amelyet a jogtalan támadás okozott volna*” elv alapján, a jogalkalmazás azonban nem volt egységes.

A Kúria új állásfoglalása kétségtelenül egységesebbé teheti ezen a téren a jogalkalmazást, és könnyebb jogi helyzetbe hozhatja a védekezőt. [Megjegyzendő, hogy azért már a nyolcvanas években találhatók olyan döntések (például BH 1988/703.), amelyek egyértelműen megfogalmazták: a támadás lehetséges következményeit kell vizsgálni, és nem a támadó szándéka felismerésének van jelentősége, illetve a szükségesség elvére alapozva ítélték meg a jogos védelmi helyzetet.]

A Kúria továbbá kifejti: „*A jogos védelem túllépéséért [2012. évi C. törvény 22. § (3) bek.] a védekező csak akkor felel, ha a jogtalan támadás belő-*

le ijedtséget vagy indulatot nem váltott ki, s az enyhébb – ám célravezető – elhárítási módot tudatosan tette félre, amikor a súlyosabb kimenetelűt választotta, mert ezáltal a jogos védelmet a megtorlás eszközeként alkalmazta, amelyre ez a jogintézmény nem ad felhatalmazást. Mindazonáltal a támadó és védekező cselekményének lehetséges eredményét egymáshoz viszonyítottan továbbra is vizsgálni kell, mert csak ezáltal érvényesülhet a 22. § (3) bekezdés tartalma, amely az elhárítás szükséges mértékének túllépésével továbbra is számol, s ha az ijedtségből vagy menthető felindulásból történik, úgy a büntethetőséget kizárja.”

Megállapítható, hogy ugyanúgy vizsgálni kell a jövőben is a támadó és az elhárító személy cselekményének lehetséges eredményét a túllépés szempontjából. Ennek érdekében ugyanúgy fel kell deríteni az eset összes körülményét, a helyzetet megelőző cselekménysorozatot, az erőviszonyokat, a használt eszközt stb. A korábbi irányelv okozott olyan jogértelmezési nehézséget, hogy azt vizsgálták, a támadó szándéka milyen eredményre irányult, és ehhez képest milyen eredményt okozott a védekező cselekménye. A Kúria irányelve talán egységesebbé és egyben könnyebbé teszi a jogalkalmazási gyakorlatot.

„Ha van jogtalan támadás, akkor annak az elhárítása szükséges. Az elhárító cselekmény is tevékenység, aktív szembeszegülés a támadással. A szükségesség azt jelenti, hogy a védekezőnek a jogtalan támadás elhárításához enyhébb védekezési mód nem állt rendelkezésére. Ha volt más – enyhébb – mód az elhárításra, de annak megválasztásában a támadás okozta ijedtség vagy menthető felindulás a védekezőt meggátolta, akkor a cselekmény büntetendő, de a védekező nem büntethető a túllépés miatt. A védekező cselekmény jogszerűségének egyetlen kritériuma a szükségesség.”

Elősorban azt kell vizsgálni, hogy fennállt-e a jogtalan támadás ténye, ha igen, akkor a szükségesség már nem vitatható, a védekező jogos védelmi helyzetben volt. Innentől kezdve a túllépés szempontjából kell vizsgálni azt, volt-e enyhébb védekezési módja a védekezőnek. Amennyiben igen, azt tudatosan tette-e félre, vagy ijedtségből, menthető felindulásból. Vagyis a korábbiakhoz hasonlóan ugyanúgy vizsgálni kell a körülményeket. A mindennapi joggyakorlat ilyen szempontból nem változik, hiszen ugyanúgy alapos helyszíni szemlét kell tartani, tárgyi és személyi bizonyítékokat kell beszerezni, amelyek alapján kirajzolódik a pontos történeti tényállás, a támadó és a védekező erőviszonyai, illetve a védekezőnek volt-e lehetősége enyhébb elhárítási módot választani.

Azzal, hogy a Kúria kimondta: *„a védekező cselekmény jogszerűségének egyetlen kritériuma a szükségesség”* elvét, könnyebb helyzetbe hozhatja a

védekezőt és a jogalkalmazót egyaránt. A következő jogeset a példa arra, hogy a jogalkalmazók sok esetben értelmezték úgy a 15. számú irányelvet, hogy csak abban az esetben állapítható meg a jogos védelem, ha a szükségesség és az arányosság is együttesen fennáll (az arányosság helytelen értelmezésére is jó a példa). Már maga a BH címe is beszédes: „*Jogos védelmi helyzet megállapításának téves mellőzése olyan esetben, amikor a vádlott az ellene pusztá kézzel intézett támadást eszköz (kés) használatával hártja el.*”

„*Az elsőfokú ítéletben megállapított tényállás szerint B. J. és élettársa L. J.-né 1987. óta albérlőként laknak a vádlott házában. A vádbeli napon a vádlott ittasan érkezett haza. B. J. kölcsönkérte a vádlott fűrészbakját, de a kérést a vádlott megtagadta, majd B. J. sértett élettársának kérését is elutasította. Ezt követően B. J. a vádlott lakrészének előterébe bemelve ott veszekedni kezdett a vádlottal. Ebbe L. J.-né is bekapcsolódott, aki egy fémfűrész keretével fején ütötte a vádlottat, majd elfutott.*

Az ütéstől a fején vérző sérülést szenvedő vádlott ekkor felkapott egy 9 cm pengé hosszúságú kést, és azt közepes erővel a vele szemben, testközélpben álló sértett hasába szúrta, kétszer pedig kis-közepes erővel a mellkasába szúrt. A hasát ért szúrás folytán közvetlenül életveszélyes sérülést elszenvedő sértett életét a gyors, szakszerű orvosi beavatkozás mentette meg.

A Legfelsőbb Bíróság az elsőfokú ítéletben megállapított tényállást azzal egészítette ki, hogy a vádlottat – a L. J.-né részéről ért támadást követően és ahhoz kapcsolódóan – B. J. sértett is meg akarta ütni olyképpen, hogy a sértett a vádlottal szemben állva pusztá kézzel ütött a vádlott irányába, akinek a testét azonban az ütések nem érték el.

A megyei bíróság a tényállásban rögzítettek alapján okszerűen következtetett a vádlott bűnösségére. Tévedett azonban, amikor a jogos védelmi helyzet teljes hiányát állapította meg, lényegében azzal az indokolással, hogy a vádlottat fejbe ütő L. J.-né elfutása után a sértett pusztá kézzel támadott a vádlottra, aki a támadást akár pusztá kézzel is el tudta volna hártani. Ekként a vádlottnak olyan súlyos sérüléstől nem kellett tartania, mint amelyet ő a kés használatával okozott, következésképpen a sértett támadása és a vádlott elhárító cselekménye közötti feltűnő aránytalanság kizárja a jogos védelmi helyzet megállapítását.”⁵⁰

A vádlott javára végül a Legfelsőbb Bíróság megállapította a jogos védelmi helyzetet, mivel leszögezte: „Az ítélkezési gyakorlat szerint a szükségesség vonatkozásában a jogos védelem megállapítását nem zárja ki az, hogy az

50 BH, 1990/367.

elkövető az ellene pusztá kézzel intézett támadást eszköz – akár kés – használatával hártja el. Következésképpen az adott esetben a vádlott a testi épsége ellen irányuló támadással szemben annak elhárításához szükséges mértékig védekezhetett, így tehát jogos védelmi helyzetben cselekedett, amikor az őt támadó sértettet megszurta.”

A Kúria jogegységi határozata elsősorban a jogtalan támadás tényének megállapítását várja el a jogalkalmazótól, ami eldöntheti a továbbiakban, hogy egyáltalán jogos védelmi helyzet fennállt-e. Ennek megítélését mindig az adott helyzet összes körülménye fogja eldönteni, hogy fennállt-e a jogtalan támadás vagy azzal való fenyegetés ténye. Erre a Kúria nem adott és nem is adhat általános érvényű szabályt, ez továbbra is a jogalkalmazó feladata. Példaként csupán két szélsőséges esetet emel ki a jogtalan támadás egyértelmű hiányára (súlyosan mozgáskorlátozott egyén mozdulata, illetve hároméves gyermek tettelessége): *„A jogtalan támadás vagy azzal való fenyegetés értékelése a jogalkalmazón (ügyész, bíró) múlik, és ennek eredményeképpen juthat arra a megállapításra, hogy az intézett vagy fenyegető magatartás – akár a támadó személyének vétőképtelenségére, akár a magatartás súlytalanságára figyelemmel – nem indokolta az elhárító cselekményt, mert az nem volt szükséges, tehát a szükségesség hiányzott. Ebben az esetben a jogalkalmazói értékeléssel véggöveztetése a jogos védelem hiányát állapíthatja meg (pl.: kerekesszékre kényszerült, súlyosan mozgáskorlátozott egyén ütést szándékoló, ám azt végrehajtani komolyan nem képes mozdulata; hároméves gyermek általi tettelesség).”*

A joggyakorlat kialakította az évek során a jogos védelem kézzelfogható, körülírható korlátait is (a túllépésen kívül). Ezeket a Kúria jogegységi határozatába foglalta, megkönnyítve így a jogalkalmazók munkáját.

Továbbra sem vehető igénybe a jogos a védelem:

- verbális cselekményekkel szemben nem vehető igénybe;
- megtorlásként nem alkalmazható;
- kölcsönös kihívás elfogadása mindkét fél számára a jogtalanság állapotát hozza létre;
- támadás kiprovokálása megfosztja a védekezőt az elhárítás jogszerűségétől;
- javak elleni, közvetlen erőszakkal nem járó cselekmény elhárítása a támadó életének kioltását általában nem eredményezheti.

A szituációs jogos védelem

Jogi szabályozás

A 2012. évi C. törvény bevezette az úgynevezett szituációs jogos védelem jogintézményét, ami jelentős változás a jogos védelem történetében. A megdönthetetlen törvényi vélelmekkel jelentősen kiszélesíti a védekező személy lehetőségeit, ugyanakkor ezzel lehetőséget ad a jogintézménnyel való visszaélésekre is, és amint azt kifejttem, a jogalkalmazás számára is tartogat nehézségeket.

A hatályos jogszabály szövege így hangzik:

A jogtalan támadást úgy kell tekinteni, mintha az a védekező életének kioltására is irányult volna, ha

- a) *azt személy ellen*
 - aa) *éjjel,*
 - ab) *fegyveresen,*
 - ac) *felfegyverkezve vagy*
 - ad) *csoportosan*

követik el,

- b) *az a lakásba*
 - ba) *éjjel,*
 - bb) *fegyveresen,*
 - bc) *felfegyverkezve vagy*
 - bd) *csoportosan*

történő jogtalan behatolás, vagy

- c) *az a lakáshoz tartozó bekerített helyre fegyveresen történő jogtalan behatolás.*⁵¹

A törvény miniszteri indoklása a szituációs jogos védelemmel kapcsolatban a következőket tartalmazza: „*A javaslat a súlyos, erőszakos bűncselekmények elleni hatékonyabb fellépés biztosítására a jogos védelmi helyzetet kiszélesíti, és törvényi vélelmet állít fel arra, miszerint vannak esetek, amikor a jogtalan támadás oly módon történik, hogy a megtámadott joggal feltételezheti, hogy a támadás az élete ellen irányult, és ilyenkor már a jogtalan támadás körülményei megeremlik a lehetőséget a védekezés szükséges mértékének a túllépésére.*”

A rosszabb közbiztonsági helyzet és a társadalom elvárásai már régóta igényelték, hogy a védekező korlátok nélkül megvédhesse magát, és ne a véde-

⁵¹ Btk. 22. § (2) bek.

kező, hanem a jogtalan támadó viselje támadásának a kockázatait. Az indoklásból kitűnik, hogy a súlyos, erőszakos bűncselekmények elleni hatékonyabb fellépés érdekében szélesítik ki a jogos védelmet. A kérdés az, mit tekintünk súlyos erőszakos bűncselekményeknek, amelyek ellen hatékonyabb fellépést akar biztosítani a jogalkotó. A Btk. Különös része nem tartalmaz ilyen fejezetcímet. Vélhetően a jogalkotó a Btk. 459. § (1) bekezdésének 26. pontjában említett (emberölés, emberrablás, rablás stb.) bűncselekmények elleni hatékonyabb fellépés érdekében alkotta meg ezt a jogintézményt, amely bűncselekmények áldozatainak szándékozik nagyobb védelmet nyújtani a védekezési jog kiszélesítésével. Megjegyzem, számtalan BH bizonyítja, hogy az eddigi joggyakorlat is elismerte a jogos védelmi helyzet fennállását az élet, testi épség elleni, illetve a nemi erkölcs stb. elleni bűncselekmények esetén, ha a jogtalan támadót a védekező megölte. Több legfelsőbb bírósági döntésben szerepel: az élet elleni támadásoknál a védekezés szükségessége nem léphető túl. Az új törvény által említett szituációkban, vagyis a fegyveresen, felfegyverkezve, csoportosan támadók ellen védekező személyt (végül!) általában felmentették, akkor is, ha a támadó életét kioltotta. Azáltal, hogy ezeknél a helyzeteknél megtiltja a jogalkotó a túllépés vizsgálatát, elejét kívánja venni annak, hogy ne csupán felmentéssel záruljanak ezek az eljárások, hanem egyáltalán eljárás alá se vonják a védekezőt. A törvény indoklásának az a mondata, amely szerint „*a jogtalan támadás körülményei megteremti a lehetőséget a védekezés szükséges mértékének a túllépésére*”, dogmatikai tévedés, amelyre Tóth Mihály hívja fel a figyelmet: „*Valójában a rendelkezés nem túllépésre ad felhatalmazást, hanem a szükségesség mértékének felülvizsgálata alól ad felmentést (mint általában az élet elleni támadások). A kettő nem ugyanaz. Ha azt mondjuk, megengedem a túllépést, akkor ezzel azt is állítom, hogy tudom: a védekezés nagyobb mértékű sérelmet okozott, mint ami az elhárításhoz szükséges, de mégis tolerálom. Ez azonban nem így van. Azt a jogalkotó nem tolerálhatja felelősen, hogy generális felhatalmazást adok az ölésre is, noha tisztában vagyok vele, hogy ez nem mindig szükséges a támadás elhárításához.*”⁵²

A szituációs jogos védelem jogalkalmazói gyakorlati problémái

Az új törvény alapján a jogalkotónak a továbbiakban a szituációs jogos védelmi helyzetekben nem kell vizsgálnia a védekezés szükséges mértékét.⁵³

⁵² Tóth Mihály: i. m. 29. o.

⁵³ A T/6958. szerint: „Ezekben az esetekben a bíróságnak nem kell vizsgálnia a szükséges mérték kérdését.”

Ezzel korántsem lett könnyebb a jogalkalmazás feladata, egyáltalán nem hozta könnyebb helyzetbe a törvényi vélelem a jogalkalmazót. Sőt, bizonyos helyzetekben jogértelmezési nehézségeket okozhat.

Először is a törvény szövegezése kissé bonyolultultra sikerült, annak értelmezése nemcsak az átlag, a jogot követni akaró állampolgárt, hanem a mindennapi jogalkalmazót is kisebb feladat elé állítja. Első ránézésre ugyanis úgy tűnhet, mintha például a személy elleni jogtalan támadás akkor minősülne élet elleni támadásnak, ha az összes felsorolásban szereplő feltétellel együtt megvalósul (vagyis az illetőt éjjel, fegyveresen, felfegyverkezve és csoportosan támadják meg). Ugyanez az eset áll fenn a *b)* pontban, a lakásba történő behatolásnál, ahol az ott leírt szituációk törvényben megjelenített formája is zavart okozhat. Természetesen az összes feltétel együttes fennállásának előfordulási valószínűsége igen kevés. Mégis nehezen dönthető el, hogy az egymás alá, vesszővel elválasztott feltételeknél a vesszők „és” szót jelentenek, vagy „vagy” szót. A szöveg egyébként az eredeti, törvénytervezetben szereplő verzióhoz képest valamivel jobban értelmezhető, mivel ott az egyébként vaglyagos feltételek egy sorban voltak felsorolva, vesszővel elválasztva. (Az eredeti szöveg szerkesztését Tóth Mihály a *Büntetőjogi Szemlében* megjelent cikkében „minősíthetetlennek” nevezte.⁵⁴)

Miután a jogalkalmazónak sikerül értelmeznie a törvényt, szembesülnie kell azzal, hogy az új törvénnyel sem lett kevesebb a munkája a jogos védelmi helyzetben.

Kevesebb gondot jelent a törvény által előírt szituációk – éjjel, magánlakásban, fegyveresen felfegyverkezve, csoportosan, lakáshoz tartozó bekerített helyen – mint tények fennállásának megállapítása, amit helyszíni szemlével és személyi bizonyítékokkal (tanúkkal) lehet bizonyítani. Megjegyzem, az éjjel fogalmának törvénybe emelése és a Kúria általi értelmezése nem szerencsés a jogos védelmi helyzetben lévő személynek, és a jogalkalmazónak sem. Az erre vonatkozó álláspontomat lásd később.

A szituáción túl a jogalkalmazónak meg kell állapítania egy jogtalan támadást is (ami már nehézségeket okozhat), erre a Kúria jogegységi határozata is kitér:⁵⁵

⁵⁴ Tóth Mihály: i. m. 30. o.

⁵⁵ „Éppen a 22. § (1) bekezdésének rendelkezésével azonos szóhasználatból következik, hogy a jogos védelemnek e kiemelt és megdönthetetlen vélelemmel összekapcsolt esetei is kivétel nélkül feltételezik a jogtalan támadás megvalósulását. E fogalommal kapcsolatban mindazt vizsgálni kell, amely a 22. § (1) bekezdése során sem mellőzhető. A jogtalan támadás rendszerinti erőszakossága és az elhárítás kényszerűsége ezekben az esetekben is előfeltétele a védekezés jogszerűségének.” Kúria 4/2013. BJE

A jogtalan támadás

- az a) pont esetében személy ellen,
- a b) esetében magánlakásban, míg
- a c) esetében pedig lakáshoz tartozó bekerített helyen kell, hogy megvalósuljon.

A jogtalan támadás fogalma körüli értelmezési, gyakorlati nehézségekkel már foglalkoztam a megelőző jogos védelemről szóló fejezetben. Álláspontom szerint a jogtalanság fogalma kapcsán ott kifejtettek alkalmazhatók ennél a jogintézménynél is, vagyis az ott kifejtettek szerint nem csupán bűncselekmények valósíthatnak meg jogtalan támadást.

Annokban több lehet ennél a jogintézménynél a jogtalan támadás fogalma, hogy nemcsak aktív, hanem passzív magatartással is megvalósítható.

A Kúria szerint a jogtalan támadás: „*A támadásnak »intézettnek«, vagy »közvetlenül fenyegetőnek« kell lennie. Intézett a támadás akkor, ha az elkövető valamely, a Különös Részben büntetni rendelt bűncselekmény (szabálysértés) törvényi tényállásának megvalósítását megkezdte. Közvetlenül fenyegető a támadás akkor, ha a támadás megkezdésétől azonnal vagy igen rövid időn belül reálisan tartani lehet.*”

A jogalkalmazónak tehát vizsgálnia kell a szituációk megállapítása után a „jogtalan támadás” fennállását, ami lehet intézett, vagy közvetlenül fenyegető.

A szituációs jogos védelem jogalkalmazói problémái személy elleni támadásoknál

A személy elleni támadások: sem a törvény, sem a Kúria nem sorolja fel, mely támadásokat tekinthetünk személy elleni támadásoknak. Csupán feltételezhető, hogy a Btk. 459. §-ának 26. pontjában megvalósuló bűncselekményekről van szó. De ugyanígy alappal gondolhat arra is a jogalkotó, hogy a Btk. 459. § (1) bekezdésének 4. pontjában foglalt erőszakos magatartásra is. E szerint: „*erőszakos magatartásnak minősül a más személyre gyakorolt támadó jellegű fizikai ráhatás is, abban az esetben is, ha az nem alkalmas testi sérülés okozására*”.

Megjegyzem, jogértelmezési problémákat okozhat az is, hogy nem dönthető el, mely bűncselekményekről van szó. Ha a Btk. 459. § 26. pontjában szereplő bűncselekményekre gondolt a jogalkotó, probléma adódhat abból is, hogy például a garázdaság nem szerepel ebben a felsorolásban, holott tipikus eset lehet, hogy a jogtalan támadó cselekménye garázdaságnak minősül.

Nem kis feladat lesz a továbbiakban sem megállapítani azt, hogy a védekező személyt valóban érte-e személy elleni támadás, vagy annak közvetlen veszélye fennállt-e. Annak eldöntése, hogy valós vagy vélt jogos védelmi helyzet állt-e fenn, ugyanúgy próba elé fogja állítani a jogalkalmazót. A szituációs jogos védelemmel megszaporodhat az olyan vélt jogos védelmi helyzetek száma, amelyek a támadó halálával végződhetnek, hiszen a megtámadottak bátrabban fognak fellépni a megdönthetetlen törvényi védelemmel. Ezzel nem lesz könnyebb a jogalkalmazók munkája.

Mennyiben fog változni a rendőrség munkája olyan esetekben, amikor egy állampolgár éjszaka bejelentést tesz az ügyeleten arról, hogy megtámadták, és ő megölte a támadót? Ugyanúgy kell-e intézkednie, mint korábban? Hasonló kriminálmethodikai ajánlásokat kell követnie? Kijelenthető, hogy ahogyan korábban is helyszíni szemlét kell lefolytatni, nyomozást kell elrendelni, és ha a nyomozás kezdeti adatai alapján egyértelműen kizárható, hogy jogtalan támadás történt, a védekező könnyen gyanúsítottá válhat. Innentől kezdve a védekező már csak *vélt jogos védelemre* hivatkozhat, amelynél a tévedés szabályai alapján kell eljárni. A védekezőt ugyanúgy büntetőeljárás alá vonják, mert hiába áll fenn az éjszaka mint szituáció, nem állapítható meg a személy elleni támadás mint másik feltétel.

Álljon itt egy (igaz, 1983-as) jogeset a probléma szemléltetésére. Az eset akár napjainkban is megtörténhet.

„A vádlott mint mezőőr a vádbeli napon a mg. tsz. burgonyaföldjén teljesített szolgálatot.

A sértett gyermekével 20-21 óra körül az őrzött helyről burgonyát akart lopni. A vádlott a sértett után ment, távozásra szólította fel, amikor a sértett egyik kezével a kerékpár kormányát fogva elindult az út felé, másik kezével pedig belenyúlt a nadrágja zsebébe. A vádlott abban a feltevésben, hogy a sértett meg akarja szúrni, a nála levő 122 cm nyélhosszúságú baltával a sértettet fejbe vágta. A sértett a bántalmazás következtében életveszélyes, benyomatós koponyacsonttöréssel, agyzúzódással járó, 90 napi gyógytartalmú sérülést szenvedett. A törött koponyacsontok műtéti eltávolítása után maradandó testi fogyatékossgot eredményező csonthiány keletkezett.”⁵⁶

A bíróság kimondta, hogy jogos védelmi helyzet nem állt fenn. Indokolásában kifejtette: *„A tényállás szerint a sértett bal kezével a kezét előre nyújtva indult a vádlott felé. A vádlott a sértett kézfogásra irányuló mozdulatát félreértve csupán feltételezte, hogy kést vesz elő. Ilyen körülmények között a*

56 BH, 1983/261.

sértett magatartása jogtalan támadásra utaló közvetlen fenyegetésként nem értékelhető, a vádlott részéről szükségtelen volt tehát a balta használata.”

Ehhez hasonló esemény előfordulhat a jövőben is, és nagy feladatok elé állítja a jogalkalmazót (rendőrséget, ügyészséget, bíróságot).

Számtalan félreértés végződhet tragikusan. Nézzünk egy életszerű példát! Valaki éjjel sétál az utcán a város közismerten veszélyes, kihalt környékén, és vele szemben jön egy rossz kinézetű személy, akinek zsebre van dugva a keze. A gyanús kinézetű személy a sétáló közelébe érve hirtelen kikapja a kezét azzal a szándékkal, hogy megvakarja a fejét. A járókelő, akinél kés van, félreértve (támadásnak véelve) a másik mozdulatát, egyszerűen leszúrja. Mít fog tenni a jogalkalmazó? Ebben az esetben is alkalmazandó az előbbi BH megállapítása: *„Ilyen körülmények között a sértett magatartása jogtalan támadásra utaló közvetlen fenyegetésként nem értékelhető, a vádlott részéről szükségtelen volt tehát a kés használata.”*

Honnan tudja eldönteni a jogalkalmazó, hogy alappal értékelhető-e egy rossz megvilágítású, rossz közbiztonságú környéken közvetlen fenyegetésként a mozdulat, vagy sem? Vagy egyszerűen megállapítják, hogy fennállt a situációs jogos védelem, és érdemben nem vizsgálják tovább az ügyet, vagy megindul az eljárás, és gyanúsított lesz a védekezőből, akinek a védője a vélt jogos védelmi helyzetre fog hivatkozni, és esetleg tévedés miatt, csak évek múlva mentik fel.

A situációs jogos védelem, mint már felhívtam a figyelmet, számtalan visszaélésre is adhat alkalmat (ezzel több szerző is foglalkozott).

A haragosommal le akarok számolni. Ezért az utcára hívom éjjel, majd lelövöm, vagy leszúrom. Később arra hivatkozom, hogy meg akart ütni. A situáció adott (éjjel történt), és a tény, hogy halálos ellenségek voltunk, még a javamra is szól, én arra hivatkozom, hogy hirtelen meg akart ütni – a situációk adottak: éjjel, személy elleni támadás –, és akár büntetlenül megsúszhatom az egészet.

Egy jól beállított koholt helyszínnel egy egyszerű leszámolás a situációs jogos védelem címén megsúszható, mivel minden adat a situációs jogos védelem helyzetének fennállására utal. A jogalkalmazó nem vizsgálódhat tovább, és az ügy lezárul.

Korábban jeleztem, hogy a situációk közül a gyakorlatban az éjszaka fogalma nem szerencsés. Sem a Btk., sem a Kúria jogegységi határozata nem határozza meg ennek pontos fogalmát.

A Kúria szerint: *„Az éjjel fogalmára sem az új, sem a korábbi Btk. nem ad meghatározást, azonban a magánlaksértés ítélezési gyakorlata ennek a nap-*

szaknak az értelmezését kialakította, országosan egységesen kezeli, és nincs olyan ok, amely miatt attól eltérni kellene, tehát az a jogos védelem új rendelkezéseinél is változatlanul irányadó.”

A korábbi Btk. kommentárja a magánlaksértésnél így definiálja: „Az éjszakai elkövetés városokban általában az este 11 óra és a hajnali 4 óra közötti időszak, kisebb településeken az éjszakai elkövetés korábbi időpontban is megállapítható lehet. A fegyveres és a felfegyverkezve elkövetés értelmezését a Btk. 137. § 3. pontja, a csoportos elkövetés értelmezését a Btk. 137. § 12. pontja tartalmazza.”

Felvetődik az a gyakorlati kérdés: miért alkalmazható a situációs jogos védelem annak javára, akit éjfélkor, egy éjszaka is forgalmas, jól kivilágított helyen Budapest belvárosában ér támadás, amelyet a támadó életének kioltásával hárít el, és miért nem alkalmazható annak a javára, akit mondjuk téli időszakban, 19 órakor ér támadás (amikor délután négy órakor sötétedik), egy rosszul kivilágított környéken, Budapest külvárosában, és a támadást ő is a támadó életének kioltásával hárítja el? Jóllehet ez utóbbi védekezőt is az eset összes körülményét figyelembe véve egyszer valamelyik szintű bírói fórum felmenti, de míg az előbbi személy ellen büntetőeljárás sem indul, addig az utóbbi évekig lehet terhelte. Az előbbi példa jelzi, hogy a jogalkalmazásban ebből is adódhatnak problémák, ezért a Kúria várhatóan nem kerülheti el a kérdés rendezését.

A situációs feltételek közül a fegyveresen, felfegyverkezve, illetve csoportos elkövetést a Btk. 459. § (1) bekezdésének 3., 5. és 6. pontjai egyértelműen meghatározzák, azok, ahogy eddig sem, a jövőben sem okoznak talán gondot a jogalkalmazásnak.

A situációs jogos védelem jogalkalmazói gyakorlati problémái lakásban történt jogtalan támadásoknál

Ennél a situációs jogos védelemnél három elemet kell vizsgálnia a jogalkalmazónak. Mindhárom elem együttes megléte szükséges a situációs jogos védelemhez.

- Legyen egy jogtalan támadás;
- az a lakásban történjen;
- a törvényben meghatározott situációban (éjjel, fegyveresen, felfegyverkezve, csoportosan).

a) Kijelenthető, hogy maga a lakásba való jogtalan behatolás ténye jogtalan támadás [így gyakorlatilag az a) és b) pont egyszerre merül ki]. A Kúria jogegy-

ségi határozata szerint: „A lakásba történő jogtalan behatolás, maga a jogtalan támadás, mely azonban kizárólag aktív magatartással valósítható meg. Nem alapozza meg ezt a jogos védelmi helyzetet, ha a lakásba jogszerűen bejutó személy utóbb a lakást felszólítás ellenére nem hajlandó elhagyni.”

A törvény által felsorolt szituációkban tehát korlátlanul megilleti a jogos védelem a lakás tulajdonosát, jogszerű használóját, birtokosát, így a bérlőt, valamint a szívességi használót is minden jogtalan támadással szemben. A Kúria jogegységi határozatában utal arra, hogy más javainak védelme érdekében is használható, tehát gyakorlatilag megilleti a lakás védelmére alkalmazott biztonsági őrt vagy más olyan személyt, aki tetten éri a más lakásába jogtalan behatolót. A Kúria továbbá kimondja, hogy *nem használható a jogszerűen bejutó, de onnan eltávozni nem akaró személlyel szemben, vagyis a távozni nem akaró vendéggel szemben nem áll fenn ez a lehetőség*. Ugyanígy a bérlővel szemben sem, akit jogerősen az ingatlan elhagyására szólítanak fel.

Amint a megelőző jogos védelemnél utaltam rá, az EBH 2007/1584. számú eseti döntés szerint „*akit a birtokvédelem megillet, az birtokának megsértése esetén jogos védelmet is alkalmazhat*”.

Az előbbiek alapján felvetődik a kérdés, hogy a lakás bérlője a lakás tulajdonosa ellen alkalmazhatja-e a jogos védelmet és a szituációk fennállása esetén (ha az éjjel, fegyvesen stb. megy be) megölheti-e a „támadót”. Abban az esetben ugyanis, ha a tulajdonos nem a Ptk.-nak, illetve a bérleti szerződésnek megfelelően gyakorolja jogait, vagyis *szükségtelenül háborítja a bérlőt* a lakás használatában, és oda éjjel, fegyveresen, felfegyverkezve vagy csoportosan megy be, a Btk. alapján formailag magánlaksértést követhet el. Nehéz lesz eldöntenie a jogalkalmazónak, hogy a szituációs jogos védelem alapján veheti-e azt a bérlő élete elleni támadásnak.

A Btk. és a Kúria állásfoglalása alapján gyakorlatilag a magánlaksértés tényállásának minősített eseteinél a magánlaksértő életét kiolthatja a lakás tulajdonosa, birtokosa vagy használója. Ahogyan ezt a Kúria is kifejti⁵⁷: támadónak minősül gyakorlatilag mindenki, aki jogtalanul hatol be más lakásába.

⁵⁷ „A 22. § (2) bekezdésének b) és c) pontjaiban szabályozott esetek nem személy elleni támadásról szólnak, hanem a lakásba történő jogtalan behatolást, vagy a lakáshoz tartozó bekerített helyre fegyveresen történő jogtalan behatolást minősítik jogtalan támadásnak, a b) ponthoz kapcsolt alpontok valamelyikének együttes megvalósulásakor, illetőleg a c) pontban megkívántak teljesülésekor. Nyilvánvaló azonban, hogy a jogellenes magatartások e bármelyikének csak úgy van – a szóban levő törvényhely alkalmazhatósága szempontjából – értelme, ha a külön nevesített és jogtalan támadásnak minősített magatartások bármelyikének hatókörében olyan véten személy tartózkodik, aki védekezni kényszerül, és a támadást el kell háritania.” Kúria 4/2013. BJE

A gyakorlatban, ha valaki éjjel találkozik lakásában a betörővel, besurruló tolvajjal, megölheti anélkül, hogy külön vizsgálnák, szükséges volt-e az élet kioltása.

Érdekes helyzet elé állítaná a jogalkalmazót, hogy alkalmazhatja-e a szituációs jogos védelmet a megtámadott a már idézett BH 1996/292. számú jogesetnél. Mint emlékeztetés, a 72 éves megtámadottat, akiből később vádlott lett, a nyaralójában fegyvertelenül lepte meg egy nála 26 évvel fiatalabb személy, aki később pusztá kézzel, ököllel bántalmazta, fojtogatta. Kiemelném a történeti tényállásból azt az elemet, hogy egy esetben, amikor a vádlott távozásra szólította fel a jogtalan behatolót, az vasvillát fogott rá, amelyet azonban később letett. A szituációk közül a „felfegyverkezve” elkövetett jogtalan behatolás jöhet szóba. A Btk. szerint ilyen esetben *akkor tekinthető a jogtalan támadás a védekező életének kioltására irányulnak, ha a támadás módja a lakásba történő felfegyverkezve való jogtalan behatolás.* Értelmezési kérdés az is, hogy tekinthető-e az idézett eset felfegyverkezve elkövetett behatolásnak, hiszen a behatoló élet kioltására alkalmas eszköz nélkül ment be a vádlott házába. A vasvillát egy esetben emelte a vádlottra, amikor az távozásra akarta kényszeríteni, majd később a sértett ezt a vasvillát letette. Amikor a vádlott a támadót leszurta, annál már nem volt semmilyen eszköz. A kérdésre nehéz válaszolni. Ilyen és hasonló esetekben könnyen lehet ismét a védekezőből terhelni, akit évek múltán mentenek fel. Méltányosabb helyzetben lehetne a védekező, ha ilyen esetekben a szituációs jogos védelem alapján eleve eljárás sem indulna ellene.

Vizsgáltnia kell a jogalkalmazónak az időszerűséget is. A szituációs jogos védelem az intézett támadásnál, vagyis amikor a jogtalan támadó a magánlakásban tartózkodik, illetve közvetlenül fenyegető támadás esetén illeti meg. A gyakorlatban közvetlenül fenyegető támadásnak vehető, ha a jogtalan támadó a lakásba való jogtalan bejutást éppen megkísérli, tegyük föl, éppen a lakás ajtaját feszíti fel vagy mászik be a nyitott ablakon. A szituációs jogos védelem a támadás kifejtéséig tart. Álláspontom szerint a gyakorlatban addig tarthat, amíg a lakást az elkövető el nem hagyja, onnan ki nem menekül. Érdekességként álljon itt egy ügy, amely a Debreceni Ítéltábla előtt volt folyamatban: *„A vádlott a hálószobájában aludt. Éjjel után 20 perc körül a sértett megjelent a vádlott házában. A kerítésen átmászva a ház udvarán álló melléképület mellől magához vett egy fémlétrát és a ház oldalsó részén található kamra ablakának támasztotta, majd az ablakon lévő szűnyoghálót kiszakítva bemászott a kamrába. A ház előtti utcáfronton, valamint a kamra oldalán is közvilágítás volt. Mivel a sértett semmi értékes dolgot nem talált a kamrában,*

az ajtón át a lakás belseje felé indult. Ekkor azonban megszólalt a lakásban felszerelt mindkét riasztó. Ennek hallatán a sértett a kamra ablakán nyomban távozni akart oly módon, hogy a két lábát dugta kifelé az ablakon, miközben a kezével az ablak feletti csőbe kapaszkodott. A vádlott már a riasztó megszólalása előtt zajt hallott a kamra felől, de a riasztó hangjára tudatosult benne, hogy idegen személy tartózkodik a házában. Ezért a hálószobai radiátor alatt lévő spanyol karddal az étkezőn keresztül a kamra felé rohant a sötét lakáson át. A vádlott elmondása szerint a kardot kifejezetten azért helyezte a radiátor alá, mert előző lakhelyén már betörtek hozzá és ékszereket tulajdonítottak el tőle, az utóbbi időben pedig a környéken is megszorodtak a betörések. Sőt egy közeli településen egy betörés során meg is öltek egy asszonyt. A vádlott a kamrához érve kinyitotta az ajtót. A kamrában sötét volt, csak az ajtóval szemközti ablakból szűrődött be fény a közvilágítás folytán. A vádlott kizárólag egy sötét, nagydarab alakot látott az ablakban, anélkül, hogy érzekelte volna annak testhelyzetét. A 178 cm magas sértett az ablakban hasalt oly módon, hogy teste deréktól lefelé az ablakon kívülre lógott, azt szinte teljesen betakarta. A vádlott a kardot folyamatosan maga előtt, mellkasa magasságában hegyével felfelé tartva két három lépést tett a kamrában amikor érezte, hogy kardjával beleütökzik valamibe. Ekkor szúrta meg a sértettet, aki ennek hatására kizuhan a házból, mivel testének súlypontja már az ablakon kívül volt. A sértett segítségért kiabált, mire a vádlott kinézett a kamra ablakán és kérdőre vonta a sértettet, hogy miért tört be hozzá, aki erre közölte, hogy csak éhes volt és kenyeret akart szerezni. Ezt követően a vádlott megkérte élettársát, hogy értesítse a rendőrséget, majd a vádlott is felhívta a rendőrséget és az alábbi bejelentést tette: *Jöjjenek gyorsan, megszurttam, kell mentő is. A sértettet a mentők kórházba szállították. A sértetten életmentő orvosi műtétet hajtottak végre, azonban a szakszerű orvosi ellátás ellenére pár héttel később meghalt.*⁵⁸

A védekező személyt gyanúsítottként vonták eljárás alá. Azzal védekezett, hogy nem tudta, a sértett kifelé vagy befelé mászott-e, és a kamra melyik részén állt. Az első fokon eljáró Hajdú-Bihar Megyei Bíróság végül felmentette a vádlottat, és a védekezés mértékének túllépését állapította meg, amelyet a vádlott ijedségből nem volt képes felismerni. A másodfokon eljáró Debreceni Ítéletábrla az ítélet rendelkező részét végzéssel helybenhagyta, de annak indoklását módosította: nem a szükséges védekezés mértékének menthető

⁵⁸ Toró Blanka: A Debreceni Ítéletábrla végzése a vélt jogos védelemről. Jogesetek Magyarázata hallgatói különszám, 2011, 47. o.

felindulásban való túllépése alapján állapította meg, hogy a vádlott nem bűnös, hanem tévedést mint büntetethetőségi akadályt állapított meg. Ugyanis a támadás már nem állt fenn, így a jogos védelmi helyzet sem, ezáltal azt túllépni sem lehetett. A sértett menekülő helyzetben volt, a vádlott ezt észlelhette úgy, hogy támadás fenyegeti, így ténybeli tévedésben volt.

Ezt a jogesetet azért hoztam fel példaként, mert rá kívánok mutatni: a jelenlegi Btk. szerint sem lenne az ügy szituációs jogos védelemként értékelhető, mivel a jogtalan támadás befejeződött, a jogtalan támadó már kifelé mászott. Az ügy adatai alapján most is ugyanúgy vélt jogos helyzetként lenne értékelhető, ugyanúgy nehézségek elé állítva a jogalkalmazást, mint akkor. A védekező pedig ugyanúgy terheltként szerepelne az ügyben, mígnem egyszer tévedés címén mentenék fel.

b) Lakás: *minden olyan zárt hely, amely rendeltetészerűen emberek tartózkodási helyéül és rendszeres szállásául szolgál. A definíció fogalmi elemei konjunktívák, vagyis bármelyik feltétel hiánya esetén büntetőjogi értelemben lakásról nem lehet szó. A rendeltetészerűségnek determináló jelentősége van, mert például az istálló abban az esetben sem minősül lakásnak – épp az eltérő rendeltetése miatt –, ha alkalmászerűen, vagy nagy gyakorisággal éjjeli szálláshelyként szolgál.⁵⁹ Az épülőfélben lévő helyiség csak az átadással válik lakássá.⁶⁰*

c) Az előző pontban már foglalkoztam az éjjel gyakorlati problémájával, és a többi szituációval, így az azokkal kapcsolatos értelmezési kérdésekre külön nem térnék ki.

A szituációs jogos védelem jogalkalmazói gyakorlati nehézségei a lakáshoz tartozó bekerített helyeknél

Hasonlóan az előző fejezetnél tárgyalt lakásba történő jogtalan behatolás esetéhez, itt is három elem együttes meglétét kell vizsgálnia a jogalkalmazónak:

- Jogtalan támadás,
- amely lakáshoz tartozó bekerített helyen
- fegyveresen történik.

a) A jogtalan támadás tekintetében az előző fejezetben kifejtettek az irányadók.

⁵⁹ Belovics Ervin – Molnár Gábor – Sinku Pál: Büntetőjog Különös Rész. HVG-ORAC, Budapest, 2002, 146–147. o.

⁶⁰ Erdőssy Emil – Földvári József – Tóth Mihály: Magyar Büntetőjog Különös Rész. Rejtjel Kiadó, Budapest, 1998, 130. o.

b) Lakáshoz tartozó bekerített hely: „*olyan összefüggő körülhatárolt terület, ahová csak a bemenetelre szolgáló eszközök (ajtó, kapu) használatával lehet szabályszerűen bejutni, illetve a bejutás a fizikai erőfelfejtéssel csak azon keresztül lehetséges, amelyet a hely védele végett (kerítés) emeltek. A bekerítés módja közömbös, az történhet bármilyen anyag (tégla, drótháló, deszka stb.) felhasználásával, de élő sövényvel is.*”⁶¹ Üres telek nem minősül bekerített helynek, és az olyan telek sem, ahol lakás céljára nem használható épületek (gazdasági épületek) vannak.

c) Fegyveres elkövetés a hatályos Btk. szerint: fegyveresen követi el a bűncselekményt, aki lőfegyvert, robbanóanyagot, robbantószer, robbanóanyag vagy robbantószer felhasználására szolgáló készüléket tart magánál, vagy a bűncselekményt az előzőekben meghatározottak utánzatával fenyegetve követi el (például műanyag játék pisztoly).

*A szituációs jogos védelem gyakorlati kérdései
a rendőri lőfegyverhasználat kapcsán*

A szituációs jogos védelem törvénybe iktatásával kapcsolatban több kérdés vetődik fel a rendőri intézkedések és a rendőri lőfegyverhasználat vonatkozásában.

A rendőrségről szóló 1994. évi XXXIV. törvény 52. és 54. §-a rendelkezik a lőfegyver használatáról:

52. § (1) *A rendőrt a lőfegyverhasználati jog – a jogos védelem és a végzettség esetein kívül – az e törvényben foglaltak szerint illeti meg.*

54. § (1) *A rendőr lőfegyvert használhat*

a) az élet elleni közvetlen fenyegetés vagy támadás elhárítására;

A szituációs jogos védelem által kialakított megdönthetetlen törvényi védelem alapján a gyakorlatban három esetben vetődhet fel a kérdés a rendőri lőfegyver használat során:

a) A rendőr élet elleni támadásnak veheti-e, ha szolgálatellátás közben éjjel vagy csoportosan megtámadják, vagyis sérelmére hivatalos személy elleni erőszakot követnek el.

b) A rendőr egy állampolgár sérelmére elkövetett élet elleni támadásnak veheti-e, ha egy állampolgárt éjjel, csoportosan megtámadnak.

⁶¹ Belovics Ervin – Molnár Gábor – Sinku Pál: i. m. 147. o.

- c) Lakásban éjjel, vagy csoportosan elkövetett támadás (magánlaksértés) esetén intézkedik.

A fegyveresen és felfegyverkezve elkövetett támadásokat szándékosan hagyta ki, hiszen a fegyveres támadó ellen a rendőrségi törvény eddig is lehetővé tette a fegyverhasználatot az 54. § (1) bekezdésének i) pontja alapján.⁶²

Nem egy éjszakai rendőri intézkedés közben támadták meg az intézkedő rendőrt. Nem feltétlenül súlyos támadásokra kell gondolni, hanem az intézkedő rendőr egyszerű meglökésére, vagy még a könnyű testi sértést sem okozó gyenge erejű ütésekre. Nem is beszélve a rendőr irányába dobott tárgyakról, valamint a rendőrök felé irányuló, de őket el nem érő ütésekről.

Nehéz kérdés elé állíthatja a jogalkalmazót, ha egy-egy ilyen esetben az intézkedő rendőr a fegyverét használná, esetleg le is lőné a támadót. Hiszen a szituációs jogos védelem feltételei adottak: éjjel történt egy személye ellen irányuló támadás – amelyet a Btk. szerint élet elleni támadásnak kell tekinteni. Még nagyobb problémákat okozhatnak a közvetlenül fenyegető támadások esetei, „amikor a támadás megkezdésétől azonnal vagy igen rövid belül tartani lehet”⁶³.

A már említett BH 1983/261. számú jogesethez hasonló szituáció tipikusan megtörténhet egy rendőri intézkedés közben is. Emlékezetes, a jogeset szerint a sértett burgonyát akart lopni, és a mezőőr tetten érte. Amikor a mezőőr felszólította a tolvajt, hogy álljon meg, „a sértett egyik kezével a kerékpár kormányát fogva elindult az út felé, másik kezével pedig belenyúlt a nadrágja zsebébe”, amit a mezőőr támadásnak vett, ezért baltaival fejbe vágta a sértettet. Számatlan rendőri intézkedés kezdetén van az állampolgárok keze zsebre dugva, és felszólításra sem veszik ki a zsebükből, vagy épp hirtelen mozdulattal teszik. Egy éjszakai intézkedés idején értékelheti-e a rendőr támadásnak a kéz zsebből való hirtelen kirántását, és használhatja-e a fegyverét? (Hozzá kell tenni, hogy a gyakorlatban amennyiben a rendőr löfegyvere az előírásoknak megfelelően nincs kibiztosítva és az a pisztolytáskában van, nem lenne ideje azt egy testközelből hirtelen mozduló személlyel szemben használni.)

⁶² A rendőrségről szóló 1994. évi XXXIV. törvény szerint a rendőr löfegyvert használhat: „azzal szemben, aki a nála lévő fegyver vagy élet kioltására alkalmas más eszköz letételére irányuló rendőri felszólításnak nem tesz eleget, és magatartása a fegyver vagy más az élet kioltására alkalmas eszköz ember elleni közvetlen felhasználására utal”.

⁶³ A Kúria 4/2013. BJE határozata.

A b) esetben felmerül a kérdés: használhatja-e a fegyverét, ha azt látja, hogy egy állampolgárt ér éjjel személy elleni támadás, például valakit éppen pofoznak? Ugyanez a kérdés vetődik fel, ha azt látja, hogy csoportos támadás ért egy személyt, mondjuk egy földön fekvő embert hárman rugdosnak.

Érdeemes megvizsgálni a következő jogesetet, amelyben éjjel történik személy elleni támadás, és egy ittas, szolgálaton kívüli rendőr intézkedett:

„A F.-i Bíróság 2002. november hó 28. napján kihirdetett ítéletével a terhelt bűnösnek mondta ki több emberen elkövetett emberölés bűntette kísérletében, s ezért őt 8 évi fegyházbüntetésre és a közügyektől 8 évi eltiltásra ítélte.

A megállapított tényállás lényege a következő:

A hivatásos rendőrként dolgozó terhelt 2001. június 28-án este baráti társasággal egy borozóban szórakozott. 21 óra után a terhelt már közepes fokban leittasodott; a vérének alkohol-koncentrációja 2,18–2,33 ezrelék között volt. Nála volt az engedéllyel tartott 9 mm-es Parabellum pisztolya, amelyben 19 db töltény volt.

Ugyanebben az időben az említett borozótól kb. 30 méternyire levő Borpatikában tartózkodott Cs. G. és K. Z. sértett, ugyancsak több személy társaságában. A közepes fokban ittas Cs. G. kifogásolható módon viselkedett, hangoskodott és üvegeket tört össze. 22 óra előtt néhány perccel emiatt rendőri intézkedésre is sor került. A helyszínrre érkező rendőrök azonban már semmi rendelleneset nem tapasztaltak, s ezért eltávoztak.

Ezt követően Cs. G. sértett ismét hangoskodni kezdett és újból üvegeket tört össze. A terhelt és társaságának egyes tagjai a »Borpatika« közelébe mentek és onnan figyelték az említett eseményeket. A terhelt telefonált a kerületi rendőrkapitányságra és közölte az ügyveletes tiszttel, hogy a korábbi intézkedés eredménytelen volt, mert a részeg társaság továbbra is garázdálkodik. Az ügyveletes tiszt észlelte, hogy a terhelt ittas és figyelmeztette, ő ne intézkedjen.

Cs. G. észrevette a terheltet és társait, feléjük indult és trágár szavakkal szidalmazta őket. Ugyanígy tett a társaságában levő K. I. is.

A terhelttel együtt levő Sz. F.-né összeütközött K. I.-val; a két nő szidalmazta és lökdöste egymást. Cs. G. ekkor fellökte Sz.-nét, majd a társaságában levő másik nőt, J. T.-át is. A terhelt és a barátja, T. Gy. Cs. G. ellen fordult. T. Gy. ököllel fejbe ütötte, a terhelt pedig lefogta őt. Ezt látva K. Z. sértett is a helyszínrre futott. A terhelt ekkor elővette és csőre töltötte a pisztolyát, és közölte, hogy ő rendőr; majd K. I. lába közelében a földbe lőtt. A lövedék felcsapódott K. I. lábára. Az összetűzés rövid időre abbamaradt, a terhelt eltette a pisztolyát.

A társaságban levő nők azonban ezt kifogásolták, szemrehányást tettek neki, miért tette el a pisztolyt. Ezután ismételen kölcsönös dulakodás alakult ki a két társaság tagjai között, meg nem állapítható sorrendben lökdösték, ütötték egymást.

Cs. G. Sz.-nét, K. Z. pedig J. T.-át ütötte meg. T. Gy. pedig Cs. G.-t és K. Gy.-t és K. Z.-t bántalmazta. K. Z. lerázta magáról T. Gy.-t, aki a földre esett. Cs. G. T. Gy. fölé állt.

A terhelt ekkor elővette a pisztolyát és azt »a tőle egy, másfél méterre álló Cs. G. bal felső karja felé tartva« elsütötte. A lövedék Cs. G. mellkasába fűrődött, majd azon áthaladva eltalálta K. Z. bal felső karját. Ezt követően a terhelt a már menekülő K. Z.-ra lőtt, akit a lövedék a bal combján talált el.

Cs. G. a szívén is áthaladó lövés következtében percekkel belül meghalt.

K. Z. a bal felkarján és a bal combján szenvedett el lőtt sérüléseket, a bal felkarját ért sérülés következtében a könyök és a csuklóizület mozgáskorlátozottsága maradt vissza, s ez maradandó fogyatékosággént értékelhető. Az események többi résztvevője kisebb sérüléseket szenvedett. A F. Bíróság jogi álláspontja szerint a terhelt mind a két sértett sérelmére eshetőleges ölési szándékkal cselekedett, amikor rájuk, illetve feléjük lőtt, s a cselekménye ezért az 1978. évi IV. törvény (a továbbiakban: Btk.) 166. §-a (1) bekezdésében meghatározott, és a 166. § (2) bekezdésének f) pontja szerinti több emberen elkövetett emberölés büntette kísérleteként minősül.

Kifejtette azt is, hogy a terhelt javára a jogos védelmi helyzet nem állapítható meg, mivel a sértettek támadása csupán testi sértéssel fenyegető volt, s az elhárító magatartás ezzel nem állt arányban. Utalt arra is, hogy a sértett és társasága nem volt túlerőben és valójában a két csoport között kölcsönös verekezés alakult ki.⁶⁴

Az ügy megjárta másodfokon az ítéletábrát, majd védői felülvizsgálati kérelem folytán a Legfelsőbb Bíróságot is. A másodfokon eljáró ítéletábra leszögezte: „a terhelt azt követően, hogy T. Gy. a földre került, jogos védelmi helyzetben volt, őt és társait jogtalan támadás érte, amelyet jogosan elháríthatott. Amikor azonban a lőfegyvert szabálytalanul használva Cs. G. sértett életét kioltotta, megsértette az arányosság követelményét, s ezért javára a jogos védelem nem állapítható meg.⁶⁵

A felülvizsgálati kérelemben a védő – egyebek között – ismételen a jogos védelmi helyzetre hivatkozott. A Legfelsőbb Bíróság megállapította ugyan a

64 BH, 2005/1.

65 Uo.

jogos védelmi helyzetet, azonban a terheltet nem mentette fel azzal az indokkal, hogy „a terheltet és társait kisebb testi sérüléseket okozó, illetve ilyen eredmény bekövetkezésével fenyegető támadás érte a sértettek és társaik részéről, s ezzel szemben a terhelt az egyik sértett megölésével, illetve a lőfegyver használatával az elhárítás szükséges mértékét jelentősen túllépte; a felmentésére tehát jogos védelem címén nem kerülhetett sor.”⁶⁶

Kijelenthető, hogy az iménti ügyben a most hatályos Btk. alapján a terheltet nem ítélnék el, mivel az éjjel történt eseményre tekintettel megdönthetetlen törvényi vélelem alapján, élet elleni cselekménynek tekintenék a lelőtt sértett cselekményét, s így annak lelövését nem tekintenék „az elhárítás szükséges mértéke túllépésének”.

A c) esetben használhatja-e fegyverét akkor, ha éjjel egy magánlaksértés helyszínén intézkedik, és a lakásban található a magánlaksértő? A rendőr kibiztosított fegyverével bemegy a lakásba, és ha szembetalálkozik a magánlaksértővel, azt szó nélkül lelőheti-e?

Újabb kérdésként vetődik fel elsősorban a személye, illetve más személy ellen intézett támadás esetén, hogy be kell-e tartania a rendőrségi törvény és a szolgálati szabályzat által előírt fokozatosságot, vagyis először felhívást kell-e intéznie, más kényszerítő eszközt kell-e alkalmaznia, figyelmeztetnie kell az intézkedés alá vont személyt a lőfegyverhasználatra, majd figyelmeztető lövést kell-e leadnia.

Az egyértelműen élet elleni támadások esete nem kérdéses, hiszen eddig is voltak olyan szituációk, amikor a késedelem veszélye miatt azonnali fegyverhasználatra volt szükség. A kérdés egyértelműen az éjjel elkövetett és testi épség ellen irányuló éppen intézett támadásra vonatkozik. A gyakorlatban könnyen előfordulható szituáció, hogy a rendőr járőrözés közben látja, valakit éjjel közterületen éppen rugdos vagy felpofoz egy másik személy. Ez a már hatályos Btk. alapján élet elleni és intézett támadásnak minősül. A klaszszikus élet elleni, már intézett támadásoknál (amelyek nem a törvényi vélelem folytán voltak élet elleni támadások), a rendőr, akár felszólítás nélkül használhatta fegyverét. A Btk.-t és az Rtv.-t összevetve úgy tűnik, hogy a megdönthetetlen törvényi vélelem helyzetében is használhatja felszólítás nélkül ilyen helyzetekben.

A fejezetben szereplő kérdésekre nehéz egyértelműen válaszolni. Az új Btk. és a jogos védelem kiterjesztésével látszólag bővült a rendőrök fegyverhasználati joga. Elgondolkodtató, hogy ha e sorok írásakor, az íróasztal mel-

⁶⁶ Uo.

lett, nyugodt körülmények között nem tudok egyértelműen válaszolni ezekre, akkor egy rendőr éles helyzetben, a másodperc törtrésze alatt tudni fogja-e a megoldást. Feltehető, hogy marad minden régiben, és nem használja fegyverét csak olyan esetekben, mint amilyenekben korábban használhatta, mivel a rendőrök egyes jogos fegyverhasználat miatt is sokszor kerültek kellemetlen helyzetbe.

Összegzés

A tanulmányban szereplő egyes jogesetek rámutattak arra, hogy a jogos védelem kereteit a bírói gyakorlat a társadalmi változásoknak megfelelően folyamatosan bővíteni volt kénytelen. Már a rendszerváltozás előtt olyan jellegű ügyek keletkeztek, olyan társadalmi problémák jöttek felszínre, amelyekre az 1978. évi IV. törvény megalkotói sem gondolhattak. A Legfelsőbb Bíróság 15. számú irányelvének megalkotása – ami nem sokkal követte az 1978. évi törvényt – szintén nem számolt azokkal a társadalmi jelenségekkel, amelyek következtében a tanulmányban szereplő némelyik ügy létrejött és kemény feladat elé állította az igazságot kereső, de a jog korlátai között mozgó igazságszolgáltatást.

A nyolcvanas években rohamosan romlott a közbiztonság és elsősorban a vagyoni elleni bűnözés növekedett meg. Már ekkor jellemző volt a magántulajdon, magánlakás egyre csekélyebb tisztelete. A magánlakásokba történő besurranások, betöréses lopások száma folyamatosan nőtt, a rendszerváltozás után pedig a robbanásszerű növekedés volt a jellemző. „*A magyar lakosság sem pszichésen, sem technikailag nem készült fel ilyen volumenű bűnözésre, és általában arra, hogy a bűnözéssel együtt kell élni.*”⁶⁷ Társadalmi igény alakult ki arra, hogy a magántulajdon és a magánlakás védelmére különböző technikai, valamint védelmi eszközöket telepítsenek. Ezek egy része (például riasztók) a jogtalan behatoló testi épsége szempontjából teljesen ártalmatlan eszköz volt, míg a bátrabb és jogosan felháborodott, agilisebb tulajdonosok már veszélyesebb eszközökhöz nyúltak, áramot vezettek a kerítésbe, villanycsapdát telepítettek. Utóbbi eszközök sokszor kisebb, időnként nagyobb tragédiákat is okoztak, amelyek következtében a tulajdonukat védő állampolgárokat büntetőeljárás alá vonták. Az egyre szemtelenebb és gátlástala-

⁶⁷ Gönczöl Katalin – Korinek László – Lévai Miklós (szerk.): Kriminológiai ismeretek – Bűnözés – Bűnözéskontroll. Corvina Kiadó, Budapest, 1996, 151. o.

lanabb besurranók, betörők, egyre erőszakosabb bűnözők ellen azonban a társadalom jóérzésű része keményebb és hatékonyabb fellépést követelt. A jogalkalmazó (rendőr, ügyész, bíró) ilyen társadalmi feszültségben találta magát egy-egy ilyen jellegű ügyben, és igyekezett a jogszabályoknak és a jogos társadalmi elvárásoknak is megfelelni. Mint a megelőző jogos védelemről szóló fejezetben ismertettem, már egy-egy bírói döntésben is tetten érhetőek voltak a később megalkotott új Btk.-ban a védelmi eszközök kapcsán tételesen megfogalmazott, a jogalkalmazó által elvárható feltételek.⁶⁸ Ezekben az ügyekben a bírói ítéletek felhívták a figyelmet arra, hogy ezekben nem alkalmazható a jogos védelem jogintézménye, de szükség van a javak megvédésére. Ez a társadalmi igény hozta létre a megelőző jogos védelem jogintézményét. A tanulmányomban szereplő jogeseteknél halálos vagy életveszélyes helyzetek keletkeztek az eszközöktől. Olyan Bírói Határozatot nem találtam, amelyben csak testi sérülés okozására képes eszköz szerepelt védelmi eszközként és a mostani Btk.-ban említett feltételeknek megfelelt volna. Felvetődik a kérdés, hogy ha mondjuk valaki húsz évvel ezelőtt a mai megelőző jogos védelemnek megfelelő eszközt telepített volna, és az eszköz által egy jogtalan behatolóknak testi sérülése keletkezik, az ellen büntetőeljárás indult-e vagy indulhatott volna-e. Azaz: az új Btk. megalkotásával bővültek-e a megelőző jogos védelem határai, vagy ugyanígy védekezhetek volna a tulajdonosok? Mindenképpen kijelenthető, hogy a lehetőségek a jogbiztonság szempontjából bővültek, hiszen addig a kérdés szabályozatlan volt, csupán egyes bírói döntések ismerték el, hogy szükség van a védelmi eszközökre és határozták meg annak korlátait. Mivel nem volt kialakult gyakorlata, és szabályozva sem volt a kérdés, a határai ismeretlenek voltak, előfordulhattak nagyobb tragédiák, vagy a másik véglet érvényesült: a védekező nem vállalkozott egyáltalán semmilyen védelmi eszköz telepítésére. Mivel most már törvénybe iktatták a jogintézményt, az talán így követhetővé és számon kérhetővé vált. Ezzel a jogalkalmazó dolgát is megkönnyítették, azonban mint a fejezetben a felhozott példák mutatják, a jövőben is akadhatnak jogilag nehezen beilleszthető extrém esetek. A Kúria is megemlíti a jogintézmény

68 Például a BH 1995/685. számú jogesetben is kimondta a Legfelsőbb Bíróság: „A bűnelkövetések megelőzését, illetve megnehezítését szolgáló ezek a megoldások, berendezések – a társadalomban érvényesülő értékrendnek és gyakorlatnak, valamint az ehhez igazodó jogi szabályozásnak megfelelően – azonban csak olyanok lehetnek, amelyek kellő körültekintés és figyelem mellett alkalmazva, mások életét, testi épségét, egészségét nem veszélyeztetik. Ennek a követelménynek az őrzött épület kerítésének, nyílászáróinak – halálos áramütésre alkalmas módon történő – feszültség alá helyezése nyilvánvalóan nem felel meg, még akkor sem, ha az ilyen akadály létesítésére az építmény, lakás belső – bárki által engedély nélkül meg nem közelíthető – részében kerül sor.”

kapcsán: „*A megelőző jogos védelemnek nincs kialakult ítélkezési gyakorlata.*”

Összességében kijelenthető, hogy az új jogintézménnyel bizonyos szempontokból könnyebb, bizonyos szempontból nehezebb lesz a jogalkalmazók feladata. Kétségtelen, ahogy eddig is, a jövőben is lesznek extrém esetek, amelyre a jogalkotó nem is gondolt, és ezek az ügyek készítenek majd a Kúriát is a jogintézménnyel kapcsolatos kidolgozottabb állásfoglalásokra.

A klasszikus jogos védelem jogintézményénél a kitérés kötelezettség eltörlése és a jogos védelmi cselekmény „nem büntetendő cselekménnyé” nyilvánításával hozott változást a jogalkalmazó. A kitérés kötelezettség eltörlése mindenképpen indokolt volt, a jogintézmény a sajnálatosan egyre inkább elszaporodó családon belüli erőszak miatt idejémtúlttá vált. Ami a védelmi cselekmény „nem büntetendővé” nyilvánítását illeti, ahogyan az adott fejezetnél utaltam rá, a „tisztá” jogos védelmi helyzetekben könnyíti meg a védekező jogi helyzetét, aki így nem kerül büntetőeljárás terhe alá. A kétséges helyzetekben azonban az eljárási protokoll alakulhat a korábbiak szerint, és ezzel nem változik sem a jogalkalmazói munkateher, sem a védekező helyzete. A klasszikus jogos védelemnél a Kúria jogegységi határozata számít még újdonságnak, az arányosság fogalmának megszüntetésével. A Legfelsőbb Bírószág 15. számú irányelve okozott némi zavart és eltérő, félreértelmező jogalkalmazói gyakorlatot e téren, ahogyan azt a felhozott jogesetek is mutatják. Az új jogegységi határozat az eltérő és félreértelmező jogalkalmazást talán minimálisra szorítja, az egységes és következetes jogalkalmazás pedig a védekezők helyzetét segítheti a jövőben.

Ami a szituációs jogos védelmet illeti, a jogalkalmazók dolga a szituációs jogos védelemmel nem hogy nem egyszerűsödik, inkább nehezedik. Nem kizárt az sem, hogy a jogalkotó célja, „a súlyos, erőszakos bűncselekmények visszaszorítása”, nem valósul meg, sőt fordítva sülnet el.

Az sem elhanyagolható tény azonban, hogyha valóban jogtalan támadás ér valakit éjjel, vagy csoportosan támadják meg, stb., fel van hatalmazva a támadó megölésére anélkül, hogy évekig büntetőeljárás terhe alá kerülne, így a megtámadottak méltányosabb helyzetbe kerülhetnek, és bátrabban védekezhetnek. Ami a szituációs jogos védelem bűnmegelőzési céljait illeti, kijelenthető, hogy ahogyan a halálbüntetés sem volt, ez a jogintézmény sem lesz jelentősebb hatással az elkövetett erőszakos bűncselekmények számára.

A szituációs jogos védelem a mindennapi rendőri intézkedésekkel és a fegyverhasználattal kapcsolatban is egy sor kérdést vetett fel, amelyekre nem adható egyértelmű és megnyugtató válasz. Az új Btk. bevezetésével álláspont-

tom szerint a jogalkotónak a rendőrségi fegyverhasználatot is újra kell gondolnia és az új Btk.-hoz igazítania. A kérdés rendezése sürgető.

IRODALOM

Belovics Ervin – Molnár Gábor – Sinku Pál: Büntetőjog Különös Rész. HVG-ORAC, Budapest, 2002

Belovics Ervin: Az érték-érdek összeütközések mint a büntetendőséget kizáró okok című doktori értekezés tézisei. Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Doktori Iskola. Pécs, 2007

http://doktori-iskola.ajk.pte.hu/files/tiny_mce/File/Archiv2/Belovics_Ervin_Tezisek.pdf

Blaskó Béla: A jogos védelem néhány elméleti és gyakorlati kérdése. *Főiskolai Figyelő*, 1992/2.

Degré Lajos: Jogos védelem az anyagi büntetőjogban. Budapest, 1910

Erdőssy Emil – Földvári József – Tóth Mihály: Magyar Büntetőjog Különös Rész. Rejtjel Kiadó, Budapest, 1998

Finkey Ferenc: A Magyar Büntetőjog Tankönyve. Grill Károly Könyvkiadó Vállalata, Budapest, 1914

Földvári József: Magyar Büntetőjog Általános Rész. Osiris Kiadó, Budapest, 1997

Gönczöl Katalin – Korinek László – Lévai Miklós (szerk.): Kriminológiai ismeretek – Bűnözés – Bűnözéskontroll. Corvina Kiadó, Budapest, 1996

Hajdu Lajos: Az első (1795-ös) magyar büntetőkódex-tervezet. KJK, Budapest, 1971

Könyáné dr. Kutrucz Katalin: Szükséges-e az arányosság a jogos védelemhez? *Magyar Jog*, 1985/10.

Lenkovics Barnabás: Magyar Polgári Jog. A dologi jog vázlata. Eötvös József Könyvkiadó, Budapest, 1999

Nagy Ferenc: A magyar büntetőjog általános része. Korona Kiadó, Budapest, 2001

Quot capita, tot sententiae. A Batthyány Lajos Szakkollégium Tanulmánykötete. Győr, 2010

Székely János: Egy betöltésre váró joghézag. *Magyar Jog*, 1994/3.

Szent István törvényei. Magyar Törvénytár, 1000–1526. évi törvénycikkek. Franklin Társulat, Budapest, 1899

Tóth Mihály: Néhány szempont a jogos védelem körében zajló vitához. *Büntetőjogi Szemle*, 2012/1.

Törő Blanka: A Debreceni Ítéletábla végzése a vélt jogos védelemről. *Jogesetek Magyarazata hallgatói különszám*, 2011

Ujvári Ákos: A jogos védelem határai vagyon elleni támadások esetén. In: **Nochta Tibor – Bölcskei János (szerk.):** Emlékkönyv Lábady Tamás 60. születésnapjára tanítványaitól. Szent István Társulat, Budapest, 2004, 502. o.

Ujvári Ákos: A jogos védelem megítélésének elvi és gyakorlati kérdései. Doktori értekezés. Pázmány Péter Tudomány Egyetem Jog- és Államtudományi Kar Doktori Iskola, Budapest, 2008

FELHASZNÁLT EGYÉB FORRÁSOK:

BH, 1983/261.

BH, 1990/367.

BH, 1995/685.

BH, 1996/292.

BH, 2000/97.

BH, 2005/1.

A Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény

A Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény

A Kúria 4/2013. BJE határozata

A Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. törvény

A Polgári Törvénykönyv hatálybalépéséről és végrehajtásáról szóló 1960. évi 11. törvényerejű rendelet

A T/6958. számú törvényjavaslat miniszteri indoklása

A T/9554. számú törvényjavaslat miniszteri indoklása

KOZÁK ANDRÁS

A jogos védekezés történeti gyökerei a középkori magyar szokásjogban

A jogos védelem a büntető anyagi jog egyik legvitatottabb jogintézménye, amely mind a hatályos szabályozást (*de lege lata*), mind a polemizáló jogelméleti-tudományos megközelítést (*de lege ferenda*) tekintve a jog alakításának törekvéseit magába foglaló viták homlokerében áll. A széles körű érdeklődés a jogtudománytól a politikán és a morálfilozófián át a társadalom tudati reflexióit is tükröző közgondolkodásig terjed, s hazánkban különös aktualitással bír – a magyar jog történetének negyedik büntető anyagi kódexe – a büntető törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény (a továbbiakban: Btk.) 2013. július 1-jén történő hatálybalépése okán, amely a jogos védelem terén is gyökeres változásokat hozott. A változás, a megújulás mint dialektikus fogalom azonban kizárólag a megelőző állapottal való összevetésében értelmezhető, feltárva egyben a novációnak az előzményekben lévő gyökereit, vagy éppenséggel az azzal való pregnáns ellentétét. A tanulmány a hatályos Btk.-nak a jogos védelemre vonatkozó normáit veti össze a középkori joggyakorlat egyes szabályaival a magyar szokásjog – éppen félezer évvel ezelőtt keletkezett – első nagy kodifikációs kísérlete, a *Tripartitum* nyomán, annak egyes vonatkozó rendelkezései kommentálásának kísérlete formájában.

Werbőczy István Tripartitum opus iuris consuetudinarii inclyti regni Hungariae című XVI. századi szokásjogi joggyűjteménye *Az ország jogainak és szokásainak harmadik részéről általában* elnevezésű részének 21–24. címe alapos részletességgel, szemléletes kazuisztikával mutatja be a jogos védelem jogintézményéhez kapcsolódó ítélkezési szokásokat.¹

A jogtudós királyi ítélőmester a téma tárgyalását a jogos védelem legjellemzőbb alakzata – valószínűsíthetően már a középkori joggyakorlatban is leginkább előforduló válfaja –, az emberöléssel végződő önvédelmi cselekmény ismertetésével kezdi: „*tapasztaljuk pedig, hogy több gyilkosság a kelő megtorlás büntetése nélkül marad, mivel sokan azt hozzák fel a perben, hogy azokat önvédelmük közben követték el*”². A jogszerűen elkövetett em-

¹ Werbőczy István: *Tripartitum opus iuris consuetudinarii inclyti regni Hungariae* (Nemes Magyarország szokásjogának Hármaskönyve), http://www.staff.u-szeged.hu/~capitul/analecta/trip_hung.htm

² Harmadik rész 21. czim preambuluma

berölés tényszerű bizonyítása már a szokásjogi alapú, feudális magyar jogrendszerben is szigorú kritériumok közé volt szorítva. Ennek oka – akárcsak manapság – a joggal való visszaélés (*in fraudem legis*) kiküszöbölése.

„*Holott tudnunk kell, hogy ezt az állítást: »mivel valaki a gyilkosságot önvédelméje közben követte el és vitte véghez«, nem kell minden további nélkül elfogadnunk; hanem az illetőnek be kell bizonyítania, hogy őt valaki fegyveres kézzel ellenségesen támadta meg és ezáltal életveszélyben forgott.*”³ E szakasz szöfordulataiból arra is következtethetünk, hogy az ölési cselekményt tartalmazó bűnesetek jelentős részében az elkövető vélhetően önvédelmi cselekménynek kívánta beállítani előre kitervelten, megtorlásként vagy más család szándék által motivált cselekményét. Ezt elkerülendő alakította ki a bírói gyakorlat, hogy *a jogos védelmi helyzet jogszerűségét annak kell bizonyítania, aki a védekező cselekményt megtette*: a gyilkosságnak nevezett emberölés minden kétséget kizáróan jogellenes cselekmény, tehát exculpálnia kell magát az elkövető-védekezőnek a bűnös elkövetés alól, hiszen csak így lehet jogos – vagyis a jogellenes, a védekező életének kioltására irányuló cselekmény elhárításának, tehát a közérdek, az emberi élet védelmének célját szolgáló – tett a támadó személy életének kioltása.

„*Akár öljön, akár sebesítsen tehát a megtámadott sem az egyiket, sem a másikat nem tartozik eltűnni és elszenvedni.*”⁴ *A megtámadott (védekező) nem köteles tűnni a jogellenes támadást, tehát jogszerű cselekvésre adódik lehetősége.* Jogtörténeti vonatkozásban érdekes momentum a feudális jog osztályjellegében testet öltő, az uralkodó osztályhoz tartozó személyek fokozottabb büntetőjogi védelme, amely a ma már áttörhetetlennek tartott jogállami maxima, a polgári jogegyenlőség ellentéte, hiszen a (büntető)jog védelme jogrendünkben az emberi lényként való létezésünk okán, a jogképesség alapján illet meg mindenkit. A jogellenes támadás kivédésének jogosultságát, a *Tripartitum* mintegy – mai szóhasználatlaltól elve – alapjoggá avatja, s jogszerűségének fundamentumaként erősíti meg a *gaiusi* szentenciát, miszerint *adversus periculum naturalis ratio permittit se defendere*⁵. A támadás által okozott sérelem eltűrésére senki sem kötelezhető, a legősbibb – talán az emberiség által kialakított első jogi természetű – szabály alapján, amely szerint *vim vi repellere cuique licet*.⁶

3 Harmadik rész 21. cím 1. §

4 Harmadik rész 21. cím 2. §

5 „*A józan ész megengedi, hogy veszély esetén megvédhessük magunkat.*” Idézi Orosz P. Gábor: Jogos védelem és végszükség, mint a jogellenesség kizáró okai a római jogban és napjainkban. Jogelméleti Szemle, 2003/2. http://jesz.ajk.elte.hu/orosz14.html#_ftn1

6 „...*erőszakot erőszakkal visszaverni minden törvény és minden jog megengedi.*” Idézi Ujvári Ákos: A jogos védelem megítélésének új irányai. Ad Librum Kiadó, Budapest, 2009, 12. o.

E római jogi jogelv lényegének kifejeződése erősíti e tézist, amely szerint „*a jos-
gos védelem jogi konstrukciójának alapja az ősi vim vi repellere elvben kere-
sendő*”.

„*És innen van az, hogy valaki helyes és igazságos önvédelme közben ellen-
felét, ki őt ellenség módjára kivont karddal megtámadta volt, megöli, az ilyen
megölt és meggyilkolt embernek mind díja, mind véreomlása joggal elvész és
azt soha senki vissza nem szerezheti.*”⁷ A jogos védelem büntethetőséget kizá-
ró okként fogalmazódik meg, amely *in concreto* azt jelenti, hogy a magát ha-
lálós kimenetelű támadásból mentő személy nem lesz köteles vérdíjat fizetni,
illetve mentesül a bosszú alól azáltal, hogy joga keletkezik a védekezésre, a
megölt személy rokonait illető *compensatio* és *talio* jogának elvesztésével. Fi-
gyelemre méltó itt az *arányossági maxima latens megfogalmazása*. Ember-
öléssel akkor enged védekezni Werbőczy, ha a támadó kivont karddal ellenség
módjára tör a védekezőre, tehát a jogellenes támadó cselekmény tárgyi oldali
tényállási elemei egyértelműen valószínűsítik az emberi élet kioltására irányu-
ló szándékot.

Ellenben „*máskép áll a dolog a lelkiismeret törvényszéke előtt. Mert ha a
megtámadott a megtámadó elől becsülettel és személyének megmentésével
menekülhet, akkor kötelessége menekülni s a kisebb rosszat kikerülni, nehogy
nagyobb következék be*”⁸. Akár a jogos védelem és a végszükség elemei
dogmatikai kontaminálódásának is tűnhet a megtámadott támadás előli kité-
rés kötelezettségének megfogalmazása, amelynek jelentősége rendkívüli, hi-
szen ettől függ a cselekmény eredménye, illetve hogy az bekövetkezhet-e a
megtámadott jogszerű magatartása esetén. A magyar büntetőjog kodifiká-
cióját végigkísérte e probléma: köteles-e a megtámadott, s ha igen, mely ese-
tekben kitérni a jogait sértő cselekmény elől? A kérdést, noha a bírói gyakor-
lat következetes volt abban, hogy a megtámadott köteles kitérni többek
között a felmenő, a testvér, a házastárs, valamint az élettárs támadása elől,
feltéve hogy a kitérés lehetséges és veszélymentes, csak a közelmúltban –
2009 augusztusában – tisztázta a jogi norma szintjén a jogalkotó, amikor ki-
mondta, hogy a megtámadott nem köteles kitérni a jogtalan támadás elől.⁹ A
jogos védelmi helyzetben elkövetett emberölés törvénykezés általi elfogadá-
sának szemléletesen kifejtett, Werbőczy korának szellemiségét idéző megfo-
galmazása szerint a „lelkiismeret törvényszéke” előtt csak akkor minősül jog-

⁷ Orosz P. Gábor: i. m.

⁸ Tripartitum Harmadik rész 21. czim 3. §

⁹ Harmadik rész 21. czim 4. §

10 A Büntető törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény 29. § (3) bekezdése.

szerínek a támadó megölése, ha azt másként, becsületes úton nem lehet elérni, tehát az öléssel végződő jogos (ön)védelem alkalmazására csak *ultima ratio*ként kerülhet sor, és csakis akkor, ha nincs más mód a támadás elkerülésére, vagyis a védekező életét másképpen – a halálos eredmény elkerülése nélkül – nem tudja megmenteni. Rövid kitérő erejéig érdemes megjegyeznünk, hogy a keresztény szellemiségű értékrend jogot megtermékenyítő erkölcsisége, amelynek szerves része a lelkiismeret, a becsület – s amelyeket könnyed eleganciával minősít ma a jogtudomány úgynevezett *meta-jurisztikus* (jogon kívüli) elemeknek –, nagyon is jogi minimum, mert abban a társadalomban, ahol a bizalom, a hit, a lelkiismeret, a becsület nem formáló tényezője a normák által szabályozott közösségi létezésnek, a jog sem funkálhat optimálisan. A lelkiismeret szó jogi relevanciája egyébként még a XIX. század végén is létező valóság volt jogszabályainkban, elsősorban azok nem vitatható szellemisége révén. Az ítélkező tevékenység függetlenségét kimondó, történeti alkotmányunk részét alkotó, a bírói hatalom gyakorlásáról szóló 1869. évi IV. törvénycikk is – noha nem kimondott szavakkal, de – a bírói ítélkezés mércéjéül a törvényeknek és a szokásjognak való megfelelést tette, s ezenkívül előírta, hogy az ítések csak feddhetetlen jelleműek lehetnek: függetlenségük alfája és ómegája, hogy csak a törvényeknek és lelkiismeretüknek vannak alárendelve. Ma már elegendők a törvények, a lelkiismeret fel sem vetődik...

Úgyancsak a *Tripartitumhoz vezethetők vissza a jogos védelem további alapvető kritériumai:*

- a) a védekező életét – javait – *fenyegető jogellenes cselekménynek* „*intézetnek*”, ennek hiányában legalább „*közvetlenül fenyegetőnek*” *kell lennie*;
- b) a jogos védelmi cselekmény és az elhárítására okot adó fenyegető cselekmény között nem telhet el jelentékenynek mondható – a védekező cselekmény megfontolására alkalmas – időköz: *a védekezésnek azonnalinak kell lennie*;
- c) a *védelmi cselekmény elkövetője általi provokáció* – itt ugyan a kellő bizonyítottság objektív akadályaként – *az elkövetőt mentő körülmény.*¹¹

A támadás létrejöttében döntő szerepet játszó, a védekező személy által tudatosan tanúsított közrehatást az állandósult bírói gyakorlat mind a mai napig releváns tényezőnek értékeli a jogos védelem korlátjának megállapítása terén. Ezt fejezi ki a Kúria Büntető Jogegységi Tanácsának 4/2013. BJE jog-

¹¹ Tripartitum Harmadik rész 21. czim 5–7. §

egységi határozata (a továbbiakban: 4/2013. BJE), amelynek értelmében a támadás kiprovokálása megfosztja a védekezőt az elhárítás jogszerűségétől. E rendkívül fontos tényállási momentum megvilágítása szempontjából fontosnak véljük a két említett – egymástól egy év híján félezer év időkülönbséggel megszületett – joganyag szövegének citálását, amely szemléletesen mutatja, hogy a kiprovokált és a kölcsönösen elfogadott kihíváson alapuló jogtalan cselekmények esetén a jogos védelem nyújtotta felmentés kérdésköre az ítélkezési gyakorlatban mindig is elevenen élt, s az elhatárolás kategorikussága is következetesen valósult meg a Tripartitumtól a jogállamiság koráig egyaránt (*ábra*).

„Ha pedig tanubizonyoságból vagy máshonnan nem tűnnék ki, hogy melyik ütés előzte meg a másikat, akkor a vétek azt terheli, a ki a másikat a czivódásra vagy ütésre ingerelte.”
Tripartitum.
Harmadik rész 21. czim 7. §

A jogos védelem korlátai:
[...] támadás kiprovokálása megfosztja a védekezőt az elhárítás jogszerűségétől”
4/2013. BJE Indokolás
I. rész 1. pont

„Hányféleképpen és hogyan kell a védelmet értenünk? Tudnunk kell továbbá, hogy a védelmet kétféleképpen érthetjük. Először: a test és személy védelmekép; másodsor pedig az ingatlan vagyon vagy örökségek megtartásakép.”¹²

Már Werbőczy is disztíngvál: *a jogi védelemben részesítendő tárgy meghatározása terén az élet és a testi épség, valamint a javak, illetve vagyoni jogok oltalma elkülönül egymástól*, ez latens módon utal arra, hogy a védekező cselekménynek a tárgyi oldali attribútumait (például módja, eszköze) tekintve *non expressis verbis* kell illeszkednie a jogellenes támadáshoz.

Annak érdekében, hogy az emberi élet és a testi épség ellen irányuló bosszúállás ne válhasson a törvény megkerülésének eszközévé az önvédelemre való hivatkozás révén, a védekező cselekmény bekövetkezésének egyes körülményeit sztrikt módon határozza meg a Tripartitum, amely kizár minden tervszerűen megvalósítható egyenes szándékot (*dolus directus*). Nyilvánvaló, hogy védekező cselekményt gondatlanságból elkövetni fogalmilag kizárt (*ad absurdum*). Álláspontunk szerint ebből következik, hogy a jogos védelmi

¹² Harmadik rész 22. czim preambulum

helyzetben megvalósuló cselekmény kizárólag eshetőleges szándékkal (*dolus eventualis*) vihető végbe. Mivel a védekező cselekmény a jogellenes támadás elhárítására irányul, a tudatosság, a szándék nem hiányozhat belőle, amely azonban a formális értelemben vett jogellenség eredményét tekintve nem lehet a megtámadott által kívánt, csak az adott helyzetben életét, javait mentő személy feltétlen szükségben elkövetett olyan tette, amelynek a várható következményeibe – más választása az adott helyzetben nem lévén – beletörődik, hiszen az életét, a jogait védi az egyetlen lehetséges úton. Az ingatlan javak jogos önhatalommal való megvédése mai polgári jogunk része. Hagyományban rejlő gyökerei pedig az ősi magyar szokásjoghhoz vezetnek vissza, a krisztianizációt megelőző időkből, bár megjegyzendő, hogy Werbőczy jelenéhez képest a római jogi alapokon nyugvó Szent István-i állam- és jogrend is az ősi múltat jelentette. A jogos védelem fogalmilag kizárja az egyenes szándékkal való elkövetést, tekintet nélkül a hivatkozott védelmi cselekményre és a deliktum által fenyegetett társadalmi érdekekre.

A tárgyalat jogintézmény jogi értékelésének elevevébe vág Werbőczy, amikor lejegyzí: „*hogya a dolgok és fekvőjóságok megtartása czéljából a védelem bárkit megillet: annak a test és személy megóttalmazása végett (mikor veszedelemben forognak) sokkal inkább és nagyobb erővel szabad magát védelmeznie*”¹³. A jogos védelem egyik legfontosabb dogmatikai komponense az arányosság, amelynek túllépése nem megengedhető. Törvény által nem rögzített szabály, hogy a védekező cselekmény ne okozzon súlyosabb sérelmet, mint amekkorát a jogellenes támadás okozna elhárításának hiánya esetén, tehát a jogos védelmi cselekmény csak a feltétlenül szükséges mértéket érheti el. A sürgető szükség és a jogilag védett tárgy érdekében a jogalkotó egyes, törvényben írott esetekben mégis – általában valamilyen közérdeket kifejező társadalmi ok miatt – megengedi az elhárító cselekmény nagyobb erejű kifejtését, ennek eklatáns példája a jelenleg hatályos büntetőkódex azon rendelkezése, amely e körben állít fel megdönthetetlen törvényes vélelmet (*praesumptio iuris et de iure*)¹⁴.

A jogos védelmi cselekmény *ultima ratio* jellegét a vétlen önvédelem mérsékletének érzékletes megfogalmazásával ragadja meg Werbőczy a következő sorokban: „*Mindazonáltal Isten és a lelkiismeret ítélőszéke szerint minden védekezésnek a vétlen önvédelem mérsékletével kell történnie. Hogy*

¹³ Harmadik rész 22. cím 4. §

¹⁴ A megdönthetetlen törvényes vélelem szerinti, a situációs elemek minősítő szerepű értékelésén alapuló jogos védelemről a Btk. 22. § (2) bekezdése szól.

*pedig a védelem vétkesen történt, ezt akkor mondjuk, a mikor valaki magát vagyonának és személyének veszélyeztetése nélkül máskép meg nem védheti, hanemha azt, a ki őt megtámadja, vagy megöli vagy megsebesíti.*¹⁵ A vétkesség itt a bűnelkövetés bibliai minősítésének erkölcsi oldaláról értelmezhető. Ha csak egy mód van rá, ha bármilyen realizálható lehetőség adódik, akkor – már csak felebaráti szeretetből is – a védekező köteles önmérsékletet tanúsítva, a támadó életét, testi épségét megóvni azok lényeges tartalmának korlátozásától vagy megfosztásától. Utilitarista megközelítésből azt is mondhatjuk, hogy *a védekező cselekménynek takarékosnak, célszerűnek és a feltétlenül szükséges erőlködést megvalósítónak kell lennie.*

A jogos védelem egyik meghatározó attribútuma a jogellenes támadás intéztsége, vagy a közvetlen – az élet vagy a javak ellen irányuló, azok sérelme vagy megsemmisítése bekövetkeztének reális veszélyét kifejező – fenyegetés, amelyek közül kiemelkedik az, amelyik az élet elvételével, halállal fenyeget. A halálos fenyegetés önmagában – ha és amennyiben nem társul az elhárító cselekmény nélkül minden bizonnyal halálos eredmény bekövetkeztével – nem meríti ki a jogos védelemre való jogosultságot a megfenyegetett személy számára, vagyis az élet kioltására irányuló kvalifikált fenyegetés nem alapozza meg a megfenyegetett jogát az élet elvételével járó védekező cselekményre. A szabályozás célja a joggal való visszaélés elkerülése, amelynek szükségességét a korabeli joggyakorlat alapozta meg. A Tripartitum a jogalkalmazás számára máig iránymutató módon szögezi le, hogy *a verbális formában nyilvánvaló halálos fenyegetés, amennyiben nem jár a támadás azonnali, előreláthatóan halálos eredmény bekövetkezésével, nem keletkeztet jogot a megtámadott részéről halálos eredményű védekező cselekmény fogantatására.*

„*Vajjon segítségére lehet-e egyik ember a másiknak?*”¹⁶ E kérdéssel kezdődik a Tripartitum harmadik részének 24. cikke. A jogos védelem s elsősorban annak jogszerű önvédelemben nyilvánvaló alakzata a védekező személy halálos eredményű önvédelmi cselekményét juttatja eszünkbe, amelynek során a megtámadott a saját élete ellen intézett súlyos jogsérelemmel járó vagy fenyegető támadás elleni jogszerű védekezésként a támadó életnek elvételével járó cselekedetet fejt ki. Ahogyan az első jogi normaként értékelhető jogtörténeti források, úgy a ma ember számára is így van ez. S így volt a XVI. századi Magyarország páratlan tehetségű ítélőmesterének, a több évszázados szakásjogot

¹⁵ Tripartitum Harmadik rész 22. cím 5. §

¹⁶ Harmadik rész 24. cím preambuluma

kódexbe foglaló Werbőczynek a korában is, nem véletlenül foglalkozik a Tripartitum jogos védelemről szóló négy cikke közül három az önvédelemmel. Ha azonban a jogos védelem csak az önvédekezést foglalná magába, neve is a köznyelvben vulgarizálódott önvédelem lenne. De nem így van. A jogos védelem pontosan azért nem azonos az önvédelemmel, mert a jogszerűtlen támadás elhárítására az a személy is jogosult, aki más ember vagy emberek élete vagy javai ellen intézett vagy azokat közvetlenül jelentős sérelemmel vagy megsemmisítéssel fenyegető támadást kíván megghiúsítani, mintegy védelmére kelve embertársának, szolgálva ezzel a jogszerűség fenntartásához fűződő társadalmi érdeket. A segítségnyújtás egyben a keresztény embertől elvárható magatartás erkölcsi elvárhatósági kritériumaként is megjelenik a középkori világképben. Az ember életéhez, testi épségéhez és egészségéhez, továbbá a vagyoni javaihoz való jogának megvédése bárkit felhatalmazhat arra, hogy más embert védelmi cselekmény megtételére hívjon fel, segítséget kérhessen.

„*Ezért akárci, még az idegen is, ha segítségül hívják, annak, a kit életveszélyben lát forogni, segítségére mehet.*”¹⁷ A jogos védelmi helyzetben más személy élete vagy javai megmentése érdekében cselekvő személy kiléte – a védelemben részesített személyhez való viszonya – teljesen irreleváns, a segítségadásra joga, illetve jogi lehetősége van. A segítségnyújtás kötelezettségét azonban a normaszöveg nem mondja ki, a cselekvési szabadságot a segítség kérésére adja meg a jogellenes támadás sértettjének, a segítő személynek pedig a védelmi cselekmény végrehajtására ad jogot. A támadásban veszélyeztetett személy segítségkérésének dogmatikai jelentősége abban van, hogy cselekedete jogszerűségének indokoltsága révén ne lehessen bűnrészesként felelősségre vonni. Amennyiben ugyanis a segítséget kérő személy védelmére kelt személy jogos védelem miatt nem büntethető, miután bűncselekmény nem valósul meg, úgy – elkövető hiányában – részesi (felbujtói) magatartás sem értékelhető azon személy terhére, aki a védelmet kérte. Az ellene intézett támadás, illetve annak közvetlen fenyegetése miatt jogai védelmét kérő személy álláspontunk szerint még akkor sem felelhet felbujtásért, ha a védelmére kelt személy nem a jogos védelem jogilag szabályozott keretei között cselekedett, például a támadás visszaverésének feltétlenül szükséges mértékét nyilvánvaló vétkessége alapján lépte túl.

„*Azonban haramiát és más nyilvános gonosztevőt, az ilyen gonosztevőknek segélykiáltására nem tartozik és nem köteles másnak kezéből kiszabadítani.*”¹⁸

17 Harmadik rész 24. czim 2. §

18 Harmadik rész 24. czim 3. §

Mai szemléletünk szerint vizsgálva érdekes, már-már etikai alapú megközelítésbe helyezi Werbőczy a „haramia és más nyilvános gonosztevő” megmenntésének kérdését, amelynek vonatkozásában a jogos védelmi helyzet fennállását a mérlegelés lehetőségének kizárásával elutasítja, vagyis – némi anakronizmussal szólva – alapvető emberi jogaitól látja indokoltnak megfosztani azt, aki a társadalmi együttélés kikényszeríthető normarendszerével szembe fordul, vagy azt súlyosan sérti.¹⁹

Ugyancsak kizárja a Tripartitum a jogos védelemre való jogosultságot azzal szemben, akit más személy jogszerűen tart fogva, gondoljunk itt az elfogott „gonosztevőre”. Ennek nyomait mai büntetőeljárásunkban is felfedezhetjük. A büntetőeljárásról szóló törvény kimondja, hogy a bűncselekmény elkövetésén tetten ért személyt bárki elfoghatja, köteles azonban őt a nyomozó hatóságnak haladéktalanul átadni; ha erre nincs módja, a rendőrséget értesíteni.²⁰

Jóllehet a Tripartitum elemzett szakaszaiban keveredni látszanak a jogos védelem, a végszükség és a segítségnyújtási kötelezettség jogi terminusának egyes elmei, és a keresztény ember- s világkép, valamint a mai jogállami felfogástól idegen, rendi és osztálykülönbségekre épülő jogrend alapvetően más paradigmába helyezi e jogtörténeti alkotást, megállapítható, hogy a magyar büntetőjogi gondolkodás és a jogdogmatika számára a tárgyalt jogintézmény vonatkozásában igen értékes, részleteiben is kidolgozott materiát adott.

¹⁹ A súlyos jogellenes cselekmény a társadalom rendje, s így voltaképpen maga a társadalom ellen intézett támadás, amelyet már az antik jogok is szigorú szankcióval fenyegettek. Ennek jogfilozófiai fundamentuma az *ubi societas, ibi ius* (ahol a társadalom, ott a jog) cicerói szentenciája.

²⁰ A büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény 127. § (3) bekezdése.

ELEK BALÁZS

Informatikus szakértés a büntetőeljárásban

Az elektronikus adat végleges hozzáférhetetlenné tétele önálló intézkedésként kodifikálása a büntető törvénykönyvben (Btk. 77. §), illetve a számítástechnikai rendszer útján rögzített adatok megőrzésére kötelezés és az elektronikus adat ideiglenes hozzáférhetetlenné tétele (Be. 158/A; 158/B §) kényszerintézkedésként megjelenése a büntetőeljárásról szóló törvényben egyaránt azt igazolja, hogy a büntetőeljárásokban szükségszerűen új szemléletre lesz szükség a kényszerintézkedésektől kezdve a bizonyításon át egészen a bíróság által kiszabott szankciókig.

A számítógép időszakát megelőző bizonyítás keretében beszerzett bizonyítékokat már külön terminológiával *pre-computer evidence*-ként emlegetik.¹ Ezeket, mint például a kézzel írott leveleket, fényképeket le lehetett másolni, és átadni a védőnek, a bírónak, az esküdtszék tagjainak. A digitális adat azonban speciális kezelést és elemzést igényel. Az elektronikus adatot helytelen kezelés mellett könnyen meg lehet változtatni, rongálni, vagy törölni.

Már az emberölés miatt meginduló büntetőügyek gyanúsítottjainak a számítógépeit és a telefonjaik cellainformációit is rutinszerűen átvizsgálják esetleges megerősítő közvetett bizonyíték után kutatva.

Ennek az az egyszerű oka, hogy a számítógép és az internet világának a fejlődése egyre több lehetőséget kínál a bűnözés szinte minden területén.

A számítógép egyszerre van jelen a közigazgatásban, közlekedésben, számvitelben, szállításban, hadiiparban, oktatásban, tudományos kutatásban, egészségügyben, az élet valamennyi területén, így az emberek otthonaiban is.²

Megállapítható az is, hogy a számítógépes ismereteinek növekedésével a fiatalabb korosztály egyre inkább érintett a számítógéphez kapcsolódó bűncselekmények elkövetésében.³

¹ Simson L. Garfinkel: Digital Forensics. American Scientist, vol. 101, 2013 September–October, pp. 370–377.

² Nagy Zoltán András: Bűncselekmények számítógépes környezetben. Ad Librum Kft., Budapest, 2009, 6. o.

³ Elek Balázs: Diákcsinny vagy bűncselekmény. Büntetőjogi kézikönyv diákoknak, szülőknek és tanároknak. Pedellus Tankönyvkiadó, Debrecen, 2008, 87–108. o.

Az internet globális összeköttetést teremt több ezer számítógépes hálózat között, amelyen keresztül hatalmas információmennyiség válik hozzáférhetővé.

Kellő hozzáértés mellett a világháló a bűncselekmények gyors és egyszerű megvalósításának a lehetőségét kínálja. Sok előnye között sajnos megemlíthető a névtelenség, a nemzetek feletti jelleg. A jogalkotás gyakran a fizikai világ normáihoz igazodik, ezért egyes szabályok nem alkalmazhatók, sőt értelmetlennek az úgynevezett virtuális térben.⁴

Az interneten megvalósítható bűncselekmények veszélyességét jelzi, hogy a tettes számítógépének elhelyezkedésétől függetlenül bárhol elkövethető.⁵ Az elkövetők sokszor az internetkávézók számítógépeit használják, a hely adottságai láthatatlanságot kínálnak számukra. Az elkövetési hely nagyon változatos lehet, a bűncselekmény megvalósulhat egy repülőgép fedélzetén, úton két kontinens között is, ahonnan számtalan helyre lehet továbbítani.

Sajnos ugyanaz az ember esetenként másképp viselkedik a való életben és másként az úgynevezett kibertérben. A személytelenségbe burkolózva olyan dolgokat is megtesz, amelyeket egy másik ember cselekedetként végletesen elítélné. A világhálón esetenként felszabadulnak a gátlások. Egy tisztességes, jogkövető állampolgár, aki életében még soha semmit sem lopott el, lehet hogy a világhálóra csatlakozva súlyos bűncselekményeket követ el, s közben ezzel még tisztában sincsen.

Az internetes bűnözés veszélyeit nem lehet túlbecsülni. Már a személyi számítógépek megjelenése és elterjedése is hatékony eszköz a bűnözőknek. Az internet világméretű térhódítása pedig felmérhetetlen veszélyeket rejt.

A számítógépes és az internetes bűncselekményeknek nincs egységes, általánosan elfogadott fogalmuk a jogirodalomban.⁶ Valójában minden internetes bűncselekmény számítógépes bűncselekmény, hiszen az internet használata feltételezi az információs rendszer (Btk. 459. § 15. pont) jelenlétét. A számítógép használatához viszont nem szükségszerű az internet. A két cso-

4 Parti Katalin: Az internetes bűncselekmények nyomozásának egyes kérdései. In: Irk Ferenc (szerk.): *Kriminológiai Tanulmányok* 41. Országos Kriminológiai Intézet, Budapest, 2004, 249–274. o.

5 Köhalmi László: Jogállam és büntetőjog – avagy kételyeim az ezredforduló krimináljoga körül. In: Karsai Krisztina (szerk.): *Keresztmetszet – tanulmányok fiatal büntetőjogászok tollából*. Pólay Elemér Alapítvány, Szeged, 2005, 18–129. o. A szerző szerint nem tűnik teljes mértékben meggyőzőnek az elektronikus aláírások biztonsága vagy az újabban terjedő úgynevezett „wireless” szolgáltatások informatikai biztonsága sem.

6 Gergely Máté: Nyomozás az interneten. *Belügyi Szemle*, 2002/10., 31–50. o.

port között nincs éles határvonal.⁷ Vannak bűncselekmények, amelyek mindkét csoportba besorolhatók.

A számítógépes bűncselekmények közé tartozik⁸ a szoftverkalózkodás, amikor a szerzői jogok megsértését szoftverre követik el. Ez az illegális szoftvermásolás és -terjesztés. Gyakran a számítógép valamilyen hagyományos bűncselekmény elkövetésének eszköze. Ezeknek a bűncselekményeknek az elkövetéséhez nem szükségszerű a számítógép használata. Ilyen például a pénzhamisítás (Btk. 389. §), az üzleti titok megsértése (Btk. 418. §), vagy az okirat-hamisítások (Btk. 342–345. §).

Vannak csak számítógéppel elkövethető, vagy szinte kizárólag számítógéppel elkövethető bűncselekmények. Ilyen bűncselekmény az információrendszer vagy adat megsértése (Btk. 423. §), mint például a mobiltelefon-készülékek dekódolása, ami lényegében a hálózattól történő függetlenítést jelenti. Az úgynevezett e-mail-bomba-program is értékelhető információrendszer elleni bűncselekményként. Az e-mail-bomba küldője például több ezer kéretlen levelet küld valakinek, megbénítva ezzel az illető levelezését. Az infector program esetében egy látszólag ártatlan – például valamilyen játék- – programot fertőz meg az elkövető vírussal. Ha ezt elküldjük valakinek, akkor a vírus is automatikusan megy vele.⁹

Az internetes bűncselekmények közé tartoznak az internet nyilvánosságát felhasználó bűncselekmények. Ezeket el lehet követni internet nélkül is. Ilyen a zaklatás (Btk. 222. §), a rágalmazás (Btk. 226. §), a becsületsértés (Btk. 227. §)¹⁰, a közveszéllyel fenyegetés (Btk. 338. §), a gyermekpornográfia (Btk. 204. §), a közösség elleni uszítás (Btk. 332. §), rémhírterjesztés (Btk. 337. §). Idetartoznak az adatokhoz való tiltott hozzáférést és adott eset-

⁷ Gál István László: Régi és új kísérletek a gazdasági bűnözés fogalmának meghatározására. Rendészeti Szemle, 2009/7–8., 36–37. o.

⁸ Köhalmi László: Számítástechnikai rendszer és adatok elleni bűncselekmény, a számítástechnikai rendszer védelmét biztosító technikai intézkedés kijátszása. In: Balogh Ágnes: Büntetőjog II. Különös Rész. Jogi Szakvizsga Segédkönyvek. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 2008, 393–401. o. Az 1978. évi IV. törvény még „számítástechnikai rendszer és adatok elleni bűncselekmény” és „számítástechnikai rendszer védelmét biztosító technikai intézkedés kijátszása” megnevezést használt.

⁹ Papp Péter: A hi-tech bűnözés napjainkban. Belügyi Szemle, 2004/11–12., 5–14. o.

¹⁰ Egyre több bűncselekmény kapcsolódik az egész világon elterjedt úgynevezett közösségi oldalakhoz, az ezekre feltöltött fényképek és adatok felhasználásával bárki létrehozhat sértő tartalommal a kiválasztott személyhez tartozóknak tűnő profilt. E cselekmények esetében vizsgálni kell a visszaélés személyes adattal vétséget (Btk. 219. §) is. Ezekben az ügyekben a kétséget kizáró bizonyításhoz gyakran informatikus szakértő bevonásával kell vizsgálni a kérdéses előfizetési ponton található számítástechnikai eszközöket. Lásd: Jójárt Livia – Kamenszky Petra – Révész Andrea: A büntetőeljárások elhúzódásának okai és annak következményei. <http://www.mabie.hu/node/758>

ben az adatokkal való visszaélést megvalósító bűncselekmények, például minősített adattal visszaélés (Btk. 265. §), vagy gazdasági titok megsértése (Btk. 413. §), üzleti titok megsértése (Btk. 418. §).

A korábbi büntető törvénykönyv szerinti gazdasági titok megsértésének büntette¹¹ miatt folyamatban lévő büntetőügyben a vádlottól a repülőtéren lefoglalt laptopon, valamint a pendrive-on a sértett kft.-től származó, üzleti titoknak minősülő dokumentumok voltak, amelyek közvetlenül bizonyították a bűncselekmény megtörténtét. Ilyen dokumentumok voltak a külföldi partnernek átadni kívánt árlisták, biztonságtechnikai adatlapok, receptúrák, a külföldi partner országában létesítendő megegyező profilú üzemműködés és összefoglaló terve stb.¹² Ilyen esetben nem feltétlenül szükséges szakértő igénybevétele a számítógépen és az adathordozón lévő adatok megszerzéséhez, de előfordulhat, hogy a nem szakszerű megnyitás megkísérlése jelentős bizonyítási nehézségekhez vezet.

Az internetes bűncselekmények közé tartozhat a világhálón keresztül történő behatolás a különböző cégek hálózati rendszerébe.¹³

Az internet lehetővé teszi az adózás kikerülését, a tiltott szerencsejátékokat és fogadásokat, valamint a szolgáltatások elektronikus úton történő megszerzését, amelyek az adott formában tiltottak. Ilyen a pedofilképek zugkereskedelme az interneten. Az internet nagy lehetőségeket teremt a csalásra, például szolgáltatások terén az olyan új tevékenységi körökben, mint az internetes vásárlás.¹⁴ A számítógépes vírusok terjesztése, a honlapfeltörések és a számítógépes hálózatok ellen elkövetett bűncselekmények is idetartozhatnak.¹⁵

Az interneten végrehajtott csalás jellegű cselekmények körében az egyik tipikus elkövetési mód az úgynevezett *home banking* szolgáltatáshoz, az otthonról intézhető banki műveletekhez kapcsolódik.¹⁶ Ezt használják ki azok, akik a pénzügyet számítógépes rendszerébe jogosulatlanul vagy jogszerűen jelszó vagy más azonosító ismeretében lépnek be, és ott olyan jogosulatlan műveletet végeznek, amelynek célja a jogtalan vagyoni hasznoszerzés. Erre

11 Kóhalmi László (2008): i. m. 211–216. o.

12 Fővárosi Ítéletábra Bf.3.245/2012/18.

13 Jekyné Wohlfarth Zsuzsanna: Számítógép segítségével elkövetett bűncselekmények. *Belügyi Szemle*, 1999/11., 43–50. o.

14 Annabelle Bolt: Elektronikus bűnözés Nagy-Britanniában. *Belügyi Szemle*, 1999/11., 51–53. o.

15 P. Nagy Ferenc: A számítástechnikai bűnözés elleni harc. *Belügyi Szemle*, 2004/11–12., 186–203. o.

16 Kóhalmi László: A gazdasági és a szervezett bűnözés. In: Csemáné Váradi Erika (szerk.): Bevezetés a büntügyi tudományokba. Átdolgozott, bővített kiadás. Bíbor Kiadó, Miskolc, 2007, 142–143. o. [Assistentia Iuris 5.]

példa a jogosulatlan átutalás valakinek a számlájáról, vagy az adósság részbeni vagy teljes törlése.

Hasonlóan csalás jellegű cselekmény az úgynevezett álweboldal nyitása, amikor a valóságban nem létező gazdasági vállalkozás, például egy kereskedelmi cég, esetleg bank kínálja a szolgáltatásait pénz átutalása fejében. Az információs rendszer felhasználásával elkövetett csalás (Btk. 375. §) mellett a hagyományos csalókról is szólni kell, akik megtévesztő ígéretekkel csábítják a világhálón barangolókat. Pénzátutalást, árurendelést vagy szolgáltatásigénybevételt kérnek első alkalommal, majd eltűnnek. Ebbe a körbe tartoznak az úgynevezett vaterás csalások, ezekben az ügyekben a nyomozási cselekmények körébe tartozhat a házkutatás mellett a számítógép szakértővel történő megvizsgálása.

Vannak, akik szegény, beteg gyerekeknek gyűjtenek egy álweboldalon adományokat. Az elkövetők a gyanútlan adakozó egész bankszámláját lecsapolhatják, ha naivan és jóhiszeműen megadja a bankszámlájához kapcsolódó adatait.

Találkozhatunk a világhálón nem létező munka ígéretével, amikor is a munkavégzés lehetőségéért a jelentkezéskor be kell fizetni egy bizonyos összeget.¹⁷

A gyanútlan internetezőktől történő pénzkicsalás további technikája a piramisjáték szervezésének büntette (Btk. 412. §). A klubtagok hozam megszerzésének lehetősége fejében fizetnek be kisebb-nagyobb összegeket.

Korábban a különböző bélyegzőlenyomatokat, dokumentumokat, aláírásokat nyomdai úton vagy fénymásolóval próbálták hamisítani. A számítógép azonban újfajta lehetőséget kínál. A számítástechnika fejlődésével könnyen elérhetőek azok az eszközök, amelyeknek a segítségével szinte minden dokumentum digitalizálható. A szkennerek felbontási képességének növekedése és a lézernyomtatók egyre olcsóbbá válása együttesen lehetővé teszi szinte minden olyan okirat hamisítását, amely nincsen levélde hologramos címkével, bár az ezek készítéséhez szükséges berendezések is megvásárolhatók. Miután a szkennel segítségével digitalizálják az adott adatot (például a pecsétet, aláírást), különböző célirányos manipulációkkal megszerezhető a hamisításhoz szükséges céladat. Egy bélyegző adatainak a megszerzése például úgy történik, hogy a bélyegzővel ellátott okiratot szkennel segítségével digitálisan

¹⁷ Hasonló büntetőügyben a Debreceni Ítéltábla 7603-rendbeli csalás vétsége, 53-rendbeli folytatólagosan elkövetett csalás vétsége, és e vagyon elleni cselekményekhez kapcsolódóan folytatólagosan elkövetett pénzmosás büntett miatt ítélte szabadságvesztés-büntetésre a vádlottat. Debreceni Ítéltábla Bf.II.390/2013/12.

zálják, majd grafikai programok segítségével a bélyegző körüli felületet, illetve hátteret teljes mértékben eltávolítják. A nyomtató segítségével pedig felvihető a bélyegző a papírra.¹⁸

A számítógépekhez kapcsolódó bűnözés kapcsán külön kell szólni a szerzői vagy szerzői joghoz kapcsolódó jogok megsértéséről (Btk. 385. §). A szoftverekhez kapcsolódó jogi kérdéseket világszerte elsősorban a szerzői jogi törvények szabályozzák. A szoftvereket érintő jogsértés lehet a jogosulatlan többszörözés, sokszorosítás, amikor a szoftvereket nemcsak arra a hardverre telepítik, amellyel együtt megvásárolták, hanem más vagy akár több hardverre is. Az illegális másolatok készítése, forgalmazása, az eredetihez hasonló másolatok készítése is jogsértés. A magáncélra ingyen használható szoftverek üzleti környezetben történő felhasználása, a feltört szoftverek letölthetővé tétele az interneten, jogdíjköteles szoftverek engedély nélküli letöltése az internetről is ebbe a körbe tartozik.¹⁹

E bűncselekmény elkövetésével tömegesen találkozhatunk az interneten, ahol az ingyenes elérhetőség miatt magyarországi felhasználók százezrei veszik igénybe és használják a „torrent” oldalakat, illetve a „DC HUB” szervereket. A felhasználók egymás között megosztják és letöltik a gyakran védett szerzői oltalom alatt álló zeneművet, filmet vagy szoftvert. Ugyanez érhető el úgynevezett „warez” oldalakon emelt díjas sms-ek elküldése ellenében. Általában igazságügyi informatikus szakértő bevonásával történik annak megállapítása, hogy az érintett oldalon van-e jogellenes szerzői jogi tartalom-megosztás, illetve a felhasználók felkutatása, ez után a szakvéleményében feltünteti a megosztott tartalmat, a megosztás módját, időpontjait, illetve a megosztó IP-címét.²⁰

Az informatikus vagy számítógépes szakértő a büntetőeljárásban

A számítógép kiemelkedő szerepe a bűnözésben nyilvánvalóan generálja az efféle ismeretek iránti fokozott igényt a felderítésben is. Ez az oka annak, hogy az informatikus vagy számítógépes szakértő szakértelmére és véleményére folyamatosan növekvő igény van a büntetőeljárásokban.

¹⁸ Jekyné Wohlfarth Zsuzsanna: i. m.

¹⁹ Király Klára: Szoftverek és szoftveralközkodás. Belügyi Szemle, 2004/11–12., 159–168. o.

²⁰ Jójárt Livia – Kamenszky Petra – Révész Andrea: i. m.

A szakértői véleménynek a többi bizonyítási eszközhöz képest is vannak sajátosságai, és az informatikus, számítógépes szakértésnek is az egyéb szakterületekhez képest.

„A szakértői bizonyítás elvi alapja az, hogy a történetesen belül egyidejűleg zajlanak több struktúrában az egymást átható és keresztező, egymással (általában természeti törvényszerűségek és/vagy társadalmi normák által szabályozott) kölcsönhatásban lévő okozati folyamatok, amelyeknek minden eleme egyúttal része egy vagy több olyan kauzális kapcsolatnak is, amelyek egy másik strukturális szinten – és esetleg más szabályszerűségek szerint bonyolódik le. [...] Ilyenkor természetesen e másik ismeretrendszerben kell a nyert adatokat is értelmezni, vagyis az eredeti problémát egy más természetű problémává kell átfogalmazni, az e más területen érvényes más természetű szabályszerűségekkel kell szembesíteni, és azok szerint kell a folyamatot modellezni, végül az így kapott eredményt kell válaszként visszavetíteni az eredeti kérdésre.”²¹ Pontosan erről szól a számítástechnikai szakértés is. Az igazságügyi informatikus szakértő a megszokott eszközhöz képest speciális tudással és gyakorlattal a cselekmények digitális lenyomatainak rögzítéséhez, láthatóvá tételéhez, feltáráshoz nyújthat segítséget, amit a hétköznapi ismeretek szintjén is érthető módon kell átadnia. Ehhez kapcsolódóan az informatikus szakértő képes lehet a digitális adat eredetét, létrejöttét is feltárni.

Simson L. Garfinkel szerint a digitális bűnügyi szakértés ereje abban ragadható meg, hogy a számítógépes rendszerek ablakot nyitnak a múltba. Hatalmas mennyiségű információt raktároznak és tartanak vissza akár tudatosan erre létrehozott tárhelyeken, akár véletlenül, amikor a korábbi adatot nem sikerült teljesen törölni. A számítástechnikai szakértő gyakran elő tud hívni korábbi e-maileket, csevegésszövegeket (chatelés). Ezek az adatok felfedhetik az elkövető szándékait abból az időszakból, amikor a bűncselekményt elkövette. Egy digitális kamera lehet, hogy csak harminc fényképet mutat meg, de egy szakértői vizsgálat előhívhat további háromszáz már törölt elemet is. A fájl kitörlések a memória nem feltétlenül törlődik, csak jelzi, hogy annak a helye rendelkezésre áll, amíg nincs új adattal felülírva.²²

A büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény (Be.) 99. § (1) bekezdése alapján *„Ha a bizonyítandó tény megállapításához vagy megítéléséhez különleges szakértelem szükséges, szakértőt kell alkalmazni”*. Általában elfogadott a tudományos irodalomban, hogy a törvényi „kell” szóhasználat nem

²¹ Bócz Endre: *Kriminalisztika a tárgyalóteremben*. Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2008, 118. o.

²² Simson L. Garfinkel: i. m. 370–377. o.

értelmezhető akként, hogy a különleges szakértelmet igénylő tény bizonyítása kizárólag a szakértő véleményével történhet, és nem bizonyítható más bizonyítási eszközzel, hiszen ez a megközelítés ellentétes lenne azzal az elvvel, hogy a büntetőeljárásban szabadon felhasználható a törvényben meghatározott minden bizonyítási eszköz, és szabadon alkalmazható minden bizonyítási eljárás. A szakértő igénybevétele szükségességének megítélésénél döntő jelentősége van a hatóság szubjektív álláspontjának. Egyes jogirodalmi álláspontok szerint a törvény „kell” szóhasználata azonban arra utal, hogy a hatóság tagjának esetleges különleges szakértelme „mint bizonyítási eszköz” nem pótolhatja a szakértő véleményét, mivel a hatóság tagjának a releváns tényre vonatkozó szubjektív ismerete nem bizonyíték.²³

A szakértői vizsgálat a köznapi ismeretek tartományában lezajlott és ott tovább már nem folytatható megismerési folyamat újabb fázisa. A szakértői kirendelés alapkérdése a gyakorlatban az kellene hogy legyen, hogy a jog helyes alkalmazásához megállapítandó tény a konkrét esetben empirikusan és a köznapi ismeretek szintjén hozzáférhető-e, vagy sem. Szakértőhöz csak akkor kell fordulni, ha más lehetőség nincs.

A döntés abban a kérdésben, hogy szükséges-e a szakértőt kirendelni, mindig felveti annak költségigényét. A hatóságnak meg kell fontolnia, hogy a szakértő kirendelésével szükségszerűen felvetődő költségigénnyel és idővesztéssel szemben a bizonyítás terén jelentkezik-e számottevő előny.

Az előre kitervelten, nyereségvágyból, különös kegyetlenséggel elkövetett emberölés büntette és más bűncselekmények miatt ítélte a bíróság életfogytig tartó fegyházbüntetésre az elsőrendű vádlottat azzal, hogy legkorábban harmincöt év után bocsátható feltételelesen szabadságra. A pénzzzállítást végző vádlottak a társuk életét kioltva szereztek meg a pénzzzállítmányt, amire közvetlen tárgyi bizonyítékul szolgált az elsőrendű vádlott által használt laptopon talált 'plan doc'-ban lévő elkövetési terv, amelynek B variációja szerint a lőfegyver használatával a munkatársukat az „örök vadászmezők felé irányítja”. Az informatikai szakértői vélemény kitételei alapján a minden részletre kiterjedő terveket a tényállásban is rögzíteni lehetett, ez a cselekmény bizonyíthatósága mellett az előre kiterveltségre adott közvetlen bizonyítékot.²⁴ Természetesen lehetne érvelni amellet, hogy a laptopon található adatállomány megszerzéséhez nem kell különleges szakértelem, így szükségtelen az informatikus szakértő kirendelése, de az ügy súlya jelzi, mennyire kiemelt bizonyítékot tartalmazhat a számítógép.

²³ Cséka Ervin (szerk.): A büntetőeljárás jogi alapjai I. Bába Kiadó, Szeged, 2006, 256. o.
²⁴ 24 Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Bíróság B.1085/2008/166; Debreceni Ítéletábla Bf.I.186/2010.

A kellő szakértelem nélkül felnyitott számítógép pedig súlyos adatvesztéshez vezethet, erre példa a következő büntetőeljárás.

A nagy sajtóvisszhangot keltő büntetőügyben az ügyészség a vádlottat az édesanyja sérelmére különös kegyetlenséggel elkövetett emberölés büntetével vádolta meg.

A bíróság megismételt eljárásban jogerősen felmentette a vádlottat, a rendelkezésre álló közvetett bizonyítékok ugyanis nem alkottak olyan zárt rendszert, amely elegendő lett volna a kétséget kizáró bizonyossághoz. A hozzátartozói viszonyra és az ebből eredő hétvégi együttlakásra tekintettel a sértett és a vádlott érintkezését igazoló bizonyítékok nem nyújtottak kellő támpontot. Az ügyben kulcsszerepe lehetett volna a lakásban lefoglalt számítógépnek, az orvos szakértők ugyanis behatárolták a halál és a cselekmény elkövetésének idejét, így a lakásban talált számítógép használatának pontos időpontja az elkövető személyéhez is közelebb vihetett volna. Megállapítható volt, hogy a vád tárgyává tett cselekmény napján a sértett és a vádlott is használta a számítógépet. A sértett egyszerűbb játékokon játszott, míg a vádlott két személlyel chatelt, majd egy olyan szerepjátékprogramot futtatott, amely ugyancsak egyértelműen hozzá volt köthető. Az informatikus szakértő kellő határozottsággal beszélt arról, hogy a laptop még este nyolc óra körül is használatban volt, a manuálisan használt kártyajáték ugyanis személyes és folyamatos közreműködést igényel, mert a felhasználói lépés elmaradása esetén a gép sem kezdeményez újabb lépést. A közösségi portálra is történt bejelentkezés a sértett nevével és jelszavával. Az informatikus szakértő által szolgáltatott adatokból így csak azt lehetett megállapítani, hogy a vádlottnak a lakásból történt távozása után a számítógépet csak a sértett használta. Az informatikai szakértő azt is rögzítette, hogy 21.37-kor a komputer még bekapcsolt állapotban volt, a számítógépnek az ugyancsak szakértőként kirendelt intézetben történt felnyitása miatt azonban utólag már nem lehetett megállapítani, hogy az üzemelés mellett ekkor volt-e kezelője a laptopnak. Pedig egy olyan bűncselekménynél, amelynél percről percre történik az események utólagos rekonstruálása, ennek kardinális jelentősége lett volna. A szakértő megállapította, hogy a merevlemezen az operációs rendszer működése során generálódó és minden egyes rendszerinduláskor ugyanolyan néven megnyíló állományok egy része sajnos nem a bűncselekmény napjainak történéseit tartalmazza utolsó állapotként, ami a szakértői vizsgálat során sokkal több adat szűrését tette volna lehetővé, mivel a naplózott utolsó rendszerindításkor ezek felülíródtak. Ez a bekapcsolás *„valószínűleg a lefoglalást követően, a nyomozati cselekmények során történt annak céljából, hogy a gép működőké-*

ességét ellenőrizték a további vizsgálatok előtt. A gép rövid idejű, láthatóan néhány perces üzemeltetése azonban olyan belső, a szakértői eljárásban kiemelt fontosságú adattárak törlését és felülírását jelentette, amelyek a feltejt kérdések megválaszolásában rendkívül fontosak.”

A két kérdéses fájl felülíródott, holott fontos lett volna annak megállapítása, hogy normál kilépéssel vagy leállással kapcsolódott-e ki a számítógép, esetleg drasztikus beavatkozással, például a tápfeszültség megszűnésével, hiszen az akkumulátor egy idő után lemerül. A szakértő is utalt arra, hogy a laptop nyitása-csukása mit jelent, mert a hibernálási állomány felülírásával nagyon fontos, közvetlen szakértői bizonyíték semmisült meg, ami enyhén fogalmazva is „nyomozói elővigyázatlanúság” volt.

Az informatikai és számítástechnikai igazságügyi szakértő így csak közvetett módon tudta alátámasztani, hogy a vádlott meddig tartózkodott a lakásban, a számítógépes szakértő véleményében rejlő bizonytalanságok azonban nagyban hozzájárultak a vád eredménytelenségéhez, a jogerős felmentő ítélethez.²⁵

Számítógépes szakértés és közvetett bizonyítás a büntetőperben

Tremmel a közvetett bizonyítás kapcsán igen találóan épp a számítógép atyjának, Neumann Jánosnak az eredeti kérdésfeltevését idézi: „Hogyan lehet nem teljesen megbízható elemekből – így például csak valószínűségi következtetésre alapot nyújtó közvetett bizonyítékokból – egy gyakorlatilag teljesen megbízható rendszert kialakítani?”²⁶

A Be. 4. §-ában foglalt *in dubio pro reo* elve, vagyis az, hogy kétséget kizáróan nem bizonyított tény nem értékelhető a terhelt terhére, a tényállás megállapítása során azt a kötelezettséget rója az eljáró bíróságra, hogy ha minden bizonyítást felvett annak érdekében, hogy a kétséget eloszlassa, ám a bizonyítás eredménye ennek ellenére is még kétséget, bizonytalanságot rejt magában, akkor a felmerült, lehetséges tények közül a terhelte kedvezőbbet vegye figyelembe, és a tényállás részeként ezt rögzítse.

²⁵ Debreceni Ítéletábla Bf.III.428/2010/44.; Debreceni Törvényszék 6.B.380/2011/125.; Debreceni Ítéletábla Bf.III.279/2013/4.

²⁶ Tremmel Flórián: *Bizonyítékok a büntetőeljárásban*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 2006, 126. o.

Alternatív, bizonytalan megállapításokat a tényállás nem tartalmazhat, mert arra visszavezethetően a bíróság téves, vitatható jogi következtetésre juthat.²⁷

Az informatikus szakértő szakvéleményének értékelése, felhasználása során a bíróság ténymegállapító tevékenysége eredendően közvetett, ténybeli következtetésen alapuló megismerő tevékenység, mivel nem közvetlen észlelője a bizonyítandó ténynek. A közvetett bizonyítás további közvetítést (át-tételt) jelent.

A Be. 75. § (1) bekezdése értelmében bizonyítandó tény, ami adott ügyben a büntető anyagi vagy -eljárási jogszabály alkalmazása szempontjából jelentős. Bizonyítandó tény bizonyítója a bizonyíték, amelynek forrása (megismerésének biztosítója) pedig a bizonyítási eszköz. Bizonyíték tehát a vallomás, okirat stb. tartalma, amelynek alapján, illetve amelyből következően a bíróság megállapítja a tényállást. Személyi vagy tárgyi bizonyítási eszköz (tanú, okirat stb.) pedig akinek, illetve aminek révén a bíróság megismeri a bizonyítékot.

Tremmel meghatározása szerint a büntetőeljárásban a bizonyítékok *„olyan adatok, a) amelyek büntetőjogilag releváns tényekre vonatkoznak, b) amelyeket a törvény által megengedett forrásokból szereznek be, s éppen ezért összességükben és összefüggésükben felhasználhatók (alkalmasak) a büntetőjogilag releváns tényállásnak az ügydöntő hatóság általi megállapítására, utólagos rekonstrukciójára (eljárásjogi bizonyítékok)”*.²⁸ Az infokommunikációs eszközökkel és rendszerekkel kapcsolatban a bizonyíték rendszerint tárgyi bizonyítási eszközökben tárolt, feldolgozott vagy az azokon keresztül továbbított adatokból szerezhető.

A 2013. július 1. napján hatályba lépő új büntető törvénykönyv (Btk.) 77. §-a új intézkedésként vezette be az elektronikus adat végleges hozzáférhetetlenné tétele elnevezésű, kötelezően alkalmazandó intézkedést. A bűncselekményt megvalósító adattartalom így elérhetetlenné tehető az információs rendszereket használók előtt.

Az elektronikus adat fogalmát a Btk. 423. §-a határozza meg, e szerint az információs rendszer vagy adat megsértése bűncselekmény tekintetében adat: az információs rendszerben tárolt, kezelt, feldolgozott vagy továbbított tények, információk vagy fogalmak minden olyan formában való megjelenése, amely információs rendszer általi feldolgozásra alkalmas, ideértve azon programot is, amely valamely funkciónak az információs rendszer által való

²⁷ Legf. Bír. I.973/2007/7.

²⁸ Tremmel Flórián: i. m. 79. o.

végrehajtását biztosítja. Az intézkedés végrehajtását biztosítja az új kényszerintézkedésként bevezetett elektronikus adat ideiglenes hozzáférhetetlenné tétele elnevezésű kényszerintézkedés, ami nyilvánvalóan a bizonyítást is szolgálja (Be. 158/B–158/D §).²⁹

Illés Zsolt éppen az informatikai szakterület egyes speciális jellemzői miatt javasolja a nyom (lenyomat) és anyagmaradvány fogalmakat kiegészíteni az „adatmaradvány” fogalmával is, a digitális nyomnak ugyanis teljesen egyedi sajátosságai vannak, például egy időben több helyen is hiteles „eredeti” formában állhat rendelkezésre.³⁰

Az eredeti bizonyíték kifejezést azonban a számítógéppel összefüggésben nehéz értelmezni. Egy fényképfelvétel még lehetett eredeti, de egy számítógépen tárolt fényképnél, egy .pdf formátumú dokumentumnál, vagy számítógépen tárolt adatnál ez már értelmezést igényel.

Stephen Mason éppen ezért az *original digital object* kifejezés helyett javasolja, hogy olyan meghatározás legyen elfogadott, amely arra utal, hogy az adat tartalma, amelyre a felek hivatkoznak, nem volt megváltoztatva a létrehozása pillanatától addig az időpontig, amíg azt bizonyítékként benyújtották, és az adat integritását (*integrity*) hitelesen bizonyítja, ezért az megbízható.³¹ Kérdés, hogy meddig tekinthető eredetinek a digitális bizonyíték. Egy vízcsepp sem ugyanaz, ha már három másik vízcseppel egyesül. Hasonló módon, ha egy digitális bizonyítékhoz, adathoz hozzáadunk, elveszünk, azon módosítunk, már nem lesz ugyanaz.

A bizonyíték és a bizonyítandó tény viszonya, ekként a bizonyítás, illetve a bizonyíték lehet közvetlen vagy közvetett. Közvetett a bizonyíték, ha nem vonatkozik eleve, egyenesen, nyíltan (kifejezetten) és perdöntő módon a bizonyítandó tényre, hanem csupán másik egy vagy több, közbeeső, kiegészítő tényre mutat, ami azonban releváns, mert következtetés vonható belőle a bizonyítandó (perdöntő) tényre.

Közvetett a bizonyítás, ha nincs közvetlen bizonyíték, nincs beismerő, vagy közvetlen érzékelésen, észleleten alapuló vallomás, illetve az nem hitelt érdemlő. Mindig közvetett a bizonyítás a tudati tények (szándékosság, gon-

²⁹ Széplaki László: A világhálón elkövetett bűncselekmények elleni fellépés törvényi lehetőségei, avagy az elektronikus adat hozzáférhetetlenné tételének szabályai. In: Varga Zoltán (szerk.): A jogegység szolgáltatásban. Kónya István ünnepi kötet. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2014, 193–202. o.

³⁰ Illés Zsolt: Az igazságügyi informatikai szakértés modellezése. *Hadmérnök*, 2010/4., 122–137. o.

³¹ Stephen Mason: Electronic evidence and the meaning of „original”. *Amicus Curiae*, Issue 79, Autumn, 2009, pp. 26–28.

datlanság) meghatározásakor, rendszerint közvetett a tudományos módszer által szolgáltatott bizonyíték és a tárgyi bizonyíték.

A közvetett bizonyíték (mint más bizonyíték) vezethet ténymegállapításhoz, ami azonban önmagában elégtelen, mivel még nem a bizonyítandó tényre ad következtetési lehetőséget. A közvetett bizonyíték alapján megállapított ténynek arra kell alkalmasnak lennie, hogy önmagában, vagy más közvetett bizonyítékból szerzett ténnyel együtt olyan további tényre adjon következtetési lehetőséget, aminek alapján a bizonyítandó tény is megállapítható.

A közvetett bizonyítás valójában tényből tényre következtetés. Közvetett bizonyíték esetében a lényeg nem a bizonyíték mibenléte, hanem a más bizonyítékhoz kötődés. Ehhez képest, amíg közvetlen bizonyíték esetében csupán a hitelt érdemlőség a ténymegállapítás feltétele, közvetett bizonyíték esetében vizsgálendő a ténybeli következtetés helyessége is. Ilyenkor ugyanis a következtetés, illetve annak eredménye pótolja a közvetlen bizonyíték érzékelésen, észleleten alapuló (hitelt érdemlőnek tartott) tartalmát. A bizonyítandó tényre vonatkozó megállapítás lényege ténybeli következtetés. Ezért vezet a téves következtetés megalapozatlansághoz [Be. 351. § (2) bekezdés d) pont].³²

Ezzel összhangban elengedhetetlen, hogy a ténybeli következtetést bíróság végezze, és egyaránt rögzítse, hogy miből, mire vont következtetést. Történeten ítélkezési gyakorlat, hogy el kell határolni az észleleten alapuló valamást a következtetésekre alapított előadástól.³³

Ehhez képest a közvetett bizonyíték elfogadhatósága kapcsán, illetve a közvetett bizonyítás esetében egyaránt vizsgálendő a tény-, illetve tárgyszerűség, a logikai zárttság és a formállogika ellensúlyaként a relevancia.

A következtetés tényszerűsége azt jelenti, hogy az adott közvetett bizonyíték, bár nem a bizonyítandó, viszont olyan tény észleletén alapul, ami mint alapadat hitelt érdemlő, ésszerű érveléssel indokolt, igazolt és okszerű következtetés levonására alkalmas. Ha a közvetett bizonyíték forrása tárgyi bizonyítási eszköz, annak értelemszerűen szintén vizsgálendő a hitelt érdemlősége, ezen belül keletkezése, állapota, helye, illetve fellelésének körülménye, valamint következtetésre alkalmassága. Tény- és tárgyszerűség hiányában a közvetett bizonyítás csupán következtetésben merül ki, ez elégtelen ahhoz, hogy eredménye a közvetlen bizonyítással egyező bizonyosság erejű legyen. A következtetés logikai zárttsága azt jelenti, hogy a közvetett bizonyíték a belőle következő, vagy a más közvetett bizonyítékból kapott ténnyel együtt egyedül

³² Kúria Bhar.III.1.475/2011/8.

³³ BH, 1958/1985.

(kizárólag) a bizonyítandó tényre következtetést biztosítja, és nincs olyan további tény vagy körülmény sem, amely mindezt cáfolná vagy kétségessé tenné, kizárja vagy cáfolja a nem bizonyítandó tényre, vagy attól eltérő, azzal ellentétes következtetés (más verzió) lehetőségét.

Közvetett bizonyítás esetében a bizonyítandó tény igazolása mellett nyilvánvalóvá kell tenni azt is, hogy egyedüli, ami az ellentétes körülmény, lehetőség kizárását, cáfolását jelenti. Közvetett bizonyíték valamely tény bizonyítására csak akkor alkalmas, ha a bizonyítandó tényen kívül minden más tény lehetőségét kizárja.³⁴

A relevancia pedig azt jelenti, hogy bár önmagában közvetett bizonyítékokból nem vonható kizárólagos következtetés a bizonyítandó tényre, tartalma azonban nem zárja ki eleve a bizonyítandó tény időbeli, térbeli, illetve egyéb fizikai környezetbe tartozását. Következésképpen összefüggése a bizonyítás tárgyával ésszerű alapon áll. Nem kizárólag vélemény, feltevésalapú, és a bizonyítandó tény tárgyi oldalához is kötődő.³⁵

A közvetett bizonyítás azonban nem zárja ki a bíróság szabad bizonyítékértékelő tevékenységét, azt a szabadságot, hogy egyes bizonyítási eszközöket, illetve bizonyítékokat a meggyőződése szerint – kellő indokolás mellett – elfogadjon vagy elvessen. A mérlegelési tevékenység során elfogadott bizonyítékoknak kell olyan zárt láncolatot alkotniuk, amely kizárja, hogy az események az ítéletben megállapított tényállástól eltérően is alakulhattak.³⁶

Amikor a bizonyítás nem az úgynevezett közvetett bizonyítás útján történik, nincs szükség a bizonyítékoknak az olyan értelemben vett teljességére, hogy kizárólag a nagyszámú közvetett bizonyítéknak a hiánytalan és logikailag is zárt láncolatára épüljön fel a tényállás. Amikor úgynevezett vegyes bizonyítás történik, ugyancsak szükség van a bizonyítékok logikai zártságára. Közvetlen bizonyíték lehet a vádlottak cselekvőségére, a tényállásszerű cselekvésre a vádlotti vallomás, vagy tanúk közvetlen terhelő vallomása. Ilyenkor a közvetett bizonyítékok jelentősége, hogy azok fényében lehessen állást foglalni a közvetlen vallomások elfogadhatóságáról. A közvetett bizonyítékok is lehetnek személyi jellegűek, okirati bizonyítékok, vagy szakértői bizonyítás eredményei. A közvetett bizonyítékoknak nagy szerepük lehet abban, hogy amennyiben tartalmi azonosság van, a bíróság a vallomást a közvetett bizonyítékokkal megerősített részben fogadja el. Abban az esetben, ha a köz-

34 BH, 1975/164.; 2003/145.

35 Kúria Bhar.III.1.475/2011/8.

36 Legf. Bír. Bf.III.1.929/1998/7.

vetlen bizonyítékot adó vallomás túlnyomó és lényegi részeiben közvetett bizonyítékok sokaságával alátámasztott, nem kifogásolható, ha a bíróság a közvetett bizonyítékokkal alá nem támasztott, de nem cáfolt történéseket is a közvetlen bizonyítékok alapján állapítja meg.

Rendszeresen felvetődik a terheltek telefonjainak híváslista-elemzéseire igazságügyi számítástechnikai és informatikai szakvélemény beszerzése, ami nyilvánvalóan csak közvetett bizonyítékokat szolgáltatathat.³⁷

Az előre kitervelten, nyereségvágyból elkövetett emberölés büntette miatt indult büntetőügyben az informatikus szakértők által összeállított adatokból megállapítható volt, hogy a vádlott a sértett megölésének időpontjában és utána nem tartózkodott a család lakásában, így ezzel megdőlt a vádlott szüleinek és testvéreinek az ezt igazolni próbáló vallomása. A közvetlenül a sértett lelövése után a vádlott által kezdeményezett hívás a közvetlen közelben lévő bázisállomásra érkezett, ez éppen azt erősítette meg, hogy a vádlott lehetett a tettese az ölési cselekménynek.³⁸

Informatikus szakértő és a tényállás megalapozottsága

Fő szabályként a másodfokú bíróság határozatát az elsőfokú ítélettel megállapított tényállásra alapítja [Be. 351. § (1) bekezdés]. A tényálláshoz kötöttség elvi indokát a Be. 78. § (2) és (3) bekezdése adja, e szerint a bizonyítás eszközeinek és a bizonyítékoknak nincs törvényben előre meghatározott bizonyító erejük, a bíróság a bizonyítékokat egyenként és összességében szabadon értékeli, és a bizonyítás eredményét az így kialakult meggyőződése szerint állapítja meg. Ezáltal biztosított a bizonyítékok hitelt érdemlőségének meggyőződés szerinti, szabad értékelése, és védett a mikénti értékelése.

Kivétel, amikor a Be. felment e kötelezettség alól, és megengedi, hogy a másodfokú bíróság a tényállást kiegészítse vagy helyesbítse, vagy eltérő tényállást állapítson meg, és ez alapján határozzon. Elsődleges és általános feltétel, hogy a tényállás megalapozatlan legyen. Ha a tényállás megalapozatlan, akkor van szó kiegészítésről (ami a hiányzó tényállás pótlása), vagy helyesbítésről (ami a meglévő ténymegállapítás módosítása mellőzése) [Be. 352. § (1) bekezdés a) pont]. Viszont a kiegészítés, helyesbítés csak a meglévő tényállásba illeszkedő ténymegállapításhoz vezethet, attól eltérőhöz nem.

³⁷ Legf. Bír. Bkf. II.903/2011/2.

³⁸ Legf. Bír. Bf. III.2.882/2001/4.

Következésképpen, ha a tényállás megalapozatlansága ezúton kiküszöbölhető, akkor az szükségszerűen hatályon kívül helyezéshoz vezet.

Ez alól egy kivétel van, ha eltérő tényállás állapítható meg az iratok tartalma, ténybeli következtetés vagy bizonyításfelvétel útján, és annak alapján a vádlott felmentésének vagy az eljárás megszüntetésének van helye [Be. 352. § (1) bekezdés b) pont]. Ennek az sem akadálya, hogy a másodfokú bizonyítás alapján megállapított új tények ellentétbe kerülnek az elsőfokú ítélet tényállásának egyéb részeivel³⁹ (nagyreformáció).

A számítástechnikai vagy informatikus szakértő kirendelésének elmulasztása sok esetben a tényállás felderítetlenségben megnyilvánuló megalapozatlanságát idézi elő.

A hivatali visszaélés büntette miatt indult büntetőügyben például az informatikai szakértői vélemény beszerzésének elmulasztása az ítélet tényállásának felderítetlenségben megnyilvánuló, és a másodfokú eljárásban ki nem küszöbölhető megalapozatlansághoz vezetett, ezért a hatályon kívül helyezés végzés számos egyéb iránymutatás mellett előírta, hogy informatikus szakértőt kell bevonni a bizonyítási eljárásba, és az ő segítségével kell tisztázni a felvetődött ellentmondásokat a beléptető (biztonsági) rendszer működésével kapcsolatban. Végül a megismételt eljárásban – nem kifogásolható módon – nem informatikus szakértőt rendeltek ki, hanem a rendszer működését legjobban ismerő, azt működtető biztonsági vezetőt hallgatták meg tanúként.⁴⁰

Rendszeresen felmerül informatikus szakértő igénybevétele olyan büntetőügyekben, amelyekben valamilyen számítógépes nyilvántartáshoz, adatbázishoz kapcsolódhat a bűncselekmény elkövetése. A határőr vádlott a külföldi állampolgárt beléptette az országba anélkül, hogy a határfigyelőzetési listán szerepeltek. A vád szerint a szabályszegéssel a régi Btk. 348. § (1) bekezdésben foglalt szolgálatban kötelességszegés vétségét követte el. Az elsőfokú marasztaló ítélet után a másodfokon eljáró Legfelsőbb Bíróság mentette fel a vádlottat azt követően, hogy informatikus szakértő véleményét szereztette be. A másodfokú eljárásban felvett részbizonyítást követően lehetett megállapítani, hogy az eljáró bíróságok nem voltak tisztában az egyes határ-

39 Kúria Bhar.III.447/2012/4.; Háger Tamás: A megalapozatlanság kiküszöböléséhez vezetett folyamat a másodfokú büntetőperben. *Jogelméleti Szemle*, 2013/2., 29–43. o.
<http://jesz.ajk.elte.hu/hager54.pdf>

40 Fővárosi Ítélotábla Bf. 6.100/2011/4. Az informatikai szakértői vélemény beszerzésének elmulasztása más esetben is vezet hatályon kívül helyezéshoz: Fővárosi Ítélotábla Bf.1.35/2009/10., amikor is a rendőrség épületén belüli beléptetéssel, közlekedéssel kapcsolatban vetődött fel a szakértői vélemény beszerzésének szükségessége.

átkelőhelyeken meglévő számítógépes rendszerek működésének alapvető elemeivel. Éppen a szakértői vélemény alapján lehetett megállapítani, hogy az alkalmazott felhasználói programrendszer kidolgozására annak érdekében került sor, hogy megakadályozható legyen olyan személyek határátléptetése, akiknek az adatai a különböző tilalmi listákon szerepelnek. Nem volt követelmény azonban a rendszer kidolgozásakor, hogy a határátléptetést végzők tevékenysége is ellenőrizhető, esetleges mulasztásaik bizonyíthatók legyenek. Az sem volt megállapítható, hogy a számítógépes rendszer kimutatta-e a keresett személy adatait a mulasztás időpontjában. Rámutatott a Legfelsőbb Bíróság arra, hogy olyan esetekben, amikor az eljárás alá vont terheltek a számítógépes keresés mikénti megjelenésének tényét vitatják, és a hatóságok a keresés eredményének megjelenését számítástechnikai eszközökkel kívánják igazolni, az ilyen irányú speciális ismeretekkel felvértezett szakértő bevonása általában nem mellőzhető. „A szakértő (szaktanácsadó) bevonása már az eset felfedését követően a bizonyítékok rögzítéséhez indokolt.”⁴¹ Ennek hiányában a tényállás felderítetlen, megalapozatlan lesz.

A számítástechnikai rendszer működésének jogosulatlan akadályozása vétségében történt bűnösség kimondásához szakszerűen megszervezett bizonyítás vezetett már a büntetőeljárás nyomozási szakaszában. A vádlott a számítógépéről elektronikus levélüzenetet küldött az utazási iroda sértettnek, ezt megtévesztő módon úgy szerkesztette meg, mintha azt a tulajdonos küldte volna a társaság alkalmazottainak. Az üzenetben megkérte az alkalmazottakat, hogy indítsák el a környezetükben lévő összes gépen az elektronikus üzenet csatolt állományát képező „update.exe” fájl, amely az elindítás után vírusfertőzést okozott volna. A vírusvédelmi program azonban észlelte az ártalmas programot, és mielőtt abból súlyosabb következmény származott volna, a rendszergazda eltávolította.⁴² Az eredményes felderítést nagyban elősegítette az informatikus szakértő. A szakértői kirendelés idejében, már a nyomozás megkezdésekor megtörtént, egyben a feltett kérdések között arra is választ kért a nyomozó hatóság, hogy a kérdéseire a szakértő milyen módon tudna válaszolni, milyen vizsgálat elvégzése szükséges, milyen adatokra van szüksége, a vírusos állománynak a gyanúsított rendszerében történő felkutatása megoldható-e, illetve lehetőség van-e erre az adathordozó lefoglalása nélkül, s hogy a feladatok elvégzésének milyen költségvonzatai lennének. A szakértő-

41 Hajdú-Bihar Megyei Bíróság Katonai Tanácsa KB.II.139/2001.; Legf. Bír.Bf.V.3.248/2002/2.; Hajdú-Bihar Megyei Bíróság Katonai Tanácsa KB.II.165/2001.; Legf. Bír.Bf.V.71/2002/4.; Hajdú-Bihar Megyei Bíróság Katonai Tanácsa KB.II.156/2001.; Legf. Bír.Bf.V.3.405/2002/4.

42 Debreceni Városi Bíróság B. 1764/2006/8.

nek lehetősége volt arra, hogy a munkájához szükséges feltételekről tájékoztassa a hatóságot, így minden a rendelkezésére állt a kérdések megválaszolásához, és a megalapozott tényállás nagyban az ő véleményén alapulhatott.

A szerzői jogok megsértésének vétsége és más bűncselekmények miatt folyamatban lévő büntetőügyben a Kúria felülvizsgálati eljárásban az eljáró bíróságok ítéleteit részben hatályon kívül helyezte, és új eljárás lefolytatását rendelte el. A jogerős ítélet tényállása azt is tartalmazta, hogy a harmadrendű terhelt pontosan meg nem határozható időpontban a szerzői jogi jogosultak engedélye nélkül másolatot készített különféle szoftvekről, egyben vagyoni hátrányt okozott. Átiratában már a Legfőbb Ügyészség is rámutatott arra, hogy a vádirati tényállás sem tartalmazta az elkövetési magatartás elkövetési időpontját még hozzátétőlegesen sem, így ebben a tekintetben a vád nem tekinthető törvényesnek.⁴³

E büntetőügy is jelzi, hogy egy informatikus szakértő esetleges véleménye, amely véleményt ad a másolat elkészítésének időpontjára, a vád törvényessége tekintetében is jelentőséggel bírhat. Ebben a büntetőügyben a szakértői vélemény beszerzésének hiánya nem pusztán később nem pótolható megalapozatlansághoz vezetett, hanem a törvényes vád hiányát is jelentette.

Egyes eljárási szabálysértések és hiányosságok az informatikus szakértő igénybevételekor

Elsőként érdemes kiemelni azt a hiányosságot, amikor az eljáró hatóságnak nincs megfelelő szakértelme még annak felismeréséhez sem, hogy az adott ügyben informatikus szakértő igénybevétele lenne indokolt. Sok esetben a bűnügyi nyomozói és informatikai szaktudást, szakértést igénylő feladatok már a nyomozás kezdeti szakaszában is keverednek. Ebbe a körbe tartozik a bűnügyi helyszínen feltalált és valószínűsíthetően bizonyítékokat is tartalmazó számítógépek és más elektronikus eszközök kezelése; az ellenőrizhető digitális lenyomat fájlok (image) készítése, rögzítése az így szerzett adatok további vizsgálatához; a bizonyítékok kinyerése a számítógépből; illetve az elektronikus bizonyítékok elemzése⁴⁴. *Máté István* ezen túl arra hívja fel a fi-

⁴³ Kúria Bfv.II.271/2012/5.

⁴⁴ Lásd bővebben Máté István Zsolt: A digitális bűnfelderítés gyakorlata, avagy az igazságügyi informatikai szakértő a büntetőeljárásban. In: Gaál Gyula – Hautzinger Zoltán (szerk.): Pécsi Határőr Tudományos Közlemények XIV. Magyar Hadtudományi Társaság Határőr Szakosztály Pécsi Szakszoportja–Magyar Rendészettudományi Társaság, Pécs, 2013, 359–365. o.

gyelmet, hogy Magyarországon még nem alakult ki olyan közvetítő nyelv, kommunikációs csatorna, amely elősegítené, hogy a büntetőeljárás szereplői pontosan megértsék egymást.⁴⁵ *Szent-Györgyi Albert* mondása itt is érvényes: „*Az a kutató, aki nem tud érthetően elmondani valamit egy nyolc éves gyermeknek, az kontár a szakmájában.*”⁴⁶ Az informatikus szakemberek beszédmódja, szóhasználata, annak jelentéstartalmai gyakran élesen elválnak a jogi gondolkodástól, és nem alakult ki olyan közös nyelv, mint például az orvos szakértés kapcsán. Mindez már a megfelelő kérdések feltevését is akadályozza, hiszen a nyomozó, az ügyész, vagy a bíró abban sem lehet teljesen biztos, hogy milyen kérdésekben várhat speciális segítséget a szakértőtől.

A hivatkozott büntetőügyekből is kiténik, hogy esetenként informatikai szakértői feladatokat nem kijelölt igazságügyi szakértők, hanem az eljáró nyomozó vagy eseti szakértők, szaktanácsadók látnak el, ami később a tényállás megalapozottságát, végső soron az egész büntetőeljárás eredményességét befolyásolhatja.

A szakvélemény főbb hiányai, hiányosságai között említhető, ha a szakértő túllépi kompetenciáját, így különösen jogkérdésben nyilvánít véleményt, a kirendelő határozatban fel nem tett kérdésre ad választ, vagy a leleten kívül található egyéb bizonyítékokra tekintettel ad véleményt. Természetesen az is előfordulhat, hogy olyan kérdést tesznek fel a szakértőnek, amelynek megválaszolása nem tartozik a büntetőjogilag releváns tények közé, vagy nem tartozik a szakértő kompetenciájába. Nem tartozhat a szakértő kompetenciájába annak megválaszolása, hogy a cselekmény milyen bűncselekményt valósít meg, szándékos vagy gondatlan elkövetésről van-e szó. Arról sem lehet kérdezni a szakértőt, hogy milyen adatok beszerzése szükséges ahhoz, hogy a bűncselekményt meg lehessen állapítani, de nem kifogásolható, ha a hatóság előzetesen arról egyeztet a szakértővel, hogy a megalapozott véleményadás-hoz milyen adatokra van szüksége.

Tartalmilag megalapozatlan a szakvélemény, ha iratellenes, téves ténybeli következtetésen alapul, hiányzó ténymegállapításra, felderítetlenségre visszavezethető hibája van, ha nem jelöli meg a vizsgálat módszerét és annak validitását.⁴⁷

A szakértői vélemény logikai szempontból következtetés, de tényekből indul ki, amelyeket a kirendelő hatóság rögzít, vagy saját észlelésből állapít

45 Uo.

46 Idézi Fenyvesi Csaba: A kriminalisztika alapkérdései. In: Gaál Gyula – Hautzinger Zoltán (szerk.): i. m. 349. o.

47 Tremmel Flórián: i. m. 136. o.

meg. Ha az ilyen tényt eltérő vagy ellentétes bizonyítékokból kellene megállapítani, nem bízható a szakértőre, hogy eldöntse, mely bizonyítékokat vesd figyelembe. A hatóságnak kell eldöntenie, mely hipotetikus esetre kell alkotnia a véleményét ugyanis az egyéb bizonyítási eszközök hitelt érdemlőségéről történő állásfoglalás a bíróság feladata lesz.

A bíróság nem fér hozzá a használt számítógépes programhoz, ezért a szakértőnek pontosan fel kell tüntetnie a felhasznált program nevét, származását, a szakmai szervezetek által történt elfogadottságának igazolását. Ezáltal válik lehetővé a vád és a védelem számára az adott szakvélemény vitatása. *Pataky* szerint a műszaki szakértő sokszor olyan adatok tömegét használja fel munkájához, aminek sem forrását, sem számértékét nem bizonyítja, pedig alapvető előírás lenne, hogy a szakértő csak olyan adatokból dolgozzon, amelyek számára a hatóság megengedett vagy előírt.⁴⁸

Erre utal *Árvai és Mittermayer*, akik szerint a számítógépes műszaki szakértői vizsgálat esetén a szakvéleménynek tartalmaznia kell a felhasznált program megjelölését, a felhasználási korlátokat, a betáplált adatokat, és a felhasznált eredmény felhasználási módját is.⁴⁹

A Be. 106. § (1) bekezdése alapján a terhelt, a sértett, valamint a szemléltárgy birtokosa tűrni köteles, hogy a birtokában lévő dolgot a szakértő akár az állag sérelmével vagy megsemmisülésével járó vizsgálatnak vesse alá. A szakértői vizsgálattal okozott kárért külön jogszabály szerint kártalanításnak van helye. A szakértői vizsgálat során mindig különös gonddal kell eljárni annak érdekében, hogy a lefoglalt gép háttértárolóján meglévő rendszer, a telepített alkalmazások, és minden adatbázis sértetlen maradjon a későbbi reprodukálhatóság érdekében. Az eljárási gyakorlat szerint a konkrét szakértői bizonyításban az eredeti, írható médián történő beavatkozás szakmailag nem elfogadható.

Az eredeti adathordozóról készített backup (eredetivel megegyező fizikai másolat) az a médiatartalom, amelyről digitális nyomok, napló- és regisztrációs adatok szerezhetők be mint digitális bizonyítékok.

Az ily módon eredetben megőrzött adathordozóról származtatott háttértárból ezeket az adatbiztonsági szabályokat betartva elektronikusan generált nyomként kiolvashatók a kizárólagosan kérdéses adattartalmakra és szoftvekre jellemző információk, telepítő kódok, sorozatszámok, vagy egyedi azonosítók, majd ezek összevethetők a lefoglalt, vagy azzal megegyező konfigu-

⁴⁸ Pataky Csaba: Műszaki szakértői hiányosságok az ügyvéd szempontjából. *Magyar Jog*, 2000/6., 360. o.

⁴⁹ Árvai Béla – Mittermayer Ödön: Tény és jog a bizonyítási eljárásban, avagy ügyvédi hiányosságok az igazságügyi szakértő nézőpontjából. *Magyar Jog*, 2001/7., 414. o.

rációjú tesztszámítógépen e programok próbainstallálása során generálódó ugyanezen adatokkal.

A szakértői vizsgálatban egyaránt kiemelt fontosságú meghatározni az inkriminált tartalom keletkezésének tényét és időpontját. Ezért alapvető, hogy lefoglalt gép esetén először mindig kiszerelejk a merevlemezt, és az operációs rendszer naplózási állományaiban ellenőrizték az utolsó használat dátumát, majd ezt össze kell hasonlítani a lefoglalás időpontjával.

A vádlottnak az igazságügyi informatikus szakértő előtt tett nyilatkozata a garanciális elemek hiánya miatt bizonyítékként nem vehető figyelembe, hasonlóan az igazságügyi elmeorvos-szakértő előtt tett nyilatkozathoz, hiszen a Be. 117. §-ában foglaltakra a szakértő nem figyelmezteti.⁵⁰ Végső esetben a Be. 78. § (4) bekezdés alapján nem használható fel bizonyítékként a terhelt által a szakértővel közölt információ.

Azt is szem előtt kell tartani, hogy abban az esetben, ha különböző tényadatok vannak az ügyben, hatóság mondhatja meg, hogy a szakértő mely ténybeli alapra építse a véleményét, amennyiben ennek eldöntése nem szakkérdés.

A hivatali visszaélés büntette miatt folyamatban lévő büntetőügyben a házkutatáson és lefoglaláson informatikus szakértő is részt vett. A védő vitatta a lefoglalt híváslista és egyes, a számítógépről kinyomtatott iratok bizonyítékként történő felhasználhatóságát, figyelemmel arra, hogy az informatikai szakértő a házkutatásról szóló jegyzőkönyvet nem írta alá, és nem állt rendelkezésre az az adatállomány, amelyből az iratot kinyomtatták. A másodfokon eljáró ítélőtábla megállapította, hogy jogszabály valóban lehetővé teszi az elektronikus adat oly módon történő lefoglalását, hogy azt szakértő közreműködésével az adathordozóról kimentik. Nem találta aggályosnak azonban a bíróság azt a körülményt, hogy a szakértő elmulasztotta a jegyzőkönyv aláírását, így a bizonyítékok értékelése törvényes volt.⁵¹

A számítástechnikai adatok elleni bűncselekmény miatt folyamatban lévő büntetőügyben [rég Btk. 300/C § (2) bekezdés a) pont] a nyomozó hatóság elsősorban az ügy szerzői jogi vonatkozásairól, míg a védelem információtechnológiai részletekről tett fel kérdéseket a számítástechnikai szakértőnek.

A szakértő a kérdések megválaszolásához a bizonyítás eszközeként felhasznált számítógépes környezetbe visszatöltötte a lefoglalás után az eredeti merevlemezzel készült, a lefoglalás állapotát tükröző szabványos mentést, amelynek egy biztonsági másolata a nyomozó hatóságnak is megvolt. A vizs-

⁵⁰ BH, 1995/449.

⁵¹ Fővárosi Ítélőtábla Bf. 6.209/2011/7.

gálathoz visszatöltött merevlemez teljes egészében tartalmazta a lefoglalás időpontjában telepített vagy felmásolt műveket, azok egyértelműen beazonosíthatók voltak.

Arra a kérdésre nem tudott válaszolni a szakértő, hogy a jogosulatlan másolatok mikor kerültek fel a sértett gépére, ugyanis a sértett számítógépe nem volt sem helyszíni szakértői szemle, sem nyomozási eljárásban elrendelt szakértői bizonyítás tárgya.

A szakértőtől megkérdezték, hogy a terhelt elkövethette-e a cselekményt, a szakértő azonban helyesen utalt arra, hogy e kérdés megválaszolása nem szakértői kompetencia. A cselekmény elkövetéséhez szükséges és elégséges adatokra vonatkozóan azonban egyértelmű bizonyítékokat mutatott ki a lefoglalt számítógép merevlemezén.

A bíróság végül számítástechnikai adatok elleni bűncselekményben [régai Btk. 300/C § (2) bekezdés a) pont] mondta ki bűnösnek a vádlottat. A megállapított tényállás szerint a vádlott azt követően, hogy a feleségével megszakadt az életközössége, egy kémprogramot telepített a nő számítógépére. A sértett időközben regisztrált egy társkereső oldalra, ahová a vádlott a megismert jelszó segítségével a sértett fényképeit mások számára is megismerhetővé tette, és szöveges megjegyzéseket is fűzött hozzá.

A vádlottól lefoglalt számítógép merevlemezén megtalálható volt az a tartalom, amely mutatta, hogy a sértett gépére célirányos kémprogramot telepítettek, amely a sértett által látogatott webhelyeket és a sértett számítógépén megjelenő tartalmakat is elmentette. A szakértő azonban az összes felmerülő kérdésre nem tudott válaszolni, mert a sértett számítógépét nem foglalták le, így a szakvélemény is több lehetőséget említett a sértett számítógépén futó kémprogram által létrehozott adattartalom fizikai megszerzésére.

A szakértő azt is előadta, hogy az elektronikus hírközlésről szóló törvény alapján a szolgáltatónak egy évig kell őriznie az adatokat, vagyis az eltelt időre figyelemmel az IP-cím alapján már nem bizonyítható konkrétan, hogy a vádlott tette-e fel az adatokat. Mindez azt is jelzi, hogy a nyomozás kezdetén elmulasztott adatbeszerzés a későbbiekben nem biztos, hogy pótolható. A hivatkozott ügyben azonban az ügy egyéb adatai alapján a vádlott cselekvőségét bizonyítani lehetett.⁵²

Esetenként a jogerősen befejezett ügyekben is felvetődik az informatikus szakértői vélemény beszerzésének szükségessége. A folytatólagosan elkövetett önbíráskodás büntette miatt folyamatban volt büntetőügyben a terhelti fe-

⁵² Debreceni Városi Bíróság B.436/2010/10.; Debreceni Törvényszék Bf.627/2011/5.

felülvizsgálati indítvány szerint súlyos eljárási szabálysértést követtek el a nyomozás idején, amikor a sértett számítógépét nem foglalták le, és nem vizsgáltatták meg informatikus szakértővel, ennek hiányában ugyanis felvetődik a gyanú, hogy az ügy sértette saját maga állította elő a vádban szereplő elektronikuslevél-küldeményeket. A Be. 423. § (1) bekezdése szerint a felülvizsgálati eljárásban a bíróság által jogerősen megállapított tényállás az irányadó, ami nem támadható, és nincs lehetőség a bizonyítékok értékelésének téves voltával, az egyes bizonyítási eszközök esetleges hiányával érvelve a bűnösség vitatására. A törvényben fel nem sorolt eljárási szabálysértések ugyanis nem képeznek felülvizsgálati okot.⁵³ Az természetesen nem zárható ki, hogy az utólag beszerzett informatikus szakértői vélemény alapján perújítást rendeljen el a bíróság akár a terhelt javára vagy terhére.

Zárógondolatok

Neumann János gondolataihoz visszakanyarodva: minden bizonyítás során cél, hogy az önmagában nem vagy nem teljesen megbízható elemekből, így csak valószínűségi következtetésre alapot nyújtó közvetett bizonyítékokból kell eljutni egy gyakorlatilag teljesen megbízható rendszerhez, a kétséget kizáró bizonyossáig.⁵⁴ Nem vitás, hogy e megbízható rendszer létrehozásában egyre nagyobb szerepe lesz az informatikus vagy számítógépes szakértőnek. Kirendeléséről már a nyomozás elrendelésekor szükséges megfontolt állásfoglalás, mert a legtöbb esetben az eljárás későbbi szakaszaiban az így be nem szerzett adatok már nem vagy csak töredékesen pótolhatók.

Egyre több szerző hívja fel a figyelmet arra, hogy a legnagyobb próbatétel a digitális bűnügyi felderítés előtt az emberi dimenzió, az, hogy más tudományterületekhez képest kevés a képzett szakember, aki a bűnügyekben eljárhat. A szaktudásnak nem pusztán a jelenlegi, hanem a korábbi számítógépes rendszerekre, alkalmazásokra és adatformákra is ki kell terjednie.

A bűnügyi informatikai szakértők egyre nagyobb nehézségekkel néznek szembe amiatt, hogy hihetetlen méretekben nő az adatmennyiség, és a rendszerek is egyre bonyolultabbak. Az informatikus szakértők így nemcsak a bűnözőkkel állnak versenyben, hanem a jövő számítógépes rendszereinek és programjainak fejlesztőivel is.⁵⁵

⁵³ Legf. Bír.Bfv.III.835/2010/2.

⁵⁴ Tremmel Flórián: i. m. 126. o.

⁵⁵ Simson L. Garfinkel: i. m. 370–377. o.

KATONA RITA

A halottakkal kapcsolatos eljárások

Általánosan elfogadott tétel, hogy ha nincs holttest, akkor nincs bűnügy. Ebből azonban *a contrario* sem következik, hogy ha holttest van, akkor bűnügy is van. Ahogy azonban a születés sem csak biológiai folyamat, a halál is jogi kérdés, amelyhez hatósági eljárás tartozik.

A halál fogalmát az egészségügyről szóló 1997. évi CLIV. törvény (Eütv.) 216. § c) pontja tartalmazza. E szerint a halál időpontja az, amikor a légzés, keringés és az agyműködés teljes megszűnése miatt a szervezet visszafordíthatatlan felbomlása megindul. E definíció megegyezik az orvostudomány által használt biológiai halál tartalmával.

A halál beálltát az Eütv. 217. § (1) bekezdés értelmében halottvizsgálattal kell megállapítani, amely minden olyan körülményre kiterjed, amely a bekövetkezés tényének, módjának és okának megállapításához szükséges. A halottvizsgálat, valamint a rendkívüli halál esetén követendő eljárás részletes szabályait a 34/1999. (IX. 24.) BM–EüM–IM együttes rendelet tartalmazza, amelyet 2014. január 1. napján felváltott a 351/2013. (X. 4.) kormányrendelet, míg az eljáró orvos szakértők módszertanát az Országos Igazságügyi Orvostani Intézet 6. számú módszertani levele tartalmazza. (Magát a módszertani levelet 1979-ben bocsátották ki, és az akkor hatályos jogszabályi hivatkozásokat tartalmazza, de a mai napig érvényben lévő iránymutatás, figyelemmel arra, hogy a hatályon kívül helyezett rendeletek, illetve a helyükbe lépő új rendeletek az orvosi, orvos szakértői feladatok tekintetében lényegi eltérést nem mutattak.)

Jogi kategóriaként megkülönböztetjük a természetes halál, illetve a rendkívüli halál esetét. Természetes halál esetén a halál bekövetkezését megállapító orvosi halottvizsgálat után lehet a holttestet kórbonctani vizsgálatnak alávetni – vagy azt jogszabályban meghatározott feltételek esetén mellőzni –, és a halottvizsgálati bizonyítványt kiállítani, és intézkedni a holttest elszállításáról, majd eltemetéséről, illetve a halotti anyakönyvi kivonat kiállításáról.

Rendkívüli halálról akkor beszélünk, ha a halál természetes módon való bekövetkezését a körülmények kétségesse teszik, így a bekövetkezésének körülményei bűncselekmény elkövetésére utalnak; azt közlekedési vagy foglalkozás körében bekövetkezett baleset okozta vagy annak gyanúja merül föl; azt

egyéb baleset vagy mérgezés okozta, és a halál bekövetkezésével összefüggésben szükséges a felelősség vizsgálata; azt öngyilkosság okozta, vagy a körülmények arra utalnak; az egészségügyi ellátás során következett be, és az egészségügyi dolgozó foglalkozási szabályszegésének gyanúja merül föl; bekövetkezésének előzményei, körülményei ismeretlenek, vagy nem állnak rendelkezésre olyan adatok, amelyekből megalapozottan következtetni lehetne a halál bekövetkeztének körülményeire, vagy fogvatartott elhalálozása esetén.¹

Halottvizsgálat – halottszemle

A halottvizsgálatot minden esetben orvos végzi, azonban a halál bekövetkezésének tényét mentőtiszt is megállapíthatja. A hatályos szabályok szerint az arra illetékes² orvosnak haladéktalanul, de legkésőbb a tudomásra jutástól számított hat órán belül, egészségügyi intézményben, közterületen vagy nyilvános helyen történő halál esetén soron kívül, de legfeljebb két órán belül el kell végeznie a halottvizsgálatot. A halottvizsgálat megállapításai kapcsán lehet arról dönteni, hogy milyen eljárást kell lefolytatni.

Szintén jogszabályváltozás folytán vezethet érdekes eljárásjogi helyzetekhez a 2014. január 1-jén hatályba lépő, a halottvizsgálatról és a halottakkal kapcsolatos eljárásról szóló 351/2013. (X. 4.) kormányrendelet, amely bevezeti a halottvizsgálati szaktanácsadó jogintézményét.

A rendelet 12. § (1) bekezdése értelmében, ha a (halott-) szemle során a halál körülményeinek orvosi-kriminálisztikai szemléletű vizsgálata szükséges, vagy a hatóság a bejelentővel a halál rendkívülisége vonatkozásában nem ért egyet, a hatóság a szemléhez halottvizsgálati szaktanácsadót vesz igénybe.

A 12. § (2) bekezdése szerint halottvizsgálati szaktanácsadó lehet igazságügyi szakértői névjegyzékben igazságügyi orvostan szakterületre bejegyzett

¹ 1997. évi CLIV. törvény 218. § (4) bek.; Az eltűnt személyek felkutatásának és a rendkívüli halálesetek kivizsgálásának rendjéről szóló 23/1994. (X. 26.) BM rendelet 4. § (1) bekezdése ettől némiképp eltérően adja meg a rendkívüli halál definícióját. E szerint rendkívüli halál az a halál, amelynek természetes módon való bekövetkezését a körülmények kétségessé teszik, bekövetkezésének előzményei, körülményei ismeretlenek, vagy nem állnak rendelkezésre olyan adatok, amelyekből megalapozottan következtetni lehet a halál bekövetkezésének körülményeire, így ha a halál(t): a) közlekedési vagy foglalkozás körében bekövetkezett baleset okozta és bűncselekmény gyanúja nem merül fel; b) egyéb baleset vagy mérgezés okozta, és a halál bekövetkezésével összefüggésben szükséges a felelősség vizsgálata; c) öngyilkosság okozta vagy a körülmények erre utalnak; d) az egészségügyi ellátás során következett be, és az egészségügyi dolgozó foglalkozási szabályszegése merült fel; e) a fogva tartás közben következik be.

² 34/1999. (IX. 24.) BM–EüM–IM együttes rendelet 2. §

igazságügyi szakértő, vagy a hatóság alkalmazásában álló, igazságügyi szak-képesítéssel felruházott olyan személy, aki e képesítése tekintetében szerepel az egészségügyi dolgozók működési nyilvántartásában.

A Be. jelenleg hatályos 103. § (1) bekezdés g) pontja alapján egyértelműnek tűnik, hogy a halottvizsgálati szaktanácsadóként eljáró igazságügyi orvos szakértő a büntetőügyben szakértőként a későbbiekben nem járhat el. Bár szakmailag indokolt lehet, hogy az igazságügyi orvosi boncolást a halottszemlén is jelen lévő személy végezze, ezért a (3) bekezdés kimondja, hogy ha a haláleset körülményei alapján az eredményes boncolás érdekében már a szemléhez is szükséges szakértő kirendelése, a halottvizsgálati szaktanácsadói feladatot szakértő látja el. Kérdés, hogy ebben az esetben, ha a névjegyzékbe felvett igazságügyi orvos szakértő jár el, akkor a kirendelő határozatának szóhasználatán múlik, hogy későbbiekben is eljárhat-e. Vagy a Be. rendelkezésével ellentétben a halottvizsgálati szaktanácsadóként eljáró igazságügyi szakértőt automatikusan „halottvizsgálati szakértőnek” tekintjük? A gyakorlat feladata ennek a kimunkálása.

Rendkívüli halál esetén hatósági eljárást kell lefolytatni, és az elhunyt hatósági boncolását kell elrendelni, ha azonban a halál okának és körülményeinek vizsgálatánál bűncselekmény elkövetésének a gyanúja merül fel – az eljárás bármely szakaszában –, át kell térni a büntetőeljárás szabályaira, és igazságügyi orvosi boncolást kell elvégezni.

A 2014. január 1-jén hatályba lépő rendelet megkülönbözteti a halottszemle és a halottvizsgálat fogalmát. Az 1. § 5. pontja értelmében a halottvizsgálat a halál tényének és idejének megállapítása, a halottszemle, a kórbonctani vizsgálat, a hatósági és igazságügyi boncolás, valamint ezek eredményének megállapítása, míg az 1. § 4. pontja szerinti halottszemle része az előbbinek, és az a haláleset helyén vagy a holttest helyén lefolytatott szemle részeként a holttest külső vizsgálatát, a holttesten lévő ruházat, valamint a holttesten és az azon lévő ruházatban található dolgok vizsgálatát jelenti.

A 6. számú módszertani levél I. fejezete a halottszemlével és annak végrehajtásával foglalkozik. Az ebben adott útmutatás lényegét tekintve a halottszemle az egyik előbbi fogalommal sem azonos, a rendelet szóhasználatában szereplő halottszemlénél több, mert ekkor kell megállapítani a halál körülményeit és feltehető okait, valamint a halál bekövetkezésének időpontját is. A halottvizsgálatnál pedig kevesebb, hiszen nem része a boncolás.

A módszertani levél útmutatása szerint a helyszíni halottszemle eljárásjogi cselekmény, amely nemcsak orvos szakértő, hanem jellemzően több szakember – bűnügyi technikus, műszaki szakértő, stb. – együttes közreműködé-

sével történik. Ekkor rögzíteni kell a holttest megtalálásának helyét, módját, illetve minden olyan adatot, amely a későbbiekben releváns lehet (például hogy a halottszemle előtt a halál tényét megállapító orvos vagy más mozgatta-e a holttestet).

Ez után meg kell állapítani a halál körülményeit és feltehető okát, ekkor csak a holttesten szabad szemmel is látható elváltozásokból, annak ruházatából, a környezetéből, illetve a bejelentő, hozzátartozó közléseiből lehet következtetni. A holttest állapota alapján a halál bekövetkeztének időpontját is meg kell állapítani. Az orvos szakértő a halál biztos jele, azaz az észlelt hullajelenségek alapján tud következtetni a halál bekövetkeztének időpontjára. Ez a véleményezés nagy gondosságot igényel, figyelemmel arra, hogy nagyon sok – ekkor még jellemzően ismeretlen – tényező befolyásolhatja a hullajelenségek kialakulásának idejét. A módszertani levél tapasztalati alapokon nyugvó eligazítást ad arra, hogy mi alapján milyen időintervallumok véleményezhetők, ez azonban egy standard skála, amelytől az eljáró orvos szakértő indokoltan eltérhet. Az orvos szakértőnek mindig a hullajelenségek alapján kell a halál bekövetkeztének idejéről nyilatkoznia, más rendelkezésre álló adatot (a karórája a medencébe eséskor megállt, ezért a halál ideje azonos a karóra szerint idővel; a szomszéd pontban kilenc órakor hallotta a lövést stb.) nem értékelhet, az a nyomozó hatóság, illetve a bíróság feladata.

Fel kell mérni a holttesten lévő sérüléseket, ehhez el kell távolítani a rajta lévő ruhát. Ügyelni kell arra, hogy a ruházaton található nyomok ne veszessenek el, illetve ne szennyeződjenek felül. Ha a helyszínen ez biztonsággal nem végrehajtható, az a boncolás kezdetéig elhalasztható. Eközben meg kell feleltetni a ruházat sérüléseit a testen lévő sérülésekkel, valamint ha azon bármilyen biológiai nyom észlelhető, azt rögzíteni kell.

Erőszakos haláleset kapcsán az orvos szakértőnek vizsgálnia kell, hogy a helyszínen, vagy a holttest környezetében fellelhető-e a halál előidézésre alkalmas eszköz.

Ismeretlen holttest esetén a vizsgálatnak ki kell terjednie mindazokra a sajtóságokra, amelyek a személyazonosítás szempontjából jelentősek lehetnek.

A holttest elszállításának felügyeletét is az orvos szakértő feladataként fogalmazza meg a módszertani levél, ajánlva, hogy az a nyomok biztosítása érdekében a test teljes beburkolása mellett történjen.

A módszertani levél, bár az orvos szakértő feladatairól szól, hangsúlyozza, hogy halottszemléhez elsősorban igazságügyi orvostani szakképesítéssel bíró szakorvost, ilyen orvos hiányában igazságügyi szakértőt vagy rendőrorvost, ha pedig a késedelem a halottszemle megtartását akadályozná, más or-

vost kell alkalmazni. A jelenleg hatályos 34/1999. (IX. 4.) BM–EüM–IM rendelet a halottvizsgálatot fő szabályként az illetékes háziorvos vagy ügyeletes orvos hatáskörébe utalja, akiknek vélhetően nincs meg a módszertani levél szerinti képesítésük, leginkább a „más orvos” kategóriájába sorolhatók. A rendőrorvos intézményét a jelenleg hatályos jogszabály nem ismeri, a 2014. január 1. óta hatályos 351/2013. (X. 4.) kormányrendelet 12. § (2) bekezdés b) pontja szerinti halottvizsgálati szaktanácsadó azonban megfeleltethető annak. (A halottvizsgálati szaktanácsadó rendeletben írt feladatai megegyeznek a módszertani levélben a szemle során elvégzendő feladatokkal.)

A halottvizsgálatot, szemlét követően a rendkívüli halálesettel kapcsolatos eljárás lefolytatására hatáskörrel és illetőséggel felruházott hatóság³ – lényegét tekintve a halál beálltának, a holttest megtalálásának helye szerinti rendőrség – elrendeli a hatósági boncolást, illetve, ha az eddig felvetődő adatok alapján bűncselekmény gyanúja merül fel, az igazságügyi boncolást.

Boncolás

A jelenleg hatályos 34/1999. (IX. 24.) BM–EüM–IM együttes rendelet szűkszavúan – mindössze két szakaszban – foglalkozik a hatósági és az igazságügyi orvosi boncolással. Ennek keretében szabályozza, hogy a boncolásról a szakmai módszertani irányelvek szerint jegyzőkönyvet kell készíteni, amelyben fel kell tüntetni, ha az elhunytat kezelő orvos is jelen van a boncoláson. A hatósági boncolásról készített jegyzőkönyvet a véleményi résszel együtt meg kell küldeni a boncolást elrendelő hatóságnak. (A vélemény elkészítésében természetesen a kezelőorvos nem vehet részt, abban az esetben sem, ha a boncoláson hatósági engedéllyel jelen volt.)

A 2014. január 1-jén hatályba lépő új szabályozás ennél jóval részletesebben szabályozza a hatósági boncolást, illetve ennek szabályaira visszautalva az igazságügyi boncolást.

Az új szabályozás értelmében a hatósági boncolást az elrendeléstől számított öt munkanapon belül el kell végezni, ha különösen indokolt esetben a hatóság elrendeli a soronkívüliséget, akkor a boncolást a holttest beszállítását követően három órán belül meg kell kezdeni. A hatósági boncolást a fekvőbeteg-ellátó intézmény patológiai osztályán vagy olyan boncolóhelyiség-csoportban lehet elvégezni, amely megfelel a szakmai minimumfeltételeknek. [A sza-

³ 23/1994. (IX. 24.) BM–EüM–IM együttes rendelet 6. § b) pont; 351/2013. (X. 4.) kormányrendelet 7. § (2)–(3) bek.

bályozás koherenciájának megteremtése érdekében szükséges hatályon kívül helyezni a 282/2007. (X. 26.) kormányrendelet 2. számú mellékletének 1/b alpontját, amely kizárólagosan eljáró szervekként jelöli meg az orvostudományi karok igazságügyi orvostani intézeteit, illetve az Igazságügyi Szakértői és Kutatóintézetek területi intézményeit a hatósági boncolások elvégzésére. Természetesen az sem kizárt, hogy a jogalkotó szándéka arra irányul, hogy az intézetek munkatársai „kijáráó szakértőként” végezzék el a hatósági boncolásokat, ez azonban nem lenne célravezető, hiszen ha a boncolás közben merül fel az igazságügyi boncolás szükségessége, arra nyomban át kell térni, ennek alapján a halál okáról már két igazságügyi orvos szakértőnek kell nyilatkoznia, ezért szükséges lenne megvárni, míg a másik igazságügyi orvos szakértő is a helyszínre ér a boncolás folytatása előtt.]

A szakértő a boncoláskor, vér-, vizelet-, csarnokvíz- és szövettani mintát vesz, illetve – erre irányuló kirendelés nélkül is – köteles biztosítani azokat a mintákat, amelyeket az eljárás adatai indokolnak. A rendelet szintén kötelezően előírja, hogy mintát biztosítson a halálokot jelentő eltérésekből, a sérülésekből, illetve az agyból, a szívből, a tüdőből, a májból és a veséből. A kötelezettsége csak a minta biztosítására és őrzésére terjed ki, további vizsgálatok elvégzésére nem.

(A minták biztosítása a későbbiekben felmerülő esetleges vizsgálatok elvégzését teszi lehetővé.)

A boncolásról annak tartama alatt folyamatosan jegyzőkönyvet kell vezetni, amelynek tartalmaznia kell a boncolás helyét, idejét, az elrendelő hatóság megnevezését, a boncoláson részt vevő és jelen lévő személyek adatait, az elhunytira vonatkozó adatokat, valamint a holttest, a külsérelmi nyomok és az észlelt belszervi elváltozások, kóros állapotok leírását, valamint a későbbi vizsgálatra biztosított minták felsorolását. A boncoláskor meg kell állapítani, és a jegyzőkönyv véleményi részében nyilatkozni kell a halál közvetlen okáról, és bekövetkezésének valószínű idejéről, a holttesten talált minden sérülésről, arra is kitérve, hogy az milyen módon és a halál időpontjához képest mikor keletkezett, illetve a halál beálltában oki, részoki szerepe van-e. Több sérülés esetén külön-külön kell véleményt nyilvánítani a sérülésekről, sorrendiségükről és arról, hogy a sérülések közül melyik vagy melyeknek az összehatása idézte elő a halál beálltát, illetve az egyes sérülések túlélés esetén mennyi idő alatt gyógyultak volna. Össze kell foglalni mindazokat a tényeket, amelyek kizárják vagy valószínűsítik bűncselekmény elkövetését.

Ha a halál oka egyéb adatok alapján nem állapítható meg, a boncoláskor véleményt kell nyilvánítani arról, hogy az elhalt fogyasztott-e alkoholt, kábító-

szert vagy kábítószernek nem minősülő kábító hatású szert. Az erre vonatkozó vizsgálatok elvégzéséhez nem szükséges a kirendelő hatóság ezt elrendelő határozata, szövettani vizsgálat, röntgenfelvétel készítése, diatómavizsgálat azonban csak a hatóság külön döntése alapján végezhető.

A 351/2013. (X. 4.) kormányrendelet az igazságügyi boncolás körében visszautal a hatósági boncolás szabályaira azzal, hogy azt az elrendeléstől számított három napon belül elvégezni, ellentétben a hatósági boncolás elvégzésére előírt öt munkanappal.

A 6. számú módszertani levél II. fejezete tartalmazza a boncolás végrehajtásának szempontjait, illetve annak lefolytatásához ad szakmai iránymutatást. A módszertani levél leszögezi, hogy a boncolás a halálok megállapításának objektív módszere, okmánya a boncolási jegyzőkönyv.

A boncolási jegyzőkönyv formailag három fő részre tagozódik, a *felzetre*, a *leleti részre* és a *véleményre*.

A felzet a boncolás adminisztratív adatait tartalmazza. Itt kell feltüntetni az elrendelő hatóság megnevezését, határozatának számát, a boncolás elvégzésének helyét, idejét és az azt végzők személyét.

A leleti rész két részből áll, a *külvizsgálat* és a *belvizsgálat* leírásából. Annak érdekében, hogy az ügy későbbi szakaszában bármikor felmerülő kérdések megválaszolhatók legyenek, a leleti résznek nagyon aprólékosnak és mindenre kiterjedőnek kell lennie. (A módszertani levél negyvenkilenc pontba szedi azokat az adatokat, amelyeket a leleti részben fel kell tüntetni.)

A külvizsgálat címszó alatt annak leírása után, hogy hol, mikor milyen körülmények között találták meg a holttestet, rögzíteni kell az elhalt korára, nemére, testhosszára, tápláltságára, testfelépítésére vonatkozó adatokat, az esetleges különös ismertető jeleket és fejlődési rendellenességeket. Ezt követi a hullajelenségek leírása, a holttest vérrel vagy más biológiai anyaggal szennyezettségének feltüntetése, illetve más szennyezettség, idegen anyagok jelenlétének rögzítése. Majd a fejtől a talp felé a test egészének átvizsgálása következik, a testnyílásokra is kiterjedően.

A külvizsgálat speciális és nagy pontosságot igénylő része a sérülések leírása, amely jellemzően külsérelmi nyomok címszó alatt történik. Ez minden esetben a sebek leírásának szabályai szerint végzendő, amelyhez eligazítást a testi sérülések és egészségkárosodások igazságügyi orvos szakértői véleményéséről szóló 16. számú módszertani levél ad. E körben előírja a módszertani levél, hogy a testüregbe nem hatoló sérüléseket bemetszéssel kell feltárni, míg a szűrt, metszett és lőtt sérüléseket rétegesen kell boncolni, nem célszerű azonban a sebek mélységét szondával vizsgálni.

A holttestről és az egyes sérülésekről a külvizsgálattal egy időben, és majd a belvizsgálat közben is fényképfelvételeket kell készíteni, amelyekben a releváns eltérések jól láthatók.

A boncoláskor minden esetben meg kell nyitni a test három fő üregét – koponya, mellkas, has –, és az egyes üregek szervének, illetve szervrendszerének állapotát, elváltozásait rögzíteni kell, abban az esetben is, ha a halál oka már az egyik testüreg feltáráásával megállapítható volt. Ha valamely más üreg vagy a gerincscsatorna megnyitásától eredmény várható, akkor azt is el kell végezni, elmaradása szakértői hibának minősül. Minden szerv leírásánál szükséges annak anatómiai jellemzőit teljes körűen rögzíteni. Hibaként határozza meg a módszertani levél azt, ha a szakértő valamely jelenséget összefoglaló jelzővel (lobos, petyhüdt, vizenyős stb.) illet ahelyett, hogy pontosan leírná. A leírásnál ügyelni kell a használt kifejezések határozottságára, egyértelmű mértékek szerinti leírást kell adni, a viszonylagos jelzők használata kerülendő. Ennek ellenére igen gyakori, hogy a szakértői vélemény tényérnyire bevérzésről, ökölnyi vérömlenyről, ujjbegynyi égési sérülésről stb. beszél.

A leleti részben azt is ki kell emelni, hogy mely szerveknél, szervrendszerknél nem volt elváltozás tapasztalható, külön kiemelve a sérülések hiányát. Minden esetben tartózkodnia kell a szakértőnek attól, hogy a tapasztaltak rögzítésén túlmenően már ekkor megállapításokat tegyen.

A véleményi részben a boncvizsgálat eredményére, a kórbonctan, illetve az igazságügyi orvostan szabályaira alapozva kell klinikailag is megokolható megállapításokat tenni a jogszabályban megfogalmazott, valamint a kirendelő által feltett kérdésekre. A módszertani levél a vélemény megszerkesztéséhez útmutatót akként ad, hogy a szakértő elsődlegesen a boncolás idején rendelkezésre álló előzményi adatokat ismertesse, ezt kövesse a boncolás eredményének körismeszerű összefoglalása, ezután – a legfontosabb kérdés – a halál közvetlen okának megállapítása, végül a további kérdések megválaszolása következzen.

Ha a boncolás alapján nem válaszolható meg a kirendelő valamennyi kérdése, a szakértőnek előzetes véleményt kell előterjesztenie, majd a további vizsgálati eredmények, később beszerzett orvosi dokumentáció birtokában kell végleges véleményt adnia.

A 2014. január 1-jén hatályba lépő új jogszabály, különös tekintettel a halottvizsgálati szaktanácsadó intézményének bevezetésére, remélhetőleg elősegíti, hogy valamennyi élet elleni cselekmény kiderüljön és felderítésük eredményes legyen, még ha a büntetőeljárásban betöltött szerepe jelenleg több kérdést is felvet.

HÍRES BŰNÜGYEK, TANULSÁGOS NYOMOZÁSOK

KALASZ PETER BELA

Hamis beismerő vallomás a gyakorlatban

A hamis beismerő vallomás a terhelt nyilatkozata, amelyben egy olyan bűncselekmény elkövetését vallja be, amelyet nem ő követett el, vagy egyáltalán meg sem történt. A valótlan tartalmú beismerő vallomást több módon ismerhetjük fel, ilyen az az eset, amikor kiderül, hogy bűncselekményt nem követett el a terhelt, például az emberölés „sértettjét” élve találják; tanúvallomások támasztják alá, hogy a terhelt fizikailag képtelen volt a bűncselekmény elkövetésére, ugyanis a helyszínen sem tartózkodott, vagy éppen más fizikai, ballisztikai bizonyítékok állnak a nyomozó hatóság rendelkezésére, amik alapján kizárhatók a terhelt vallomásában foglaltak. Igazságügyi szakértői vélemények is rámutathatnak a beismerő vallomás valótlanságaira, például DNS-vizsgálat eredménye alapján a terhelt kizárható az elkövetői körből. Bizonyítható továbbá, hogy hamis a beismerés, ha a nyomozás folyamán a valószínű elkövető a nyomozó hatóság látókörébe kerül, és bebizonyosodik, hogy a hamis beismerő vallomást tevő terhelt nem követhette el a bűncselekményt.¹

A hivatkozott tanulmány szerzői százhuszonöt esetet vizsgáltak, amelyekben kétséget kizáró módon megállapíthatóvá vált, hogy hamis beismerő vallomások születtek.

Típusok

A hamis beismerő vallomásoknak három fajtáját különböztethetjük meg²: önkéntes beismerő vallomások gyakran nagy publicitást kapó ügyekben születnek, ezek általában hivatalos rendőrségi kihallgatások előtt születnek meg, amikor az állítólagos elkövető önként jelentkezik a nyomozó hatóságnál mint a súlyos bűncselekmény tettese. Ezekben az esetekben az önkéntes beismerő vallomást tevő személyt szinte azonnal szabadon is bocsátják, amikor bebizonyosodik, hogy a vallomásában foglaltak nem igazak.

¹ Steven A. Drizin – Richard A. Leo: The problem of false confession on the post DNA-world. North Carolina Law Review, vol. 82, 2004

² Wisconsin Criminal Justice Study Commission: Position Paper on false confession.

HÍRES BŰNÜGYEK, TANULSÁGOS NYOMOZÁSOK

A kikényszerített hamis beismerő vallomások csoportjába tartozik az az eset, amikor a gyanúsított azért, hogy a fizikailag és pszichikailag is megterhelő kihallgatás véget érjen, illetve valamilyen előnyt elérhessen, például alku keretében egy csökkentett időtartamú szabadságvesztést; beismerő vallomást tesz egy olyan cselekménnyel kapcsolatban, amelyet el sem követett.

A harmadik csoport, amikor a gyanúsított úgy tesz beismerő vallomást, hogy azt hitetik el vele, hogy a terhére rótt bűncselekményt elkövette, de valamilyen okból magára az elkövetésre nem emlékezik, mert kábítószer, alkohol vagy más tudatmódosító szer hatása alatt állt, vagy elmezavarban szenved.

A hamis beismerő vallomások megtételének oka egyrésztől a gyanúsított azon racionálisnak tekinthető döntése, hogy szabadulni szeretne abból a kényszerhelyzetből, hogy öt hosszú órák óta faggatják gyanúsítottként egy olyan bűncselekményről, amelyet nem követett el, ha azonban elítélik e bűncselekmény miatt, akkor életfogytig tartó szabadságvesztést vagy Amerikában akár halálbüntetést is kaphat. Ezért gondolhatja azt a gyanúsított, hogy ha beismerő vallomást tesz, akkor még a bíróság előtt lehetősége lesz tisztáznia magát, igazolhatja, hogy a bűncselekményt nem követte el, egyúttal a nyomozó hatóság jelen lévő tagjának ígérete alapján hazamehet, további kérdésekre nem kell választ adnia, vagy a kihallgató által ígért hátrányt nem kell elszenvednie. A hamis beismerő vallomások leginkább a konfrontációt alkalmazó, támadó-jellegű kihallgatási taktikák következményei. Ebbe a körbe tartozik a „magatartásünet-analízis”³, amelynek keretében a kihallgatást végző személy a gyanúsított magatartásából, viselkedéséből próbál levonni következtetéseket arra, hogy a gyanúsított adott-e megtévesztő válaszokat, vagy őszintén felelt a feltett kérdésekre. Az előbbi taktikát alkalmazva, amint a kihallgató megtévesztő jeleket észlel a gyanúsított viselkedésében, egyre inkább próbálja őt nyomás alá helyezni, kifejezve azt, tudja, hogy nem mond igazat, az általa elmondottak nem fedik a valóságot. Egyébként a taktika alkalmazása során nem is a válaszok az elsődleges fontosságúak, hanem a gyanúsított reakciói. A megtévesztés jelei közé tartozik, hogy a gyanúsított a székével próbál távolodni a nyomozótól, feláll a székről, megpróbálja elhagyni a szobát, vakarózik, rágja a körmét, rázza a lábát, eltakarja a szemét vagy a száját beszéd közben, illetve éppen keresztbe teszi a lábát, az egyik kezére ráül.⁴

Hamis beismerő vallomás születhet abban az esetben is, ha a nyomozó hatóság tagja megtéveszti a kihallgatás során a gyanúsítottat, például olyan bi-

³ G. Daniel Lassiter (ed.): *Interrogations, Confessions and Entrapment*. Springer, 2004

⁴ Fred E. Inbau: *Criminal Interrogation and Confession*. Aspen Publishing, 2001

zonyítékokról számol be neki, amelyek látszólag kétséget kizáróan bizonyítják, hogy a gyanúsított bűncselekményt követett el, ezért a gyanúsítottnak nem marad más „racionális” választása, mint hogy beismerő vallomást tegyen, ily módon szeretné csökkenteni a rá váró büntetés mértékét. Ilyen hamis bizonyíték lehet egy látszólagos DNS-vizsgálat eredménye, kamerafelvétel és szemtanúk vallomása is.⁵

Hamis beismerő vallomás kényszeríthető ki a gyanúsítottból egy kifejezetten hosszú, többórás kihallgatás során, amelynek a végén a gyanúsított szintén csak arra a racionális döntésre juthat, hogy ha szabadulni szeretne a kényszerhelyzetből, akkor beismerő vallomást kell tennie. *Steven A. Drizin* és *Richard A. Leo* tanulmányában⁶ százhuszonöt esetet mutatott be, amelyben bizonyíthatóan hamis beismerő vallomás született, ezek egyik oka a hosszan tartó kihallgatás volt. A kihallgatások átlagos időtartama 16,3 óra volt, ez érthető módon teljesen kifárasztotta, kikészítette a gyanúsítottakat, akiknek így nem volt más választásuk, csak beismerő vallomást tenni. E problémára megoldás lehet a kihallgatási idők maximalizálása, ezzel elkerülhető lenne az a helyzet, amikor a gyanúsított nem lát más lehetőséget a „kínzás” félbeszakítására, csak ha önmagára terhelő vallomást tesz. De nemcsak a kihallgatás időbeli hossza, hanem a külvilágtól elzártság is hozhat hamis beismerő vallomásokat.

Hamis beismerő vallomás szerezhető továbbá oly módon, hogy a kihallgatás vezetője megpróbálja minimalizálni, csökkenteni a gyanúsított felelősségérzetét a cselekménnyel kapcsolatban, úgy próbálja beállítani az el nem követett bűncselekményt, mintha azt a gyanúsított hirtelen felindulásból, morálisan védhető okból, kábítószer hatása alatt vagy más igazolható okból követte volna el. Így az addigra már kétségbeesett, külvilágtól elzárt, meggyötört emberek beleélik magukat a kihallgató által vázolt helyzetbe, ezért döntenek a beismerő vallomás megtétele mellett.

Megelőzési javaslatok

Az Egyesült Államokban alternatív javaslatok, átmeneti megoldások születtek a konfrontációra épülő kihallgatási taktikák „lecserélése” érdekében.

⁵ Saul M. Kassir – Steven A. Drizin – Thomas Grisso – Gisli H. Gudjonsson – Richard A. Leo – Allison D. Redlich: *Police-induced Confessions: Risk Factors, and Recommendation: Looking Ahead. Law and Human Behavior*, vol. 34, 2010

⁶ Steven A. Drizin – Richard A. Leo: i. m.

HÍRES BŰNÜGYEK, TANULSÁGOS NYOMOZÁSOK

Ezek közé tartozik a *Neil Nelson* által kidolgozott technika, amelyet arra alapozott, hogy a gyanúsítottat támogatni kell abban, hogy elmondhassa a saját verzióját a bűncselekményről, ami nyilvánvalóan hazugságokat is tartalmaz, amelyeket később ellenőrizni is lehet, így a gyanúsított egyre több információt oszt meg a hatóságokkal, ezt aztán a bizonyítási eljárásban a gyanúsított ellen fel lehet használni. Ez a megoldási javaslat azokat a célkitűzéseket valósította meg, amelyek célja a gyanúsított vallomások elektronikus rögzítése volt, így a már-már kényszervallatáshoz hasonlatos technikákat nem alkalmazhatták tovább.

Az Egyesült Királyságban is próbálták megoldást keresni a hamis beismerő vallomások elkerülésére, ezért alkották meg az úgynevezett „nyomozó, kutató kihallgatási technikát”, ennek folyamán a lehető legrészletesebb vallomást szükséges felvenni a gyanúsítottól, aki a cselekményre, annak előzményeire, a saját hollétére, esetleg más elkövetők kilétére vonatkozóan tesz vallomást, így nem a beismerő vallomás „kikényszerítése” a cél, hanem egy minden részletre kiterjedő nyilatkozat.⁷

Az Egyesült Királyságban a rendőrségi és büntetőeljárás bizonyítékokról szóló 1984. évi törvény⁸ meghatározza a kihallgatás körülményeit. Ennek során az őrizetbe vett gyanúsítottakat tájékoztatni kell a jogaikról, egy 24 órás időszakban folyamatos, nyolc órát meghaladó pihenést kell nekik lehetővé tenni, a koruk vagy mentális képességeik miatt veszélyeztetetteknek lehetőséget kell adni arra, hogy egy olyan felnőttel konzultálhassanak, aki tisztában van a helyzetükkel, és megfelelő segítséget tud nekik adni, mindemellett a legfontosabb, hogy a kihallgatásokat elektronikusan rögzíteni kell. Az elektronikus rögzítés legnagyobb előnye a vissza-ellenőrizhetőség, vagyis hogy a nyomozó hatóság tagjai alkalmazták-e bármilyen jogellenes technikát vagy taktikát a kihallgatás során. Pontosan megállapíthatóvá válik, hogy a gyanúsítottat mi vezette el a beismerő vallomás megtételéhez.

A hamis beismerő vallomások kiszűréséhez elengedhetetlen a gyanúsított által elmondottak megerősítése, ellenőrzése, ez részint abból áll, hogy a gyanúsított vallomása olyan részleteket tartalmaz, amelyeket csak az igazi elkövető tudhat, olyan bizonyítékok irányába vezet a nyomozó hatóságot, amiket eddig figyelmen kívül hagytak, vagy nem is ismertek, valamint olyan hibákat is tartalmaz, amelyek nem egyeznek a nyomozó hatóság által ismert adatokkal. Ezek hiányában könnyebben kiszűrhető a hamis beismerő vallo-

⁷ Tom Williamson: *Towards greater professionalism; minimizing miscarriages of justice in investigative interviewing*. Willan Publ., Portland, 2006

⁸ Police and Criminal Evidence Act 1984

más, ezzel párhuzamosan pedig meg is erősödhet az az érzés, hogy a nyomozó hatóság a tényleges elkövetőt hallgatja ki.

Kiemelendő azonban, hogy csak akkor lehet megalapozott véleményt formálni a vallomásról, ha a gyanúsítottak nem volt lehetősége arra, hogy a nyomozó hatóságtól vagy a médiából szerezzon információt a cselekményről, ez ugyanis megnehezíti a vallomás valóságtartalmának ellenőrzését.

Rizikófaktorok

A *Drizin–Leo*-féle tanulmányból kiderül, hogy hamis beismerő vallomásokat leginkább fiatalok tesznek. Kutatásuk alapján a hamis beismerő vallomástevők harmada fiatalok voltak, több mint a fele tizenöt éven aluli, nyolcvan százaléka tizenéves és tizenhét év közötti.⁹ Ez az adat egyáltalán nem tekinthető meglepetésnek, nyilvánvaló ugyanis, hogy a fiatalok kevésbé érettek, mint a felnőttek, naivabbak, meggyőzéssel, kényszerítéssel vagy a rendőri hatalom demonstrálásával könnyebben befolyásolhatók.

A hamis beismerő vallomások megtétele szempontjából szintén veszélyeztetett csoportnak tekinthetők az elmebetegségben, gyengeelméjűségben, szellemi leépülésben, tudatzavarban vagy személyiségzavarban szenvedők, vagyis a kóros elmeállapotúak. Az ő védelmüket erősítette tovább az Amerikai Egyesült Államok legfelsőbb bírósága az *Atkins vs. Virginia-ügyben*¹⁰, amikor is kimondta, hogy kóros elmeállapotú személyeket nem lehet halálbüntetéssel sújtani, az ugyanis sértené az alkotmány nyolcadik, a szokatlan és kegyetlen büntetések alkalmazását tiltó módosítását.

Bármilyen furcsának tűnik, maga az ártatlanság, tapasztalatlanság is bizonytalansági tényező a hamis beismerő vallomások szempontjából, ugyanis az ilyen személyek úgy gondolják, hogy az igazságszolgáltatási rendszer megfelelően működik, nincs okuk a félelemre. Ha nem is azonnal, de később fény derül majd arra, hogy a nyomozó hatóság tagjai hibáztak, amikor őket gyanúsítottként hallgatták ki, és tisztázódik a személyük.¹¹ Ezért nem ragaszkodnak hozzá, hogy a védőjük jelen legyen a kihallgatáson, ezért tesznek vallomást egyedül, ezért válaszolnak a legjobb tudásuk szerint, mert hisznek abban, hogy közreműködésükkel elősegítik az eljárás menetét, eszükbe sem jut,

⁹ Steven A. Drizin – Richard A. Leo: i. m.

¹⁰ *Atkins v. Virginia* 536. US. 304. (2002)

¹¹ Claudia Dalbert: Belief in a Just world. In: Mark R. Leary – Rick H. Hoyle (eds.): *Handbook of Individual Differences in Social Behavior*. Guilford Publications, New York, 2009, pp. 288–297.

HÍRES BŰNÜGYEK, TANULSÁGOS NYOMOZÁSOK

hogy pontatlan, nem megfelelően megfogalmazott válaszaikkal saját magukat sodorják veszélybe.

Léteznek kirívó esetek, amikor egy bűncselekmény kapcsán több, hamis beismerő vallomás születik, ez azért is különösen veszélyes, mert ha az egyik gyanúsított több ártatlan személyt megjelöl mint társtettetést, nemcsak saját magát hozza lehetetlen helyzetbe, hanem a vallomásban említett embereket is. Ennek továbbgondolásaként, amint megszületik az első hamis beismerő vallomás, a többi gyanúsítottat is kihallgatják, de a nyomozók már nem biztos, hogy objektívan kezelik az illetőt, hiszen tudják, hogy van egy beismerő vallomásuk, amely felhasználható a következő kihallgatáskor. Ennek tudatában újabb beismerő vallomást kényszeríthetnek ki, és e két vallomást a következő gyanúsítottnál is felhasználhatják; így épül a kártyavár...

A hamis beismerő vallomások következménye ebből adódóan az is, hogy nemcsak az első gyanúsított vesz részt tévesen az eljárásban, hanem a vallomásában szereplő többi személy is, bevonva így az eljárásba több ártatlant is, ami helyrehozhatatlan károkat okozhat nekik, a családjuknak, a társadalomnak, a nyomozó hatóság megítéléséről nem is beszélve.

Az úgynevezett sorozatgyilkos-ügyek is generálhatnak hamis beismerő vallomásokat. Amint a nyomozó hatóság kikényszerít vagy megszerez egy hamis beismerő vallomást, például egy emberöléses ügyben, az illető azonnal meggyanúsítható újabb, még felderítetlen cselekmények elkövetésével.

E példának a fordítottja az az eset, amikor egy igazi, valós tartalmú beismerő vallomás születik, és ezt felhasználva a tettest újabb, hasonló jellegű bűncselekményekkel gyanúsítják, majd vádolják meg. Ebben az esetben a gyanúsított olyan bűncselekmények elkövetését ismerheti el, amelyekről nincs is pontos tudomása, jellemzően sorozat-bűncselekményeknél merülhet fel¹², például kocsifeltörés, lakásbetörés.

Bizonyos esetekben a nyomozó hatóságnak kapóra jön egy hamis beismerő vallomás, hiszen még megoldatlan bűnügyeket vállalhat magára a gyanúsított, ennek azonban nemcsak az a hátránya, hogy nem az igazi elkövetőt vonják felelősségre, hanem az is, hogy a tényleges elkövető szabadon van, és akár újabb bűncselekményeket is elkövethet büntetlenül.

¹² Elek Balázs: A hamis beismerő vallomást eredményező befolyásolás a büntetőeljárásban. Debreceni Jogí Műhely, 2007/2.

http://www.debrecenijogimuhely.hu/archivum/2_2007/a_hamis_beismero_vallomast_eredmenyezo_befolyasolas_a_buntetoeljarasban/

A Central Park-i futó esete

Az egyik leghírhedtebb büntetőeljárás, amelyben több, hamis beismerő vallomás született, az 1989-es Central Park-i futó esete. A New York-i Central Parkban 1989. április 19-én körülbelül negyven afroamerikai és spanyol ajkú fiatal ment a parkba abból a célból, hogy idegenekre támadjanak, törjenek-zúzzanak. Érdekeség, hogy nem mindenki ismerte a másikat, nemcsak közösen követtek el bűncselekményeket, hanem kisebb csoportokban is. E csoport számlájára írható több futó megtámadása, taxisofőrök inzultálása, valamint más személyek kirablása is.

E bűncselekmények közül azonban kiemelkedik egy 29 éves nő megtámadása, akire másnap hajnalban találtak félholtan.¹³ Az áldozatot megerőskölték, és olyan súlyosan bántalmazták, leginkább a bal szeme környékén, hogy az őt ért vérvesztéség nyolcvanszázalékos volt.

Észelve az eseményeket, több hívás érkezett a 911-es segélyhívószámra. A bejelentések és a kihallgatások alapján a negyven fiatalból harminchet sikerült azonosítani, meggyanúsítani, majd a különböző cselekményekkel megvádolni és végül elítélni.

A kihallgatott harminchét emberből ötöt meggyanúsítottak a súlyos bűncselekménnyel, közülük mindannyian beismerő vallomást tettek, ebből négyet elektronikusan is rögzítettek, az ötödik társuk pedig állítólag szóban elismerte a bűncselekmény elkövetését, erről azonban felvétel nem készült. Egy hatodik is meggyanúsítottak a bűncselekmény elkövetésével, akit a csoport vezetőjének tartottak, ő azonban nem tett beismerő vallomást. Az eljárás érdekessége továbbá, hogy a fiatalok szülei jelenlétében tettek beismerő vallomást, azonban az azt megelőző kihallgatást nem rögzítették. Ez után került sor a bírósági eljárásra, amelyben mind a vádlottak, mind a szülei az állították, hogy a beismerő vallomások kényszer hatására születtek, ugyanis a vádlottakat többször megütötték, hazugnak nevezték, kiabáltak velük, megalázták őket. Az is elhangzott a kihallgatásokon, hogy csak abban az esetben engedik szabadon a fiukat, ha beismerő vallomást tesznek. A bíróság ennek ellenére úgy döntött, hogy a rendőrök szavahihetőbbek, a bíróság az ő vallomásaikat fogadta el a vádlottak érdekkörébe tartozókéival szemben, ezért őt és tizenöt év közötti szabadságvesztés-büntetésre ítélte őket.

¹³ Timothy Sullivan: *Unequal Verdicts: The Central Park Jogger Trials*. Simon & Schuster, New York, 1992

HÍRES BŰNÜGYEK, TANULSÁGOS NYOMOZÁSOK

2002-ben azonban jelentkezett a nyomozó hatóságnál *Matias Reyes*, aki előadta, hogy az említett bűncselekményt egyedül követte el, tettestársai nem voltak. Megjegyzendő, hogy Reyes a cselekmény elkövetésének időpontjában és utána több nőt is megerőszakolt, közülük egyet meg is ölt. A vallomás megszületésével párhuzamosan a nyomozás újraindult, és a sértett zoknijáról rögzített spermium és Reyes DNS-mintája egyezést mutatott. A bizonyíték hatására a fiúkat szabadlábra helyezték, és e cselekmény tekintetében megállapították az ártatlanságukat, ugyanis a további nyomozati cselekmények során sem sikerült kapcsolatot találni a korábban elítéltek és a tényleges elkövető között. A téves elítélés után az eljárásban részt vevő New York-i városi rendőrség kiadott egy összefoglaló jelentést¹⁴, amelyben rögzítették az eljárással kapcsolatos megállapításaikat, de olyan elméleteket is kialakítottak – saját védelmük érdekében –, amely nem zárja ki, hogy Reyes és az öt fiatalkorú közösen követte el a bűncselekményt.

Megállapításaik között szerepelt, hogy ezt a súlyos hibát megelőzhettek volna, ha kialakítanak egy „parancsnoki központot”, amely minden nyomozati cselekményt átlát, koordinál, és magát a nyomozást is irányítja. Létrehozhatók volna egy nyomozó csoportot, amely azonnal ellenőrizhette volna a gyanúsítottak állításait, az esetleges ellentmondásokat és azokat az információkat, amelyek az addig beszerzett bizonyítékokkal nem álltak összhangban. A jelentés szerint elkerülhető lett volna a hat fiatal elítélése abban az esetben is, ha nagyobb figyelmet fordítanak a fiatalok speciális igényeire, de már a fiatalokhoz történő megfelelő hozzáállás is segíthetett volna a nyomozás helyes irányba vitelében.

Szomorú tény az is, hogyha a nyomozó hatóság nagyobb figyelmet fordított volna a hasonló ügyekre a cselekmény előtt és az után is, akkor feltűnhetett volna, hogy az április 19-i eset előtt két nappal ugyanott megerőszakoltak egy másik nőt is. Mint utóbb kiderült, ennek a tettese szintén *Matias Reyes* volt; ezeknek az információknak az összegyűjtésével és koordinálásával már az első eljárásban is felelősségre lehetett volna vonni *Reyest*, főleg úgy, hogy nem sokkal a cselekmény után előállították, a másik nemi erőszakot azonnal el is ismerte, és ezért el is ítélte a bíróság. Mivel a DNS-mintavétel lehetősége és a minták összehasonlítása abban az időszakban nem állt a nyomozó hatóság rendelkezésére, a megoldásra 1994-ig kellett várni, akkor hozták létre ugyanis a DNS-adatbázist, amelyben összehasonlítható két vagy több ügyben rögzített DNS-minta.

¹⁴ <http://big.assets.huffingtonpost.com/Armstrong.pdf>

A büntetőeljárásban részt vevők szerepe és feladata

A hatályos magyar szabályozás¹⁵ szerint az ügyész feladata annak felügyelete, hogy a nyomozó hatóság a nyomozati cselekményeket a büntetőeljárásról szóló törvényben foglaltak szerint végezze el, valamint hogy az eljárásban részt vevők érvényesíthessék a jogaikat. Ennek során az ügyésznek különös figyelmet kell fordítania az olyan beismerő vallomást tevő gyanúsítottakra, akik kóros elmeállapotúak, alacsony az intelligenciahányadosuk, fiatalok, vagy kábítószer-és/vagy alkoholproblémákkal küszködnek. A beismerő vallomások vizsgálatakor nem szabad figyelmen kívül hagyni az oda vezető folyamatot, tekintettel kell lenni a kihallgatás időtartamára, a kihallgatáson alkalmazott technikára, például a taktikai blöffre. Kiemelendő azonban, hogy nemcsak a beismerő vallomáshoz kell viszonyítani a rendelkezésre álló bizonyítékokat, hanem fordítva is, az ember hajlamos ugyanis a könnyebb utat választani, és a beismerő vallomáshoz viszonyítani mindent, így lesöpörni azokat a tényeket, amelyek nem illeszkednek a látszólagos logikai láncolatba. Ez okozza az úgymond csölátást¹⁶ az ügyben, ami jellemzően téves elítéléshez vezet. A legnagyobb segítség mégis a vallomás, illetve a kihallgatás elektronikus rögzítése, ami a legtöbb nyitott kérdésre választ ad, egyúttal továbbképzési, fejlődési lehetőség is a nyomozó hatóság tagjainak, valamint az eljárásban részt vevő összes hivatalos személynek.

A védők kötelessége az ügyfelük képviselése, büntetőügyben pedig a védelmük ellátása.¹⁷ Ennek körében akár kirendelt, akár meghatalmazott védőről van szó, alkalmazkodniuk kell védencük védekezési taktikájához, attól nyíltan nem térhetnek el. Ebből következően, ha a gyanúsított azt mondja, hogy kikényszerítették a hamis vallomását, a védőnek is az ezt alátámasztó bizonyítékokat kell bemutatnia, erre irányuló indítványokat kell előterjesztenie. Továbbfolytatva a gondolatmenetet, megérthetjük, hogy ha a vádlott az eljárásban nem kap megfelelő segítséget a védőjétől, akkor nagyobb arányban születhetnek téves ítéletek. Ezt támasztja alá az „ártatlanság projekt”¹⁸, amely összegyűjti és elemzi a tudomására jutó téves elítéléseket, ezek alapján megállapították, hogy minél kisebb támogatást kap a vádlott a védőjétől, annál nagyobb a lehetősége annak, hogy a terheltet elítélik, még abban az esetben is, ha valójában ártatlan. Bizonyos kirívó esetben maga a védő győ-

¹⁵ A büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény.

¹⁶ Keith A. Findley – Michael S. Scott: The Multiple Dimensions of Tunnel Vision in Criminal Cases. Wisconsin Law Review, vol. 2, 2006

¹⁷ Az ügyvédekről szóló 1998. évi XI. törvény.

¹⁸ www.innocenceproject.org/understand/Bad-Lawyring.php

zi meg arról a terheltet – mert maga sem lát más lehetőséget –, hogy tegyen beismerő vallomást, mert akkor elkerülheti a legsúlyosabb büntetés kiszabását. Ha a védők bizonyítani szeretnék, hogy a védencük hamis beismerő vallomást tett, akkor nemcsak az adott ügyet kell ismerniük, hanem a hamis beismerő vallomáshoz vezető folyamatot, az arra utaló jeleket ki kell emelniük, és meg kell értetniük az eljárásban részt vevőkkel, hogy kikényszerítették a terhelt beismerő vallomását, holott a bűncselekményt nem is követte el.

A bírák és az ülnökök szerepe a legnehezebb, az eljárásban nekik kell kimondaniuk a végső szót. Arról, hogy a beismerő vallomás hamis vagy sem, több módon lehet meggyőződni. Erre példa, hogy az említett megerősítés útján a vallomás mennyiben illeszkedik a többi bizonyíték által kialakított logikai láncolatba. Jelen esetben arra a kérdésre kell választ adni, hogy egyeb, független bizonyítékok alátámasztják-e a vallomásban foglaltakat, vagy sem, ha igen, a vallomás nagy valószínűség szerint önként született meg, nem pedig kényszer hatására.

Az Amerikai Egyesült Államokban a Miranda-figyelmeztetéseknek nagy szerepük van a büntetőeljárásokban, a figyelmeztetések elhangzása nélkül a vallomás nem használható fel.

Annak eldöntésében, hogy a beismerő vallomás hamis vagy sem, a legnagyobb segítség egyértelműen a vallomások elektronikus rögzítése, majd meghallgatása és megtekintése. Ha az egész kihallgatást rögzítették, kétséget kizáró módon megállapítható, hogy a vallomás önként született, vagy kényszer hatására.

Konklúzió, megoldási javaslatok

A hamis beismerő vallomások megszületésének, valamint felhasználásuk megelőzése érdekében a legnagyobb segítség a vallomások, valamint a kihallgatások elektronikus rögzítése. Ennek alkalmazásával keletkezik egy objektív bizonyíték, amely mentes az emberi emlékezet hibáitól. A memória megkopik, az írásban rögzített jegyzőkönyv nem adja vissza a hangsúlyokat, a kérdések elhangzása utáni reakciókat, a megmásított mondatokat, az arcki-fejezéseket és az apró megjegyzéseket, amelyek nagymértékben befolyásolhatják egy-egy vallomás helyes megítélését. A rögzített vallomások pedig nem csak a konkrét ügyben jelenthetnek segítséget: a későbbiekben a nyomozó hatóság tagjai, de még az ügyészek és bírák is tanulhatnak egy-egy kihallgatás levezetéséből, a kérdésekre adott válaszokból. E tudás felhasználásával

megelőzhetők a korábban elkövetett hibák, pontosíthatók, tökéletesíthetők a kihallgatási technikák, valamint egyre könnyebben megállapítható, a terhelt hol próbálja megvezetni a kihallgató személyt. Megelőzhetők lehetnének, vagy legalábbis a számuk csökkenhetne, ha a kihallgatás vezetője vagy a kihallgatáson részt vevők különleges képzést kapnának a hamis beismerő vallomásokkal leginkább érintettek köréről (fiatalkorúak, kóros elmeállapotúak). Ha a kihallgatást végző tudja, hogyan álljon ezekhez a személyekhez, hogyan hasson rájuk, akkor objektív vallomás születik, nem egy kikényszerített, a későbbiekben felhasználhatatlan nyilatkozat.

A mai magyar büntetőeljárás szabályok kötelezővé teszik, hogy a kóros elmeállapotúaknak, fiatalkorúaknak legyen védőjük, ez azonban nem azt jelenti, hogy a kihallgatáson a védő jelen is van. Ezért szükségesnek tartanám kiegészíteni a büntetőeljárásról szóló törvényt azzal, hogy e személyek esetén akár egy felnőtt hozzátartozó, akár a védő kötelezően jelen legyen a kihallgatáson, és az e szabály megsértésével lefolytatott eljárásokat meg kell ismétlni a törvényes vagy a jogi képviselő jelenlétében, és a korábban tett vallomást nem lehetne felhasználni az eljárásban.

A legnagyobb biztonságot a DNS-vizsgálat jelenti, hiszen ennek birtokában szinte százszázalékos bizonyossággal alátámaszthatók vagy elvethetők az addig beszerzett bizonyítékokból levont következtetések, persze csak ha van mihez viszonyítani. Addig azonban, amíg a nyomozó hatóságok anyagi helyzete a jelenlegi szinten mozog, csak a kiemelt ügyekben van lehetőség effajta vizsgálatok elvégzésére.

Röviden összefoglalva, a beismerő vallomások esetén mindenképpen szükséges vizsgálni a gyanúsított fizikai, mentális és pszichológiai képességeit, állapotát; az életkorát; a nyomozó hatósághoz való korábbi viszonyát; előéletét; azt, hogy mennyire érti az eljárás nyelvét, szükséges-e például tolmács igénybevétele; vagy tökéletesen érti az elhangzottakat; a kihallgatás hosszát; a gyanúsított vallomásának részletességét vagy annak hiányát; a beismerő vallomás, valamint a már beszerzett bizonyítékok között fennálló kapcsolatot, vagy annak hiányát. Figyelembe kell venni továbbá, hogy ki volt jelen a kihallgatáson és a beismeréskor, az általuk tapasztaltakat is rögzíteni kell, a gyanúsított kihallgatás alatti magatartását, a fizikai igényeinek kielégítésére tett erőfeszítéseket vagy azok hiányát, valamint az alkalmazott taktikai elemeket, amelyek esetleg nem is állnak összhangban a hatályos törvényekkel, iránymutatásokkal.

Ha ezeket a tényezőket a kihallgatást végző személyek figyelembe veszik, azzal nagymértékben csökkenthető a hamis beismerő vallomások és a hibák aránya a büntetőeljárásokban.

KÖNYVISMERTETÉS

Fázsi László:

A pótmagánvád a magyar büntető eljárásjogban
és a gyakorlatban.

Patrocínium Kiadó, Budapest, 2013

A pótmagánvád az egyik legvitatottabb büntetőeljárás-jogi jogintézmény, amelynek jelentőségét és gyakran szükségességét is sokan kétségbe vonták. Az alaptörvény 29. cikke szerint az ügyészség mint közvádoló az állam büntetőigényének kizárólagos érvényesítője. Ha ez így van, akkor felvetődhet a kérdés, hogy mi indokolja, vagy indokolja-e valami a sértetti védképviselőt lehetőségét. A lehetséges válaszokat megtalálhatjuk Fázsi László könyvében, amely a pótmagánvád múltjának bemutatását, a jogintézmény jelenlegi szabályaival kapcsolatos ellentmondások megvilágítását, valamint az azok feloldására alkalmas lehetséges szabályozási modellek felrajzolását tűzte ki célul, mindezt a jogintézmény folyamatosan változó alkalmazási gyakorlatának fényében. *A pótmagánvád a magyar büntető eljárásjogban és a gyakorlatban* című munka a gyakorló jogász szemével mutatja be a pótmagánvád hatályos szabályozásának dogmatikai és gyakorlati kérdéseit.

A könyv szerkezetileg három nagyobb részre tagolható. Az *első részben* a pótmagánvád kialakulásának, a jogintézmény történeti fejlődésének részletes bemutatására kerül sor. Fontos hangsúlyozni, hogy a védelvű büntetőeljárás rendszer alapja kezdetben a sértett vádemelése volt. Csak később, az állami szervezet kialakulásával került előtérbe a bűncselekmények üldözésének állam általi kezdeményezése és ezzel együtt a sértett védképviselőtének fokozatos háttérbe szorulása. Az ügyészi szervezet kialakulásával a közvád vált általánossá, és a „*közvád primátusa az európai jogrendszerekben mára evidenssé vált*”. Balogh Jenő a pótmagánvád bevezetésével összefüggésben hangsúlyozta, hogy „*[a]mennyiben a büntetendő cselekményeket úgy fogjuk fel, mint az állam jogi rendjének megsértéseit, logikailag könnyen lehetne igazolni azt a tételt, hogy a vád képviselőtének jogával egyedül az államnak e végből szervezett vádhatósága legyen kizárólag felruházva [...] mégis az a szervezet, hogy az államügyészség teljhatalmú és kizárólagos ura legyen* a

¹ Fázsi László: *A pótmagánvád a magyar büntető eljárásjogban és a gyakorlatban*. Patrocínium Kiadó, Budapest, 2013, 23. o.

*közvádának nemcsak a társadalom érdekei szempontjából járna túrhetetlen következményekkel, hanem az anyagi igazság érvényre emelése is számos veszélyt rejtene magában*².

A pótmagánvád a vádelv érvényesülésének önálló formája, amely azonban korlátozott terjedelmű, a sértett kizárólag a sérelmére elkövetett cselekmény vonatkozásában élhet a vádképviselési jogokkal. Lényeges továbbá, hogy vádképviselési *jogról* van szó, nem pedig kötelezettségről. A történeti szabályozás alakulásának részletes elemzése rávilágít arra, hogy bár a pótmagánvád jogintézményével, annak időszerűségével és szükségességével kapcsolatosan sok kifogás merült fel, mégsem tartották „haszontalannak” annak létezését. *Király Tibor* ezt úgy fogalmazta meg, hogy „[a] pótmagánvád újra való bevezetése tehát nem szükséges és nem időszerű, de kívánatos a sértett panaszának elfogulatlan elbírálására és ennek törvényi biztosítására [...]”³ Összességében a pótmagánvád intézménye mint az ügyészi eljárás korrektívuma fontos az anyagi igazság érvényre juttatása szempontjából, emellett a társadalom érdekeit is szolgálja. Fázsi László az 1998-as büntetőeljárás törvényt a pótmagánvád ismételt bevezetése miatt tekinti mérőföldkönek.

A könyv *második része* tételesen elemzi a büntetőeljárás törvény pótmagánvádra vonatkozó rendelkezéseit. Talán a legerősebb kritikaként azt fogalmazza meg a hatályos szabályozás kapcsán, hogy a törvény pótmagánvádra vonatkozó rendelkezései nem egy fejezetben belül, hanem elszórva helyezkednek el. A széttagolt szabályozás problémáit orvosolhatná, ha a pótmagánváddal összefüggő eltérések szabályozására külön eljárási formában, egy fejezetben kerülne sor. Álláspontja szerint a magánvád és a pótmagánvád között nem lehet érdemleges különbséget tenni.

Hangsúlyozza a sértett személyének kiemelkedő fontosságát, mivel ő a pótmagánvád képviselőjére feljogosított személy, ezért elemzi és történetileg bemutatja a sértett fogalmára vonatkozó szakirodalmi álláspontokat. Külön kitér a pótmagánvádló fogalmának bemutatására. Pótmagánvádlónak tekinti azt a sértettet, aki törvényben meghatározott esetekben pótmagánvádlóként lép fel, aki a törvényben meghatározott esetekben a közvádló hatáskörébe tartozó bűncselekmény miatt a vád képviselőjét átveszi az ügyésztől.⁴ Fontos,

2 Balogh Jenő – Edvi Illés Károly – Vargha Ferenc: A bűnvádi perrendtartás magyarázata. Budapest, 1898, 123. o.

3 Király Tibor: A sértett a büntetőeljárásban. In: Király Tibor: Szemelvények ötven év büntetőjogi és más tárgyú tanulmányaiból. ELTE Állam- és Jogtudományi Kar Büntetőeljárás Jogi és Büntetésvégrehajtási Jogi Tanszék, Budapest, 2005, 190. o.

4 Fázsi László: i. m. 106–107. o.

hogy a pótmagánvádlóként történő fellépésnek szigorú törvényi feltételei is korlátai vannak, ugyanis a törvény számos esetben korlátozza (például katonai eljárásban csak akkor van helye pótmagánvádnak, ha az ügy sértettje természetes személy), vagy kizárja (például fiatalkorúak elleni eljárásban) a pótmagánvád lehetőségét. Érdekes kérdésként vetődik fel a jogi személyekkel szemben alkalmazható intézkedések és a pótmagánvád „találkozása”. Az strikt szabály, hogy az ügyész 2001. évi CIV. törvényben meghatározott jogait a pótmagánvádló nem gyakorolhatja, de felvetődik a kérdés, hogy a pótmagánvadás eljárásban van-e lehetőség a jogi személlyel szemben intézkedés alkalmazására.

Részletesen áttekinti a vádképviselőt sértett általi átvételének lehetőségét megnyitó konkrét eljárási aktusokat, kiemelve azokat a kérdéseket, amelyek a gyakorlatban problémaként vetődnek fel. Mind az elmélet, mind a gyakorlat számára rendkívül hasznos, hogy a szerző nem áll meg azon a ponton, hogy jelzi a problémákat, hanem konkrét megoldási javaslatokat is ad, és azokat meg is indokolja.

A feljelentés elutasítása esetén ellentmondásosnak tartja, hogy a cselekmény nem bűncselekmény, valamint a büntethetőséget kizáró okok (a gyermekkor és a kóros elmeállapot kivételével) mellett a bűncselekmény gyanújának hiánya esetén nincs lehetőség a pótmagánvádlóként történő fellépésre. A pótmagánvád ugyanis elsősorban azokban az esetekben lehetséges, amelyek mérlegelést igénylő döntések, és ezáltal lehet kérni a bíróság mérlegelését, ezért érdekes, hogy a bűncselekmény gyanújának hiánya esetén erre nincs lehetőség. Erre azonban lehet magyarázat, hogy az eljárás ezen kezdeti szakaszában, a feljelentés elutasítása esetén a jogalkotó a lehető legszűkebb körben kívánta lehetővé tenni a vádképviselőt átvételét. A nyomozás kapcsán minden olyan esetben megengedett a pótmagánvád, ahol e lehetőség biztosítása indokolt, a jogintézmény rendeltetésére figyelemmel. Vitatja és indokolatlannak tartja a nyomozás és a vádemelés részbeni mellőzése eseteiben a pótmagánvádlói fellépés biztosítását, mert ezzel gyakorlatilag elvesz az, amit az opportunitás elvét érvényre juttató intézményekkel lehetne nyerni. A vádelejtés esetén is van lehetőség a pótmagánvádlókénti fellépésre, az azonban sehol nincs rögzítve a törvényben, pusztán kikövetkeztethető.

A pótmagánvadás eljárás központi elemét is a vád jelenti. A vádindítvány benyújtásával kapcsolatban problémásnak tartja, hogy a feljelentés elutasítása, a nyomozás megszüntetése vagy részbeni mellőzése esetén a vádindítványt az ügyésznel kell benyújtani, aki azt továbbítja a bírósághoz, erre azonban a továbbításra a törvény semmilyen határidőt nem határoz meg. Az eljárás

egyszerűsítése és gyorsítása érdekében ezért szükséges lenne a pótmagánvádlóként való fellépés szabályozásának új alapokra helyezése. A vádindítvány benyújtása helyett esetleg elegendő lehetne, hogy a sértett például az ügyész által ejtett vád további képviselőjére vonatkozó bejelentés megtételével lépne fel magánvádlóként. Ebben az esetben akár a hatvan napnál is rövidebb határidőt lehetne szabni.

A pótmagánvádló jogaira és helyzetére vonatkozó szabályozás is rendkívül széttagolt, ami anomáliákhoz vezet. Az egyik legfontosabb ilyen probléma a vád ismertetése kapcsán merül fel. A vád ismertetése eredetileg az ügyész feladata, tehát ebből következik, hogy pótmagánvádló fellépése esetén a pótmagánvádlónak kell ismertetnie a vádat. A pótmagánvádló részvétele azonban nem kötelező a tárgyaláson, mivel őt csak értesítik. Ritkábban fordul elő, de szintén problémás a pótmagánvádló fellépése a mentességet élvező személyek esetén. A törvény nem zárja ki a pótmagánvádlóként történő fellépés lehetőségét, de nem tartalmaz semmilyen szabályt arra vonatkozóan, hogy mi a bíróság teendője ebben az esetben. Javaslatra szerint érdemes lenne a vádindítvány benyújtásának határidejét a mentelmi jog megszűnéséhez kötni.

A mű *harmadik része* a pótmagánvádra vonatkozó bírói gyakorlatról ad részletesebb képet, különös tekintettel Szabolcs-Szatmár-Bereg megyére. A vizsgálati anyag a mintegy húsz bírósági eseti döntés mellett magában foglal két jogegységi határozatot, három büntetőkollégiumi véleményt és két legfelsőbb bírósági kollégiumi véleményt. A bírósági gyakorlatot bemutató rész elsősorban olyan kérdésekre koncentrálna, amelyek megválaszolása a hatályos szabályozás tükrében problémásnak tekinthető. Ilyen kérdések például a pótmagánvádlói jogosultság, az igazolási kérelem a vádindítvány benyújtásának elmulasztása miatt, a vádindítvány törvényességének vizsgálata, a pótmagánvádló és jogi képviselője tárgyalási jelenléte és tanúként történő kihallgatása, vagy a képviselő útján gyakorolt fellebbezési jog.

A pótmagánvádlói jogosultság kérdése elsősorban a sértett fogalmának értelmezési problémáira irányul, amellyel öt eseti döntés és egy jogegységi határozat is foglalkozik. A büntetőeljárás törvény nem kívánja meg a közvetlen érdeksérelem bekövetkeztét, és nem határolja el a közvetlen és közvetett sértettet. Kritikaként jelzi, hogy a szabályozás így túlságosan is a bírókra bízta annak eldöntését, hogy kit tekintenek sértettnek, ami azonban kérdésessé teheti a bírósági határozatok dogmatikai megalapozottságát. A bírói gyakorlatból pedig egyértelműen az látszik, hogy szükíteni szeretnék a sértettek körének meghatározását, elsősorban a bűncselekmény közvetlen sértettjét tekintik olyannak, aki pótmagánvádlóként felléphet.

A vádindítvány benyújtásának elmulasztása kapcsán sajátos problémát vet fel a pótmagánvádlói fellépés lehetőségére vonatkozó tájékoztatási kötelezettség elmulasztása. A Legfelsőbb Bíróság álláspontja szerint ebben az esetben az igazolás előterjesztésére annak objektív határideje az irányadó. A szerző álláspontja szerint ez nem helyes gyakorlat, mert a jogsérelmet ebben az esetben nem a sértett, hanem az ügyész mulasztása okozza, így a sértettől nem várható el egy olyan mulasztás igazolása, amit el sem követett. Álláspontja szerint ezekben az esetekben – tájékoztatás hiányában – a vádindítvány benyújtására rendelkezésre álló határidő meg sem nyílhatott, így a sértett a bűncselekmény büntethetőségének elévüléséig felléphet.

A vádindítvány törvényességének vizsgálata során a legtöbb probléma a tényállás megállapítása kapcsán vetődött fel. Nagyon gyakori probléma, hogy a vádindítványt azért utasítja el a bíróság, mert a történeti tények nincsenek kellőképpen felderítve. A vádindítvány elutasítása elleni fellebbezésében a pótmagánvádló gyakran arra hivatkozik, hogy az ügyészség a nyomozási szakaszban nem derítette fel a történeti tényeket, neki pedig nincsenek meg arra a megfelelő eszközei. Ez valóban egy valós probléma, az eljárási feladatok megoszlásának elvéből következően azonban a vád megalapozása a vádló feladata. Nagyon gyakran előforduló probléma, hogy a vádindítvány nem tartalmazza a vád tárgyává tett cselekmény leírását, hanem pusztán az eljárás előzményeire utal. Ez a szemlélet a pótmagánvád lényegének alapvető félreértelmezése, mert azt tükrözi, mintha a pótmagánvádló fellépése az eljárás szerves folytatása lenne, és a bíróság az ügyészi tevékenység direkt felülvizsgálati fóruma lenne. Ezzel összefüggésben meg kell említeni, hogy a szerző álláspontja szerint nagyon gyakran maguk a bíróságok is tévesen fogják fel a saját szerepkörüket, és egyfajta felülvizsgálati fórumnak tekintik magukat.

Ezzel kapcsolatos a következő felvetődő gyakorlati kérdés, hogy a történeti tényállás hiánya esetén az eljárás megszüntetésének vagy a vádindítvány elutasításának van-e helye. Egy büntetőkollégiumi vélemény szerint akkor kell az eljárást megszüntetni, ha a vádindítványban leírt történeti tényállás nem meríti ki valamely bűncselekmény törvényi tényállását, minden más esetben a vádindítvány elutasításának van helye.⁵ A szerző azonban felhívja a figyelmet arra, hogy ha a vádindítvány hiányos, az azt is jelentheti, hogy nem állapítható meg a bűncselekmény elkövetése, vagyis hiányzik a bűncselekmény elkövetésének megalapozott gyanúja, amely azonban eljárási akadály.

⁵ 90/2010. számú büntető kollégiumi vélemény II/7. pontja.

Bár a büntetőeljárás törvény nem rendelkezik róla, a bírói gyakorlat elismeri, hogy a pótmagánvádló és jogi képviselője is kihallgatható tanúként. A tanúk kihallgatásával kapcsolatosan annyi kööttség van, hogy a tanúkihallgatásoknak a sértett tanú kihallgatásával kell kezdődniük. A pótmagánvádló esetén azonban fokozottan figyelembe kell venni a jelenléti szabályokat, és indokolt eltérni az általános szabályoktól. A jogi képviselő kihallgatásával kell kezdeni, mert a jogi képviselő csak ebben az esetben tud jelen lenni a pótmagánvádló kihallgatásán. Speciális a jogi szakvizsgálóval bíró pótmagánvádló esete, aki jelen lehet a vádlott kihallgatásán, ellenkező esetben nem tudná pótmagánvádlói funkcióját gyakorolni.

A fellebbezési joggal kapcsolatosan az nem vitatott, hogy a pótmagánvádló képviselőjének nincs önálló fellebbezési joga. Azt azonban semmi nem zárja ki, hogy a jogi képviselő a pótmagánvádló fellebbezési jogának kérdésében – akár a pótmagánvádló jelenlétében is – nyilatkozzon.

Érdemes áttekinteni a könyv harmadik nagyobb részének a bírói gyakorlat elemzése során tett megállapításait. Fázsi László elsősorban arra a kérdésre kereste a választ, hogy az ítélezési gyakorlat mennyiben igazolja vissza a pótmagánvadás jogintézményének létjogosultságát. Egy 2009-es országos, valamint egy Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében lefolytatott, 2003 és 2010 közötti időszakra vonatkozó vizsgálat eredményéből látszik, hogy viszonylag magas (kb. hetven-nyolcvan százalék) a vádindítványok elutasításának aránya. A leggyakoribb probléma a vádindítványok kellékhányos volta, illetve a törvényes vád hiánya. Érdekesség, hogy Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében kiugróan magas a pótmagánvádlóként fellépő gazdasági társaságok aránya.

A szerző szerint az érdemi elbírálások azonban mindenképpen igazolhatják a pótmagánvadás intézményének létjogosultságát. A pótmagánvadás ügyek előzménye rendszerint a bűncselekmény hiányában történő eljárásmegszüntetés, illetve az, hogy nem állapítható meg bűncselekmény elkövetése, és a nyomozás folytatásától sem várható eredmény. Gyakran kritizálják a jogintézményt arra hivatkozással, hogy fennáll a büntetőeljárás elhúzódsának veszélye. A gyakorlati vizsgálat eredményei azonban azt mutatják, hogy a pótmagánvadás ügyek 73 százaléka három hónapon belül befejeződött (igaz, hogy az ügyeknek csak 17 százaléka volt érdemi elbírálás, a többi a vádindítvány elutasítása). Az eljárások elhúzódsát leginkább a jogi képviselők távollmaradása okozta, ami akadályozta a tárgyalás megtartását. Nagyon kaotikusnak tartja a gyakorlatban a vádindítvánnyal érintett személy processzualis helyzetének megítélését, illetve megnevezését. A jogi képviselők ugyanis

gyakran már a vádindítványban vádlottként aposztrofálják azt a személyt, akinek e pozícióba kerülését szeretnék elérni. Ezt a szóhasználatot a bírák is átvették, a vádindítványt elutasító határozatok többsége a vádlotról rendelkezik, miközben a vádindítvány elutasítására leggyakrabban a törvényes vád hiánya miatt kerül sor. Mindenképpen meg kell jegyezni azonban, hogy ennek az alapja a törvényszerkesztés következetlensége, ugyanis már a vádiratnak is alapkelléke a „vádlott” személyi adatainak megjelölése. Nagyon elhibázottnak tartja annak az országos gyakorlatnak a kialakítását, amely szerint a vádindítvány elfogadásáról nem kell külön határozatot hoznia a bíróságnak.

A könyv zárásaként rövid kitekintést ad a pótmagánvád európai példáira. Összességében elmondható, hogy a pótmagánvád nem ismeretlen jogintézmény Európában, de annak alkalmazása mindenképpen kivételes jellegűnek mondható. A pótmagánvád azonban mindenben maradéktalanul megfelel az európai uniós jog kívánalmainak, különös tekintettel azokra az uniós jogi aktusokra, amelyek a sértett jogainak és szerepének erősítését célozzák a büntetőeljárásban.

Fázi László könyve kiválóan elemzi és illusztrálja, miért is tekinthető a pótmagánvád a sértett szempontjából az egyik legfontosabb garanciális intézménynek. A pótmagánvád gyakorlati alkalmazásának tapasztalatai igenis azt mutatják, hogy – az ügyészség közjogi státusától függetlenül – szükség van bírói kontrollra. A jogintézmény garanciális jellege azonban határozottabban érvényesülne, ha a szabályozás átláthatóbb lenne. Ennek elsődleges eszköze lenne a sértett és a pótmagánvádló fogalmának meghatározása, a pótmagánvádra vonatkozó rendelkezések egységes, átláthatóbb rendszerben történő szabályozása, kialakítva ezáltal a pótmagánvádló fellépésének eljárásjogi kereteit. Javaslatai alapján még inkább javítható lenne a jogintézmény alkalmazásának hatékonysága, valamint korlátozni lehetne a visszaélészerű felhasználás lehetőségét.

Készítette: Koósné Mohácsi Barbara

KÖNYVISMERTETÉS

A tüntetések világa a jog tükrében¹

1989. január 1. óta a rendőrségnek az akkor még új, ma már többször módosított gyülekezési törvény alapján nálunk is az a feladata, hogy biztosítsa a gyülekezési jog érvényesülését, és nem az, mint e törvény hatálybalépése előtt, hogy megakadályozza – akár erőszakkal is – annak érvényesítését.

A biztosítás feladata pedig nem könnyű, sem pedig az előzetes bejelentés, bejelentkezésé, ami nem engedélyezés! Az 1989. január 1. óta érvényesülő jogszabályunk, amely a rendőri jogérvényesítés mérvadó forrása, azóta több mindennel, az Alkotmánybíróság és az Emberi Jogok Európai Bíróságának határozataival, a bírói gyakorlat irányaival stb. kiegészülve igyekszik mederben tartani a közterületeken zajló rendezvényeket, jelesen a gyülekezéseket (30–53. o.). Ehhez több célcsoport, a kötet alcímében megnevezett négy mellett mások is épülésükre forgathatják *Hajas Barnabás* munkáját, amely sok vitatott és vitatható kérdésben segítséget nyújt a gyakorlati értelmezéshez – történeti és elméleti, sőt interdiszciplináris háttérrel.

A gyülekezési jog egyike azoknak a szabadságjogoknak, amelyeket ma az egész világon a legkülönbözőbb társadalmi csoportok sokféle célra alkalmaznak, illetve használnak fel. Demonstráció, tüntetés, gyülekezés a globalizáció ellen és mellett; az abortusz megtiltása vagy liberalizálása érdekében; a drogok használatának liberalizálásáért vagy az azért járó büntetés szigorításáért; a leszbikusokat, melegeket, biszexuálisokat és transzneműeket (LMBT) megillető jogok mellett és ellen egyaránt zajlott már Budapesten. A gyülekezés eltérő és ellentétes célok és érdekek nyilvános megjelenítését szolgálja, s mint ilyen egyike a demokrácia, a pluralizmus, az emberi jogok, az összes többi jog érvényesítési garanciáinak. Olyan jogterület tehát, ahol összezsapnak a különféle csoportok; a civil csoportok egymással, az állami alkalmazottak, főként a rendőrség pedig a demokratikus jogállamokban intézményvédelmi szempontból mindazokkal, akik a gyülekezést veszélyeztetik, vagy túllépnek annak jogos keretein.

A tüntetés joga a gyakorlatban egy sor jogi, etikai, politikai kérdést vet fel. Meddig terjed az intézményi védettség, hol kezdődik a rendőrség beavatkozási terepe, meddig nem zavarják a tüntetők jogát az ellenük ugyanott tüntetők? Hol nem tolerálható a gyülekezés, meddig tarthat időben, kik nem tüntethet-

¹ Hajas Barnabás: *Utćak, terek szabadsága. Kézikönyv szervezőknek, tüntetőknek, rendőröknek és bűnműködőknek. Századvég, Budapest, 2014*

nek (például egyenruhás rendőrök nálunk), hogy nem tüntetethetnek (például fegyveresen), hol nem tüntetethetnek (például a bíróságok előtt)? Olyan kérdések ezek, amelyek megválaszolásában sokat segít ez a kötet (235–290. o.).

A szerző rengeteg gyakorlati tapasztalatot épít be a munkájába, olyanokat, amilyenek keveseknek vannak ma Magyarországon. Hajas Barnabás ugyanis nem csupán a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Karán oktatja alkotmányjogra a hallgatókat, de egyúttal régóta az ombudsmani hivatal munkatársa, és ebben a minőségében különféle gyakorlati vizsgálatokat végez, jellemzően az egyenruhás szervezetekkel (rendőrség, tűzoltóság, katasztrófavédelem stb.) kapcsolatosan, de más vonatkozásokban is, így a közlekedési jog, a korrupció vagy a médiahatóság ügyeiben – és még sok más témában. 2008 és 2013 között pedig intenzíven foglalkozott a közterületi gyülekezések kérdésével.

Ez a probléma azonban nem azért lett kiemelt kutatási területe Hajas Barnabásnak 2007-es ombudsmani megválasztásom után, mert korábban politológiai és politikai szociológiai szempontból magam is sok kutatást folytattam a tiltakozások, jelesül a tüntetések témájában is², hanem mert 2006 után kiemelt és kiemelkedően problémás volt ez a terület. Erre az engem ombudsmannak jelölő *Sólyom László* köztársasági elnök kifejezetten ráirányította a figyelmemet, mert nem volt megelégedve a korábbi biztosok, *Lenkovic Barnabás* és *Takács Albert* e területen nyújtott teljesítményével. Egyetértettem vele, hogy a 2006-os székház-„ostrom”, majd a *Gyurcsány Ferenc* miniszterelnök lemondásáig zajló egyre durvább közterületi összecsapások, amelyeket mind a tüntetők, mind a rendőrség erőszakossága jellemezett, megérték az alaposabb vizsgálásra az ombudsmani intézmény, vagyis a jogállamiság egyik garanciájaként működő szervezet eszközeivel is.

Az elnöki kérés és a saját kutatói háttér összekapcsolásával megszerveztünk egy olyan teamet, amely egész hivatali időm alatt, 2013. szeptember végéig, lehetőleg személyesen is ellenőrizte a legfontosabb budapesti (Magyarországon minden nagyobb konfliktusos tiltakozás itt zajlik) tüntetések lefolyását, arról saját dokumentációt készített, és a rendőrség vagy a tüntetők

² Szabó Máté – Dominique Wisler (szerk.): Tüntetés, rendőrség, demokrácia. Villányi Úti Konferenciaközpont, Budapest, 1999; Szabó Máté: A tömegdemonstrációk és a rendőrség Magyarországon. Új Rendészeti Tanulmányok, 1996/1., 32–77. o.; Szabó Máté: A tiltakozás kultúrája Magyarországon. Rejtillet Kiadó, Budapest, 2007; Szabó Máté – Hajas Barnabás: A 2009. évi budapesti tüntetések: ombudsmani vizsgálatok. In: Sándor Péter – Vass László (szerk.): Magyarország politikai évkönyve 2009-ről. DKMKA, Budapest, 2010, 69–75. o.; Szabó Máté: Ki őrzi az örököket? Az ombudsmani jogvédelem. Kairosz Kiadó, Budapest, 2010; Szabó Máté: Emberi jogok – alapvető jogok? Esélyek és veszélyek az ombudsman szemével. Kairosz Kiadó, Budapest, 2011

oldaláról nekünk átadott anyagok alapján átvizsgálta a tüntetés lefolyásának, csomópontjainak problémáit a gyülekezési jognak egy EU-tagországban elvárható szempontjai és sarokpontjai alapján³. Hajas Barnabás kezdetől vezető szerepet töltött be ezekben a munkálatokban, amelyekben más munkatársak is vele dolgoztak, és mind ő, mind a többiek szakmai publikációk egész sorában mutatták be vizsgálataink eredményeit³.

Jelen kötet nagymértékben a gyakorlat szempontjait tartja szem előtt, és igyekszik a demonstrációk szervezőinek, résztvevőinek, az érdeklődőknek, a biztosításban részt vevő rendőri szervek tagjainak fogódzókát nyújtani a gyülekezési jog gyakorlatának sokszor igencsak csúszós pályáján ahhoz, hogy elkerüljék a lekanyarodást a gyülekezési jog pályájáról, vagy inkább a „kirepülést” a „rossz kanyarban” – a jog határán kívülre (290–315. o.).

Hajas Barnabás kivette a részét az európai összehasonlító tüntetéskutatás feladatából is, és sok országban volt alkalma tüntetésekben részt venni, olyan helyzetben, amely kevés megfigyelőnek adatik meg. Az ombudsmani hivatal munkatársaként részese volt ugyanis egy európai kutatásnak, amelyben az ORFK is részt vett. Ez volt a GODIAC⁴. A svéd rendőrség és több EU-tagállam (Spanyolország, Portugália, Anglia, Szlovákia, Románia, Ausztria, Németország, Dánia, Hollandia) rendőrsége és rendészeti kutatói mellett Magyarország is részt vett ebben. Mégpedig a mi rendőrségünk mellett az ombudsmani hivatal tüntetéskutató teamje is, ez mutatja a témával kapcsolatos teljesítményünk nemzetközi elismerését. Ez egy 2010 és 2013 között zajló, tizenkét országot és húsz szervezetet mozgató projekt volt, amelyben itthon és külföldön a többi ország kutatóival együtt lehetett elemezni a rendezvénybiztosítást abból a szempontból, hogy mit lehet el- és megtanulni egymás hibáiból és erényeiből a rendőrség és a tüntetők kapcsolatában. Címéből is kiolvashatóan a projekt arra futott ki, hogyan lehet az erőszak használatát elkerülni, és a tonfa, a gumibot, a gumilövedék, a vízágyú és könnygáz helyett kommunikatív eszközöket előtérbe állítani a tömegkezelésben. Dialógus megszervezése volt a cél a potenciális konfliktuspartnerek, a tüntetők és a rendőrök között: nyíltan, nyilvánosan, az erőszak eszkalációjával fenyegető tüntetési helyzetekben a gyülekezési jognak a tüntetők és a rendőrök általi kölcsönös tiszteletben tartásának céljával. A projekt eredményeként azt

³ Hajas Barnabás (szerk.): Gyülekezési jogi projekt. ÁJOB Projektfüzetek, 2009/1.

⁴ *Good practice for dialogue and communication as strategic principles for policing political manifestations in Europe (Jó gyakorlatok és dialógus és kommunikáció, mint a tüntetések rendőri kezeléseinek stratégiai alapelvei Európában)*. Ismerteti Less Ferenc: Az európai tömegkezelési gyakorlat új irányai. Belügyi Szemle, 2013/7–8., 55–69. o.

állapíthattuk meg, hogy a tüntetések erőszak- és feszültségmentes környezetek megteremtése érdekében Európában mindenütt fejlődési folyamatokra van szükség a tüntetők és a rendőrök oldalán egyaránt.

Mi a rendőri tudás gyarapodásának a szerepe abban, hogy ma Magyarországon „csendesebbek” a tüntetések mint 2006 és 2010 között? A 2010 utáni periódusban több, a rendőrségen belül zajló tanulási folyamatra visszavezethető ok miatt megszűnt az erőszak eszkalációja, jóval mérsékeltebbé vált a konfliktusok intenzitása a tüntetések körül, és a jobboldal szélsőséges megnyilvánulásait a kormányzat intenzív jogalkotással és jogérvényesítéssel igyekezett izolálni. Az új kormányzati politikát ellenző radikálisabb civil kezdeményezések (Szolidaritás, diákmozgalom, a zöldpártok az ellenzékben stb.) a korábbiaknál jóval intenzívebben és kiterjedtebben alkalmazták az *állampolgári engedetlenség*, a tudatos és kalkulált békés szabályszegés stratégiáját (egyetemfoglalók, vagy a hajléktalanok, illetve a velük szolidáris mozgalmak⁵), de az ilyen akcióknál a tiltakozók és a rendfenntartók közrendvédelmi partnersége elejét vette a veszélyes eszkalációs folyamatok kialakulásának. A jogi akciók sajátos terepévé vált a polgári engedetlenség (kordonok bontása, területek, intézmények elfoglalása, blokádnál vétele), amely az angolszász hagyományokhoz hasonlóan a bíróságok és más független szervek főrumaira kívánta tüzni az alapkonfliktus megoldatlanságát a származékos, járulékos jogi akciók sokaságával⁶.

A békés tiltakozásokat a rendőrség ma nagymértékben tolerálja és eléggé hatékonyan és professzionálisan biztosítja, felhasználva az Európában terjedő kommunikációs stratégiákat a közrendvédelmi partnerség kialakítására⁷, tehát például az egyetemfoglalások és a diáktüntetések néhol feszült légkörében sem került sor keményebb atrocitásokra a tiltakozók ellen a rendőrség részéről, a tiltakozások békésen zajlottak. A 2010 és 2014 közötti (Fidesz vezette) kormányzat nyilvánvalóan elkerülni igyekszik az erőszakos tömegoszlatások alkalmazását. A Fidesz ugyanis ellenzéki pártként 2006 és 2010 között igen erőteljesen fellepett a 2006-os megmozdulások kapcsán, amelyek jogi megítélése még jelen írás idején, 2014 áprilisában sem teljesen lezárt, dacára a megismételt és kiterjesztett jogi eljárásoknak és a különféle

⁵ Krasztev Péter – Jan Van Til (szerk.): Tarka ellenállás. Kézikönyv rebelleseknek és békésekknek. Napvilág Kiadó, Budapest, 2013

⁶ Dieter Rucht: Jog az ellenálláshoz? A polgári engedetlenség aktualitása, legitimitása és határai. In: Felkai Gábor (szerk.): Új társadalmi mozgalmak és politikai tiltakozás. Rejtjel Kiadó, Budapest, 2003, 161–189. o.; Steve Crawshaw – John Jackson: Civil bátorság. A hatalom nélküliek hatalma. HVG Könyvek, Budapest, 2011

⁷ Less Ferenc: i. m.

szakértői és politikai vizsgálatoknak. Feltételezhetően azonban ezeknek a negatív tapasztalatoknak máig fegyvelmező hatásuk van, a tiltakozókra, a rendfenntartókra és politikai ellenőrzésükre is.

Megemlítenék még egy olyan aspektust, amely a kötetnek a magyar gyakorlatra koncentráló iránya miatt kevesebb figyelmet kap. Nemzetközileg, illetve globálisan is érvényesül ma a békés tiltakozások joga garantálásának tendenciája, ebben fontos szerepet játszanak a nemzetközi emberi jogi szervezetek, az ENSZ, illetve szakosított és regionális intézményei. A gyülekezési jog globális érvényesülésének érdekében az ENSZ világosan meghatározza a dokumentumaiban, mit nem kell tenniük, mit nem szabad tenniük a kormányzatoknak vagy más aktoroknak, például a rendőrségeknek, ha tiszteletben kívánják tartani a gyülekezés és – szélesebb értelemben – a tiltakozás szabadságát. A jogvédők jogait védő ENSZ speciális jelentéstevőnek az emberi jogok egyetemes egyezménye és a többi ENSZ-nyilatkozat teljes anyaga alapján elkészített saját alapjogi *Kommentárjából*, amely szinte minden alapjogi területet érint, itt a *békés tiltakozáshoz* való jog területét emelném ki, amely mindig és mindenkor új alapjogi problémák forrása⁸ volt, és szerintem a jövőben is az marad.

A fő tézis és kiindulópont ezekben az elemzésekben: a politikai részvételhez és a jogvédelem érvényesüléséhez kapcsolódó alapjogok civil érvényesítését a kormányzat tűrni, sőt elősegíteni köteles azokban a demokráciákban, amelyek az ENSZ tagállamai. Az ENSZ Emberi jogi bizottsága⁹ megállapította a tiltakozás jogát veszélyeztető tipikus helyzeteket, problémaköröket, visszaéléseket. Ezek a következők:

- „*a tüntetések megtiltása;*
- *nem igazolható korlátozások;*
- *szükségtelen engedélyezési eljárások előírása;*
- *a tiltó döntések elleni fellebbezés kizárása;*
- *tiltakozók önkényes elzárása;*
- *a nemzetközi standardokat figyelmen kívül hagyó törvényhozás;*
- *terroristaellenes intézkedések álrüháját öltő, a demokrácia és az alapjogok érvényesülést gátoló megszorítások.*”

⁸ Commentary to the Declaration on the Right and Responsibility of Individuals, Groups and Organs of Society to Promote and Protect Universally Recognized Human Rights and Fundamental Freedoms. UN OHCHR Special Rapporteur on Defending Human Rights Defenders. July 2011, Genève, pp. 70–82. E cikk megírásakor, 2014 áprilisában éppen Ukrajnában és Venezuelában zajlottak nagyszabású, az állami erőszakot és jogsértéseket kiváltó tüntetéssorozatok.

⁹ A/62/225. para. 20, Uo. 73. o.

KÖNYVISMERTETÉS

A sajnálatosan gazdag és hosszan felsorolható negatív gyakorlati tapasztalatok alapján az ENSZ speciális jelentéstevője a különös figyelmet érdemlő tipikus eseteket, helyzeteket, konfliktusokat sorolja fel. Ezek a következők:

- „*a nők helyzete a tüntetéseken;*
- *az LMBT-aktivisták helyzete;*
- *a demokratikus és jogállami reformokat, átalakulást célzó tiltakozások helyzete;*
- *a diáktüntetések;*
- *a munkavállalók jogainak védelme (főként a sztrájkjog);*
- *a globalizációellenes mozgalom, amely a gazdasági-szociális alapjogok védelmére irányul;*
- *a választásokon tapasztalt visszaélések elleni tiltakozások;*
- *a béketüntetések;*
- *a földről, a természeti erőforrásokhoz kötődő környezetvédelmi tiltakozások;*
- *a tiltakozásokat monitorozó jogvédők és az azokról tudósító újságírók elleni atrocitások.*”

A tiltakozás (ennek egyik fajtája a tüntetés) olyan, mint a kisgömböc a mesében, mindent be akar kapni gyarapodása érdekében; egyre több résztvevő legyen, egyre több tüntetés legyen, egyre újszerűbb, meglepőbb jelszavakkal és cselekedetekkel hívjuk fel magunkra a média és azon keresztül az egész világ figyelmét. A gyülekezési jog meg olyan, mint a mesebeli böllérvés, felmetszi a túltelítődő gömböcöt ott, ahol az éppen túlpöffeszkedik a jogállami kereteken. Mert nemcsak a rendőrség, hanem tüntető is visszaélhet a gyülekezés jogával! Ott van a bíróság, a magyar, az európai, az alkotmánybíráskodás, az majd eldönti, ki volt a hibás, vélekednek a jog határait feszegető tüntetések szervezői és aktivistái. Így élhetik túl önmagukat az ismételt és elhúzódo jogi eljárásokban, bírósági eljárásokban akár évekig is, a 2006. őszihez hasonló nagyon problémás tiltakozások, tiltakozási sorozatok.

A tüntetési kultúra a világban igencsak változatos; sokszereplős, váratlan helyzeteket előidéző társasjáték, amelyben a résztvevők folyton újraírják a szabályokat, azaz felrúgják a régiakat. Ez nagyon idegesíti a stabil állapotokat olyannyira kedvelő alkotmányjogászokat, de Hajjas Barnabás az elmúlt években talán elég GODIAC „field study” „kiképzést” kapott ahhoz, hogy megszeresse ezt a változékonyságot. A kötetet olvasva mi is ízelítőt kapunk belőle hazai és nemzetközi vonatkozásban egyaránt.

Készítette: Szabó Máté

A BM Oktatási, Képzési
és Tudományszervezési Főigazgatóság
és a Szervezett Bűnözés Elleni
Koordinációs Központ pályázati felhívása

A BM Oktatási, Képzési és Tudományszervezési Főigazgatóság és a Szervezett Bűnözés Elleni Koordinációs Központ pályázatot hirdet

Dohánycsempészet és a szervezett bűnözés
címmel.

A megadott témakörben elsősorban eseteleírások, esetelemzések, továbbá rövid tanulmányok, értekezések, témadokumentációk, felvetések, megoldások, innovációs javaslatok pályázati formában történő elkészítését várja a pályázatot kiírója.

Témajavaslatok

- Dohánycsempészet megjelenése a szervezett bűnözésben, bűnös piaci terület átrendeződése.
- Az illegális dohánypiac átrendeződése.
- Az elkövetők csoportképzésének sajátosságai.
- Az illegális dohánypiac méreteinek változását befolyásoló tényezők.
- Az illegális dohánypiac átrendeződésének költségvetési következményei.
- A Magyarországra mint célterületre kiépült és a hagyományos transzeurópai dohányáru-csempészet és az ezekben megjelenő bűnös szereplők viszonyrendszere.
- A dohányáru-csempészet és a szervezett bűnözés magyarországi és külföldi kapcsolatrendszere, annak változása, és az abból levonható következtetések.

Pályázhatnak: természetes személyek.

Pályázni egyénileg vagy kollektív munkával, illetve egy vagy több művel is lehet.

Pályaműként eddig még nem publikált, máshová be nem nyújtott dolgozatot, tanulmányt lehet csak beküldeni.

A pályázat díjazása

A pályaműveket a pályázat kiírója által felkért szakértői zsűri bírálja el és tesz javaslatot a díjazásra.

A pályázat kiírója a beérkező tanulmányok közül az első három helyezettet pénzjutalomban részesíti, valamint különdíjat adományozhat.

Első díj: 125 000 Ft (bruttó)
Második díj: 90 000 Ft (bruttó)
Harmadik díj: 75 000 Ft (bruttó)
Küöldíj: 50 000 Ft (bruttó)

A pályázat postára adásának határideje: 2014. október 15.

Eredményhirdetés

A pályázat eredményhirdetésére 2014 novemberében, a Belügyi Tudományos Tanács 2014. évi tudomány napi ünnepi ülésén kerül sor.

A pályázatokat a következő címre kérjük beküldeni:

BM Oktatási, Képzési és Tudományos-szervezési Főigazgatóság
2094 Nagykovácsi, Nagykovácsi u. 3.
Levél cím: 1903 Budapest, Pf. 314

A pályázat formai követelményei

A pályázatok terjedelme relatíve kötött, a törzsanyag (mellékletek nélkül) minimum fél, maximum egy szerzői ív között lehet (egy szerzői ív 21 gépelt oldal, egy oldal A4 méret, 32 sor, soronként 62 leütés, a bal szélén 4, jobb szélén 2,5 cm-es margóval számolva).

- a) A benyújtott pályaműveket szövegszerkesztővel elkészítve 2 példányban, továbbá elektronikusan Word dokumentumként mentve kell a BM Oktatási, Képzési és Tudományos-szervezési Főigazgatóság címére eljuttatni.
- b) A szövegszerkesztés során a Times New Roman betűtípust kérjük alkalmazni.
- c) A teljes anyagot 2 példányban egy A4 méretű zárt borítékban (tasakban), a pályázó adatait tartalmazó zárt normál méretű borítékkal együtt kell elhelyezni.

- d) Az A4 méretű borítékon kívül fel kell tüntetni a jeligét, a pályamű címét és a BM Oktatási, Képzési és Tudományszervezési Főigazgatóság címét.
- e) A normálméretű kis boríték külsején a jeligét és a pályamű címét kell feltüntetni. Belül a következő adatokat kérjük megadni: jelige, a mű címe, a pályázó neve (hölgyeknél leánykori név is), rendfokozata, beosztása (munkaköre), anyja neve, születési helye és ideje, szolgálati (munka-) helye és telefonszáma, továbbá állandó lakcíme és telefonszáma, e-mail címe, az esetleges pályadíjra tekintettel pedig, az adó- és a taj szám, továbbá az átutalási bankszámlaszám, valamint maximálisan 1 (azaz egy) gépelt oldal terjedelemben a pályamű rövid tartalmi ismertetése, továbbá nyilatkozat, amelyben a szerző nyilatkozik arról, hogy a pályamű teljes egészében a saját szellemi terméke.

A pályaművön – annak címén és a jeligén kívül – egyéb, a pályázó(k) személyének azonosítására alkalmas adat, jelölés nem szerepelhet.

A pályázat kiírója a pályázatokat bíráló bizottság javaslata alapján fenntartja a jogot arra, hogy a formai követelményeknek meg nem felelő pályaműveket nyomós okból [például a pályázó(k) személyének azonosítására alkalmas adatoknak a pályaműveken történő szerepeltetése miatt] kizárja a bírálati eljárásból.

A pályázó a pályamű benyújtásával tudomásul veszi, hogy díjazás esetén a tanulmány a BM Oktatási, Képzési és Tudományszervezési Főigazgatóság tulajdonába megy át.

A pályázat kiírója fenntartja a jogot, hogy a díjakat az egyes eredménykategóriákban ne adja ki, vagy megosztott díjazást alkalmazzon.

A pályázat kiírója egyes pályaműveket – függetlenül attól, hogy értek-e el helyezést – esetleges közlésre a Belügyi Szemlének felajánlja, illetve saját honlapján szerkesztett formában közölni kívánja.

A pályázattal kapcsolatos további információt dr. Sabjanics István ad a +36-1/443-5068, +36-30/949-0451 vagy BM 24-612 telefonszámokon, illetve a sabjanicsi@rvki.police.hu e-mail címen.

Dr. Dános Valér
ny. rendőr vezérőrmagy s. k.
a BM Oktatási, Képzési
és Tudományszervezési Főigazgatóság
főigazgatója

Dr. Tóth Szabolcs
dandártábornok s. k.
a Szervezett Bűnözés Elleni
Koordinációs Központ
főigazgató-helyettese

PÁLYÁZATI FELHÍVÁS

A Belügyminisztérium Országos Katasztrófavédelmi Főigazgatóság Katasztrófavédelmi Tudományos Tanácsa (a továbbiakban: tudományos tanács) pályázatot hirdet olyan pályamunkák elkészítésére, amelyek az Európai Unió biztonságpolitikai aspektusaival, a védelemigazgatás komplex rendszerével, a katasztrófavédelem aktuális kérdéseivel, annak nemzetközi és hazai jogi szabályozásával, a szakmai munka gyakorlati kérdéseivel és nehézségeivel foglalkoznak.

A pályázat meghirdetésével ösztönözni kívánjuk mindazon pályázókat, akik a megadott témák alapján tudományos igényű pályamunkák elkészítésére vállalkoznak.

A pályázatra olyan tanulmányok elkészítését várjuk, amelyek a következő témákat érintik:

- Prognózisok készítése a várható katasztrófafenyegetettségekre, bealásvizsgálat a bekövetkezett események alapján.
- Átbocsátó kapacitás vizsgálata, optimalizálás számítása, a megelőzési, védekezési tevékenységet fejlesztő módszerek.
- A katasztrófavédelmi műveletirányító képesség javítása.
- A kéményseprő ipari tevékenység fejlesztése a lakosság védelme érdekében.
- A CO-mérgezők fenyegetése elleni védekezés lehetőségei.
- A káreseti helyszíni szemle egységes módszertanának kidolgozása, a hozzá szükséges eszközpark és dokumentáció kialakítása.
- A tűzoltó-technikai eszközök ellátási és új karbantartási rendjének elemzése, továbbfejlesztése.
- A katasztrófavédelem supervisor feladatainak elemzése, továbbfejlesztése a hatósági ellenőrzési feladatok során.
- A katasztrófaveszély időszakában elvégzendő feladatok elemzése.
- A kritikus infrastruktúra védelmének szabályozási kérdései, elemzése, eredményei, továbbfejlesztése.
- A létszám- és eszköztöbbszörözés módszerei, az eszköz bevonásának lehetősége a polgári védelmi feladatok ellátásakor.
- Az önkéntes polgári védelmi szervezeteknek, személyeknek a katasztrófák elleni védekezésben való részvétele növelésének lehetőségei.

Pályázhatnak: természetes személyek.

Pályázni *egyéni*leg vagy *kollektív* munkával, illetve *egy vagy több* – az említett témakört konkrétan feldolgozó, illetve ahhoz szorosan kapcsolódó – művel is lehet.

Pályaműként *még nem publikált*, máshová be nem nyújtott dolgozatot, tanulmányt lehet beküldeni.

A pályaművek elbírálásakor lényeges szempont a megadott témához való kötődés, a következtetések és javaslatok gyakorlati alkalmazhatósága, valamint a feldolgozás igényessége. A feldolgozás igényességén a vonatkozó téma szakirodalmának ismerete, annak alkotó módon való alkalmazása, új szakmai-tudományos ismeretek, összefüggések, módszerek és eljárások megfogalmazása, kidolgozása értendő. Elvárás továbbá az is, hogy a dolgozat tartalmilag és formailag rendszerezett, logikus felépítésű legyen.

A pályázat díjazása

A pályaműveket a tudományos tanács bírálja el, a tagjai, valamint az általa felkért szakterületi bírálók bevonásával.

A pályázat első három helyezettje tárgyjutalomban részesül, valamint az írásuk megjelenik a *Védelem* című szaklapban.

A támogatott pályázatok várható száma: 1 db.

Ha a pályaműveket elbíráló bizottság több pályázatot talál érdemesnek, a jutalmazható pályázatok száma nő (ez esetben a rendelkezésre álló tárgyjutalmak száma is bővül).

A pályázat postára adásának határideje: 2014. szeptember 30.

A pályázatok elbírálása: 2014. október 31.

Eredményhirdetés

A pályázat eredményhirdetésére *2014. november* elején, a *tudományos tanácsnak a magyar tudomány ünnepe* alkalmából tartandó ünnepi ülésén kerül sor. A díjazott és további felhasználásra alkalmas pályaművek hasznosításának részleteiről a tudományos tanács megbízottjai, illetve a szerző(k) közösen döntenek.

A pályázatokat a következő címre kérjük beküldeni:

Katasztrófavédelmi Tudományos Tanács
Katasztrófavédelmi Oktatási Központ
1033 Budapest, Laktanya u. 33.

A pályázatok terjedelme nem kötött, de a törzsanyag (mellékletek nélkül) minimum egy, maximum három szerzői ív között mozogjon (egy szerzői ív 21 gépelt oldal, egy oldal A4 méret, 32 sor, soronként 62 leütés, a bal szélén 4, a jobb szélén 2,5 cm margóval számolva).

1. A szövegszerkesztés során a Times New Roman betűtípust kérjük alkalmazni.
2. A teljes anyagot két nyomtatott példányban, illetve elektronikusan CD-n, egy A4 méretű zárt borítékban (tasakban), a pályázó adatait tartalmazó zárt, normálméretű borítékkal együtt kell elhelyezni.
3. Az A4 méretű borítékon kívül fel kell tüntetni a jeligét, a pályamű címét és a Katasztrófavédelmi Tudományos Tanács címét.
4. A normálméretű kisboríték külsején a pályamű címét kell feltüntetni. Belül a következő adatokat kérjük megadni, és azok hitelességét aláírással igazolni:
 - a) jelige;
 - b) a mű címe;
 - c) a *pályázó neve* (hölgyeknél leánykori név is);
 - d) *anyja neve, születési helye és ideje*;
 - e) *munkahelye és telefonszáma*;
 - f) *beosztása* (munkaköre);
 - g) *állandó lakcíme és telefonszáma*;
 - h) *maximálisan egy gépelt oldal terjedelemben a pályamű rövid tartalmi ismertetése*;
 - i) *nyilatkozat*, amelyben a szerző nyilatkozik arról, hogy a pályamű teljes egészében a saját szellemi terméke.

A pályaművön annak címén kívül egyéb, a pályázó(k) személyének azonosítására alkalmas adat, jelölés nem szerepelhet.

A pályázatokat elbíráló bizottság fenntartja a jogot, hogy a formai követelményeknek meg nem felelő pályaműveket nyomós okból [például a pályázó(k) személyének azonosítására alkalmas adatoknak a pályaműveken történő szerepeltetése miatt] kizárja a bírálati eljárásból, akárcsak azokat, akik a témáktól eltérő című művel pályáznak.

A pályázó a pályamű benyújtásával tudomásul veszi, hogy díjazás esetén az általa elkészített pályázati anyag a tudományos tanács tulajdonába megy át.

A pályázattal kapcsolatos további információ a
kok.titkarsag@katved.gov.hu e-mail címen kérhető.

Minden kedves pályázónak eredményes pályázást kívánunk!

Budapest, 2014. május 29.

Dr. Papp Antal
tüzoltó ezredes, főtanácsos,
a Katasztrófavédelmi Tudományos Tanács elnöke

A Belügyi Tudományos Tanács és a Belügyi Szemle pályázati felhívása

Az Európai Unió célul tűzte ki, hogy a területén élő állampolgárok az Európai Közösség területéről – függetlenül pillanatnyi tartózkodási helyüktől – vezetékes és mobiltelefonról díjmentesen, egységes segélyhívószámot használva érhessék el a sürgősségi segélyszolgáltatásokat. Alapvető kritériumként rögzítették a segélyhívás beérkezésétől számított reagálási idő lényeges csökkentését.

A Belügyminisztérium egyik alapvető kötelessége a közrend és a közbiztonság megszilárdítását szolgáló kormányzati célok megvalósítása.

A bűnözés elleni küzdelem, a közbiztonság oltalmazása csak a hivatástudat növelésével, a szakmai készségek és képességek fejlesztésével, a műszaki-technikai feltételek javításával lehetséges. Ehhez közös munkára, a szolgáltatási közösségek és az egyes szakemberek alkotó tevékenységére, a szakmai tapasztalatok hozzáférhetővé tételére, új jogi megoldásokra, kriminalisztikai felismerésekre, a tudományos-műszaki fejlődés nyújtotta lehetőségek kiaknázására, nagyobb szervezethez és felelősségvállalásra van szükség.

Az idén ötödik alkalommal kiírt pályázat közös gondolkodásra hívja a rendészet művelőit, a rendvédelmi szervek valamennyi jelenlegi és egykori munkatársát, a rendészettudomány kutatóit, mindazokat a szakembereket, akik tudásukat egy biztonságosabb társadalom szolgálatába kívánják állítani.

A Belügyi Tudományos Tanács és a Belügyi Szemle az állomány tagjainak szakmai ismeretei és értékes gyakorlati tapasztalatai felhasználása, valamint a téma iránt érdeklődő szakemberek véleményének és javaslatainak megismerése érdekében a megadott témakeretben hirdet pályázatot rövid tanulmányok, értekezések, értékelések, leírások, tervek, témadokumentációk, felvetések, megoldások, innovációs javaslatok megírására.

A pályázat meghirdetésével szeretnénk írásra serkenteni azokat a kollégáinkat, akik valamilyen módon érintettek a témában.

A pályázat címe

A segélyhívások (ESR–112) szakszerű fogadásának, szolgáltató jellegének erősítése.

Pályaműveket a következő témákban lehet benyújtani

- Az eddigi gyakorlati tapasztalatok alapján a hívásfogadó központokban munkát végző személyek munkaköri profiljának, valamint a hatékony munkavégzésükhöz elengedhetetlen kompetenciaprofilok feltárása, esetleges vizsgálati lehetőségük.
- A hívásfogadók munkavégzési hatékonyságának növelési lehetősége a hívószámok alapján történő szegmentációval (a random híváskezelő munkahelyek hátrányának kiküszöbölése miatt), területi specializáltsággal, megyenkénti dedikáltsággal, szakosodással (a megyei, helyi, területi sajátosságok ismeretéből eredő előnyök felhasználása érdekében).
- A hívásfogadó központok szolgáltató jellegének erősítésére, a lakossági igények minél magasabb szintű kielégítésére irányuló elképzelések, intézkedések.
- Az állampolgári hozzáállás változtatását célzó intézkedések a rosszindultú segélyhívások visszaszorítása, a segélyhívó számok rendeltetésszerű használata érdekében (média, propagandatevékenység).
- A segélyhívások kezelését végző hívásfogadó központok infrastrukturális, informatikai fejlesztésének lehetőségei.
- A tevékenységirányítási központok gyakorlati tapasztalatai alapján a Robotzaru mint alapvető információs rendszer és támogató alkalmazás további fejlesztési lehetőségei.

Pályázhatnak: természetes személyek.

Pályázni egyénileg vagy kollektív munkával, illetve egy vagy több művel is lehet.

Pályaműként kizárólag eddig még nem publikált, máshová be nem nyújtott dolgozatot, tanulmányt lehet beküldeni.

A pályaművek elbírálásakor lényeges szempont a megadott témához való kötődés, a következtetések és javaslatok gyakorlati alkalmazhatósága, valamint a feldolgozás igényessége*. Elvárás továbbá az is, hogy a dolgozat tartalmilag és formailag rendszerezett, logikus felépítésű legyen, a végén összefoglalást is tartalmazzon, amelyben szerepelnie kell az innovációs javaslatok alkalmazásának és/vagy hasznosításának is.

* A feldolgozás igényességén a vonatkozó téma szakirodalmának ismerete, annak alkotó módon való alkalmazása, új szakmai tudományos ismeretek, összefüggések, módszerek és eljárások megfogalmazása, kidolgozása értendő.

A pályázat díjazása

A pályaműveket a Belügyi Tudományos Tanács elnöke által felkért szakértői zsűri bírálja el és tesz javaslatot a díjazásra.

A pályázatra beérkező tanulmányok közül a szakmai zsűri fődíjat ad ki, az első három helyezettet pénzjutalomban részesíti, valamint különdíjat adományozhat.

Fődíj	370 000 Ft (bruttó)
Első díj	270 000 Ft (bruttó)
Második díj	170 000 Ft (bruttó)
Harmadik díj	120 000 Ft (bruttó)
Küöldíj	70 000 Ft (bruttó)

A pályázat postára adásának határideje: 2014. október 15.

Eredményhirdetés: a Belügyi Tudományos Tanács 2014. évi tudomány napi ünnepi ülésén.

A pályázatokat a következő címre kérjük beküldeni:

Belügyi Tudományos Tanács
BM Oktatási, Képzési és Tudományos Szervezési Főigazgatóság
2094 Nagykovácsi, Nagykovácsi út 3.
Levél cím: 1903 Budapest, Pf. 314.

Formai követelmények

A pályázatok terjedelme nem kötött, de a törzsanyag (melléletek nélkül) lehetőleg minimum egy, maximum három szerzői ív között legyen (egy szerzői ív 21 gépelt oldal, 1 oldal A4 méret, 32 sor, soronként 62 leütés, a bal szélen 4, jobb szélén 2,5 cm margóval számolva).

A benyújtott pályaműveket szövegszerkesztővel elkészítve két példányban, továbbá elektronikusan Word dokumentumként mentve, CD-re kiírva kell a Belügyi Tudományos Tanács címére eljuttatni. A szövegszerkesztéskor a Times New Roman betűtípust kérjük alkalmazni.

A teljes anyagot két példányban egy A4 méretű zárt borítékban, a pályázó adatait tartalmazó lezárt normálméretű borítékkal együtt kell elhelyezni.

Az A4 méretű borítékon fel kell tüntetni a jeligét, a pályamű címét és a Belügyi Tudományos Tanács címét.

A normálméretű borítékon a jeligét és a pályamű címét kell feltüntetni, a következőkben felsorolt adatokon kívül e borítékban kell elhelyezni maximá-

lisan egy gépelt oldal terjedelemben a pályamű rövid tartalmi ismertetését, továbbá a nyilatkozatot, amelyben a szerző nyilatkozik arról, hogy a pályamű teljes egészében a saját szellemi terméke.

Szükséges adatok:

- mű címe;
- pályázó neve (leánykori név is);
- rendfokozat;
- beosztás;
- anyja neve;
- születési hely és idő;
- szolgálati (munka-) hely és telefonszám;
- e-mail cím;
- állandó lakhely;
- mobiltelefonszám;
- adószám;
- taj szám;
- átutalási bankszámlaszám.

A pályaművön annak címén és a jeligén kívül egyéb, a pályázó(k) személyének azonosítására alkalmas adat, jelölés nem szerepelhet.

A pályázatokat elbíráló bizottság fenntartja a jogot, hogy a formai követelményeknek meg nem felelő pályaműveket nyomós okból [például a pályázó(k) személyének azonosítására alkalmas adatok pályaművön történő szerepeltetése miatt] kizárja a bírálati eljárásból.

A pályázó a pályamű benyújtásával tudomásul veszi, hogy annak díjazása esetén a felhasználási jogok a Belügyi Tudományos Tanácsot illetik meg.

A Belügyi Tudományos Tanács fenntartja a jogot, hogy a díjakat az egyes eredménykategóriákban ne adja ki, vagy megosztott díjazást alkalmazzon.

A legjobb pályaműveket – függetlenül attól, hogy értek-e el helyezést – a Belügyi Szemle szerkesztett formában közölni kívánja.

A pályázattal kapcsolatos további információt a Belügyi Tudományos Tanács titkára, *dr. Sabjanics István* ad a +36-1/443-5068, a +36-30/949-0451 vagy a BM 24-612 telefonszámokon, illetve a sabjanicsi@rvki.police.hu e-mail címen.

Dr. Felkai László s. k.
elnök
Belügyi Tudományos Tanács

Dr. Korinek László s. k.
főszerkesztő
Belügyi Szemle

A Belügyi Tudományos Tanács
és az Országos Vízügyi Főigazgatóság
pályázatot hirdet

Időszerű dilemmák a hazai vízgazdálkodásban
címmel.

A víz Földünk egyik legértékesebb természeti erőforrása. Meghatározó fontosságú a biológiai, társadalmi és gazdasági élet valamennyi szegmensében. A növekvő lakossági igények és az éghajlatváltozás nyomán az egymással versengő vízigények 2030-ra várhatóan negyvenszázalékos globális vízellátási hiányt idéznek elő. A vízhez való hozzáférés, de ugyanígy az árvizek és a belvizek veszélyeinek megelőzése mind egyéni, mind nemzeti szinten még inkább a prosperitás és a béke alapvető kérdésévé válik, ami hazánkat is érinteni fogja. Ugyanígy létfontosságú a vizek élővilágának megőrzése és a vizek elszennyeződése elleni küzdelem.

A probléma a klímaváltozás fenyegetésével, a Föld népességének rohamos növekedésével egyre hatalmasabb, összetettebb, egyre nehezebb feladatot ró a szakemberekre. A szakemberek legjobb tudása és munkája sem vezethet eredményre azonban a társadalom víztudatossága, a problémák azonosításában való részvétele és a megoldások megvitatása nélkül. Ehhez közös munkára, a szakmai tapasztalatok hozzáférhetővé tételére, a tudományos-műszaki fejlődés nyújtotta lehetőségek kiaknázására, nagyobb szervezethez és felelősségvállalásra van szükség.

A Belügyi Tudományos Tanács és az Országos Vízügyi Főigazgatóság az állomány tagjainak szakmai ismeretei és értékes gyakorlati tapasztalataik felhasználása, valamint a téma iránt érdeklődő szakemberek véleményének és javaslatainak megismerése érdekében a megadott témakeretben hirdet pályázatot rövid tanulmányok, értekezések, értékelések, leírások, tervek, témado-kumentációk, felvetések, megoldások, innovációs javaslatok megírására. A pályázat meghirdetésével szeretnénk írásra serkenteni azokat a kollégáinkat, akik valamilyen módon érintettek a témában.

Témajavaslatok

- vízgazdálkodási szakkifejezések közérthető definíciói;
- víziközművek rekonstrukciója;
- árvízmegeelőzés (területhasználat, árvízcsúcscsökkentés, nagyvízi mederkezelés);
- visszatartott víz gazdasági hasznosítása (tározás és vízhasznosítás egymással összehangolt kezelése);
- eszközök és megoldások a vizek jobb állapota érdekében;
- civilszervezetek részvétele a vízgazdálkodási problémák megoldásában.

Pályázhatnak: természetes személyek.

Pályázni egyénileg vagy kollektív munkával, illetve egy vagy több művel is lehet.

Pályaműként kizárólag eddig még nem publikált, máshová be nem nyújtott dolgozatot, tanulmányt lehet beküldeni.

A pályázat díjazása

A pályaműveket a pályázat kiírója által felkért szakértő zsűri bírálja el és tesz javaslatot a díjazásra.

A pályázatra beérkező tanulmányok közül a szakmai zsűri fődíjat ad ki, az első három helyezettet pénzjutalomban részesíti, valamint különdíjat adományozhat.

Fődíj	370 000 Ft (bruttó)
Első díj	270 000 Ft (bruttó)
Második díj	170 000 Ft (bruttó)
Harmadik díj	120 000 Ft (bruttó)
Küöldíj	70 000 Ft (bruttó)

A pályázat postára adásának határideje: 2014. október 15.

Eredményhirdetés: A pályázat eredményhirdetésére a 2014 novemberében, a Belügyi Tudományos Tanács tudomány napi ünnepi ülésén kerül sor.

A pályázatokat a következő címre kérjük beküldeni:

BM Oktatási, Képzési és Tudományszervezési Főigazgatóság
2094 Nagykovácsi, Nagykovácsi út 3.
Levélcím: 1903 Budapest, Pf. 314.

A pályázat formai követelményei

A pályázatok terjedelme relatíve kötött, a törzsanyag (mellékletek nélkül) minimum fél, maximum egy szerzői ív között lehet (egy szerzői ív 21 gépelt oldal, egy oldal A4 méret, 32 sor, soronként 62 leütés, a bal szélén 4, a jobb szélén 2,5 cm margóval számolva).

- A benyújtott pályaműveket szövegszerkesztővel elkészítve *két példányban*, továbbá elektronikusan Word dokumentumként mentve kell a BM Oktatási, Képzési és Tudományszervezési Főigazgatóság címére eljuttatni.
- A szövegszerkesztéskor a Times New Roman betűtípust kérjük alkalmazni.
- A teljes anyagot két példányban egy A4 méretű *zárt borítékban (tasakban)*, a pályázó adatait tartalmazó *zárt normálméretű borítékkal együtt* kell elhelyezni.
- Az A4 méretű borítékon kívül fel kell tüntetni a jeligét, a pályamű címét és a BM Oktatási, Képzési és Tudományszervezési Főigazgatóság címét.
- A normálméretű kisboríték külsején a jeligét és a pályamű címét kell feltüntetni. Belül a következő adatokat kérjük megadni: jelige, a mű címe, a *pályázó neve* (nőknél leánykori név is), *rendfokozata, beosztása* (munkaköre), *anyja neve, születési helye és ideje, szolgálati (munka-) helye és telefonszáma*, továbbá *állandó lakcíme és telefonszáma, e-mail címe*, az esetleges pályadíjra tekintettel pedig, az *adó- és a taj szám*, továbbá az *átutalási bankszámlaszám*, valamint *maximálisan egy gépelt oldal* terjedelemben a pályamű rövid tartalmi ismertetését, továbbá *nyilatkozatot*, amelyben a szerző nyilatkozik arról, hogy a pályamű teljes egészében a saját szellemi terméke.

A pályaművön, annak címén és a jeligén kívül egyéb, a pályázó(k) személyének azonosítására alkalmas adat, jelölés nem szerepelhet.

A pályázat kiírója a pályázatokat bíráló bizottság javaslata alapján fenntartja a jogot, hogy a formai követelményeknek meg nem felelő pályaműveket nyomós okból [például a pályázó(k) személyének azonosítására alkalmas adatoknak a pályaműveken történő szerepeltetése] kizárja a bírálati eljárásból.

A pályázó a pályamű benyújtásával tudomásul veszi, hogy díjazás esetén a tanulmány a BM Oktatási, Képzési és Tudományszervezési Főigazgatóság tulajdonába megy át.

A pályázat kiírója fenntartja a jogot, hogy a díjakat az egyes eredménykategóriákban ne adja ki, vagy megosztott díjazást alkalmazzon.

A pályázattal kapcsolatos további információt *dr. Sabjanics István* ad a +36-1/443-5068, a +36-30/949-0451 vagy a BM 24-612 telefonszámokon, illetve a sabjanicsi@rvki.police.hu e-mail címen.

Dr. Felkai László s. k.
elnök
Belügyi Tudományos Tanács

Molnár Béla s. k.
főigazgató
Országos Vízügyi Főigazgatóság

A Rendőrség Tudományos Tanácsának pályázati felhívása

A tudományos munkáról és az újítási szabályzatról szóló 48/2013. (XI. 29.) ORFK utasítás értelmében a Rendőrség Tudományos Tanácsának dolga – egyebek között – a rendőrségi feladatok ellátása során az azok gyakorlatával kapcsolatos új ismeretek szerzése, a meglévő ismeretek alkalmazása, fejlesztése érdekében végzett kutató, alkotó, tudományszervezői és pályázathirdetési tevékenység színvonalának emelése.

A Rendőrség Tudományos Tanácsa idén először közreadott pályázata közös gondolkodásra hívja a rendészet művelőit, a rendvédelmi szervek valamennyi jelenlegi és egykori munkatársát, a rendészettudomány kutatóit, mindazokat a szakembereket, akik tudásukat egy biztonságosabb társadalom szolgálatába kívánják állítani.

A Rendőrség Tudományos Tanácsa az állomány tagjainak szakmai ismeretei és értékes gyakorlati tapasztalatai felhasználása, valamint a téma iránt érdeklődő szakemberek véleményének és javaslatainak megismerése érdekében a megadott témakeretben hirdet pályázatot rövid tanulmányok, értekezések, értékelések, leírások, tervek, témadokumentációk, felvetések, megoldások, innovációs javaslatok megírására.

A pályázat meghirdetésével szeretnénk írásra serkenteni azokat a kollégáinkat, akik valamilyen módon érintettek a téma által.

Pályázni lehet a következő témákban:

- a rendőri életpályamodell kialakítása, felépítése;
- a rendőrségi korrupcióellenes tevékenység hatékonyságának erősítése;
- a közterületi intézkedéskultúra;
- az illegális migráció kezelése;
- a bűnügyi orvoslás, igazságügyi szakértés;
- a bűnügyi hírszerzés és a tömegdemonstrációk viszonya.

Pályázhatnak: természetes személyek.

Pályázni egyénileg vagy kollektív munkával, illetve egy vagy több művel is lehet.

Pályaműként eddig még nem publikált, máshová be nem nyújtott dolgozatot, tanulmányt lehet csak beküldeni.

A pályaművek elbírálásakor lényeges szempont a megadott témához való kötődés, a következtetések és javaslatok gyakorlati alkalmazhatósága, valamint a feldolgozás igényessége*. Elvárás továbbá az is, hogy a dolgozat tartalmilag és formailag rendszerezett, logikus felépítésű legyen, a végén összefoglalást is tartalmazzon, amelyben szerepelnie kell az innovációs javaslatok alkalmazásának és/vagy hasznosításának is.

A pályázat díjazása

A pályaműveket a Rendőrség Tudományos Tanácsának elnöke által felkért szakértői zsűri bírálja el és tesz javaslatot a díjazásra.

A pályázatra beérkező tanulmányok közül a szakmai zsűri az első három helyezettet pénzjutalomban részesíti.

Első díj	200 000 Ft (bruttó)
Második díj	150 000 Ft (bruttó)
Harmadik díj	100 000 Ft (bruttó)

A pályázat postára adásának határideje: 2014. október 15.

Eredményhirdetés

A pályázat eredményhirdetésére és a díjak átadására a Rendőrség Tudományos Tanácsának 2014. évi tudománynapi ünnepi ülésén kerül sor.

A pályázatokat a következő címre kérjük beküldeni:

RENŐRSÉG TUDOMÁNYOS TANÁCSA
Országos Rendőr-főkapitányság
1139 Budapest, Teve utca 4–6.
Levélcím: 1903 Budapest, Pf. 314

A pályázatok terjedelme nem kötött, de a törzsanyag (melléletek nélkül) lehetőleg minimum egy, maximum három szerzői ív között mozogjon (egy szerzői ív 21 gépelt oldal, egy oldal A4 méret, 32 sor, soronként 62 leütés, a bal szélén 4, a jobb szélén 2,5 cm-es margóval számolva).

* A feldolgozás igényességén a vonatkozó téma szakirodalmának ismerete, annak alkotó módon való alkalmazása, új szakmai-tudományos ismeretek, összefüggések, módszerek és eljárások megfogalmazása, kidolgozása értendő.

1. A benyújtott pályaműveket szövegszerkesztővel elkészítve két példányban, továbbá elektronikusan Word dokumentumként mentve, CD-re kiírva kell a Rendőrség Tudományos Tanácsa címére eljuttatni.
2. A szövegszerkesztés során a Times New Roman betűtípust kérjük alkalmazni.
3. A teljes anyagot két példányban egy A4 méretű zárt borítékban (tasakban), a pályázó adatait tartalmazó zárt, normálméretű borítékkal együtt kell elhelyezni.
4. Az A4 méretű borítékon kívül fel kell tüntetni a jeligét, a pályamű címét és a Rendőrség Tudományos Tanácsa címét.
5. A normálméretű kis boríték külsején a jeligét és a pályamű címét kell feltüntetni. Belül a következő adatokat kérjük megadni:
 - jelige,
 - a mű címe,
 - a pályázó neve (hölgyeknél leánykori név is),
 - rendfokozata,
 - beosztása (munkaköre),
 - anyja neve, születési helye és ideje,
 - szolgálati (munka-) helye és telefonszáma,
 - állandó lakcíme és telefonszáma,
 - e-mail címe,
 - az esetleges pályadíjra tekintettel az adó- és a taj szám, az átutalási bankszámlaszám,
 - valamint maximálisan 1 (azaz egy) gépelt oldal terjedelemben a pályamű rövid tartalmi ismertetése,
 - nyilatkozat, amelyben a szerző nyilatkozik arról, hogy a pályamű teljes egészében a saját szellemi terméke.

A pályaművön, annak címén és a jeligén kívül egyéb, a pályázó(k) személyének azonosítására alkalmas adat, jelölés nem szerepelhet.

A pályázatokat bíráló bizottság fenntartja a jogot, hogy a formai követelményeknek meg nem felelő pályaműveket nyomós okból [például a pályázó(k) személyének azonosítására alkalmas adatoknak a pályaműveken történő szerepeltetése miatt] kizárja a bírálati eljárásból.

A pályázó a pályamű benyújtásával tudomásul veszi, hogy az díjazás esetén a Rendőrség Tudományos Tanácsa tulajdonába megy át.

A Rendőrség Tudományos Tanácsa fenntartja a jogot, hogy a díjakat az egyes eredménykategóriákban ne adja ki, vagy megosztott díjazást alkalmazzon.

A pályamunkákat megjelentetjük a Rendőrség Tudományos Tanács intranetes honlapján. A legjobb pályaműveket – függetlenül attól, hogy értékelés elhelyezést – a Belügyi Szemle szerkesztett formában közölni kívánja.

A pályázattal kapcsolatos további információt a Rendőrség Tudományos Tanácsának elnöke, dr. Németh József rendőr alezredes ad a +36-1/443-5533 vagy a BM 03-26-5794 telefonon, illetve a nemethjo@zala.police.hu, rtt@orfk.police.hu e-mail címen.

Dr. Németh József
rendőr alezredes s. k.
elnök, Rendőrség Tudományos Tanácsa

Ára: 530 Ft

OPUS TRIPARTITUM,
JURIS CONSUEUDINARIJ
INCLYTI REGNI HUNGARIÆ,
PARTIUMQUE EIDEM ANNEXARUM,

